

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
MAHALLİ İDARELER VE YEREL YÖNETİMLER BİLİM DALI

**SU HUKUKU BAĞLAMINDA SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ,
KURUMSAL VE HUKUKSAL YAPI**

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA KARAKAŞ

İstanbul, 2007

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
MAHALLİ İDARELER VE YEREL YÖNETİMLER BİLİM DALI

**SU HUKUKU BAĞLAMINDA SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ,
KURUMSAL VE HUKUKSAL YAPI**

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA KARAKAŞ

Danışman: DOÇ. DR. EMİN MEMİŞ

İstanbul, 2007

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

KAMU YÖNETİMİ Anabilim Dalı MAHALLİ İDARELER VE YRD.YÖNT. Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi MUSTAFA KARAKAŞ'ın SU HUKUKU BAĞLAMINDA SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ, KURUMSAL VE HUKUKİ YAPI adlı tez çalışması. Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.07.2007 tarih ve 2007-8/30 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

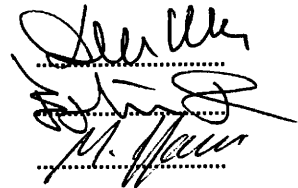
Öğretim Üyesi Adı Soyadı:

İmzası

Tez Savunma Tarihi

: 26.07.2007

- 1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. EMİN MEMİŞ
2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. RECEP BOZLAĞAN
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. MELİKŞAH YASİN

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Mustafa Karakaş
Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi
Bilim Dalı : Mahalli İdareler ve Yerinden Yönetim
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Emin Memiş
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans - Temmuz 2007
Anahtar Kelimeler : Su Yönetimi, Su Kaynakları, Su Hukuku, Su, Hukuk.

ÖZET

Su, toprak ve hava kirlenmesi şeklinde değerlendirilen çevre sorunlarına bugün, çevrenin de kısıtlı ve tükenebilir olduğu, korunması ve geliştirilmesi gerektiği anlayışıyla yaklaşılmaktadır. Bunun nedeni, tüm dünya insanların ortak zenginliği olan çevresel değerlerin hızla tükenmekte olduğunun bu dönemde daha iyi anlaşılmasıdır. Suyun, insan yaşamını doğrudan doğruya etkilemesi nedeniyle hukukun sularla ilgilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Hukuk, birçok ihtiyaçları karşılamak için insanlara sulardan yararlanma hakkını tanımıştır.

Modern Su Hukukunun amacı; su varlıkları kavramının tanımı ve türlerinin belirlenmesi, sular üzerindeki mülkiyet ve tasarruf yetkileri ile hâkimiyet ilişkileri, sulardan yararlanma biçiminin ortaya konması, su planlamasına ilişkin hükümler koyma, su birlikleriyle ilgili düzenlemeler yapma, su sicilinin tespiti, taşkın kontrolü, su yönetimi, suların bakımı ve korunmasıdır.

Çevreyi oluşturan unsurlar arasında bulunan ve su hukukunun temel konulardan biri olan su kaynaklarının yönetimi hususu, çevreyle ilgili diğer faktörlerin birbirini etkilemesi nedeniyle, çevre sorunlarından ayrı olarak ele alınması güç ise de bu çalışmada bu konu ayrı olarak ele alınıp incelenmiş ve genel olarak Ülkemizde ve Avrupa Birliği Müktesebatında su yönetimi ile ilgili hukuki düzenlemeler incelenmiş, özelde İstanbul'da su yönetimi ile bu konudaki yasal düzenlemeler ayrıntılarıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Mustafa Karakaş
Field : Public Administration
Programme : Local Government
Supervisor : Assistant Professor Emin Memiş
Degree Awarded and Date : Master - July 2007
Keywords : Water Management, Water Law, Water, Law.

ABSTRACT

The environmental problem defined as the pollution of waters, soil and air, is now approached with the understanding that the environment is also limited and may drain of its resources and that therefore it must be protected and developed. The reason for this is that people are now more aware of the fact that environmental values, the common wealth of all the people of the world, are rapidly depleting. As water has a direct impact upon human life, it has become indispensable for the law to be involved in the subject of waters. Laws entitle people to benefit from water for meeting many of their needs.

The purpose of the modern waters law is to define the concept of water resources and establish the types that exist, to describe the ownership and disposition rights over waters, define the manner of benefiting from waters, establish provisions pertaining to water planning, make arrangements with the relevant water associations, establish the water registry, take measures against floods, plan water management, and maintain and protect the waters.

Although management of water resources constituting one of the fundamental subjects of the waters law, is difficult to take up as a separate issue from environmental problems due to the fact that other factors related to the environment have an impact upon each other, this subject has been separately taken up and reviewed in this study together with the legal provisions related to water management in our country and the EU laws, and an attempt has been made to explain the legal arrangements on the subject with special emphasis on water management in Istanbul.

ÖNSÖZ

Suyun, insan yaşamını doğrudan doğruya etkilemesi nedeniyle hukukun sularla ilgilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Hukuk, birçok ihtiyaçları karşılamak için insanlara sulardan yararlanma hakkını tanımıştır. Modern Su Hukukunun amacı; su varlıkları kavramının tanımı ve türlerinin belirlenmesi, sular üzerindeki mülkiyet ve tasarruf yetkileri ile hâkimiyet ilişkileri, sulardan yararlanma biçiminin ortaya konması, su planlamasına ilişkin hükümler koyma, su birlikleriyle ilgili düzenlemeler yapma, su sicilinin tespiti, taşkın kontrolü, su yönetimi, suların bakımı ve korunmasıdır.

Çevreyi oluşturan unsurlar arasında bulunan su kaynaklarının yönetimi hususu, çevreyle ilgili diğer faktörlerin birbirini etkilemesi nedeniyle, çevre sorunlarından ayrı olarak ele alınması güç ise de bu çalışmada bu konu ayrıntılı olarak ele alınıp incelenmiş ve genel olarak Ülkemizde ve Avrupa Birliği Müktesebatında su yönetimi ile özelde İstanbul'da su yönetimi ile bu konudaki yasal düzenlemeler ayrıntılarıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamda önemli yardımları bulunan hocam Sayın Doç.Dr.Emin MEMİŞ'e, değerli tavsiyeleriyle katkıları bulunan Sayın Doç.Dr. Recep BOZLAĞAN ve Yrd.Doç.Dr. Melikşah YASİN'e ve çalışmalarım sırasında sabır ve anlayışlarını esirgemeyen değerli eşime, kızım Handenur ile oğlum Kerem'e, ayrıca da bu günlere ulaşmamda hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan anne ve babama teşekkürlerimi bir borç bilir, çalışmamın bu konudaki araştırmacılara faydalı olmasını dilerim.

İstanbul, 2007

Mustafa KARAKAŞ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	Sayfa No. VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ HUKUK SİSTEMLERİNDE SU VE SU HUKUKUNUN HUKUK DALLARI ARASINDAKİ YERİ

I. ESKİ HUKUK SİSTEMLERİNDE SU.....	3
A. Tarih Öncesinden Roma Dönemine Kadar	3
B. Roma Hukukunda.....	4
C. Germen Hukukunda.....	4
D. İslam Hukukunda.....	6
1. Nehirler.....	6
2. Kuyular.....	7
3. Pınarlar.....	8
E. Osmanlı Hukuk Sisteminde.....	9
II. SU HUKUKUNUN HUKUK DALLARI İÇERİSİNDEKİ YERİ.....	14
A. Su Hukukunu Kamu Malları Hukukunun Bir Bölümü Sayan Görüş.....	14
B. Su Hukukunu İdare Ve Medeni Hukukun Tedahülü Sayan Görüş.....	16
C. Su Hukukunu Çevre Hukukunun Bir Bölümü Sayan Görüş.....	16
D. Su Hukukunu Bağımsız Bir Hukuk Dalı Sayan Görüş.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE GENEL OLARAK SULAR

I. KAMUSAL SULAR	19
A. Kamusal Sular- Özel Sular Ayrımı.....	19
B. Kamusal Suların Özellikleri.....	20
1. Herkesin Yararlanabilmesi.....	21
a. İçeriği.....	21
b. Sınırları.....	21
2. Devir Ve Ferağ Edilememe.....	31
a. İçeriği.....	32
b. Yerli ve Yabancılar Su Satışının Değerlendirilmesi.....	33
3. Su Siciline Kaydedilme.....	38
4. Zamanaşımı İle Kazanılamama.....	39
II. SULARIN SINIFLANDIRILMASI VE HUKUKİ DURUMLARI	40
A. Denizler ve Göller.....	40
1. Genel Olarak.....	40
2. Dalyan Ve Voli Mahalleri.....	41
B. Akarsular.....	44
C. Kaynaklar.....	46
1. Genel Olarak.....	46
2. Özel Arazide Çıkan Kaynaklar Üzerinde İrtifak Hakkı.....	49
3. Kaynak Hakkının Sınırı.....	51
4. Kaynaklar Topluluğu.....	53
5. Kaynakların Korunması.....	54
6. Korunmanın Hükümleri.....	56
7. Pek Gerekli Suyu İsteme Hakkı.....	58

D. Atık Suların Tabi Olduğu Hukuki Rejim	60
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SU YÖNETİMİNİN İDARİ YAPISI

I. MERKEZİ YAPI	68
II. YEREL YAPI	74
A. Köyler.....	74
B. Mahalli İdare Birlikleri	76
C. Belediyeler	78
III. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNDE SU YÖNETİMİ VE İSKİ ÖRNEĞİ	80
A. Genel Olarak	80
B. İstanbul Su Ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ).....	81
1. Tarihsel Gelişimi.....	82
2. Kuruluşu ve Görevleri.....	83
3. Organları.....	85
4. Teşkilat ve Mali Yapısı.....	89
5. Mali Yapısı.....	90
6. İski Yapısının Daha Evvelki "İstanbul Sular İdaresi" Yapısından Farkı....	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SINIR AŞAN SULARININ YÖNETİMİ VE TABİ OLDUĞU HUKUKİ REJİM

I. TÜRKİYE'NİN SINIR AŞAN SULARININ HUKUKİ DURUMU.....	93
A. Dünyada Ve Türkiye'de Sınır Aşan Sular.....	93
B. Uluslararası Sular İle İlgili Kavramlar	95
C. Uluslararası Su Hukuku Açısından Çokuluslu Su Havzaları.....	97
II. SU KAYNAKLARINDAN YARARLANMA KONUSUNDAKİ HUKUKİ YAKLAŞIMLAR..	98
A. Mutlak Ülke Egemenliği Görüşü.....	99
B. Doğal Birlik Görüşü.....	99
C. Adil Kullanım Görüşü.....	100
D. Ön Kullanım Üstünlüğü Görüşü.....	101
III. TÜRKİYE'NİN SINIR AŞAN SULARININ, ULUSLAR ARASI ANLAŞMALARLA TARAF OLDUĞU HUKUKİ DURUMLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ.....	104
A. Genel Olarak	104
B. Meriç Nehri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler.....	104
C. Aras Ve Çoruh Nehri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler.....	105
D. Asi Nehri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler.....	107
E. Dicle Ve Fırat Nehri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler.....	108

BEŞİNCİ BÖLÜM

SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI POLİTİKA VE KURULUŞLAR, AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATI VE TÜRKİYE'DEKİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

I. SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI POLİTİKALAR.....	112
A. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Birleşmiş Milletler Yaklaşımı.....	112
B. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili OECD Yaklaşımı.....	114
C. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Dünya Bankası Yaklaşımı.....	116

D. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Avrupa Birliği Yaklaşımı.....	122
II. SU KAYNAKLARINI YÖNETİMİNE YÖN VEREN ULUSLAR ARASI KURULULUŞLAR	124
A. Uluslararası Su Kaynakları Birliği.....	124
B. Dünya Su Konseyi	128
C. Küresel Su Ortaklığı.....	128
D. Uluslararası Hidrolik Enerji Derneği.....	129
E. Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu.....	130
F. Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü.....	131
G. Akdeniz Su Enstitüsü.....	132
H. Tokyo Kulübü.....	133
İ. Doğu ve Orta Avrupa Ülkelerinde Balıkçılığın Geliştirilmesi Örgütü.....	134
J. Dünya Meteoroloji Örgütü.....	136
K. Fransa Su Akademisi.....	136
L. Uluslararası Sulama Ve Drenaj Komisyonu.....	137
III. SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ MEVZUAT KONUSUNDA AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATI VE TÜRKİYEDEKİ DURUM.....	137
A. Avrupa Birliği Müktesebatında Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Düzenlemeler...	137
1. Şehir Atık Sularının Yönetimi Hakkında Avrupa Topluluğu Konsey Yönergesi.....	138
2. Tarımsal Kaynaklardan İleri Gelen Nitratın Sebep Olduğu Kirliliğe Karşı Avrupa Topluluğu Konsey Direktifi.....	141
3. İçme Suyu Elde Edilmesi Amaçlanan Yerüstü Sularında Aranılan Kalite Hakkında 16.06.1975 Tarihli Yönerge	142
4. Üye Devletlerde İçme Suyu Elde Edilmesi Amaçlanan Yerüstü Sularının Ölçüm Metotları Ve Örneklem Ve Analiz Frekansları Hakkında 09.10.1979 Tarihli, 79/869/Eec Sayılı Avrupa Birliği Konsey Direktifi.....	143
5. Yüzme Suyu Kalitesine İlişkin 08.12.1975 Tarih Ve 76/160/Eec Sayılı Avrupa Birliği Konsey Direktifi.....	144
6. Topluluk Su Çevresine Boşaltılan Bazı Tehlikeli Maddelerin Neden Olduğu Kirlenme Hakkında 04.05.1976 Tarihli Ve 76/464/Eec Sayılı Konsey Direktifi.....	145
7. İnsani Tüketim Amaçlı Suyun Kalitesi Hakkında 03.11.1998 Tarihli ve 98/83/Ec Sayılı Konsey Direktifi.....	146
B. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Diğer Avrupa Birliği Normları	155
VI. TÜRK HUKUKUNDA SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER.....	156
A. Genel Düzenlemeler.....	156
1. 442 Sayılı Köy Kanunu.....	158
2. Sular Hakkında Kanun.....	159
3. Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu.....	162
4. Sıcak Ve Soğuk Maden Sularının İstismarı İle Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun.....	163
5. Taşkın Sulara Ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu.....	163
6. Bataklıkların Kurutulması Ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun.....	164
7. Yeraltı Suları Hakkında Kanun.....	166
8. Köy İçme Suları Hakkında Kanun.....	167
9. Askeri Garnizonların İçme ve Kullanma Sularının Temini Hakkında Kanun.....	168
10. Ankara İstanbul ve Nüfusu Yüz binden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun.....	168
11. Su Ürünleri Kanunu.....	168
12. Karasuları Kanunu.....	169
13. Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu.	170
14. Kıyı Kanunu.....	171
B. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Diğer Yasal Düzenlemeler.....	174
C. Suların Kirliliğe Karşı Korunmasıyla İlgili Hukuki Düzenlemeler.....	181

1. Çevre Kanunu.....	184
2. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği.....	185
3. Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği.....	186
4. Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği.....	186
5. Kıyı Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik.....	187
6. Gayrisihhî Müesseseler Yönetmeliği.....	188
7. Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği.....	188
8. Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği....	188
9. Tehlikeli Maddelerin Su Ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin..... Kontrolü Yönetmeliği.....	188
10. İnsani Kullanım Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik.....	188
SONUÇ	189
KAYNAKÇA	198
EK	202
ÖZGEÇMİŞ	204

KISALTMALAR

ABD	: Ankara Barosu Dergisi
age.	: Adı Geçen Eser
agm.	: Adı Geçen Makale
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AY.	: Anayasa
b.	: bent
Bkz.	: Bakınız
B.K.	: Bakanlar Kurulu
B.K.K.	: Bakanlar Kurulu Kararı
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.	: Danıştay
D.D.	: Danıştay Dairesi
Değ.	: Değişik
DİBK	: Danıştay İçtihadı Birleştirme Kurulu
DİDDGK	: Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulu
Dn.	: Dipnot
DSİ	: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
E.	: Esas
GWP	: Global Water Partnership
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İBK	: İçtihadı Birleştirme Kararı
ICOLD	: International Commision On Large Dams
IHA	: International Hydropower Association
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
IWMI	: International Water Management Institute
IWRA	: International Water Resources Association
K.	: Karar
Mah.	: Mahkeme

md.	: Madde
Mük.	: Mükerrer
n.	: Numara
RG.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.	: Tarih
TESAV	: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TODAİE	: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
vd.	: Ve devamı
WWC	: Word Water Council
Y.	: Yargıtay
YD.	: Yargıtay Dergisi
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu
YİBBGK	: Yargıtay İçtihatları Birleştirme Büyük Genel Kurulu
YKD.	: Yargıtay Kararları Dergisi
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Su, toprak ve hava başlıca yaşam kaynakları arasında yer almakla birlikte, yalnızca ülkemizde değil bütün dünyada sorumsuz ve bilinçsiz kullanılmaya ve yağmalanmaya maruz kalmaktadır. Esasen, çevre sorunları, geride bıraktığımız yüzyılın son 25 yılında dünyanın en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. Daha önceleri su, toprak ve hava kirlenmesi şeklinde değerlendirilen çevre sorunlarına bugün, çevrenin de kısıtlı ve tükenebilir olduğu, korunması ve geliştirilmesi gerektiği anlayışıyla yaklaşılmaktadır. Bunun nedeni, tüm dünya insanların ortak zenginliği olan çevresel değerlerin hızla tükenmekte olduğunun bu dönemde daha iyi anlaşılmasıdır.

Su, toprak ve hava başlıca yaşam kaynakları arasında yer almakla birlikte, yalnızca ülkemizde değil bütün dünyada sorumsuz ve bilinçsiz kullanılmaya ve yağmalanmaya maruz kalmaktadır. Esasen, çevre sorunları, geride bıraktığımız yüzyılın son 25 yılında dünyanın en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. Daha önceleri su, toprak ve hava kirlenmesi şeklinde değerlendirilen çevre sorunlarına bugün, çevrenin de kısıtlı ve tükenebilir olduğu, korunması ve geliştirilmesi gerektiği anlayışıyla yaklaşılmaktadır. Bunun nedeni, tüm dünya insanların ortak zenginliği olan çevresel değerlerin hızla tükenmekte olduğunun bu dönemde daha iyi anlaşılmasıdır.

Çevreyi oluşturan unsurlar arasında bulunan su kaynakları ve buraların korunması hususu, çevreyle ilgili diğer faktörlerin birbirini etkilemesi nedeniyle, çevre sorunlarından ayrı olarak ele alınması güç ise de bu çalışmada bu konu ayrı olarak ele alınıp incelenmeye çalışılacak ve genel olarak Ülkemizdeki su yönetimi ile özelde İstanbul'da su yönetimi, bu konudaki yasal düzenlemeler ışığında anlatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca, bu bağlamda İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü hakkında da bilgiler verilecektir.

Modern Su Hukukunun amacı; su varlıkları kavramının tanımı ve türlerinin belirlenmesi, sular üzerindeki mülkiyet ve tasarruf yetkileri ile hâkimiyet ilişkileri, sulardan yararlanma biçiminin ortaya konması, su planlamasına ilişkin hükümler koyma, su birlikleriyle ilgili düzenlemeler yapma, su sicilinin tespiti, taşkın kontrolü, su yönetimi, suların bakımı ve korunmasıdır.

Ülkemizde yürürlükte olan Su Hukuku düalist nitelik taşımakta olup, bir yandan ağırlıklı olarak kamu hukuku, diğer yandan da özel hukuka ilişkin hükümler içermektedir¹.

Çalışmanın birinci bölümünde, eski hukuk sistemlerinde su ve su hukukunun hukuk dalları arasındaki yeri incelenmiş ve bu bağlamda su hukukunun bağlantılı hukuk dallarına da konu içerisinde değinilmeye çalışılmıştır.

Müteakip bölümde, Türk Hukuk sisteminde sular hakkında açıklamalar verilmiş; kamusal-özel su ayrımı irdelenmiş, kamusal suların özellikleri ve sınıflandırılmaları üzerinde ayrıntılı bilgiler verilerek kamusal suların tabi olduğu hukuki rejim ve sular üzerindeki tasarruf yetkisiyle ilgili hukuki meseleler yargı kararlarıyla açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Türkiye’de su yönetimine ilişkin idari yapılanma bağlamında, merkezi ve yerel yapıdan bahsedilmiş, büyükşehir belediyelerinde su yönetimi incelenmiş ve hususen İSKİ örneğinden yola çıkılarak konu uygulamaya yönelik olarak derinleştirilmeye çalışılmıştır.

Devam eden bölümde; Türkiye’nin sınır aşan sularının yönetimine ilişkin durumlardan bahsedilmiş, sınır aşan sulara su hukuku açısından yaklaşımlar incelenmiş ve Türkiye’nin sınır aşan sularının uluslararası anlaşmalarla taraf olduğu hukuki durumlar yönünden incelemesi yapılmıştır.

Beşinci ve son bölümde ise; su kaynaklarının yönetimi ile ilgili uluslararası politikalardan bahsedilmiş ve su kaynaklarının yönetimine yön veren uluslararası kuruluşların her biri hakkında ayrıntılı açıklamalar yapılarak konu derinleştirilmiştir. Bölümün devamında, su kaynaklarının yönetimi ile ilgili mevzuat konusunda Avrupa Birliği müktesebatındaki direktif ve yönergeler açıklanmış, Türkiye’deki durum değerlendirilmiş ve nihayetinde Türk hukukunda su kaynaklarının yönetimi ile ilgili hukuki düzenlemeler teker teker sayılmak suretiyle değerlendirme yoluna gidilmiştir.

¹ İrfan Yazman, *Kaynakların Türk Medenî Hukukunda Tâbi Olduğu Rejim*, Ankara, 1970, s. 16 vd.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ HUKUK SİSTEMLERİNDE SU VE SU HUKUKUNUN HUKUK DALLARI ARASINDAKİ YERİ

I. ESKİ HUKUK SİSTEMLERİNDE SU

20. yüzyılın başlarına kadar, çevre hukuku ve buna bağlı olarak ta su hukukundan müstakil bir hukuk dalı olarak söz etmek mümkün görünmemektedir. Çevre ve suya ilişkin müstakil hukuki düzenlemelere ancak 20. yüzyılda rastlamak mümkündür. Çevre hukuku ve bununla birlikte su hukuku, 20. yüzyıl düşüncesinin ortaya çıkardığı yeni birer hukuk dalları olmakla beraber, su konusundaki hukuk kurallarının anlayışını daha iyi kavrayabilmek açısından, su ile ilgili hukuki kuralların tarihi seyrine kısaca göz atmakta fayda görünmektedir.

A. Tarih Öncesinden Roma Dönemine Kadar Olan Dönem

Hukuk tarihi yönüyle, su hukuku konusunda yeterli inceleme bulunmamakla birlikte özellikle sularla ilgili tesislerin su hukukunun oluşumu ve gelişimine önemli katkı sağladığı söylenebilir. Sulardan yararlanma amacıyla yapıldığı bilinen en eski yapı, M.Ö. 4000'den kaldığı sanılan ve Ürdün'de bulunan Jawa Barajıdır. Yine, M.Ö.1850 civarında Mısırda Nil nehrinin taşkınlarından korunmak ve kuraklık döneminde yararlanmak amacıyla su sistemlerinin yapıldığı bilinmektedir. Mezopotamyada sulama; taşkın kontrolü, akarsu ulaşımı gibi amaçlarla M.Ö.2000 yılında çeşitli yararlanma tesisleri yapılmıştır.

Tarihin bilinen en eski yazılı hukuk kuralları olan, Babil Kralı Hammurabi'nin ünlü kanunlarında, su hakları ve sulardan yararlanma tesisleri konusunda bir çok maddenin yer aldığı bilinmektedir².

Urartu dönemi; Van yöresinde M.Ö.1000'li yıllarda Urartuların önemli sulardan yararlanma sistemleri geliştirdiği bilinmektedir. Meksika, Peru gibi ülkelerde de sulardan yararlanıldığını ortaya koyan bulgular vardır. Bir su havzasından elde edilip

² Ünal Öziş, *Su Yapıları*, İzmir, 1983, s.1.

iletim hatları bulunan en eski yapı Asurlulara ait olup, Musul yakınındaki Ninova'ya su temini amacıyla M.Ö. 690 yılında yapılmıştır. Filistin ve Suriye'de ise, kentlerin çoğu tepeler üzerine kurulmuş olup, savaş anında çevresindeki su kaynakları ile ilişkileri kolayca kesildiği için bu kaynaklara ulaşan tüneller yapılmış, daha sonra bu kanallarla sular kentlerin altına getirilmiştir³.

B. Roma Hukukunda

Su hakları ile ilgili olarak Roma Kanunlarında, özellikle hangi ırmakların umumi (flumina publica) veya özel (privata) olduğu ve umumi olanlardan hangilerinin devletin mülkiyeti veya sadece devletin yüce makamlarına tabi olduğu konusunda tartışmalar bulunmaktaydı. Roma Hukukunda toprak mülkiyeti ile toprağın alt ve üstündeki su arasında yakın bir ilişki kurulmuş ve su toprak mülkiyetinden ayrı olarak ele alınmamıştır. Su üzerindeki tasarruf yetkisi toprağın malikine tanınmıştır. Dolayısıyla malik suda dilediği gibi tasarruf edebilmekte ve üçüncü kişilerin, özellikle komşuların sudan yararlanmasına engel olabilmektedir. Suyu sahip olabilmek için o suyun bulunduğu toprağın da maliki olmak gerekmektedir. Roma Hukukunda sadece devamlı olarak akan akarsular özel mülkiyet dışında bırakılmış ve kamuya ait mallar arasına alınmıştır⁴.

Roma Hukukunda alışverişe elverişli olmayan eşya ve alışverişe elverişli olan eşya şeklinde bir ayırım yapılmıştır. Deniz ve kıyısı, yağmur suları, akarsular, su yolları gibi herkesin kullanmasına açık olan ve mülkiyet kavramının dışında kalan mallar, alışverişe elverişli olmayan eşyalar içerisinde yer almaktadır⁵.

C. Germen Hukukunda

Cermen Hukuku, Roma Hukukundan farklı bir eğilim sergilemiştir. Buna göre, nehirler ortak maldır. Kaynaklar ve sular üzerindeki haklar eyaletin tarla ortaklığına dayanmaktadır. Dolayısıyla sular ve kaynaklar tarla ortaklığının ortak malı sayılır. Toprağında su bulunan kişi bu suyun maliki değil, sadece zilyedi olup, başka kişilerle

³ Öziş, s.3 vd.

⁴ Suat Aksoy, "Su Hukukunun Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu", **Su Kaynaklarının Kullanılması Hakkındaki Kanun Tasarısı İle İlgili Bilimsel Hafta**, AÜHFD, Yayın No: 304, Ankara, 1972, s.49.

⁵ Akın Düren, **İdare Hukuku Dersleri**, Ankara, 1979, s. 4-5.

eşit olarak sadece yararlanma hakkı vardır. Bununla birlikte, kişilerin bu topluluğun bir üyesi olarak sulardan yararlanma ve onları koruma yükümlülükleri vardır. Su miktarının yeterli olmadığı yerlerde yerel düzenlemeler ve teamüle göre hareket edileceği öngörülmüştür. XV. yy. da bu hukukun ve tarla ortaklığının kaldırılmasıyla kişisel mülkiyet anlayışı egemen olmuş, kaynaklar ve yeraltı suları, toprağın mütemmim cüz'ü sayılmaya başlamıştır⁶.

Cermen Hukukunda politik ve coğrafik gelişmeler su ile ilgili düzenlemeleri etkilemiştir. Yazılı hukuk kitaplarında toplanan İmparatorluk düzenlemeleri oluşturuluncaya kadar alışlagelmiş teamülî kurallar uygulanıyordu. Bu kitapların en önemli özelliği 1225'li yıllarda bunların devletsel nitelik taşımaması ve yüksek saraylarda dikkate alınmasıdır. Üstelik bunlar sadece Almanya'da değil, Hollanda, Avusturya, Rusya'ya da etkili olmuştur. Bu yazılı hukuk kitaplarında, münferit sular üzerindeki mülkiyet ve paylaşımın yanı sıra, balıkçılık ve deniz ulaşımı konusundaki serbest yararlanmalar konusunda açıklamalar da yer almaktadır⁷.

Cermen Hukuku'nda, Su Hukukunun gelişim süreci kendisini üç aşamada göstermektedir:

İlk aşama, endüstri öncesi aşamadır. Bu aşamada kamusal olarak su kaynaklarından yararlanmada sınırsızlık görülmekte, sulardan yararlanma veya suların kirletilmesi konusunda somut ve bireysel uyuşmazlıklar çıkmakta ve bu tür sorunlar daha ziyade özel hukukun komşuluk hukuku ilkelerine göre çözülmekteydi.

İkinci aşama endüstrileşmenin başlangıç dönemi olan, 19. yy.dan itibaren başlayıp, 20. yy. başlarına kadar olan dönemdir. Bu dönemde su kaynaklarının paylaşımı ve korunması tartışmaları başlamış ve Avrupa'nın endüstrileşme konusunda öncü ülkeleri özellikle yer üstü suları konusunda özel yasal hükümler öngörmüşler ve dönemin yasa koyucuları özellikle suların paylaşımı ve korunmasıyla ilgili kamusal izin ve yararlanma konusunda düzenlemeler getirmişlerdir. Özellikle sulardan yararlanma perspektifindeki ağırlık noktası bireysel alandan kamusal ekonomik alana kaydırılmıştır.

⁶ Zahit İmre, **Kaynak-Yer altı Suları ve Hukukî Durumları**, 1951, s.38-39.

⁷ Oğuz Sancaktar, **Kamusal Sulardan Yararlanma**, Ankara:Yetkin Yayınları, 2004, s. 59.

Üçüncü aşama ise, endüstrileşmenin üst düzeye çıktığı ve şehirleşme nedeniyle suların kirletilmeye başlandığı dönemdir. Bu dönemde sular yaşam kalitesini bozacak derecede kirletilmeye başlanmıştır. Öncelikle, sularla ilgili kanunlardaki koruyucu hükümlerle çevre koruma amacı güdülmüştür. Suların korumaya önem verilmesi özellikle 20. yy.ın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve suların kamusal ve toplum yararına yönlendirilerek işletilmesi yönünde bir anlayış değişikliği hakim olmuştur⁸.

D. İslam Hukukunda

İslam hukukunda su kaynakları genel olarak, nehirler, kuyular ve kaynaklar olarak üç ana sınıfa ayrılmaktadır⁹.

1. Nehirler

Nehirler kendi içinde üç kısma ayrılmaktadır:

Birincisi, tabii şekilde oluşmuş ve suyun sürekli bulunduğu büyük nehirlerdir. Büyük nehirlerden hayvanların ve arazinin sulanması ve bunun gibi ihtiyaçlar için herkes tarafından serbestçe kullanılabilir ve bu nehirlerden kanallar açılabilir.

İkincisi, tabii şekilde oluşmuş küçük nehirlerdir.

Küçük nehirler de ikili ayrıma tabi tutulmaktadır; birinci tür küçük nehirler, bölge halkının ihtiyaçlarına yetecek kadar suyu olan ve başka yerlere su götürmek için o bölgedeki halka zarar vermeden kanal açılabilen nehirlerdir.

İkinci tür küçük nehirler; baraj yapılmadığı takdirde mahalli ihtiyaçlara yetmeyen nehirlerdir. Bu nehirler üzerinde baraj yapıldığında, öncelik sıralaması kaynağa en yakından en uzağa doğru olacaktır. Bu kural, Peygamber'in Medine'de Mezhur ve Muzeynib kanallarına ilişkin bir hükmüne dayanmaktadır¹⁰. Bu kanallardaki su, ayak bileğine ulaşınca dek tutulmuş ve daha sonra aşağıdakilerin kullanması için salıverilmiştir. Elbette ki, bu spesifik bir durum için verilmiş spesifik bir karardır. Bu

⁸ Sancaktar, s. 60

⁹ Fazlun Khalid ve Joanne O'Brien, *İslam and Ecology*, Dünya Dinleri ve Ekoloji Dizisi, Yayın No:1, 1992, s.71; Editör: Fazlun M.Khalid, Çeviren: Murat Çiftkaya, 1997.

¹⁰ Khalid / O'Brien, s.72.

konudaki ilke, suyun adil bölüşümünün sağlanması oluşturmaktadır ve söz konusu bölüşüm, yöreden yöreye değişebilecek faktörler olan, toprağın ve mahsulün türü, yılın dönemi, mahsulün ekilip ekilmediği, su kaynağının sürekli olup olmadığı gibi faktörlere göre belirlenmektedir.

Üçüncü kısım nehirler, sun'i kanallar ve sulama kanallarıdır. Bunlara ortak mal muamelesi yapılmaktadır. Bu kanalların gel-gitle dolması halinde, herkesin ihtiyacına yetecek kadar su olacağından, herkes istediği kadar su alabilir. Kanallar dolu değilse, kim kazmışsa kanallar onlara aittir ve kimsenin onları kullanma veya onların suyundan başka kanallar açma hakkı yoktur. Üstelik, bir kimse su çekecek pompa ya da değirmen gibi su seviyesini etkileyecek bir şey yapmak isterse, bu, ancak diğer bütün ilgili kimselerin rızasıyla yapılabilir, çünkü ilgili herkes suyu kullanma noktasında eşit hakka sahiptir.

İran'daki kanat sistemi ya da Cezayir Sahrasındaki foggara sistemi gibi, kısmen ya da tamamen toprak altında bulunan kanal sistemleri de, yeraltından akmaları dışında aynı niteliklere sahip olduklarından, nehir sınıfına girmektedir.¹¹

Kullanım haklarında öncelik sıralaması kurulduktan sonra, su, zamana veya yere göre bölünür. Her kullanıcının bir depoyu doldurması veya ihtiyaç duyduğu miktarı saklayacak başka araçlar kullanması mümkündür.

2. Kuyular

İslam hukukunda kuyular da kendi içinde üç sınıfa ayrılmaktadır:

Genel kamu yararı için kazılmış olanlar: Bu kuyular üzerinde herkesin eşit payı vardır ve öncelik sıralamasında önce insanlar gelmekte, sonra da hayvanlar ve mahsuller.

Geçici kullanım için kazılmış olanlar: Bu kuyuların kullanımında öncelik onları kazmış olanlara ve onların hayvanlarına aittir. Ancak, fazla su bulunması halinde başkalarının da kullanması söz konusu olacaktır. Asıl kullanıcıların oradan gitmesi

¹¹ Fazlun Khalid ve Joanne O'Brien, s.72.

halinde, bu tür kuyular birinci sınıfa dahil olurlar ve kullanma önceliği, kuyuyu ilk kazanlar daha sonra dönseler dahi, oraya ilk gelene ait olacaktır.

Fertlerin kendi ihtiyaçları için kazdığı kuyular: Bunlar, kuyuları kazanların malı sayılmaktadır. Kazma işi tamamlanıp su çekildikten sonra bu kişi suyun bütün haklarına sahip olur ve eğer kendi hayvanlarını ve mahsullerini sulamak için bu suyun tamamına ihtiyacı varsa, hiçbir şekilde suyu başkasına vermek yükümlülüğü altında değildir. Birisinin susuzluktan ölmesi gibi olağanüstü durumlar bu kuralın dışındadır. Kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra geriye fazla su kalıyorsa, bu su başka kişilerin mahsulleri için değil hayvanları için kullanılmalıdır. Kuyunun suyu başkalarının hayvanları için kullanıldığında, kuyu sahibine, hayvanlarına ya da mahsullerine zarar gelmeyecekse, çobanlar kendileri ve hayvanları için kuyudan su çekebilir.

Suyunu kullanmak için makul bir neden varsa, kuyu sahibi, karşılığında ücret almadan fazla suyun kullanılmasına imkan tanımalıdır. Aksi takdirde, su karşılığında bir ücret alınabilir.

3. *Pınarlar*

İslam hukukunda pınarlar da üç kısma ayrılarak incelenmiştir:

Birinci kısım pınarlar, tabii yollardan oluşan pınarlardır. Bunlar, tabii şekilde oluşan nehirlerle aynı hükme tabidir, yani, yeterli su varsa “önce gelen önce yararlanır” esasına göre herkes onları kullanmakta serbesttir. Eğer sınırlı miktarda su varsa, suyu kullanmayı hak eden taraflar arasında eşit bölüşüm söz konusu olacaktır. Şafii mezhebinin kurucusu olan Şafii el-Ümm’e göre; bir pınardan alınıp kaba konulan su, alana aittir.¹²

İkinci kısım pınarlar, kamu arazileri üzerinde ferdi çabalarla keşfedilmiş olan pınarlardır. Bu pınarlar, onu keşfeden kişinin malı sayılmaktadır. O yüzden bu kişi suyu istediği yere yönlendirebilir.

¹² Hamdi Döndüren, “Ticaret ve İktisat İlmihali”, Birinci Baskı, İstanbul: Erkam Yayınları, Yayın No:1414, 1993, s.51.

Üçüncü kısım pınarlar, kişinin kendi arazisi üzerinde ferdi çabalarıyla keşfetmiş olduğu pınarlardır. Bir kimse kendi mülkü üzerinde böyle bir pınarı keşfettiğinde kullanma önceliği ona aittir. Şayet fazla su kalırsa, başka arazilerin sulanması ve ihtiyaç varsa başka kimselerin hayvanlarının yararlanması için kullanılmalıdır. Fakat, tıpkı kuyular gibi bu pınarların da başka kimselerin mahsulleri için kullanıma sunulması zorunlu değildir ve sunulduğu takdirde karşılığında ücret alınabilir¹³.

İslam hukukunun sular konusundaki yukarıda belirtilen kurallarına bakıldığında, kamusal olan ile özel olan arasında ayırım yapılmakta olduğu ve genel olarak su, tabii haliyle ortak kullanılan bir kaynak olarak kabul edilmekle birlikte, istisnai haller dışında, doğal düzeni içinde olmayan, kişinin kendi çabalarıyla edindiği su üzerinde özel mülkiyete izin verildiği görülmektedir.¹⁴

E. Osmanlı Hukuk Sisteminde

Osmanlı Devletinde, şehirlerin ve köylerin su ihtiyacının karşılanmasında en etkin rol, bu amaç için hayırseverler tarafından kurulan vakıflarda olmuştur. Suyu kaynağından yerleşim merkezlerine götürmek için su kemerleri yapılmış, yerleşim bölgelerine akıtılan suyun herkesin kullanımına sunulabilmesi için, belirli yerlere çeşmeler ve su kuyuları inşa edilmiştir.

Osmanlı Devletinde, doğal düzeni içinde olan sular üzerinde özel mülkiyet kabul edilmemiştir. Bu nedenle de suların kullanılmasına ilişkin esaslar devlet tarafından belirlenmiştir. Bununla birlikte örf-adet ve teamülün büyük önem taşıması nedeniyle eskiden beri kullanıla gelen şekle ve kullanımlara mümkün mertebe saygılı olunmaya çalışılmış, su kullananların fiili yararlanmaları mülkiyet hakkıymış gibi korunmuş olmakla birlikte, kullanım hakkından öte bir statü de verilmemiştir. Kullanım hakkı, devletin izin ve

¹³ Khalid ve O'Brien, s.75.

¹⁴ Khalid ve O'Brien, s.75.

onayını öngören fermanlarla oluşturulmuş, sularla ilgili anlaşmazlıklar da esas olarak fetvalarla çözümlenmeye çalışılmıştır¹⁵.

Osmanlı Devletinin temel kanunu olarak kabul edilen Mecellede¹⁶, sulardan yararlanmada, Roma Hukukundaki bireyci anlayıştan farklı olarak gerek bireysel, gerekse sosyal nitelikte kurallara rastlanılmaktadır.

Mecelleye göre sular genel olarak; denizler ve büyük göller, büyük nehirler, enhari¹⁷ memlûke¹⁸ ve nehr-i hâss¹⁹ ile mührez sular olarak dörde ayrılmıştır.

Denizler ve büyük göller ile büyük nehirler herkesin yararlanmasına açık olup özel mülkiyete konu olamazlar. Enhari memlûke, bir topluluğun mülküne girebilen nehirlerdir. Nehri has ile mührez sular ise, tamamıyla özel mülkiyete konu olabilen sulardır.

Mecellenin 1234. maddesinde yer alan; “su, ot ve ateş mubahtır. Nâs²⁰ bu üç şeye şürekâ²¹dır.” hükmüyle; Müslümanların su, ot ve ateşte ortak oldukları vurgulanmıştır. Ayrıca; 1237. maddesinde “denizler ve büyük göllerin mubah olduğu”, 1247. maddesinde “avın mubah olduğu”, 1234. maddesinde “yeraltında cereyan eden suların kimsenin mülkü olmadığı” ve 1236. maddesinde “bir şahsı mahsusun sa’yu ameli istinbat olunmuş olmayıp da nâsın intifa ede geldiği kuyular beynennâs²² müşterek ve mubah olan yerler olduğu” ve 1238. maddesinde de “memlûk olmayan emhar-ı amma ki, maksime yâni bir cemaatin mülkü olan mecralara dahil olmayan nehirler de mubah” olduğu, belirtilmiştir.

¹⁵ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “**Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler Komisyonu-Çalışmalara İlişkin Rapor**”, s. 6

¹⁶ Mecelle-i Ahkamı Adliye: Osmanlı Devletinde 1879-1926 tarihleri arasında uygulanmıştır.

¹⁷ Enhâr: Irmaklar, çaylar.Bkz.Ferit Develiolu, “**Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**”, Ankara:Aydın Kitabevi, 19.Baskı, 2002, s.224.

¹⁸ Memlûk: Birinin malı olan. Bkz.Develioğlu, s.611.

¹⁹ Nehr-i hâss: Suyu, muayyen kimselerin arazisine taksim olup o arazinin sonuna varınca kaybolan akarsu. Bkz.Develioğlu, s.819.

²⁰ Nâs: İnsanlar, halk, herkes. Bkz.Develioğlu, s.807.

²¹ Şürekâ: şerikler, ortaklar. Bkz.Develioğlu, s.1005.

²² Beyn-en-nâs: Halk arasında. Bkz.Develioğlu, s.807.

Maddelerde belirtilen mubahın anlamı ve hükmü; “başkasına zarar vermemek kaydıyla bu yerlerden herkes yararlanabilir.” Şeklinde anlaşılmalıdır²³.

Sular üzerinde yararlanma yönünden en başta gelen hak; Mecellenin 1249.,1250. ve 1251. maddelerinde düzenlenen “ihraz²⁴” dır. Su ihraz ile inhisarı olarak kişinin mülkiyetine girer. Bunun için ihraz iradesinden başka, suyun hâkimiyet altına girebilecek şekilde sınırlandırılarak ve arkasının kesilerek belli bir kap veya benzeri bir şey içine alınması gerekmektedir²⁵.

Daha sonra, “şirp hakkı” gelir; ekin ve hayvan sulamak için su kullanma sırası “şirp” kavramı ile ifade edilmektedir. Ayrıca “şef hakkı”, yani su içmek hakkı vardır. Bunlardan başka, yıkanmak ve elbise yıkamak, balık avlamak hakları da tanınmıştır. Mecellenin 1264. maddesine göre “herkes hava ve ziya ile intifa eylediği gibi deniz ve büyük göller dahi intifa edilir.” Başkasına zarar vermeksizin bunlardan, herkes toprağı sulayabilir ve mülkü üzerinde değirmen yapmak için cetvel ve de hark açabilir; su dolabı da meydana getirebilir. Ne var ki, bu işlemler, halka zarar verir, ya da nehrin suyunu büsbütün keserse veya kayıkların seyrine engel olursa, önlenir. Mecellenin bu hükümlerinin sosyal bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir²⁶.

Mecelleye göre, kuyunun bir tarafından çıkıp öteki tarafından batan mülk kuyudan ihtiyacı olanların, içmek ve evinde kullanmak üzere su almaya hakkı vardır. Ancak, kuyu sahibi, su almak isteyen kimseyi mülküne girmekten önleyebilir. Gelgelelim, yakında içecek ve kullanacak "mubah su" yoksa, mülk sahibi, o kimseye kuyudan su çıkarıp vermekle yükümlü tutulmuştur. Böyle yapılmaz ise, o kimse, girip kuyudan su alabilir. Görülüyor ki, başkasının mülküne girip su almak hakkı, yakınında su bulunmamakla ve ihtiyaç ile sınırlandırılmıştır.

²³ M.Reşit Karahasan, “Yeni Türk Medeni Kanunu-Eşya Hukuku”, Cilt 1, İstanbul:Beta Yayınları, No:1237, 2002, s.896.

²⁴ İhraz : Alma, kazanma, elde etme. Bkz.Develioğlu, s.417.

²⁵ İrfan Yazman, “Kaynakların ve Yeraltı Sularının Tabi Olduğu Yeni Rejime Ait Bazı Sorunlar”, Su Kaynaklarının Kullanılması Hakkındaki Kanun Tasarısı İle İlgili Bilimsel Hafta, AÜHFD, Yayın No:304, Ankara,1972, s. 143.

²⁶ Cevat Abdurrahim Gücün, “Deniz ve Göllerle Nehirlerde Tasarruf”, Medenî Kanunun 15. yıldönümü için, 1944, s. 882-883.

Su toplamak için konan kap ve bu amaçla yapılan havuz, sarnıçlarda biriken sular, sahiplerine ait olur. Bu gibi sularda, özel mülkiyet hükümleri uygulanır. Örneğin; bir kişi, tarlasına büyük bir kuyu ve ufak bir göl yaparsa, genel nehirlerden buralara akıttığı ve biriktirdiği su, o kişinin malı olup bundan ancak kendisi yararlanır²⁷.

Mecellede, esas olan sosyal nitelikli bu hükümlerin yanı sıra, bireysel mülkiyet hakkı lehine olan hükümlere de yer verilmiştir; 1192. maddesinde, herkes mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. 1194. maddesinde,

“kim bir yere mâlik olursa mafevkine ve matahtına dahi mâlik olur”

1291 inci maddesinde ise;

“bir kimsenin kendi mülkünde hafrelediği kuyunun harimi yoktur. Komşusu dahi onun yanında ve kendi mülkünde kuyu hafredebilir ve o kimse benim kuyunun suyunu cezbeder diye komşusunun kuyu hafretmesine mâni olamaz.”

hükümleri yer almıştır.

Bu hükümlerden anlaşılacağı üzere; kişi, mülkü olan arsada istediği yapıyı yapmak ve dilediği kadar çıkmak ve zemini mahzen yapmak ve dilediği kadar derin kuyu kazmak gibi tasarruf bulunmak hakkına sahiptir. Bundan başka, menba ve kuyular, arsa malikinin olup, toprağın maliki, toprağına dilediği kadar derin bir kuyu kazabilir. Üstelik, yapılan kuyu, komşu kuyunun suyunu çekmesi durumunda bile, malikin kuyu kazma hakkına engel olunamaz.

Mecellede, malikin haklarını, komşular lehine sınırlayan hükümler de yer almıştır²⁸.

²⁷ Ali Himmet Berki ve Sedat Çumrali, **Sular Hukuku**, 1959, s. 19-21.

²⁸ İmre, s. 44-45.

Mecellenin; 1197. maddesindeki, “hiç kimse mülkünde tasarruftan men olunamaz. Meğer ki, ahare zararı fahiş ola, o halde tasarruftan men olunur” hükmü ve 1212 nci maddesindeki,

“bir kimsenin su kuyusu yanına komşusu bir kâris yapıp da, o kuyunun suyunu ifsat etse zararı defettirilir. Zararın def-i kabil olmazsa kâris kapattırılır.”

hükmü, malikin haklarını komşular lehine sınırlamaktadır.

Sular yönünden eski hukukun bilinmesinde bu gün için de büyük yarar görünmektedir. Çünkü, Medeni Kanuna İlişkin Uygulama Kanunu’nun²⁹ 1. maddesine göre,

“Kanun-u Medenînin mer’i olmaya başladığı tarihten evvelki hâdiselerin hukukî hükümleri, mezkûr hâdiseler hangi kanun mer’i iken vaki olmuş ise o kanuna tâbi kalır...”

Yargıtay hukuk daireleri de önlerine gelen uyuşmazlıklarda, genellikle kadim hakları korumuştur. Bu nedenle de; sular hukuku yönünden eski hükümleri bilmek bu gün içinde önem arz etmektedir.

Bu konuda, Yargıtay Altıncı Hukuk Dairesinin 02/4/1964 Gün ve 4313 Esas, 1670 Karar sayılı ilamında şu görüşlere yer verilmiştir;

“D. belediyesi ile Ş. köyü, dava konusu Güldükdere suyunun tamamının kendisine ait olduğundan bahisle bu davayı açmışlardır. Mahkemece dinlenmiş olan bilirkişilerden ve şahitlerden davacıların bu suda k a d i m h a k l a r ı olup olmadığının ve bu kadim yolda bir hak varsa mahiyet ve miktarının, yani kadimden beri ne kadar su ile ne şekilde ve ne miktar arazi suladıklarının tespiti icap eder. Kadim hak, öncesi ve başka türlü kullanıldığı bilinmeyen haktır. Davacıların kadim hakları bulunduğu anlaşılır ve bu hakka müdahale varsa önlenmesine karar verilmelidir.”

²⁹ Türk Medeni Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun (4722 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 24607, 3 Aralık 2007.

Yargıtay önüne gelen uyuşmazlıklarda verdiği kararlarında, sularda kadim hakka üstünlük tanımış ve içtihatlarını bu yönde kökleştirmiştir.

Bu yönde, Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun ve dava dairelerinin bir çok ichtihadı bulunmaktadır³⁰. Üstelik Altıncı Hukuk Dairesinin 18/2/1964 Gün, 5949 Esas, 745 Karar sayılı ilamına göre, hak sahipleri istedikleri takdirde kadim haklarına dayanarak ayrıca intifa haklarının tapuya tescilinin temini için dava açabileceklerdir.

Yargıtay Üçüncü Hukuk Dairesinin 27/2/1984 Gün, 775 Esas, 862 Karar sayılı ilamında, irtifak hakkı kurulmaması durumunda, kadim hakka dayanılamayacağı şöylece belirtilmiştir:

“Dava konusu suyun davalılardan M...’nin tapulu taşınmazından çıkan bir kaynak suyu olduğu anlaşılmaktadır. MK.nun 679 (756). maddesine göre, kaynak, arzın mütemmim bir cüz’ü olup mülkiyeti ile birlikte iktisap olunur. Başkasının arzındaki kaynaklardan istifade, irtifak hakkı olarak, tapu siciline kayıt ile tesis olunur.

Davalı M. 7/5/1954 tarihinde tapulama sonucu bu yerin maliki olmuş ve yeniden tapuda adına tescili yapılmıştır. Tapulama tespitinin kesinleşmesinden itibaren on yıl süre içerisinde, dava konusu su üzerinde kadim kullanma hakkı olduğu iddia edilerek, irtifak hakkı tesis ettirmeyen davacının, artık kadim hakka dayanılarak sudan yararlanma hakkının bulunduğu kabulü olanaksızdır. Davanın reddi gerekirken kabulüne karar verilmesi doğru değildir.”

Yargıtay Birinci Hukuk Dairesi, 19/4/1951 Gün ve 8996 Esas, 2092 Karar sayılı ilamında; umumun kullanmasına ait sulardan dolayı çıkacak

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. : HGK. 5/6/1967 T., 6/237 E., 321 K; 2/4/1975 T., 973/6-475 E., 1033 K; 3. HD. 30/3/1982 T., 5451 E., 1358 K; 30/3/1982 T., 277 E., 1357 K; 9/9/1985 T., 337 E., 5378 K; 30/5/1988 T., 2061 E., 5870 K; 30/3/1990 T., 1457 E., 8570 K; 7/3/1994 T., 2587 E., 4253 K; 30/1 /1996 T., 15221 E., 1281 K.; 25/6/1996 T., 5094 E., 7301 K; 6. HD. 27/12/1963 T., 2804 E., 5444 K; 23/1/1964 T., 3564 E., 307 K; 15/5/1976 T., 3103 E., 3518 K; 13/5/1976 T., 3158 E., 3413 K. (<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

ihtilaflarda Medeni Kanunun 641. (yeni Medeni Kanundaki karşılığı 715.madde) maddesi ile Mecelle ve arazi kanunları hükümlerinin uygulanması gerektiğini belirterek eski hukukun konu için taşıdığı önemi pekiştirmiştir.

Gerçekten de, 864 sayılı Tatbikat Kanunu'nun 1. maddesinde yer alan;

“Kanunu Medeninin mer’i olmağa başladığı tarihten evvelki hadiselerin hukukî hükümleri, mezkûr hadiseler hangi kanun mer’i iken olmuş ise, yine o kanuna tabi kalır”

hükmüyle, Medeni Kanun yürürlüğe girmeden evvelki hukuki uyuşmazlıkların çözümünde, o zamanki hükümlerin uygulanacağı açıkça belirtilmiştir.

II. SU HUKUKUNUN HUKUK DALLARI İÇERİSİNDEKİ YERİ

Su Hukuku, yakın zamanlarda suların korunması bakımından Çevre Hukuku içerisinde bir alt dal olarak veya İdare Hukuku içerisinde ve onun özel kısmında ya da kamu malları bahsinde veyahut ta Medeni Hukukun Eşya Hukuku alt dalı içerisinde irdelenmekteydi. İdare Hukuku özel kısmında inceleyenler ise daha ziyade; Atık Hukuku, Atom Hukuku, İmar Hukuku kapsamında karşılaştırmalı olarak konuya yaklaşmışlardır³¹.

Bu konudaki görüşleri şu şekilde sayabiliriz:

A. Su Hukukunu Kamu Malları Hukukunun Bir Bölümü Sayan Görüş

Gerek öğreti, gerekse yargı kararlarında “idare malları”, “devlet malları”, “kamusal alan”, “idarenin malvarlığı”, “kamu malları” gibi farklı terimler kullanılmakla birlikte, son yıllarda “kamu malları” teriminin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kamusal sular, kamu malı olarak bu malların hukuki rejimine tâbidir. Bu nedenle kamusal sular bir kamu malı türü olarak kamusal amaçlara hizmet etmelidir. Kamu malları hukuku, bir statü hukuku olduğundan bu mallardan ve dolayısıyla

³¹ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler Komisyonu-Çalışmalara İlişkin Rapor”, s.59 vd.

sulardan yararlanma müstakil bazı düzenlemelerle korunmak zorunda olup, yararlanma amacına aykırı uygulamalar sona erdirilmelidir³².

Kamu malları hukuku, kamusal amaçları yerine getirmek için başlangıcı, kapsamı ve sona ermesi kamu yararına yönlendirilmiş yararlanma kurallarına bağlanmıştır. Bu nedenle yararlanmadan doğan olası olumsuz etkilere mani olunmuştur. Kamu malları hukuku, bir kamu hukuku rejimi olduğu için özel hukuk rejimine göre önceliği vardır. Özel hukuka tâbi tasarruf yetkisi usule uygun olarak yapılan malın idari tahsis kararı prosedürü ile ortadan kaldırılabilir. Kanun koyucu yapacağı bir düzenleme ile özel hukuka tâbi bir malı kamuya ilişkin mal ve giderek dar anlamda kamu malı statüsüne tâbi kılabilir³³.

Alman Hukukunda sulardaki özel hukuka tâbi mülkiyet konusunda Baden-Württemberg Eyaleti'nde farklı düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre, özel hukuk mülkiyeti ortadan kalkmamakta, tersine değişime tâbi tutulmakta, idari tahsisin etkisi özel kamu hukuksal statü içermekte, kamu ve özel hukukun karışımı ve karmasından oluşan hukuki bir statü oluşturmaktadır. Dolayısıyla ikili bir hukuki statü vardır. Bir tarafta kamu hukuksal nitelik taşıyan bir hizmete katlanma, diğer taraftan malın bakımı ve üçüncü kişilere karşı korunmasını içeren özel hukuk rejimi söz konusudur. Kamusal idarenin tüketimine tâbi yararlanmalarda kullanılan mallar, belirli kişiler için öngörülen yararlanmalarda kullanılan mallar, idari işlem ve tahsis kararına dayalı yararlanmalarda kullanılan mallardaki özel yararlanmalar, özel bir yetki olmaksızın doğrudan yararlanmalarda kullanılan mallar şeklinde bir ayırıma da tâbi tutulabilmektedir. Yürürlükteki Federal Su Yolları Kanunu'na göre, federal suyolları kamu malı olarak tahsis edilmiştir. Su trafiği açısından kamu mallarından kamusal yararlanma, su ekonomisi bakımından ise özel yararlanma söz konusu olup, aynı kural Eyalet suları için de geçerlidir. Dolayısıyla kanunla öngörülen bir tahsis söz konusudur³⁴.

³² Sancaktar, s. 96.

³³ Aydın Gülan, "Kamu Mallarından Yararlanma Usullerinin Tâbi Olduğu Hukukî Rejim", İstanbul, 1999, s. 9 vd.

³⁴ Sancaktar, s. 96.

B. Su Hukukunu İdare Ve Medeni Hukukun Tedahülü Sayan Görüş

Tedahül, duhul kökünden gelir ve birbiri içine girme, geçişme, dahil olma anlamını taşır. Hukukta ise aynı olaya birden çok hukuk kuralının uygulanma imkânının bulunması veya ayrı ayrı hükmü bulunan hukuksal olayların bir araya gelmesi demektir³⁵.

Bu görüşe göre, sularla ilgili hukuki meseleler bir taraftan kamu yararı ve kamu malları teorileri bakımından İdare Hukukunun alanını ilgilendirmekte ancak diğer taraftan da komşuluk hukuku ve Medeni Hukukun ferdi menfaatler bahsine girmekte olduğundan sonuçta her iki alanın tedahülü söz konusudur³⁶.

C. Su Hukukunu Çevre Hukukunun Bir Bölümü Sayan Görüş

Çevrenin korunmasında toprak, hava kadar sular da önemli olduğu için suların kirlilikten korunması, çevre koruma hukukunun bir kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla sulardan yararlanma da dâhil olmak üzere su ekonomisi hukuku, kamusal hukuki rejimi itibarıyla ikili bir hukuki düzene sahiptir. Bir taraftan kamu malları hukuku, diğer taraftan da çevre koruma hukuku. Bu ikili düzen hukuk dallarının ayırımında ne zararlı ve temelsiz ne de çok özelliklidir. Sular bütün insan, hayvan ve bitki yaşamının yanı sıra esnaf ve endüstri işletmelerindeki üretim aracı olarak kullanılma ve nihayet içme suyu olarak temel bir öneme sahiptir. Ayrıca sular, ekonomik bir işleve de sahip olduğundan çoklu yararlanmaların da sınırlandırılması gerekir. Bunun temel hukuki düzeni Alman Hukukunda Su Hukuku ile düzenlenmiş ve su idarelerine izin ve ruhsat yetkisi verilmiştir³⁷.

Su Hukuku, sulara dayalı ekonomi olarak su ekonomisi, suyolları, sulardan yararlanma ve suların durumuna ilişkin hukuki normların tamamından oluşan hukuktur. Özel Çevre Hukuku kapsamına Su Hukukunun yerüstü sularındaki ulaşımı içeren suyolları kısmı değil, sadece su ekonomisi ile ilgili kısımları girmektedir. Çevre Hukuku, su hukukunda daha ziyade atık sular konusunda ön plana çıkmaktadır.

³⁵ Meydan Larousse, İstanbul, 1985, C.12, s.1.

³⁶ İmre, 27; Akgün, s.10.

³⁷ Sancaktar, s.97.

Atıkların ve atık suların yok edilmesi çevre koruma hukuku açısından önemlidir. Çevreye zararlı maddeler bakımından tehlikeye yol açan kaynakların belirlenmesi önemlidir. Atık sular doğrudan bir başka suya veya kanalizasyonlara yönlendirilir. Bu yapılırken kamu yararı açısından çevreye ve bu çevrede yaşayan insanlara olumsuz bir etki yaratılmamalıdır³⁸.

D. Su Hukukunu Bağımsız Bir Hukuk Dalı Sayan Görüş

Su Hukuku'nu bağımsız bir hukuk dalı olarak değerlendiren bu görüşe göre, Su Hukuku uzun bir gelişmeden sonra bugün için bağımsız bir bilim kolu haline gelmiştir.

Gerçektende Su Hukuku, birçok ülkenin yanı sıra Ülkemizde de bazı üniversitelerin yüksek öğrenim programlarında ayrı bir ders olarak müfredat programlarında yer almaktadır. Tarihi gelişiminde özel hukuk ağırlıklı iken günümüzde kamu hukuku ağırlıklı bir konuma gelmiştir. Hidrolojik ve ekonomik gelişmeler suların artık kişilerin keyfi tasarruflarına bırakılamayacağını ortaya koymuş, Su Hukukunda kamu yararı toprak mülkiyetinden daha ağır basmıştır³⁹.

Su Hukuku kamusal, özel ve cezai normları kapsar. Sular Hukuku tüm üç disiplinin uyumsuzluk durumlarını çözmelidir. Somut uyumsuzluklar çoğu durumda aynı zamanda idari mahkemelere, hukuk ve ceza mahkemelerine başvuruyu gerektirebilmektedir. Suların resmi makamlar yoluyla kamusal kullanılması kesinlikle ön plandadır. Ancak kamusal düzenlemeye tâbi olan sulara etki yapılması; yararlananlar, ilgililer ve etkilenenler arasında özel hukuki ilişkilere neden olur. Özel ve kamusal suların kullanımının kamu yararına zarar verici olduğu durumlarda, kamunun yararını korumak için, ceza hükümleri devreye girmektedir. Bu manada, Su Hukuku'nun Ceza Hukuku ile de ilişkisi vardır. Su Hukuku ile ilgili sorunların pratik olarak ele alınması üç disiplinden birisinin daraltılmasını gerektirmez. Bunların birbiriyle bağlanması bazen karışıkmiş gibi görünmektedir. Ancak bu durum hukuk sisteminin bir bütün olarak sistematik ve kolay uygulanabilir olup olmadığı ile ilgilidir.

³⁸ Sancaktar, s.97.

³⁹ Sancaktar, s.98.

Bunlardan başka, öğretide Su Hukukunu, Su Yönetimi ve Koruma Hukuku olarak adlandırarak Çevre İdare Hukukunun özel bir alanı olarak sayan görüşler de mevcuttur⁴⁰.

Alman Hukukunda 1896 yılındaki Medeni Kanundaki görüşmelerde Su Hukukunun birleştirilmesinin gerekliliğine işaret edilmiştir. “Alman Hukuku Akademisi” ve “Alman Su Ekonomisi ve İmparator Birliği”, 1934 ve 1944 yılları arasında bir ön taslak üzerinde çalışmış ancak bu çalışma yasaya dönüşmemiştir⁴¹.

⁴⁰ Emin Memiş, **Çevre Ve Çevre İdare Hukuku (Teori Ve Pratik)**, İstanbul: Filiz Kitapevi,Baskı, 2006, s.231.

⁴¹ Sancaktar, s.98.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE GENEL OLARAK SULAR

I. KAMUSAL SULAR

A. Kamusal Sular- Özel Sular Ayrımı

Öğretide kural olarak sular, genel sular ve özel sular diye ikiye ayrılmaktadır.⁴² Genel sular; denizler, büyük göller, nehir ve ırmaklar gibi devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan, genelin yararlanmasına ve kullanmasına bırakılmış olan sulardır. Özel sular ise, bireyin tasarruf hakkına sahip olduğu, başka bir ifadeyle, özel mülkiyete konu olan sulardır.

Genelin yani kamunun yararlanmasına ve kullanmasına ayrılmış olan sular, genel sular ve özel mülkiyete konu olabilen sular da, özel sular diye nitelenmektedir. Bir başka deyişle, kamu hukuku rejimine tabi sular için, 'genel sular' veya 'umumi sular', özel hukuk rejimine tabi olanlar için 'özel sular' denilmektedir.

SANCAKTAR; hukuki statü, kapsam ve içeriği belirginleştirme açısından sular için 'genel' tabiri yerine -Alman Hukukunda olduğu gibi- 'kamusal' sıfatını kullanmanın daha doğru ve hukuk dallarının klasik ayırımına daha uygun olduğunu düşünmektedir⁴³. SANCAKTAR' a göre, kamusal sular devletin hüküm ve tasarrufunda ve onun egemenlik yetkisine dayanırken iken, özel sular ferdi mülkiyete konu teşkil eden sular anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda, üzerinde ferdi mülkiyet ispat edilmedikçe kamusal sular üzerinde kamunun yararlanma hak ve derecesini düzenlemek İdareye düşen bir görevdir. Kamusal sular üzerinde meydana gelmiş özel haklarla, özel suları karıştırmamak gerekir⁴⁴.

Öğretide, kamu-özel mal ayrımı hususunda bir kısım kriterler öne sürülmüştür:

⁴² Sancaktar, s.23.

⁴³ Sancaktar, s. 25.

⁴⁴ Sancaktar, s. 26.

Malın niteliğini esas tutan kritere göre, temlik ve temellük edilemeyen mallar kamu malı, edilebilenler özel mal sayılmaktadır. Tahsisi esas alan kritere göre, kamu hizmetine tahsis edilen mallar Medeni Hukukun mülkiyet rejiminde değil, İdare Hukukunun kamu hizmetleri rejimine tabi olmalıdır. Maldan faydalananları esas alan kritere göre, malın kamu hizmetine tahsis edilmesinin yanı sıra o malın kamunun yararlanma ve kullanmasına arz edilmesi gerekir. Mal ile kamu hizmeti arasındaki ilişkiyi esas alan kritere göre ise mal, kamu hizmetlerinin görülmesinde esaslı bir rol oynuyor ve hizmetin bir unsurunu teşkil ediyorsa kamu malı, değilse özel mal sayılmalıdır.

ONAR' a göre, kamu malı - özel mal ayırımını isabetli bir şekilde belirleyebilmek için, bu kriterlerin bir arada kullanılması gerekmektedir⁴⁵.

Kamusal-özel sular ayırımı konusunda, Romalılarda 'devamlı olarak akma' vasfı kamusal suyu ortaya koyan bir kriter iken, Fransa'da uzun süre flottabilite ve navigabilite yani sularda seyrüsefere, nakliyata elverişlilik kriterlerine göre ayırım yapılmıştır. Suyun debisine göre belirli bir debi miktarından fazlasını kamusal su, azını da özel su olarak kabul etmek her zaman belirleyici ve şaşmaz bir kriter de değildir. Çünkü su kaynakları; iklim, topografya, coğrafya, bitki örtüsü ve mevsimlere göre debi miktarı önemli değişimler gösterebilmektedir⁴⁶.

Kamunun istifade edebileceği suların tamamını genel su olarak kabul etmek gerekir. Bunlar, üzerinde özel mülkiyetin ispat edilemediği sulardır. Diğer taraftan genel su - özel su ayırımının suların büyüklük veya küçüklüğüne göre belirlenmeye çalışılması bir fikir vermekle birlikte, mutlak ve kesin kriterlere dayandırılması oldukça güçtür⁴⁷.

A. Kamusal Suların Özellikleri

Kamu mallarının başlıca özellikleri; devir ve ferağ edilememesi, zamanaşımı ile iktisaba elverişli olmaması, özel hukuk işlemlerine konu olmaması, özel kişiler lehine sınırlı ayni haklar kurulamaması, tapu sicilinde tescile tabi olmaması,

⁴⁵ Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, Cilt II, İstanbul, 1960, s. 1300 vd.

⁴⁶ Sancaktar, s. 28.

⁴⁷ Sancaktar, s. 30.

haczedilememesi, kamulaştırılamaması, vergi ve resimden muaf olması ile özel olarak korunmasıdır. Kamu mallarının korunmasında toplum yararı ön plana çıktığı için özel mallara göre daha fazla koruma sağlanır. Ülkemizde kamu mallarının hukuki durumunu düzenleyen genel bir kanun yoktur. Anılan özellikler genellikle öğreti ve yargı kararlarında ve kısmi olarak da yasal düzenlemelerde ileri sürülmüş ve kabul görmüştür.

Kamusal suların başlıca özelliklerini şöylece belirtebiliriz:

1. Herkesin Yararlanabilmesi

a. İçeriği

Kamusal sular doğal niteliği gereği kamu malı sayılır. Bunlar devletin hüküm ve tasarrufu altında olup, kimsenin mülkiyetine girmediğinden kanuni koşullara uyan herkes bunlardan yararlanma hakkına sahiptir. Örneğin bir dereden herkes hayvanını sulayabilir. Bu nedenle söz gelimi, köy muhtarı belli bir şahısla sözleşme yaparak suyu ona tahsis edemeyeceği gibi böyle bir sözleşmeye istinaden bu sudan diğer şahısların yararlanmasının engellenmesi de istenemez. Yararlanma konusundaki tahsis, tek taraflı bir işlemle olabileceği gibi; tüzük, yönetmelik, imar planı gibi düzenleyici işlemlerle de olabilir. Tahsis, bir idari sözleşme ile de olabilir. Ayrıca kamusal sular bakımından gelenek icabı kamu malı sayılan mallarda da zımni ve fiili bir tahsisin varlığından söz edilebilir. Tahsisi korumayı amaçlayan devir ve ferağ edilememe ilkesinin en önemli sonucu, tahsis devam ettiği sürece bu mal üzerinde yapılan her türlü satış, takas ve diğer özel hukuk işlemlerinin geçersiz olması, alıcının iyi niyetinin önem taşımasıdır.

Kamusal sular üzerinde dalyan veya voli ihdas edilmesi veya büyük miktardaki yararlanmalar için İdarece izin, ruhsat verilmesi ya da idarenin sözleşmelerinden yararlanılması gerekir. Örneğin kamusal sulardan elektrik üretilmesi bu sulardan büyük miktardaki bir yararlanma sayılır. Bunun için genellikle imtiyaz sözleşmesi yönteminden yararlanılmakta, ancak son dönemde ekonomik gerekçelerle yap-işlet-devret sözleşmelerinden de faydalanılmaktadır.

Yargıtay'ın kökleşen içtihatlarına göre de, genel sulardan herkes yararlanabilir⁴⁸.

Genel sulardan herkesin gereksinimi oranında, kadim hakları ihlâl etmeden yararlanmaları olanaklıdır. Bu nitelikteki suların özel mülkiyetin konusunu oluşturmayaçağında kuşku ve duraksama söz konusu değildir. Böyle olunca da bu sular, bir kişinin yararına ayrılamaz; ötekilerden önce yararlanmaya başlamak bir üstünlük sağlamaz. Eğer, su çevresinde bulunanların ihtiyaçlarını karşılamazsa; adalete uygun olan çözüm, nöbetleşerek kullanmaktır. Şöyle ki; ihtiyaçlar sulanacak toprak ile bağ ve bahçenin alanı göz önünde tutularak, bu nöbetin biçim ve kullanma süresi belli edilmelidir.

Yargıtay'a göre de, genel sudan yararlanmalarda, " tarafların bu sudan yararlanacak topraklarının tespiti ile suyun aralarında âdilâne bir şekilde" bölüştürülmesi gerekir. Altıncı Hukuk Dairesinin bu konuya değinen 11.9.1961 Gün ve 4935 Esas, 4754 Karar sayılı ilâmında şöyle denilmiştir:

"Dava konusu Gölbaşı namı ile anılan su, genel sulardan olması itibariyle bu sudan tarafların yararlanma hakları vardır. Ancak, davacı köyün bu sudan 953/954 yıllarına ayrı ve müstakil bir kanal açmak suretiyle istifadeye başladığı ve bilahare su miktarının azalması üzerine davalı köylerin istifade ve intifalarına engel olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla nizalı suyun miktarı ile taraf köylerinin buradan faydalanabilecek durumda bulunan arazi miktarının tespiti ile her iki tarafın âdil bir nispet dairesinde bu sudan istifade ve intifa paylarının tayini gerekirken kadim bir hakkı bulunmayan davacı köy lehine mutlak bir şekilde hüküm tesisi doğru değildir⁴⁹".

Yine bu özel daire, 13.5.1963 Gün ve 833 Esas, 2305 Karar sayılı ilâmı ile bu görüşü desteklemiş ve;

⁴⁸ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı, 14.5.1986 T.,1985/3-170 E., 516 K; Yargıtay 3. HD. 12.9.1983 T., 3537 E., 3541 K; Yargıtay 3. HD. 30.3.1982 T., 277E., 1357 K. (www.kazanci.com.tr)

⁴⁹ <http://www.kazanci.com.tr>

"... tarafların sulayacakları arazinin yüzölçümünün tespiti ile buna göre sulardan ne şekilde ve ne müddetle yararlanmaları gerektiğinin kesin olarak bilirkişiye tespit ettirilmiş "

olmasını öngörmüştür⁵⁰.

b. Sınırları

Yeraltı Suları Hakkında Kanun'un 2 nci maddesine göre; faydalı ihtiyaç, yeraltı suyunu kullanacak kimsenin faydalı kullanışları için muhtaç olduğu su miktarıdır. Anılan Kanun'un 4 üncü maddesi gereğince, faydalı ihtiyaca yetecek miktarın tespitini belirlemeye ilgili bakanlıklarının görüşünü alarak DSİ yetkili kılınmıştır.

Kamusal sulardan öncelikle tabii şeklinde akışla etraftaki arazilerin ihtiyaçları oranında sulanmaları asıl olmalı, ihtiyaçtan fazla olan su, diğerinin yararlanmasına terk edilmelidir. Kamusal sulardan yararlanma istekleri konusunda mevcut duruma göre İdarece uzman bilirkişilerden yararlanılarak karar verilmelidir. Gelecekte yararlanma isteyebileceğinden söz edilerek karar alınmamalıdır. Diğer taraftan ilan edilmiş yeraltı suyu işletme alanları dışında her toprak sahibi usule uygun olarak toprağında devletin hüküm ve tasarrufundaki yeraltı suyunu aramak ve suyu bulduktan sonra ancak kendi faydalı ihtiyacına yetecek miktarını kullanmak hakkına sahiptir (YSHKmd.5/1).

Kamusal sulardan öncelikle doğal akışla etraftaki arazilerin ihtiyaçları oranında yararlanılması asıldır. Bir köyün, kamusal sudan yararlanması için bu suya zaruri ihtiyacının bulunması ve ihtiyacın köye daha yakın sulardan karşılanamaması gerekir⁵¹. Kamusal sulardan herkesin ihtiyacı oranında yararlanma hakkı olmakla birlikte ihtiyaçtan fazlası elde tutulamaz ve üzerinde hak iddia edilemez⁵².

Şu da var ki, Yargıtay giderek "*kadim hakkın*" yanında, "*öncelikli kullanım hakkı*" ndan söz edip; genel sudan herkesin yararlanmasını, başkalarının kadim ya

⁵⁰ <http://www.kazanci.com.tr>

⁵¹ YHGK., E. 1984/3-814, K. 1986/182 (<http://www.kazanci.com.tr>).

⁵² Y.3.HD., E. 2002/4392, K. 2002/4435 (<http://www.kazanci.com.tr>).

da öncelikli kullanım haklarını engellemek koşuluna bağlanmıştır. Aşağıda bu konuda Yargıtay'ın bu konudaki yaklaşımlarını gösteren kararlarından örnekler verilmiştir:

i) "Mahkemece, dava konusu yapılan dere suyunun genel su olup özel su niteliği taşımadığı ve tarafların kadim yararlanma hakları da olmadığı gerekçesiyle davanın reddine karar verilmiştir. Oysa, genel sulardan yararlanmak kadim hakkın varlığına bağlı olmayıp herkes faydalı ihtiyacı oranında bu tür sulardan başkalarının kadim ya da öncelikli kullanım haklarını engellemek koşulu ile yararlanabilir. Davalının, söz konusu dere kenarında sonradan açtığı belirlenen kuyunun bu dere suyunu etkileyip etkilemediği de kesin olarak saptanmadığı gibi keşif de dere suyunun kesildiği bir zamanda yapılmıştır. O halde davacının öteden beri sulama suyu olarak yararlandığı çekişmesiz olan dere suyunun aktığı bir zamanda, uzman bilirkişi veya bilirkişiler aracılığı ile keşif yapılarak, bu suyun debisinin ve tarafların suladıkları yerlerin alanları da Ölçülerek ihtiyaçlarına yetip yetmeyeceğinin ve davalının açtığı kuyunun, dereden akan suyu etkileyip etkilemeyeceğinin, etkiliyorsa bunun derecesinin ve bu kuyunun kapatılması halinde suyun eski durumuna dönüp dönmeyeceğinin kesin olarak saptanması ve mümkün ve müsait bulunduğu takdirde anılan sudan taraflar ve varsa diğer kullananların nöbetleşe yararlandırılması için bir düzenleme yapılması hususu üzerinde de durularak hasıl olacak sonuç dairesinde bir karar verilmesi gerekirken bu yönlerden eksik inceleme ile yazılı olduğu şekilde hüküm kurulması doğru değildir.⁵³"

ii) "Davacı, yararlandığı dava konusu suya davalıların müdahale ettiklerinden bahisle müdahalenin önlenmesine karar verilmesini istemiştir. Mahkemece dava konusu suyun; davacının tapulu yerinden çıkan, Medenî Kanunun 679. maddesinde sözü edilen kaynak suyu mu yoksa herkesin ihtiyacı oranında yararlanabileceği genel su mu olduğu ve bu suya davalıların müdahale edip etmedikleri mahallinde keşif de yapılmak suretiyle gereği gibi araştırılıp incelenmeden ve davacının bütün delilleri toplanmadan dava red edilmiştir.

⁵³ 3. HD. 23/10/1987 T. 4498 E. 10414 K. (<http://www.kazancı.com.tr>).

Suya elatmanın önlenmesi davalarında 1 yıllık sükutu hak süresi sözkonusu olmadığı gibi genel sudan yararlanmak için davacının mutlaka kadim bir kullanma hakkının bulunması da gerekmez.

Dava konusu su genel su ise davacı bu sudan öncelikle ihtiyacı oranında yararlandığı takdirde, yararlandığı su miktarına elatmanın önlenmesini de isteyebilir. Bu nedenle tarafların bu suya ihtiyacı olan miktarlar, suyun bu ihtiyaçları karşılayacak miktarda olup olmadığı ve tarafların yararlandığı başka su bulunup bulunmadığı da araştırılıp sonuca göre karar verilmesi gerekir.⁵⁴”

iii) "Dava konusu kaynak suyunun mera'dan çıktığı belirlenmiş bulunmakla genel sulardan sayılacağı kuşkusuzdur.

Genel sulardan ise herkes, kadim ya da öncelikli kullanım haklarını engellemek koşuluyla faydalı ihtiyacı oranında yararlanabilir.

Sözkonusu sudan (mer'anın sulanması ve hayvanların içmesi şeklinde) davacı tarafın öncelikli yararlanma hakkı bulunduğu ve temyiz eden davalının bir kısmını alıp kendi petrol istasyonuna götürmek suretiyle bu suya elatması olayının ise yeni olduğu hususlarında bir uyumsuzluk bulunmamaktadır.

Bu duruma göre, uzman bilirkişi veya bilirkişiler aracılığıyla yeniden keşif yapılmak, öncelikle davaya konu suyun debisinin ölçülmesi ve davacı tarafın belirtilen şekildeki (hayvan ve mer'a sulamasına ilişkin olarak) kullanımı itibariyle ihtiyaç duyduğu su miktarının kesin olarak saptanması ve bu miktarlar gözetilerek davacı tarafın ihtiyacından arta kalan bir su bulunduğu takdirde bundan, temyiz eden davalının özellikle kış aylarında yararlanabileceği gözönünde tutularak hüküm kurulması gerekir.”⁵⁵

"Dosya arasında bulunan Malatya İkinci Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 1960/211 esas sayılı davasına ait karar örneğinden anlaşıldığına göre, dava konusu Ballıçay Suyu üzerinde kadimden beri bulunan 2 bent ile ayrılanlar dışındaki sular

⁵⁴ 3. HD. 19/1/1988 T. 8349 E. 841 K. (<http://www.kazanci.com.tr>).

⁵⁵ 3. HD. 30/10/1990 T. 1457 E. 8570 K. (<http://www.kazanci.com.tr>).

Çolakoğlu Köyü'nün yararlanmasına bırakılmış olup bu davada davacı ve birleştirilen davada davalı olan şahısların herhangi bir yararlanmasının o tarihte mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen bu kişiler 1961 yılından sonra suya elatarak çayın üzerine bent yapmak suretiyle 233 parselde kavak yetiştirmişler ve kavakların 15 yaşlarında oldukları bilirkişilerce saptanmıştır.

Mahkemece bilirkişi raporuna dayanarak kavaklara yeterli su ayrılmış ise de, davalı ve birleştirilen davada davacı olan köylerin öteden beri kullana geldikleri su miktarı nazara alınarak kavakların dikili olduğu miktar kadar taşınmazların susuz kalacağı bilirkişi raporunda bildirilmiş bulunmaktadır.

Genel sulardan olduğu anlaşılan dava konusu sudan, ancak öncelik hakkına riayet edilmesi koşulu ile herkes faydalı ihtiyacı oranında yararlanabilir. Kendilerine 12 günde 5 saat 20 dakika su verilen tarafın yararlı ihtiyacı saptanmış ise de, Çolakoğlu Köyü bu su üzerinde öncelik hakkına sahip olduğuna göre sonradan suya elatan Hasan ve arkadaşları adı geçen köyün ihtiyacından artan bir su bulunduğu takdirde sudan yararlanabilir.

Bu nedenle Çolakoğlu Köyü'nün öteden beri kullana geldiği suyun ihtiyacında artan bir miktar bulunup bulunmadığı kesin olarak saptanıp sonucuna göre bir karar verilmesi gerekirken Hasan ve arkadaşlarının suya ihtiyacı olduğundan bahisle ve öncelik hakları gözetilmeden yazılı şekilde karar verilmesi doğru görülmemiştir.

Bu itibarla, yukarıda açıklanan esaslar gözönünde tutulmaksızın yazılı şekilde hüküm tesisi isabetsiz, temyiz itirazları bu nedenlerle yerindedir.⁵⁶

v) "Dava konusu yapılan kaynak suyunun, çıkış yeri itibariyle genel sulardan olduğu kuşkusuz bulunduğu gibi bu cihet mahkemece de kabul edilmiş durumdadır.

Genel sulardan ise herkes, kadim ya da öncelikli kullanım haklarını engellemek koşuluyla faydalı ihtiyacı oranında yararlanabilir.

⁵⁶ 3. HD. 17/6/1991 T. 12324 E. 6979 K. (<http://www.kazanci.com.tr>).

Miktarı az da olsa anılan kaynak suyunun (o civardaki diğer kaynaklarla birlikte) oluşturduğu dereden davacıların Öteden beri sulamada yararlandığı, davalının (söz konusu kaynak yerinde kazı yapıp çıkan suyu boruya alarak içme ihtiyacı için evine götürmek suretiyle vaki) elatmasının ise yeni olduğu dosya içeriğinden anlaşılmaktadır.

Bu durumda; sağlıklı bir sonuç için, jeoloji ve ziraat mühendislerinden oluşturulacak bilirkişi kurulu aracılığıyla uygun bir dönemde yeniden keşif yapılarak, öncelikle söz konusu kaynak ve diğer ilgili kaynakların debilerinin ölçülüp, davacıların ötedenberi suladıkları arazi miktarları itibarıyla (ki, bunlardan başka yararlandıkları su veya sular varsa onlar da gözetilerek) bu suya olan ihtiyaçlarının da usulünce belirlenmesi ve ondan sonra bu suların davacıların saptanan (enazından öncelikli) ihtiyaçlarına yetip yetmeyeceğinin tespiti ve ancak ihtiyaç fazlası bir su bulunduğu takdirde bundan davalının yararlanmasına izin verilmesi gerekir.

O halde; belirtilen şekilde işlem ve incelemeler yapılarak sonuçlarına uygun bir karar verilmesi gerekirken bu yönlerden eksik inceleme ile yazılı olduğu gibi hüküm kurulması doğru değildir.⁵⁷"

"Dava konusu yapılan 1 nolu kaynak suyu özellikle çıkış yeri (tapusuz) bakımından, genel sulardan sayılır.

Genel sulardan ise, herkes, kadim ya da öncelikli kullanım haklarını engellemek koşuluyla, faydalı gereksinimi oranında yararlanabilir.

Anılan sudan, davacının, içme ve sulama suyu, olarak yararlanmasının, davalıya nazaran öncelikli olduğu, keşiflerde dinlenen çoğunluk yerel bilirkişi ve tanık anlatımlarıyla belirlenmektedir.

Dosya arasındaki, 18.8.1993 tarihli, son zirai bilirkişi raporunda da, tarafların bu suya olan ihtiyaçları (diğer kaynak sular ve yararlanma koşulları) gözetilerek, haftanın 5 gününde davacının ve 2 gününde de, davalının yararlanmasının uygun olacağı ve bu suretle gereksinimlerinin yeterince karşılanacağı, (dayanaklı bir biçimde) belirtilmiştir.

⁵⁷ 3. HD. 14/12/1992 T. 5091 E. 20633 K. (<http://www.kazanci.com.tr>).

Bu duruma göre, sözkonusu kaynak suyundan (anılan bilirkişi raporunda önerildiği gibi), tarafların ortaklaşa kullanımının sağlanması ve o yolda uygun bir düzenleme de yapılarak, uyumsuzluğun sağlıklı ve kalıcı bir biçimde çözümlenmesi gerekir.

O halde; belirtilen şekilde, davanın gerçekleştiği oranda kabulüne karar verilmesi icabederken, aksine düşüncelerle, yazılı olduğu gibi tamamen reddedilmesi doğru değildir.⁵⁸"

vi) *"Davakonusu yapılan içme suyunun, özellikle çıkış yeri ve kullanım şekli bakımından genel sulardan olduğu hususu kuşkusuzdur.*

Genel sulardan ise herkes, kadim ya da öncelikli kullanım haklarını engellemek koşuluyla faydalı gereksinimi oranında yararlanabilir.

Davacıların söz konusu suda, davalılara nazaran öncelikli yararlanma hakkı olduğu ve davalıların yararlandığı başka suların bulunduğu da dosya içeriğinden anlaşılmaktadır.

Bu durumda; uzman bilirkişiler aracılığıyla, suların en az olduğu bu dönemde yeniden keşif yapılarak, öncelikle gerek davaya konu ve gerekse davalıların yararlandıkları diğer suların ayrı ayrı debilerinin ölçülmesi ve tarafların içme suyu ihtiyaçlarının belirlenmesi ve ondan sonra, dava konusu suyun davacıların ve davalıların yararlandığı öbür suların da (yazın kurumuyor ve içilebilir nitelikte ise) davalıların ihtiyacına yetip yetmeyeceğinin usulünce saptanması, davalıların bu sularla içme suyu ihtiyaçlarının karşılanmaması ve dava konusu suyun davacıların içme suyu ihtiyacından fazla bulunması halinde, ihtiyaç fazlası sudan davalıların yararlanmasının sağlanması gerekir.

O halde; belirtilen şekilde işlem ve incelemeler yapılarak ortaya çıkacak sonuçlarına uygun bir karar verilmesi icabederken, bu yönlerden eksik inceleme ile yazılı olduğu gibi davanın reddi doğru değildir.

Bu itibarla; yukarıda açıklanan esaslar gözönünde tutulmaksızın yazılı şekilde hüküm tesisi isabetsiz, temyiz itirazları bu nedenlerle yerindedir.⁵⁹"

⁵⁸ 3. HD. 7/3/1994 T. 2587E. 4253 K. (<http://www.kazancı.com.tr>).

vii) "Davanın esasının incelenip hükme bağlanması yolunda, uzman bilirkişiler aracılığıyla uygun bir dönemde keşif yapılarak dava konusu sulara ilişkin uyumsuzluğun; genel su ilkelerine göre, çıkış yerleri saptanıp debileri ölçülmek, kadim ya da öncelikli yararlanma haklarının hangi tarafa ait olduğu belirlenmek ve tarafların kullanım şekil ve amaçları gözetilip bu sulara olan ihtiyaçları (yararlandıkları başka sular varsa onların miktarı da dikkate alınıp) usulünce tesbit edilmek suretiyle çözüme kavuşturulması gerekir.

O halde; belirtilen şekilde işlem, inceleme ve değerlendirmeler yapılarak sonuçlarına uygun bir karar verilmesi icabederken, bu yönlerden eksik inceleme ve kısmen de aksine düşüncelerle yazılı olduğu gibi hüküm kurulması doğru değildir.⁶⁰"

viii) "Her ne kadar anılan kaynak suyu, davacı tarafa ait 492 parsel sayılı ve kavaklık niteliğindeki taşınmazdan çıkıyorsa da, bu taşınmazın alanı 11.200 metrekare olup kaynağın debisinin de 35 litre/saniye olduğu belirlenmiş bulunmaktadır.

Bu duruma ve tarımsal standartlara göre; 10.000 metrekare arazinin en fazla 1 litre/saniyelik suya ihtiyaç gösterdiği hususu gözetilirse, sözkonusu kaynak suyu 35.000 metrekare araziye sulayacağından anılan su, çıktığı 11.200 metrekarelik 492 sayılı parselin sınırlarını aşar ölçüdedir ki, bu bakımdan özel değil, genel su niteliğinde kabul edilmek gerekir. Diğer bir anlatımla; tapulu taşınmazdan çıkan bir kaynak suyunun, özel su sayılması ancak, o taşınmazın sınırlarını aşmayacak ölçüde az olmasına bağlıdır. Dava konusu yapılan kaynak suyu ise bu ölçünün kat kat üzerindedir.

Genel sulardan ise herkes, kadim ya da öncelikli kullanım haklarını engellemek koşuluyla, faydalı ihtiyacı oranında yararlanabileceğinden; anılan kaynak suyunun genel sulardan sayılacağı hususu kabul edilerek, suların en az olduğu bir dönemde (en az birisi ziraat mühendisi olmak üzere) oluşturulacak bilirkişi kurulu aracılığıyla yeniden keşif yapıp öncelikle, sözkonusu kaynak suyunun debisinin ölçülmesi ve kullanım şekilleri itibariyle tarafların bu suya olan

⁵⁹ 3. HD. 3/10/1995 T. 9337 E. 10925 K. (<http://www.kazanci.com.tr>).

⁶⁰ 3. HD. 30/1/1996 T. 15221 E. 1281 K. (<http://www.kazanci.com.tr>).

ihtiyaçlarının (yararlandıkları başka sular varsa onlar da gözetilip) usulünce belirlenmesi ve ondan sonra, bu suyun her iki tarafın ihtiyacına yetip yetmediğinin, yetiyorsa ona göre, yetmediği takdirde ise kadim veya öncelikli kullanım durumları da ayrıca tesbit edilerek kadim ya da öncelikli yararlanma hakkına sahip olanların ihtiyacından fazla su varsa, diğerlerinin ancak bu fazla sudan yararlanabileceği ciheti dikkate alınarak, o yolda bir düzenleme yapılması gerekir.

O halde; belirtilen şekilde işlem, inceleme ve değerlendirmeler yapılarak sonuçlarına göre gerek asıl ve gerekse karşılık dava bakımından uygun bir karar verilmesi icabederken, bu yönlerden eksik inceleme, yersiz değerlendirme ve aksine düşüncelerle yazılı olduğu gibi hüküm kurulması doğru değildir.

Bu itibarla, yukarıda açıklanan esaslar gözönünde tutulmaksızın yazılı şekilde hüküm tesisi isabetsiz, temyiz itirazları bu nedenlerle yerindedir.⁶¹"

ix) "Dava konusu yapılan sular, kazılarak çıkarılmış, kuyu suları olmakla (Tarafların tapulu taşınmazlarından çıkıyor olsa bile) yeraltı suyu olarak genel su niteliğindedir.

Genel sulardan ise herkes, kadim ya da öncelikli kullanım haklarını engellemek koşuluyla faydalı ihtiyacı oranında yararlanabilir.

Davacıya ait (daha çok sulama amaçlı) kuyunun açılmasından çok sonra davalıya ait (yine sulama amaçlı) kuyunun açıldığı ve bu nedenle davacının kuyusundaki suyun olumsuz (%38.63 oranında) etkilendiği belirlenmiş olup bu durumda öncelikli yararlanma hakkı davacındır ve davalı ancak onun ihtiyacından fazla su bulunması halinde o fazla sudan yararlanabilecektir.

Bu arada, davalının kuyusunun kapatılması halinde davacının olumsuz etkilenen su miktarının kuyusuna dönüp dönmeyeceği hususunun da öncelikle belirlenmesi gerekmektedir ki, hükme esas alınan uzman bilirkişi raporlarında bu cihet üzerinde durulup saptanmamıştır.

Bu duruma göre; sağlıklı bir çözüm için, suların en az olduğu bir dönemde uzman bilirkişiler aracılığıyla (uygulamalı biçimde) yeniden keşif yapılarak

⁶¹ 3. HD. 25/6/1996 T. 5094 E. 7301 K. (<http://www.kazanci.com.tr>).

öncelikle davalının sözkonusu kuyusunun kapatıldığı takdirde davacının kuyusunda azaldığı belirlenen su miktarının eski haline dönüp dönmeyeceğinin saptanması gerekir. Ondan sonra, eğer eski halin iadesi mümkün olmuyorsa davanın reddi eski hale dönüşü mümkün ise o zaman, bu etkilenme sonucu davacının kuyusunda kalan su miktarlarının (yararlandığı başka sular varsa onların miktarı da tesbiten) öncelikli kullanım şekli itibariyle ihtiyacına yetip yetmeyeceğinin usulünce ve kesin olarak belirlenmesi ve buna göre eğer kalan su ihtiyacını karşılıyorsa yine davanın reddine karar verilmesi icabeder. Aksi taktirde ise, anılan etkileme oranını aşmamak üzere davacının karşılanmayan ihtiyacı kadar suyun, davacının kuyusunda kalmasını sağlayacak biçimde davalının kuyusunun çalıştırma düzeninin (çekim miktarı ve süresi bakımından) ayarlanması lazım gelir.

O halde; belirtilen şekilde işlem inceleme ve değerlendirmeler yapılarak sonuçlarına uygun bir karar verilmesi gerekirken bu yönlerden eksik inceleme ve değerlendirme ile yazılı olduğu gibi (düşük orandaki bir etkilemeye dayanılarak davalının kuyusunun kapatılmasına) dair hüküm kurulması doğru değildir.

Bu itibarla, yukarıda açıklanan esaslar gözönünde tutulmaksızın yazılı şekilde hüküm tesisi isabetsiz, temyiz itirazları bu nedenlerle yerindedir.⁶²

x) "1. Dosyadaki yazılara, kararın dayandığı delillerle Kanuni gerektirici nedenlere göre davalı tarafın tüm temyiz itirazlarının reddi gerekmiştir.

2. Davacı tarafın temyiz itirazlarına gelince:

Davacı, yaklaşık 20 yıldır borularla evine aldığı suya davalı tarafın muaraza yaratması nedeniyle vaki müdahalenin men'ini istemiş, mahkemece, davalıların sözkonusu suyu kesmedikleri (fiili müdahalelerin bulunmadığı) gerekçesi ile istemin reddine karar verilmiştir.

Dava konusu suyun "obuz" tabir edilen ve tapusuz taşınmazların sınırını oluşturan yerden çıktığı böylece genel nitelikte yeraltı suyu olduğu sabittir.

Kural olarak genel sulardan herkes kadim ve öncelik haklarını ihlal etmemek koşuluyla faydalı ihtiyacı oranında yararlanabilir. Sudaki bu kullanım

⁶² 3. HD. 20/5/1997 T. 4543 E. 5032 K. (<http://www.kazancı.com.tr>).

hakkının korunması istemiyle dava açılabilmesi için fiilen el atılması zorunlu olmayıp muaraza yaratılması da yeterlidir.

Somut olayda her ne kadar eylemli olarak dava konusu suya el atılmamış ise de toplanan tüm deliller ve davalının beyanlarından taraflar arasında bu konuda muaraza bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Dolayısı ile uyuşmazlığın mahkemece çözümlenmesi gerekir. Buna göre: Davalı idarenin dava konusu suya vaki müdahale ve muarazasının bulunmadığı gerekçesi ile işbu davalı açısından davanın reddine dair verilen kararın onanmasına, diğer davalı yönünden ise; dosyadaki raporlar hüküm kurmaya yeterli bulunmadığından ötürü; suların en az olduğu mevsimde jeoloji ve zirai bilirkişiler marifetiyle yeniden keşif ve inceleme yapılmalı, dava konusu suyun debisi tespit edilip, tarafların ihtiyaç durumları saptanarak davalı tarafın sudan daha önce yararlandığı böylece öncelik hakkı bulunduğu gözetilerek davalının ihtiyacından fazla su bulunması halinde davacının yararlanmasına olanak verecek şekilde su rejimi düzenlemek suretiyle karar verilmelidir. Eksik incelemeye dayalı olarak karar verilmesi bozmayı gerektirmiştir. Bu itibarla yukarıda açıklanan esaslar göz önünde tutulmaksızın yazılı şekilde hüküm tesisi isabetsiz, temyiz itirazları bu nedenlerle yerinde olduğundan kabulü ile HUMK.nun 428. maddesi gereğince bozulmasına karar verildi.⁶³”

2. Devir Ve Ferağ Edilememe

a. İçeriği

Temellük olunamayan eşya, mülkiyete konu olmaya elverişli, fakat herhangi bir sebeple malikleri bulunmayan eşyadır. Temellüğe elverişli doğal kuvvetler, üstünde mülkiyet hakkı kurulabilen elektrik, su gücü gibi kuvvetlerdir. Kamusal sulara karşı özel hukuktaki mülkiyet iddiasında bulunulamaz.

Doğal niteliği veya tahsisi kararı nedeniyle kamu malı olmuş bir yer gerekli bakım, özen gösterilmese, şekil değişikliğine uğrasa hatta terk edilse bile kamu malı

⁶³ 3. HD. 23.10.2001 T. 9057 E. 9491 K. (<http://www.kazanci.com.tr>).

niteliğini yitirmiş olmaz. Kamu malı niteliğinin yitirilmesi ancak tahsis kararını kaldıran bir başka kararla mümkündür.

İçme ve kullanma sularına duyulan ihtiyaç her geçen gün giderek artmaktadır. İhtiyaçların sınırlı su kaynaklarından temini ve bu kaynakların kirlilik ve kullanımından doğan olumsuzlukların önlenmesi kamu sağlığı ve kamu düzeni bakımından hayati öneme sahiptir. Kamu mallarının satılabilmesi için malın öncelikle kamunun özel malı haline getirilmesi, tahsisin kaldırılması gerekir. Bundan sonra usule uygun olarak satışı mümkün olur ve bu satıştan elde edilen gelir kamu hizmetlerinde kullanılır. Şu halde kamu malı niteliği kaldırılmadıkça malın bir kısmının dahi olsa satılması geçersiz ve yok hükmündedir⁶⁴.

Kamu mallarının devir ve ferağ edilemezliği ilkesinin en önemli sonucu tahsis devam ettiği sırada yapılan satış, takas veya başka özel hukuk işlemlerinin geçersiz olması, iyi niyetli üçüncü kişilere karşı da hüküm ifade etmesidir⁶⁵. Sular ise nitelikleri gereği kamunun ortak kullanımına tahsis edilmişlerdir ve bunun için ayrı bir işleme gerek yoktur⁶⁶. Tahsisin kaldırılmasının açık bir şekilde olması, yani tahsisin kaldırılması işleminin zımni olamamasının devir ve ferağ yasağı bakımından yeterli bir güvence oluşturmayacağı da açıktır.

Devir ve ferağ yasağına kanunla istisna getirilmesi mümkündür. Örneğin 5516 sayılı Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanunun⁶⁷ 1 inci maddesine göre;

“Belediye hudutları dışında olup Devletin hüküm ve tasarrufu altında sahipsiz bulunan bataklık ve bataklık mahiyetinde göl ve su birikintileri herhangi bir suretle kurutulduğu takdirde, bu kurutmadan hasıl olan arazi... kurutanlar namına tescil olunur.”

⁶⁴ Onar, (C.II), s.1351.

⁶⁵ İlhan Özay, Günışığında Yönetim, İstanbul:Alfa Yayınları, 2002, s. 610.

⁶⁶ Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, İdare Hukuku, Ankara:Turhan Kitabevi, 1998, s.868.

⁶⁷ Bkz. Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun (5516 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 7413, 23.01.1950.

b. Yerli ve Yabancılar Su Satışının Değerlendirilmesi

Su satışının söz konusu olabilmesi için öncelikle suyun ekonomik bir değerinin olması gerekir. Nitekim deniz sularının ekonomik bir değerinin olup olmadığı tartışılmış ve şu an için özellikle sıcak iklim kuşağında ve su sıkıntısı çeken ülkelerde deniz suyunun ekonomik bir değerinin bulunduğu ancak maliyetinin henüz yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

İSKİ' nin görev ve yetki alanı içerisinde yeraltı sularının sanayi, inşaat ve benzeri sektörlerde kullanılması için özel kişilerce satışı, taşınması, tüketilmesi ve bunların denetlenmesi konusu; İSKİ Genel Kurulunca kabul edilen, "Yeraltı Suyunun Satışı, Taşınması, Tüketilmesi ve Denetlenmesi Esaslarını Belirleyen Yönetmelik"⁶⁸ in, 5.2 nci maddesinde düzenlenmiş olup; anılan Yönetmeliğe göre, satılan su İSKİ' ce yapılan bakteriyolojik ve kimyasal analiz sonuçlara göre kullanma suyu niteliğinde olmalıdır.

Ülkemizde yabancılar su satışıyla ilgili olarak örneğin Manavgat suyunun İsrail'e satışı gündemde olup, bu suya Yunanistan ve Güney Kıbrıs da talip olmuştur. Konu 1987 yılında dönemin Başbakanı tarafından Barış Suyu Projesi olarak gündeme getirilmiştir. Olay yurt içinde ve dışında ses getirmiş özellikle Arap ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Son dönemde Manavgat çayının Akdeniz'e aktığını, Türkiye'de değerlendirilemediğini, dolayısıyla satılarak paraya çevrilmesinin ülke çıkarları için daha uygun olacağı düşüncesi hakim olmuştur. Fakat Manavgat suyunun Akdeniz'e aktığı Antalya ilindeki köylerde su sıkıntısına yol açılmaması ön koşul olup, kamu yararı öncelikle gözetilmelidir. Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı (KOİ) ile DSI arasında düzenlenen bir protokol çerçevesinde inşaatı KOİ adına DSI tarafından yürütülmekte olan Manavgat çayı Su Temini Projesi akarsulardan ticari amaçla yararlanılması yolunda atılmış önemli bir adımdır.

Bazı ülkelerde; su piyasaları, yeraltı su pazarlarının oluşturulması yaygınlaşmakta, su ihaleleri yapılmakta, devredilebilir su hakkı ya da kullanım izni gibi hukuki yapılanmaların oluşturulduğu görülmektedir. Su piyasaları, suyun alternatif satış

⁶⁸ Söz konusu Yönetmelik, 17.06.2005 tarihli ve 1256 sayılı Genel Kurul Kararı ile kabul edilerek 07.07.2005 tarihli Hüreses Gazetesi'nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

yerlerinin olması, suyun sürekli kullanımı bakımından fırsat maliyeti yaratmakta ve sahip olunan suyun pazarlanabilmesi imkanı bulunmaktadır. Yeraltı suyu pazarlarının oluşturulması uygulaması ise; karı nedeniyle daha fazla pompalamayı teşvik etmekte, bu da suların daha fazla tüketilmesinin yolunu açma tehlikesi taşımaktadır. Su ihalelerinde ise, su makamlarının suyu en fazla teklif verene satma yetkisi olduğu nadir görülen bir uygulamadır. Yerüstü suları için pazar yaratılması her şeyden önce su üzerinde uygulanabilir mülkiyet haklarının ve hukuki alt yapının oluşturulmasına bağlıdır. Kamu sunumunun yetersiz olduğu hallerde sanayi kuruluşlarının su alıp satması ile sanayi suyu pazarları oluşmaktadır. Yine, suyun kuraklık dönemleri gibi *"kritik ihtiyaç"* olduğu zamanlarda kullanılması ile gereksinimin az olduğu zamanlarda depolanması amacıyla su bankaları kurulmaktadır. Devredilebilir su hakkı ya da kullanım izni ise Avustralya ve ABD'de sulamada uygulanan bir yöntemdir. Suyun korunmasından ve dağıtımından sorumlu kurum, çiftçilerle uzun dönemli sözleşmeler yapmaktadır. Sular özel mülkiyete konu ise sözleşme sahipleri su kullanım haklarını satabilmektedirler. Özel su piyasaları, ulusal suların uluslararası piyasa dinamiklerine bağlanması ve sular üzerindeki kamusal denetimin zayıflamasına yol açabilir. Suda borsa sisteminin kurulması su kaynağına sahip kişi ve şirketlerin elindeki malı kıtlık olduğu dönemlerde yükselecek fiyat düzeylerinden satışa sunmasını öngörür. Su gibi yaşamsal bir maddenin kıtlık dönemlerinde kazanç olarak kullanılması insani değerlere uygun değildir⁶⁹.

İç hukukta Gıda Maddeleri Tüzüğü ve diğer hukuki koşullara uygun olan su satışına izin verilmektedir⁷⁰. Umumi Hıfzıssıhha meclislerinin, mahallin sıhhi ahvalini daima dikkate alarak şehir, kasaba ve köy sıhhi vaziyetinin ıslahına ve mevcut mahzurların izalesine yarayan tedbirleri alabileceklerini hükme bağlamıştır. Usulüne uygun biçimde alınmış ruhsatı olmayan kaynak suyunun satışı, belediye sınırları içinde de olsa İl Hıfzıssıhha Kurulunca yasaklanabilir⁷¹.

⁶⁹ Su Hizmetleri Yönetimi Genel Yapı, Ed. GÜLER/Birgül Ayman, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, TODAİE Yayın No: 298, Ankara, 1999, s. 27 vd.

⁷⁰ Danıştay 11.D., E. 1976/5523, K.1977/3706, Danıştay Onbirinci Daire Kararları (1971-1981), Ankara, 1984, s. 273.

⁷¹ Danıştay 10.D., E.1982/4475, K.1983/1985 (yayımlanmamıştır). Bu konuda bkz. 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu md.27.

“Gıda Maddelerinin ve Umumi Sağlığı İlgilendiren Eşya ve Levazım Hususi Vasıflarını Gösteren Tüzük” ün 418. maddesine göre, kaynak sularını işletmek isteyenler Sağlık Bakanlığından izin almak zorundadırlar. Kaynak suyu satış ruhsatını vermeye ilgili sağlık müdürleri yetkilidir. Ruhsatsız işletilen işyerlerini çalışmaktan alıkoymak yetkisine ise belediyeler sahiptirler. “Kaynak Suları Yönetmeliği”⁷² md.39' a göre kaynak suyunu damacanelerle satmak isteyen satıcılar ilgili Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüklerinden kaynak suyu satış ruhsatı almak zorundadırlar. Kaynak suyunu işletmek isteyenlere kaynak suyu satış ruhsatı vermeye ilgili sağlık müdürlükleri yetkili olmakla birlikte 1580 Sayılı Belediye Kanunu md.15/9'a göre, ruhsata tabi iken ruhsatsız işletilen işyerlerini çalışmaktan alıkoymak yetkisi belediyeye aittir⁷³.

927 sayılı Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanunun⁷⁴ Ek Madde 5/3'e göre;

“Bu idareler bu suların mülkiyetini hakiki ve hükmi şahıslara devir ve temlik edemezler”

hükümünü taşımaktadır. Medeni Kanun md.715/3' de ise, sahihsiz yerler ile yararı kamuya ait malların kazanılması, bakımı, korunması, işletilmesi ve kullanılmasının özel kanun hükümlerine tabi olduğundan söz edilmektedir.

İrmağın satışı zaten mümkün olmadığından satılan şey Manavgat çayı değil, Manavgat çayının suyudur. Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yer satılmamaktadır. Ticari meta olarak üzerinde hâkimiyet kurulan ve temellik edilebilir hale getirilen su, kamunun özel malı haline getirildikten sonra usule uygun olarak satılabilir. Ancak bunu bir ürün ya da semere olarak değerlendirmek kanımızca mümkün değildir. Çünkü su, kaynağın semeresi değildir. Akıp giden belirli bir su kütlesinin hâkimiyet altına alınması söz konusudur. Diğer taraftan dikkat edilmesi gereken husus, çayın veya havzanın bir ülkeye satışı veya kiralanması değil, tabii servet ve kaynağın işletilmesinin söz konusu olmasıdır.

⁷² Kaynak Suları Yönetmeliği , Resmi Gazete, 14918, 17.04.1974.

⁷³ Bkz. Danıştay 8.D., E.1997/4288, K.199915770. (<http://www.kazancı.com.tr>).

⁷⁴ Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanunu (927 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 408, 30.06.1926.

Değnilmesi gereken diğler bir nokta ise, İsrail ve Türkiye arasında Manavgat çayı suyunun satışına ilişkin antlaşma imzalanması yoluna gidilmesi, suyun ticari bir meta olduğunun uluslararası düzeyde kabulüne ilişkin bir gelişme haline geldiğidir.

Su kaynaklarının yabancı bir ülkeye hem de sorunlu Ortadoğu' da özellikle gelecekte petrolden daha önemli olabileceğı bilinen kamusal suların, satışına izin verilmesi milli güvenliğimizi yakından ilgilendiren bir boyut da taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu projelerin uygulamaya geçirilmesi bakımından Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünün alınması gerekli ve hatta kanımızca zorunludur. Diğler taraftan bu konuda merkezi idarenin diğler bir danışma organı olan Devlet Planlama Teşkilatı ile de görüş birliğı içinde olunması gerekir.

3. *Su Siciline Kaydedilme*

Mevcut düzenlemelere göre, su sicili tutulması sadece yeraltı suları için öngörölmüşür. Yeraltı Suları Hakkında Kanun(YSHK)⁷⁵ hükümlerine göre verilen bütün belgeler, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından bir sicile kaydedilmektedir (YSHK md.15). Yeraltı suyu sicilinin tutulması zorunlu hale getirilmiş olmakla birlikte, esasen olması gereken açısından suların ve sulardan yararlanmanın yeraltı ve yerüstü sularını da kapsayacak biçimde genel bir su siciline tabi tutulması daha doğru olacaktır. Bu uygulama sulardan yararlanma ve suların korunmasında etkin bir uygulama yapılmasını da kolaylaştıracaktır.

Genel su sicilinin olması Avrupa Birliğı uygulamaları açısından da yararlıdır. Nitekim Avrupa Topluluğı'ndaki Rapor Hazırlama Talimatının (91/692/ AET) amacı, Komisyona uygulama hakkında düzenli raporlar sunmak üzere, üye ülkeler için çok sayıda çevresel Talimatlar uyarınca yükümlölükleri kolaylaştırmak ve koordine etmektir. Talimatla; su, hava ve atıklarla ilgili yasaları içeren bir takım Talimatlar hakkında üç yıllık bir rapor hazırlama dönemi tespit edilmektedir. Su raporu; Yüzey Suları Talimatı, Tehlikeli Maddeler Talimatı (ve bundan türetilenler), Balıkların Yaşadığı Sular Talimatı, Yeraltı Suları Talimatı ve İçme Suları Talimatını

⁷⁵ Yeraltı Suları Hakkında Kanun (167 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 10688, 23.12.1960.

kapsamaktadır. Rapor Hazırlama Talimatı, rapor hazırlama yükümlülüklerinin bir çoğunu tek bir kanun bölümü halinde bir araya getirerek farklı Çevre Kanunlarının bölümlerinde yer alan önlemlerin bazılarının koordine edilmesi gerektiğini göz önünde bulundurmaktadır. Su sektöründe, Rapor Hazırlama Talimatı aracılığıyla raporu hazırlanan bir çok Talimat feshedilecek ya da Çerçeve Talimatına dahil edilecektir. Ancak, Çerçeve Talimatındaki rapor ile ilgili yükümlülükler Rapor Hazırlama Talimatının üç yıllık dönemine dahil edilecektir⁷⁶.

4. Zamanaşımı İle Kazanılamama

Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan ve menfaati umuma ait kamu mallarından sayılan akarsu ve yatakları, kamunun su ihtiyacını karşılamak üzere aktif olarak kullanım ve yararlanmalarını sağladığı sürece özel mülkiyete konu olamazlar ve gerek kazandırıcı zamanaşımı zilyetliği ve gerekse ihya yolu ile kazanılamazlar. Ancak, suları kendiliğinden kuruyan, çekilen, yatak değiştiren akarsular doğal nitelikleri sonucu, kazandıkları kamu malı niteliğini kaybedeceklerinden, bu fiili değişiklikler sonucunda kamu malı nitelikleri de son bulur. Mahkemece taşınmazın hali hazır durumu ve öncesi itibariyle dere yatağı olup olmadığı hususunda jeoloji bilirkişisi aracılığıyla inceleme yaptırılıp sonuca göre karar verilmesi gerekir⁷⁷.

Böylece aktif durumunu ve fonksiyonunu yitirmiş olan dere yatakları yatak değiştirme tarihinden itibaren niteliğine göre ihya veya kazandırıcı zamanaşımı yoluyla Medeni Kanun⁷⁸ ve 3402 sayılı Kanunun⁷⁹ ilgili maddelerindeki koşulları da mevcut olmak suretiyle edinilebilir. Bunun için suların çekilme, derenin kuruma veya yatak değiştirme tarihi ile zilyedin iktisap şeklinin araştırılıp belirlenmesi önemlidir.

Özel kişinin mülkiyetine girmesine imkan bulunmayan bir malın zamanaşımı yoluyla kazanılması da mümkün olmayıp, bu ilke devir ve ferağ edilememe ilkesini de

⁷⁶ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, "Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler Komisyonu Çalışmalarına İlişkin Rapor", s. 49.

⁷⁷ Yargıtay 8.HD., E. 1995/11198, K. 1996/5710, YKD., Temmuz 1996, C. 22, S.7, s. 1065 vd.; Y.8.HD., 2001/5634, K.2001/6266, YKD., Kasım 2001, C. 27, S.11, s. 1680 vd.

⁷⁸ Türk Medeni Kanunu (4721 Sayılı Kanun), **Resmi Gazete**, 24607, 08.12.2001.

⁷⁹ Kadastro Kanunu (3402 Sayılı Kanun), **Resmi Gazete**, 19512, 09.07.1987.

tamamlar. Ancak bu sonuncu ilkenin bazı istisnaları olmakla birlikte zamanaşımı ile iktisaba elverişli olmama ilkesi kamusal suları ve genel olarak kamu mallarını üçüncü kişilere karşı daha koruyucu niteliktedir ve istisnası da yoktur.

II. SULARIN SINIFLANDIRILMASI VE HUKUKİ DURUMLARI

Sular hakkında; genel ve özel olarak yapılan ikili ayırım yanında, hukuk sistemimize göre sular, genel olarak; denizler, akarsular, göller, suni olarak toplanmış sular, kaynaklar, yeraltı suları olarak altı bölümde incelenmektedir⁸⁰. Biz bu çalışmamızda; denizler, göller, akarsular ve kaynakları ayrıntılı olarak incelemeye çalıştık.

A. Denizler Ve Göller

1. Genel Olarak

Medeni Kanun'un 641 inci maddesi gereğince, denizler ile özel mülkiyete girmeyen göller, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır ve bunlardan herkes yararlanabilir. Denizler genel olarak; açık denizler, kapalı denizler ve iç denizler olarak ayrılabilir.

Açık denizler yönünden devletler hukuku kuralları uygulanır. Devletlerin, bu denizler üzerinde ortaklaşa yararlanma hakları vardır. Kapalı denizler ile iç denizler, hangi devletin sınırları ile çevrilmiş ise, o devletin egemenliği altında bulunurlar. Sahilden belirli bir mesafeye göre belli edilen kara sularında o devletin egemenlik hakkı vardır. Göller, üzerinde bulundukları toprağı egemenliği altında tutan devlete ait olur.

Devletin, hüküm ve tasarrufu altındaki denizler ve göllerden yararlanma, kamu hukuku esaslarına göre düzenlenir. Yargıtay bu gibi yerlerle ilgili

⁸⁰ Halil Kılıç, *Gayrimenkul Davaları-Teori- Açıklama*, Cilt 2, İkinci Baskı, Ankara, 2001, s. 2021-2033; İmre, 1951, s.28,29; Karahasan, s.899.

uyuşmazlıklarda, buraların özel mülk haline getirilmeyecek olan yerler olduğunu özellikle vurgulamaktadır⁸¹.

Bu nitelikteki denizlerle göllerden, genelin yararlanmayla hakkı vardır. Özellikle, herkes, göllerden, toprağını ve hayvanlarını sulayabileceği gibi içmek için de onu kullanabilir. Yasalara aykırı düşmedikçe, kişinin bu yararlanma hakkına el atılamaz ve de kazanılmış haklara dokunulamaz.

Denizlerden yararlanma genele ait ise de, İstanbul'un fethinden sonra birçok nedenlerle dalyan ve volilerin bazıları hakkında, şer'îye mahkemelerinden "temlik hüccetleri" verilmiş, vakıflar ve vakıf mütevellileri de dalyan ve voli yerlerini "müstegallatı vakfiye" arasına sokup tasarrufları yönünden "temessükler" vermiş bulunmaktadır. İstanbul'un Marmara Bölgesi ile Anadolu kenarından ve boğaz dışından İğne Adaya kadar çeşitli sahillerde, isteyenlere mülkiyet ya da vakfiye gereğince deniz ve kenarları üzerinde tassarruf vesikaları verilmiştir⁸².

Bu konuda üzerinde durulması gereken eski haklar, dalyan ve voli mahallerine ilişkin olan tasarruf haklarıdır.

2. *Dalyan Ve Voli Mahalleri*

D a l y a n , balıkların toplu olarak geçtikleri yerin üç yönü ağ ile kapalı, dördüncü yönü ise, balıkların girmeleri için açık olarak kurulan ve balıklar içeriye girince kapatılan av yeridir. **Voli** ise; sahillerden sulara yayılıp iki koldan el ile karaya çekilen balık ağlarına voli ağları ve bu ağların çevrildiği mahalle voli mahalli denir. Volilerde ağlar daima karaya çekilir. Kayığa çekilenler de vardır. Açıklarda sürünüp kayıklara çekilen ağlara voli denmez. Sahillerdeki yerlere voli denir⁸³.

⁸¹ Yargıtay 14. HD., T. 27.12.1988, E.7599, K.8841 (<http://www.kazanci.com.tr>).

⁸² Cevat Abdurrahim Gücün, *Nazarî Ameli Hukuk Davaları*, 1945, s. 105.

⁸³ Ali Himmet Berki,, *Tasarruf Hukuku Bakımından Dalyan Ve Voli*,1953, ss.5, 6.

Medeni Kanun'un Tatbiki Hakkındaki Kanun'un⁸⁴ 18 inci maddesi ile bu haklar, eski ve kazanılmış haklar olarak kabul edilmiş, ancak Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra yenilerinin kurulması yasaklanmıştır.

Bu sayede de, kamunun kullanımına açık olması gereken kıyıların kişilerce istila edilmesi kısmen de olsa önlenmiştir. Medeni Kanunla ve Kıyı Kanunu ile kıyılar kamu yararına güvenceye alınmış olmasına rağmen günümüzde özellikle de büyük şehirlerde kıyıların yer yer işgal edilmesi önlenememiştir. Bu durumun en önemli nedenleri arasında kurumlar arasındaki yetki ve görev karmaşası ile denetimsizlik sayılabilir.

2005 yılı içerisinde İstanbul Büyükşehir Belediyesinin sahilleri işgallerden kurtarmak için başlattığı yıkım faaliyetlerine ilişkin olarak yerleri yıkılanlar tarafından açılan tam yargı kararlarında, İdare Mahkemeleri tarafından yürütmeyi durdurma kararı vermiştir.

İdari yargı, bahsedilen kararlarında; kıyılarda Devletin ve Belediyenin tasarruf hakkını ve buraların kamunun kullanımına açık, herkesin yararlanabileceği yerlerden olması gerektiğini benimsemekle birlikte; Belediyenin yıkımlardan evvel usulü işlemleri yerine getirmediğinden ve “..işgallere son verilmesi aksi takdirde Belediyece kanunlara aykırılıkların giderileceği..” şeklinde Belediyece ilgililere yapılan tebligatların usulüne uygun olmadığından bahisle yürütmeyi durdurma kararları vermiştir. Çoğunluk kararlar bu şekilde olmakla birlikte, Belediyenin bu tebligatlarının, idari davaya konu olabilecek nitelikte olmadıklarından, yani, kesin ve yürütülmesi zorunlu icrai işlem olmadıklarından davaların reddine dair verilen kararlar da mevcuttur.⁸⁵

Voli ve voli mahalleri deniz, göl ve nehir suları üzerinde de olabilirler. Bu itibarla Medeni Kanunun 641. maddesine göre “umuma ait sular üzerinde olup, yürürlükteki hukuk düzenimize göre tahdit ve tapuya tescil edilmeleri kabil olmayan haklardır”. Günümüzdeki voli mahalleri, 864 Sayılı Kanunu

⁸⁴ Türk Medeni Kanununun Yürürlüğü ve Uygulanma Şekli Hakkında Kanun (4722 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 24607, 08.12.2001.

⁸⁵ Bkz.Danıştay 8.Dairesinin 2006/5164E. Ve 2007/1986K. Sayılı Kararı(Karar metni yayımlanmamıştır.)

Medeninun Sureti Meriyet ve Şekli Tatbiki Hakkındaki Kanun'un 18 ve 22. maddeleri gereğince kazanılmış hak olarak saklı tutulmaktadırlar.

Voli ve voli mahallerinin yeniden meydana getirilmesi olanağı olmadığı gibi bu mahallerdeki tasarruflar belirli ve sınırlıdır. Voli mahalli sahiplerinin kamuya ait suların zemini üzerinde hiçbir mülkiyet hakları olmayıp sadece su ürünlerinden yararlanma hakları vardır⁸⁶.

1.10.1971 tarihinde yürürlüğe giren 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanununda⁸⁷, voli ve dalyan yerlerinden söz edilmiş ve su ürünlerinden ne biçimde yararlanılacağı düzenlenmiş ve bu Kanun ile Zabıta Saydiye Nizamnamesi ve 820 Sayılı Kanun yürürlükten kaldırılarak, dalyan ve voliler de bu Kanun kapsamına alınmıştır. Bu nedenle, 1380 Sayılı Kanundaki hükümler dalyan ve volilerdeki hak sahiplerine de uygulanmalıdır. Ancak, bu Kanunda dalyan ve voli sahiplerinin maddi hukuk açısından durumlarını belirleyen açık hükümler mevcut değildir.

Ülkemizdeki dalyan ve volilerin çoğu Hazineye aittir. 1380 Sayılı Kanun'un 11 inci maddesine göre; Dalyan sınırları içinde veya dışında Hazineye veya Devlete ait voli yerleri ayrıca kiraya verilmedikçe veya işletilmedikçe, bütün su ürünleri müstahsilleri buralardan serbestçe faydalanabilirler.

Dalyan ve voli yerlerinde balık avlama hakkı; senetler hükümlerine ve kadimden yani başlangıcı bilinmeyen bir zamandan beri yürürlükte olan teamül ve adetler çiğnenmemek kaydıyla, dalyan ve voli sahiplerine tanınmıştır. Voli mahalleri sahiplerinin mülkü olmayıp sadece balık avlama hakları vardır.

Taşınmazlar gibi dalyan ve voliler de satılabilir, bağışlanabilir ve kiraya verilebilirler; miras yoluyla da geçerler.

⁸⁶ Gücün, s. 105.

⁸⁷ Su Ürünleri Kanunu (1380 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 13799, 04.04.1971.

1380 Sayılı Kanun'un "Kamu tüzel kişilerine ait istihsal yerlerinin kiralanması" kenar başlığını taşıyan 4 üncü maddesine göre; Hazinesin veya Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünün mülkiyetinde veya Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan baraj, dalyan, voli yerleri, göller, havuzlar, nehirler ve nehir ağızlarındaki su ve av yerleri ile deniz ve iç sulardaki su ürünleri istihsal hakkı; o yerde kurulan ve üyeleri 5 yıldan az olmamak üzere tüzüğe göre istihsal bölgesinde ikamet eden ve şartları haiz olan kooperatif birliği, kooperatif veya köy birliklerine İhale Kanununa tabi olmaksızın öncelikle ve pazarlık suretiyle ilgili bakanlığın mütalaası alınarak Tarım Bakanlığınca kiraya verilebilir. Bu gibi yerleri kiralayan kooperatif birliği veya köy birlikleri bu haklarını başkalarına devredemezler.

B. Akarsular

Öğretide; toprak yüzeyinde değişmez bir yatak üzerinden akan nehirler, ırmaklar, çaylar gibi sular, akarsu niteliğindedirler. Hukuk öğretisinde akarsular, genel akarsular ve özel akarsular olarak ayırırna tabi tutularak incelenmişlerdir⁸⁸.

Akarsular büyüklük ve ekonomik değerlerine göre genel veya özel su sayılmaktadırlar. Fırat, Kızılırmak gibi çok büyük ve Ülke ekonomisi için önemli olan akarsuların menfaati umuma ait genel sulardan olduğundan tereddüt edilmez ancak küçüldükçe akarsuyun hukuki bakımdan sınıfını tayin etmek güçleşmektedir⁸⁹.

Kamusal sular konusu daha önce incelenmiş olduğundan, bu kapsamda bulunan genel akarsulara bu bölümde tekrar değinmeye gerek duyulmamış sadece özel sularla ilgili hukuki durum incelenmiştir.

Daha önce de açıklandığı üzere, sular konusunda kadim haklar korunduğundan, özel sularla ilgili kurallarda Mecelle'nin büyük etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

⁸⁸ Karahasan, s. 908.

⁸⁹ Kılıç, ss. 2023,2024.

4721 sayılı Medeni Kanun'un 760 ıncı maddesi ile yapılan yeni düzenlemeye göre;

"Özel mülkiyete tabi arazide bulunan kaynak, kuyu veya derelerden komşuların ve diğer kişilerin su içme, su alma veya hayvan sulama ya da benzer yollarla yararlanmaları özel kanun hükümlerine tabidir. Özel kanun hükmü yoksa yerel âdet uygulanır."

Hukuk sistemimizde, özel akarsulardan yararlanma hakkı, sahiplerine aittir. Öteden beri özel nehirlerden yararlananlara, bu hak verilmiştir. Bir süre terk edilmiş olması, hakkın düşmesini gerektirmez. Başkalarının, böyle bir nehir üzerinde yararlanma hakkı yoktur. Ne var ki bunlar, içmek ve de kullanmak, sulamak üzere su alabilirler; hayvanlarını sulayabilirler. Üstelik hak sahiplerinin ihtiyaçlarından artıp boşuna akan sudan yararlanmaları da mümkündür. Özel nehirlerde paydaş olanlar, teamülün tersine, paylarını ve nöbetlerini çoğaltamazlar. Payların ve nöbetlerin miktarında, pay sahipleri anlaşılamaz ve hiçbir kanıt da gösteremezler ise, toprağın yüzölçümüne göre pay ve nöbet belli edilir.

Yargıtay 6.Hukuk Dairesi bir kararında⁹⁰; tarafların paydaş bulundukları taşınmaz mala bir tapu ile mutasarrıf oldukları ve suyun çıktığı yerin davacının fiilen işgal ettiği yerde bulunduğu bir durumda, taraflardan birinin su hakkından yararlanırken diğer tarafın payı oranındaki su hakkını çiğnememesi gerektiği, yönünde içtihatla bulunmuştur. Bu içtihattan anlaşıldığı üzere, bir paydaş sudan yararlanırken öteki paydaşın, payı oranını bozmaması gerekmektedir.

Hak sahipleri, haklarını kullanırken başkalarına zarar verici eylemlerden sakınmak zorundadırlar. Nöbetin dışında ya da hakkından çok veya alışılana aykırı olarak kullanmak sonunda meydana gelecek zararlardan sorumludurlar.

Yargıtay Birinci Hukuk Dairesi ve Hukuk Genel Kurulu, su nöbeti hakkının satılmasını geçerli saymıştır. Şöyle ki;

Birinci Hukuk Dairesi'nin;

⁹⁰ Yargıtay 6. H.D., 03.3.1964 Tarihli, E.6544 , K.1003 Sayılı Kararı. (<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

“Münazaalı suyun tapuda kayıtlı sudan olmadığına ve tapuda kayıtlı olmayan bu gibi hakların âdi şekilde devri muteber bulunduğuna ve davacının da devri ikrar etmiş olduğuna göre davanın reddine karar verilmek lâzım gelir.”⁹¹

şeklindeki ve Hukuk Genel Kurulu’nun;

“Borçlar Yasasının 184. maddesi uyarınca mahsul veya taşocağından çıkarılacak taşlar gibi bir taşınmazdan ayrıldıktan sonra menkul olarak mülkiyeti nakledebilecek mütemmim cüzlerin satılması da menkul bey’i hükmündedir. Tarafların dava konusu taşınmaz hakkındaki sözleşmeleri aslında bu yerden elde edilecek suyun mülkiyetinin nakli ve elde edilecek miktara göre bedel ödenmesi öngörüldüğünden kira bağıtı niteliğinde olmayıp yukarıda açıklanan yasa uyarınca taşınır mal satışına ilişkindir.”⁹²

şeklindeki kararlarını bu hususa örnek olarak verebiliriz.

C. Kaynaklar

a. Genel Olarak

Medeni Kanun’un; ‘kaynak ve yeraltı suları’ başlıklı 756 ncı maddesinde, kaynakların, arazinin bütünleyici parçası olduğu, bunların mülkiyetinin ancak kaynadıkları arazinin mülkiyeti ile birlikte kazanılabileceği, başkasının arazisinde bulunan kaynaklar üzerindeki hakkın, bir irtifak hakkı olarak tapu kütüğüne tescil ile kurulacağı, yeraltı sularının, kamu yararına ait sulardan olduğu, arza malik olmanın, onun altındaki yeraltı sularına da malik olmak sonucunu doğurmayacağı, arazi maliklerinin yeraltı sularından yararlanma biçimi ve ölçüsüne ilişkin özel kanun hükümlerinin saklı olduğu belirtilmiştir.

Aynı Kanun’un ‘kaynaklara zarar verilmesi’ başlıklı 757 nci maddesinde; önemli ölçüde yararlanılan veya yararlanmak amacıyla suyu biriktirilen kaynakları veya kuyuları kazı, yapı veya benzeri faaliyetler yüzünden kısmen olsun keserek ya da

⁹¹ Yargıtay 1. H.D., 27.3.1950 Tarihli, E.10424 , K.1419 Sayılı Kararı. (<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

⁹² Yargıtay H.G.K. 02.6.1973 Tarihli, E.1-1043, K.501 Sayılı Kararı (<http://www.kazanci.com.tr>)

kirleterek malikine veya onda hak sahibi olana zarar veren kimsenin, bu zararı gidermekle yükümlü olduğu, ‘eski duruma getirme’ başlıklı 758 inci maddesinde; bir taşınmazda oturmak, onu işletmek veya bir yerin içme ya da kullanma suyunu sağlamak için gerekli olan kaynakların kesilmesi ve kirletilmesi halinde, kaynağın olabildiği ölçüde eski duruma getirilmesinin istenebileceği, bunlar dışındaki eski duruma getirmenin, ancak özel haller haklı gösterdiği takdirde istenebileceği hükme bağlanmıştır.

Yine Medeni Kanun’un 759 uncu maddesinde; değişik maliklere ait komşu kaynakların, ortak bir ana kaynaktan beslenmesi durumunda, maliklerden her birinin, bu kaynakların birlikte tutulmasını ve suyun hak sahiplerine o zamana kadarki yararlanmaları oranında dağıtılmasını isteyebileceği belirtildikten sonra, 760 ıncı maddesinde; özel mülkiyete tabi arazide bulunan kaynak, kuyu veya derelerden komşuların ve diğer kişilerin su içme, su alma veya hayvan sulama ya da benzer yollarla yararlanmalarının özel kanun hükümlerine tabi olduğu, özel kanun hükmü yoksa yerel âdetin uygulanacağı, kuralına yer verilmiştir.

Aynı Kanun’un ‘zorunlu su’ başlıklı 761 inci maddesinde; evi, arazisi veya işletmesi için gerekli sudan yoksun olup, bunu aşırı zahmet ve gidere katlanmaksızın başka yoldan sağlayamayan taşınmaz malikinin, komşusundan, onun ihtiyacından fazla olan suyu tam bir bedel karşılığında almasını sağlayacak bir irtifak kurulmasını isteyebileceği, zorunlu su irtifakının kurulmasında öncelikle kaynak sahibinin menfaatinin gözetileceği, durumun değişmesi halinde, kurulmuş irtifak hakkının değiştirilmesi veya kaldırılmasının istenebileceği, öngörülmüştür.

Bu konudaki hükümler, eski Kanun olan 743 sayılı Medeni Kanun’dan farklı bir düzenleme getirmemiş, yalnızca Kanun dilinin sadeleştirilmesiyle yetinilmiştir.

Medeni Kanun’da kaynak için bir tanım yapılmış değildir. Öğretide ise, kaynak; “yeraltı suyunun, toprak yüzeyine çıkması” şeklinde tanımlanmıştır⁹³.

⁹³ Karahasan, s. 923.

Kaynaklar genellikle yağan yağmurların toprağın altına sızması ile oluşur. Atropikal iklim kuşağında olan Ülkemiz kurak bölgeler çevresine dahil olduğu için büyük bir kısmının aldığı yağış ortalaması çok düşüktür⁹⁴.

Kaynaktan söz edilebilmesi için; suyun kökeninin, menşeinin yeraltı suyu olması, toprağın yüzeyine çıkması ve devamlı bir nitelikte bulunması gerekmektedir. Bu nedenle dağlardaki karların erimesi ile oluşan akarsular kaynağı meydana getirmezler. Bu konuda, kaynak ile kaynak suyunun akmasının birbirinden ayrılması gerekli görülmektedir. Bazı kaynaklar vardır ki, toprak yüzeyine çıkar çıkmaz, bir akarsu kuvvetine bürünmekte ve kudretli bir ırmak gibi akıp gitmektedir. Böylece, kaynak suları, birçok kişinin ya da devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerden geçebilir. Bu çeşit akarsular, kimsenin mülkiyetine girmez ve bunların sahilindeki toprağın zilyedi, bu sudan yararlanabilir.⁹⁵ Öte yandan, kaynak noktası, kaynağı besleyen yeraltı suyu ile kaynak suyunun akması ya da tutularak akıtılması yönünden de bir ayırım yapılmaktadır. Birincisinde, tam anlamı ile kaynak vardır, ikincisi, yeraltı suyu ve üçüncü de, kaynak suyudur. Kaynak suyuna kural olarak, kaynak hükümleri; bu, büyük bir kuvvete ve devamlı bir nitelikte bulunur ve akar su haline gelir ise, akar sulara ilişkin hükümler uygulanır. Bu nedenle kaynağın, yeraltı suyu ile kaynak suyunun akmasından ayırt edilmesi önem arz etmektedir⁹⁶.

Yargıtay Üçüncü Hukuk Dairesine göre de;

“Dava konusu su davalının tapulu yerinden kaynak şeklinde çıksa bile, suyun yeryüzüne çıkar çıkmaz bir dere haline gelmesi veya özel mülkiyete bağlı sayılmasının umum için zararlı olması hallerinde kaynak arzın mütemmim cüzü sayılamayacağından bu suyun davalının ihtiyacından artan kısmın herkesin yararlanabileceği genel su olarak kabulü gerekir.”⁹⁷

⁹⁴ Kemal Fikret Arık, “Yer altı Suları Hakkında Hukuki Gelişmeler”, AÜSBFY, C.XVI, No: 4, Ankara, s. 257.

⁹⁵ Arık, s.259.

⁹⁶ İmre, s. 32-35.

⁹⁷ Yargıtay 3. HD., 28.3.1983 Tarihli, E.1574, K.1688 Sayılı Kararı (<http://www.kazanci.com.tr>)

Bu konuda belirtilmesi gereken bir husus da; yalnızca doğal olarak oluşan kaynakların Medeni Kanun hükümlerine bağlı tutulduğu, buna karşılık, yapay yollarla yeraltı suyunun toprak yüzeyine çıkmasıyla oluşan kaynaklara kural olarak, Medeni Kanun'un değil, 167 Sayılı Yeraltı Suları Kanunu'nun uygulanması gerektiği hususudur.

Medeni Kanun'da, 756 ve devamı maddelerle düzenlenen kaynaklar, kural olarak, taşınmaz hükümlerine bağlı tutulmuştur. Taşınmaz malın bütünleyici parçası yani mütemmim cüzü sayıldığından taşınmazın maliki, kaynağın da maliki olur. Bu nedenle kaynaklar, özel mülkiyetin konusunu oluşturabilirler. Üstelik kaynaklar, asıl taşınmazla birlikte irtifak, intifa, rehin hakkı ile kişisel haklara da konu yapılabilir. Malikin, hukuk düzeninin çizdiği sınırlar içinde dilediği gibi kaynak üzerinde tasarruf etme hak ve yetkisi vardır.

'Kaynak' kavramı, Medeni Kanunda genel anlamda kullanılmış ise de, öğretide; büyük kaynakların, nehir, ırmak, çay kaynaklarının bir akarsu niteliğinde olduğu kabul edilmektedir.

Kaynak, fişkırdığı toprağın hukuksal durumuna bağlanmış, bütünleyici parça yani mütemmim cüzü sayılarak toprak ile kazanılabileceği hükmü konulmuştur. Bunun içindir ki, toprak mülkiyetinden ayrı ve bağımsız olarak devredilemez. Kaynağın fişkırdığı toprağın maliki, kaynağın da maliki sayılmıştır. Ancak, Medeni Kanun'un 715 inci maddesine göre, tarıma elverişli olmayan bölgelerden, dağlardan, ormanlardan çıkan kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

b. Özel Arazide Çıkan Kaynaklar Üzerinde İrtifak Hakkı

Medeni Kanun'un, 756 ıncı maddesinde, başkasının toprağından fişkıran kaynaklardan yararlanmanın irtifak hakkı olarak tapu kütüğüne geçirilmesi öngörülmüştür. Bu hüküm, kaynaklar üzerindeki her çeşit irtifak hakkına uygulanır. Aynı Kanun'un 837. maddesinde kaynak üzerinde irtifak hakkından söz edilmiştir. Kişisel ve devredilmeye elverişli irtifaklarda uygulanabilecek olan bu hüküm, zikredilen 837 inci maddeye göre, başkasının arazisinde bulunan kaynak üzerinde irtifak hakkı

bağımsız nitelikte ve en az otuz yıl için kurulmuş ise, tapu kütüğüne taşınmaz olarak kaydedilebilir.

Kaynak üzerindeki irtifak hakkı, başkasının taşınmaz malından fişkıran bir kaynaktan su almak ve onu akıtmak hakkıdır. Yukarıda zikredilen 837 inci madde, bu hakkın kapsamını ve ondan yararlanma biçimini düzenlemiştir. Bu hak sahibi, kaynaktan çıkan suyu alabilir; kendi kapları ile taşıyabileceği gibi borular, harklar vesaire aracı ile de kendi taşınmaz malına ya da depolarına akıtabilir.

Yargıtay Altıncı Hukuk Dairesince, kaynak üzerindeki irtifak hakkının hak sahibine verdiği yetki; “Medeni Kanunun 752. (yeni 837) maddesi gereğince, başkasının gayrimenkulu üzerinde bulunan kaynak hakkı, kaynağın bulunduğu arzdan kaynak sularını almak ve oraya akıtmak irtifak hakkı ile o gayrimenkulu takyit eder ve kaynak sahibine doğrudan doğruya mükellef olan arazi üzerinde su mecrası tesis etmek yetkisini bahşeder.”⁹⁸ şeklinde açıklanmıştır.

Medeni Kanun’un 781 inci maddesine göre, kaynak hakkının kurulabilmesi için; bu yöndeki sözleşmenin resmî şekilde düzenlenmesi gerekmektedir ve 780 inci maddesine göre de, tapu kütüğüne tescil şarttır. Yargıtay Sekizinci Hukuk Dairesi de 20.5.1983 tarihinde verdiği bir kararda, irtifak hakkı kurulabilmesi için, suyun çıktığı toprağın tapuda kayıtlı olması gerektiğini vurgulamıştır⁹⁹.

Kaynak üzerindeki hukuki ihtilaf olarak öğretilen konulardan biri de, “*kaynak üzerinde irtifak hakkı sahibi tarafından suyun akıtılması ve uzaklara taşınabilmesi için yapılan tesisler ile çeşme, havuz, depo gibi tesislerin mülkiyetinin kime ait olacağı*” meselesidir.

BELGESAY’ a göre, “*kaynak üzerinde intifa hakkı olan kişi tarafından yapılacak bu çeşit tesisat da arazinin mütemmim cüzü olacağından mülkiyeti arsa sahibine ait olur*”¹⁰⁰.

⁹⁸ Yargıtay 6. H.D. 11.7.1963 Tarihli, E:1646, K:3406 Sayılı Kararı (<http://www.kazanci.com.tr>)

⁹⁹ Yargıtay 8.H.D. 20.5.1983 Tarihli, E:5804, K:7515 Sayılı Kararı (<http://www.kazanci.com.tr>)

¹⁰⁰ Belgesay ve Karahasan, *Türk Kanunu Medenisi Şerhi-Ayni Haklar*, s. 287.

İMRE'ye göre "kurulan tesisat hak sahibine aittir. Bu hususta, kaynak hakkı inşaat hakkına benzer bir mahiyet almaktadır. Burada, madde 652 ve madde 653'ün tatbiki bahis mevzuu olabilir. Bu takdirde kaynak irtifakının yanında, inşaat hakkı mevcuttur"¹⁰¹.

KANETİ de şöyle demektedirler; "...suyun akıtılması için kaynak hakkına katlanan taşınmazın üzerinde yapılan tesisler, kaynak hakkı sahibinin mülkiyetindedir; bunun için ayrı bir inşaat hakkı kurulması gerekli değildir. Çünkü bu tesisleri yapma yetkisi kaynak hakkının kapsamına girer. Suyun akıtılması için yapılan tesislerle kaynak hakkı arasındaki ilişki, inşaatla inşaat hakkı arasındaki ilişkinin aynıdır"¹⁰².

c. Kaynak Hakkının Sınırı

Kaynak maliki, hukuki sınırlar içinde, bağımsız olarak onun üzerinde tasarruf etmek hakkına sahiptir. Bununla birlikte, aynı hak malikinin ve kaynak üzerinde irtifak hakkı sahibinin hak ve yetkileri, komşuların ve kamunun yararı nedeni ile sınırlandırılmıştır. Komşuluk hukuku yönünden öngörülmüş olan bu sınırlamalar, Medeni Kanun'un 757 vd. maddeleri ile düzenlenmiştir. Bunun dışında, komşuluk hukukundan doğan genel sınırlamalara ilişkin aynı Kanun'un 737. ve 738. maddeleri de uygulanır. Bu konuda Medeni Kanun dışında, özel kanunlar ile konulmuş olan sınırlamalar da mevcuttur.

Komşuluk hukuku yönünden yapılan sınırlamalardan biri de, suların doğal olarak akmasına ilişkindir.

Medeni Kanun'un 742 inci maddesi uyarınca; taşınmaz maliki, üst taraftaki araziden kendi arazisine doğal olarak akan suların ve özellikle yağmur, kar ve tutulmamış kaynak sularının akışına katlanmak zorundadır. Yine aynı Kanun'un 743. maddesine göre; bir arazinin suyu öteden beri alt taraftaki araziye doğal bir şekilde akmakta ise, alt taraftaki arazi maliki, üst taraftaki araziden fazla suyun

¹⁰¹ İmre, s. 75.

¹⁰² Selim Kaneti, *Sınırlı Ayni Haklar*, 1983, s. 173.

boşaltılması sırasında da bu suları tazminat isteme hakkı olmaksızın kabul etmek zorundadır.

Yukarıda açıklanan bu hükümler özellikle, su, yağmur ve karların erimesinden meydana gelen sular ile tutulmamış kaynak sularına uygulanabilir. Doğal olarak çıkıp da tutulan ve sonra akıtılan kaynakların, bu hükümlerin kapsamı dışında kalması gerekir. Bu hükümlerin uygulanabilmesi, suların kendi kendine akması koşuluna bağlanmıştır. Yapılan tesislerle bu doğal akma, ne çoğaltılmış ve ne de azaltılmış olmalıdır¹⁰³.

Şartlar gerçekleşirse, alttaki taşınmazın maliki, bu suları kendi taşınmaz malına kabul ile yükümlü olup bir takım müdahalelerle suyun akmasına engel olamaz. Eğer suyun akmasını önleyen bir engel yaparsa, üstteki taşınmazın maliki, o engelin kaldırılmasını isteyebilir.

Yargıtay Sekizinci Hukuk Dairesi de 8.11.1968 tarihli bir kararında; bir gayrimenkul sahibinin üst taraftaki gayrimenkulden kendi kendine akan suları, hususiyle kar ve yağmur sularını, kendi mülküne kabule mecbur olduğu, komşuların hiçbirinin diğerinin zararına bu cereyana mani olamayacağını bildirmiştir¹⁰⁴.

Altteki taşınmaz maliki, yalnızca yukarıdan kendi kendine akan suları değil, bu sularla gelen kum, çakıl gibi toprağın yüzündeki maddeleri kabul zorundadır. Ne var ki, kirletilmesi, pis maddeler karıştırılması durumunda, o, bu gibi suları kabul ile yükümlü tutulamaz. Üstteki taşınmaz maliki, kendi kendine akan suları pisletir, zararlı madde karıştırır ise alttaki taşınmaz malikinin bu yüzden uğradığı zararları tazmin ile sorumlu tutulur. Üstelik, ona karşı bu gibi eylemlerden sakınması, kaçınması için dava açma hakkına sahip olduğu da kabul edilmiştir.

Medeni Kanun'un 742 nci maddesi ile, kendi kendine akan suların doğal akışının değiştirilmesi yasaklanmıştır. Bu nedenle, alttaki taşınmaz malikinin, suyun doğal akışının değiştirilmemesini talep etme hakkı mevcuttur.

¹⁰³ İmre, s. 120-121.

¹⁰⁴ Yargıtay 8. H.D., 8.11.1968 tarihli, E.5652, K.5591 Sayılı Kararı (<http://www.kazanci.com.tr>)

Bu konuda, Yargıtay Sekizinci Hukuk Dairesinin 18.6.1965 tarihli kararında; oluğa alınarak mecrası değiştirilmiş olan ve alttaki taşınmaz malikine zarar veren suları, alttaki taşınmaz malikinin, kabul ile zorunlu olmadığı vurgulanmıştır¹⁰⁵.

Kaynaklar hakkında kişi yararına olan sınırlamalardan başka, kamu yararına sınırlamalar da söz konusudur. Kamu yararına olan sınırlama, kamulaştırma yoluyla yapılabilmektedir. Genelin yararı için kamulaştırma yapılarak su sahibinin, suyundan yoksun bırakılabilecektir. Bunun için genelin yararı şartından başka, kamulaştırılacak kaynak, çeşme ya da ırmağın sahibine hiç yararı olmaması ya da pek az bir yararı bulunması gerekir. Kamulaştırma, kaynaklardan başka, kamu malı kapsamı dışında kalan akarsular hakkında da uygulanabilir. Kamulaştırma hakkı, gerek kamu kurumlarına ve gerekse kamu yararına su elde edilmesine çalışan ya da bu işlerle uğraşan işletmelere aittir.

d. Kaynaklar Topluluğu

Ayrı ayrı maliklere ait ve birbirlerine komşu olup, ortak bir ana kaynaktan beslenen kaynakların hukuki durumları hakkında, eski Medeni Kanun'un 682 nci maddesindeki hükümle aynı doğrultuda bir düzenleme, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun, 'aynı yataktan beslenen kaynaklar' kenar başlığı altında 759 uncu maddesi ile yapılmıştır.

Buna göre; bu tür kaynak maliklerinden her biri, bu kaynakların birlikte tutulmasını ve suyun hak sahiplerine o zamana kadarki yararlanmaları oranında dağıtılmasını isteyebileceklerdir. Bu tür kaynaklardaki hak sahipleri, kaynağa yapılacak ortak tesislerin masraflarını, yararlanmaları oranında üstlenmeleri gerekmektedir.

Birinin karşı çıkması halinde, hak sahiplerinden her biri, diğer kaynaklardaki su azalacak olsa bile, kendi kaynağındaki suyun tutulup akıtılması için gerekli işleri yapabilir ve kendi kaynağına gelen suyun miktarı bu işler

¹⁰⁵ Yargıtay 8. H.D., 18.6.1965 tarihli, E.2953, K.2782 Sayılı Kararı (<http://www.kazanci.com.tr>)

sonunda çoğaldığı takdirde, ancak bu çoğalma oranında bir bedel vermekle yükümlü olur.

Bu düzenleme ile yeraltı suyundan kuvvet alan iki kaynağın bulunması halinde bunlardan birisinin, suyu kendi toprağında biriktirerek ve kendisine gelen su miktarını çoğaltarak ötekinin suyunu azaltması önlenmiştir. Bu maddenin bir amacı da, aynı yeraltı suyundan gelen çeşitli kaynaklar arasındaki ilişkisi düzenleme ve de suyun ortaklaşa tutulmasıdır¹⁰⁶.

Diğer yandan, birbirine komşu olan kaynaklar yönünden kaynak topluluğu öngörülmüştür. Bu kaynaklar, iki ya da daha çok malikin taşınmazından çıkmalıdır, aynı kökten ve aynı yeraltı suyundan gelmeli ve birbirleri ile ilişkisi ve bağıllığı olmalıdır.

Kaynak topluluğunda kaynak sahiplerinden her biri, suları tutmak ve bir yerden öteki bir yere taşımak için tek başına hareket edebilir. Ancak, böyle bir işleme katılmak istemeyen, buna zorlanamaz. Bu durumda, ötekiler, gereken tesisleri yapar ve bu işleme katılmayanın kaynağı kesilir ya da suyu azalır ise, o, tazminat isteyemeyeceği gibi eski halin iadesine ilişkin olarak da istemde bulunamaz. Ancak; KARAHASAN'a göre, bu tesisler ile kendi suyunun kesilmesine ya da azalmasına karşılık, ötekilerinin suyu çoğalırsa, suyu kesilen veya azalan kaynak sahibi, haksız zenginleşme kurallarına dayanarak bu çoğalma oranında dava açabilir¹⁰⁷.

e. Kaynakların Korunması

743 sayılı Türk Kanunu Medeni'nin 680. ve 681. maddeleriyle aynı mahiyette düzenlenen 4721 sayılı yeni Medeni Kanun'un 757. ve 758. maddeleri, kaynakların ve kuyuların kesilmesine ve kirletilmesine karşı koruma önlemlerini öngörmüştür.

¹⁰⁶ İmre, s. 99; Turan Esener, *Türk Eşya Hukuku*, 1985, s.129.

¹⁰⁷ Karahasan, s. 934.

Malikin, su bulması amacı ile taşınmaz malı üzerinde kazı yapmak yönünden yetkisi varsa da, o, kısmen de olsa, maliklerin ya da hak sahiplerinin zararına olarak önceden geniş ölçüde tutulan ve kullanılan kaynakları kesmekten ya da kirletmekten kaçınmak ile yükümlü bulunmaktadır.

Medeni Kanun'un 757.ve 758. madde hükümlerinin uygulanması şu koşullarını şu şekilde açıklayabiliriz:

İlk olarak, kaynak ya da kaynak hakkı sahibinin bu sudan önemli olarak yararlanması veya yararlanma amacı ile suyu biriktirmesi gerekir. Önemli olarak yararlanılan kaynaklar, maddenin kapsamına girmektedir. Ancak bu deyimın anlamı, yasada açık olarak belirtilmiş değildir. Öğretide, gerek miktar ve gerekse süre yönünden yararlanmanın ö n e m l i olması üzerinde durulmaktadır.

Önemli olma niteliği; kaynağın verdiği su miktarının kirletilen kısma göre objektif olarak değil, şu var ki, kaynağın kişisel hallerde tatmin ettiği ihtiyacın kuvvetine göre belli edilir. Kuvvetli bir kaynağın küçük bir kısmının, kaynak malikinin ekonomik durumunun çok önemli bir kısmını karşılaması halinde önemlilik koşulu gerçekleşir ki, kaynağın hizmet ettiği ekonomik ihtiyaçların mahiyeti göz önünde tutulur. Suyun, içmek, yıkanmak, tarım ya da sanai amaç için kullanılması eşittir. Burada sağlanmış olan kurama, kaynağın tümüne ilişkin bulunmayıp, yalnızca yararlanılan tutar kadardır. Öte yandan, kazı ya da yapı yapıldığı anda, kaynaktan yararlanılmakta olması da gerekir. Geçmişteki yararlanma yeterli görülmemiştir. Önemli yararlanma; malik, kaynak hakkı sahibi, kiracı için söz konusu olabilir. Üstelik kaynak üzerinde basit yararlanma hakkı olan bile dava açabilir. Ne var ki, bu madde, kaynak maliki ile irtifak hakkı ya da bağımsız ve devamlı hak sahibi arasında uygulanamaz¹⁰⁸.

Yararlanma amacı ile suyu biriktirilen kaynaklar da, korunmanın kapsamına alınmıştır. Şu koşulla ki, ekonomik ihtiyaçların karşılanması için yapılan tesislerle tutularak istenilen yere akıtılmalı ve orada toplanmalıdır.

¹⁰⁸ İmre, ss. 87-88.

Yasada öngörülen şartlar gerçekleşmez ise, komşunun tuttuğu ya da yararlandığı suyun geri verilmesi ve terk edilmesi istenemez. Böylece, kaynaktan yararlanma ya da kaynağı tutma yönünden bir öncelik tanınmıştır.

Medeni Kanun'un 757 nci maddesinin uygulanmasının diğer bir şartı da, komşunun, arsasına, ihtiyaçtan çok ameliyeler yani işler yapmış olması ve bu işler nedeniyle suda bir zarar meydana gelmesidir. Yapılan kazı ya da yapım ve işlemler sonunda, suya bir şey olmaz ise, bu yönden istemde bulunulamaz. Bu nedenle suyun kesilmesi, eksilmesi ya da kirletilmesi de, maddenin uygulanması için gereken şartlardandır.

Eğer işlemler sonunda, kaynak hiç su vermez ya da yararlanılamayacak bir oranda su verir ise, suyun kesilmesi gerçekleşmiş demektir. Suyun kesilmesi, miktarının azalması anlamına gelmektedir. Terkibinin değişmesi, ya da, yabancı maddelerin karışması veya bulunması da, suyun kirletilmesi niteliğindedir¹⁰⁹.

f. Korunmanın Hükümleri

Yukarıda belirtilen şartların gerçekleşmesi halinde, kaynak maliki ya da kaynak üzerinde hak sahibi; uğradığı zararların tazminini, müdahalenin önlenmesini ve eski hale getirme talep edebilir.

Tazminat davası, doğrudan doğruya suyu kesen ya da kazı yaptırmış olan malike karşı yöneltilir. Malikin talimatı ile hareket eden yükleniciye karşı açılmaz. Eğer suyun kesilmesi, eksilmesi ya da kirletilmesi kiracı, vekil, ortakçı, vedia alan gibi taşınmaz üzerinde nispi bir hak sahibi olanın haksız eyleminden doğmuş bulunursa, o taşınmazın maliki ile bunlar, zarardan, müteselsil olarak birlikte sorumlu tutulurlar. Tersine, bu eylemler, intifa, süknâ, irtifak hakkı gibi taşınmaz mal üzerinde aynî hak sahipleri tarafından yapılır ise, dava, onlara karşı yöneltilmelidir¹¹⁰.

¹⁰⁹ Karahasan, s. 936

¹¹⁰ H.Kemal Elbir, *Türk Eşya Hukuku*, 1954, s. 399.

Medeni Kanunun 757 nci maddesinin son fıkrasına göre, malikin sorumluluğu k u s u r a dayanmayan, objektif bir sorumluluktur. Burada, malikin kusurlu olup olmamasının önemi yoktur. Bu eylemler, ister bilerek ya da bilmeyerek, ister gereği gibi dikkat etmemesinden ya da savsaklamasından doğmuş olsun, malik, tazminat ile sorumlu tutulmuştur. Ancak, Kanun, kusurun varlığı ya da yokluğu ile derecesine göre, tazminatın kapsamını belirtmek için hâkime bir takdir hakkı tanımıştır. Gerçekten 757. maddenin son fıkrasına göre, bu eylemler, kasten yapılmış ya da ağır bir savsama sonucu meydana gelmiş olursa, zarar görenin bütün zararlarının ödettirilmesi gerekir. Buna karşılık, kusuru hafif ise ya da yoksa veya zarar gören kusurlu ise, tazminat gerekip gerekmeyeceğini hâkim bağımsız olarak takdir eder.

Henüz kazı ya da yapı bitmeden ve zarar meydana gelmeden kaynak maliki veya kaynak üzerindeki hak sahibi, buna itiraz edebilir; tehlike ve zarar ihtimalini ispat ederek bunun önlenmesi için talepte bulunabilir. Böyle bir dava, zarar ve tehlike ihtimali varsa, bunun meydana gelmesinden önce açılabileceği gibi sonra da tazminat davası ile birlikte açılabilir. Diğer yandan, bağımsız olarak müdahalenin önlenmesi için de hak sahibi mahkemeye başvurabilir¹¹¹.

Kaynak malikinin ya da kaynak üzerinde hak sahibinin eski hale getirme talep edebilmesinin şartları, Medeni Kanun'un 758 inci maddesinde açıklanmıştır. Buna göre, eski duruma getirme, ancak özel haller haklı gösterdiği takdirde istenebilir. Özel hallerin haklı gösterdiğini iddia edebilmek için ilk şart olarak, kaynağın kesilmesi ve kirlenmesinin söz konusu olması gerekmektedir.

Buradaki eski hale getirme mutlak olmayıp, kaynağın ancak 'olabildiği ölçüde' eski duruma getirilmesi istenebilecektir.

Örneğin, bu işlemler ile yeraltı suyunun akışı değiştirilmiş ise, eski halin iadesine olanak kalmamış demektir. Eğer, olanak varsa, kaynak maliki ya da kaynak üzerindeki hak sahibi, zararlı eylemlerden önceki durumun sağlanmasını ister. Hâkim,

¹¹¹ İmre, 1954, s. 92.

koşullar gerçekleşirse, kirletici tesislerin kaldırılmasına ya da geçişini önlemek için tedbirler alınmasına karar verebilir¹¹².

Eğer, eski durum sağlanamazsa, kaynak maliki ya da kaynak üzerindeki hak sahibi, ancak tazminat isteyebilecektir.

Kamu yararına yapılan işler sonunda, pek gerekli kaynaklar kesilir ya da kirletilir ise, eski durumun sağlanmasına ilişkin olarak istemde bulunulamaz. Ancak, tazminat istenebilir¹¹³.

g. Pek Gerekli Suyu İsteme Hakkı

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun, 'zorunlu su' başlıklı 761 inci maddesine göre, "Evi, arazisi veya işletmesi için gerekli sudan yoksun olup, bunu aşırı zahmet ve gidere katlanmaksızın başka yoldan sağlayamayan taşınmaz maliki, komşusundan, onun ihtiyacından fazla olan suyu tam bir bedel karşılığında alınmasını sağlayacak bir irtifak hakkının kurulmasını isteyebilir."

Eski Kanunda, sınaî ve teknik ihtiyaçlar, maddenin kapsamına girmemekte iken 4731 sayılı yeni Kanunun 761 inci maddesinde "Evi, arazisi veya işletmesi için gerekli sudan yoksun olma" sözcüklerine yer verilmiştir. Bu nedenle yürürlükteki 761 inci maddeye göre, 'işletmesi' için gerekli sudan yoksun olan kimse de 'zorunlu su' için talepte bulunabilecektir.

Zorunlu su talebinin şartları Kanunla belirlenmiştir. Buna göre;

Böyle bir talepte bulunulabilinmesi için öncelikle, suyun, başka yollardan elde edilmesi çok güç ve birtakım işlemlerin yapılmasını gerektirmeli ve çok fazla giderlerle sağlanmalıdır. Talep, maliklerden suyu en kolay verebilecek olana karşı ileri sürülebilir. Bunun, en yakın ya da bitişik malik olması gerekmez. En az zarar vermek ve en az giderle tesisler yapmak ve de en az tazminat ödenmesi, yeterli görülmüştür.

¹¹² Karahasan, s.938.

¹¹³ İmre, s. 98.

Bir başka şart ise; kendisine karşı, istemde bulunacak kimse, sıkıntıya düşmeksizin bunu verebilecek durumda olmalıdır.

Nihayet, suyun bırakılması için tam bir bedel ödenmelidir. Bunun takdirinde hâkim bağımsız olmakla birlikte, su sahibinin, mülkiyet hakkının sınırlandırılması göz önünde tutulmalı ve gerekli tesisatın yapılmasından meydana gelen zararlar da varsa, ödetilmesine karar verilmelidir. Suyun alınması ya da akıtılması için gereken tesisleri kurmakla yükümlü olduğu için, talepte bulunan kişi, bu nedenle yapacağı giderlere katlanmak zorundadır.

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun 761 inci maddesi ile getirilen yeni düzenlemeye göre, taşınmaz malikinin, komşusundan, onun ihtiyacından fazla olan suyu tam bir bedel karşılığında almasını sağlayacak bir irtifak kurulmasını isteyebilecektir. Bu madde ile 'zorunlu su' için 'irtifak hakkı' kurulması açıkça hükme bağlanmıştır.

Oysa, eski 743 sayılı Türk Medeni Kanununun 683 üncü maddesinde irtifak hakkının kurulmasından söz edilmemiştir. Yalnızca öngörülen şartların gerçekleşmesi halinde, taşınmaz maliki, pek gerekli suyu sağlamak yükümlülüğü altındadır. Yoksa pek gerekli suyu isteme hakkı, bir irtifak hakkı niteliğinde değildir. Komşuluk hukukundan doğan katlanma yükümlülüğü gereğince taşınmaz maliki, böyle bir istemi yerine getirmek zorundadır. Bu durumda, tescil söz konusu olmamakla birlikte, hak sahibi, üçüncü kişilere karşı açıklığı sağlamak için, tescil de yaptırabilir¹¹⁴.

Zorunlu su irtifakı kurulduktan sonra meydana gelecek olaylar nedeniyle ilk haldeki şartlarda değişiklik olması halinde, durum yeniden incelenebilecektir. Bir başka deyişle, su terk eden kişi, toprağındaki su azalmış ise, durumun yeniden gözden geçirilmesini isteyebilecektir. Aynı şekilde, pek gerekli suyu alanın ihtiyacı çoğalmış ise, o da, durumun gözden geçirilmesini, yani suyun arttırılmasını ya da tazminatın azaltılmasını isteyebilecektir.

¹¹⁴ Kemal Oğuzman ve Özer Seliçi, *Eşya Hukuku*, 2.Baskı, İstanbul, 1997, s. 444- 445.

D. Atık Suların Tabi Olduğu Hukuki Rejim

Yüzey suyunun ne zaman atık su haline geleceğinin belirlenmesi için öncelikle, atık su kabul edilen sulardaki “atık sınır değerlerinin” tespit edilmesi gerekir. Bu nedenle bu konudaki ölçü ve analiz usulünde mevcut olan belirsizlikler önlenmelidir. Bu belirsizlikleri ortadan kaldırmak için düşünülen çözümlerden ilki, birden fazla ölçüm yapılması ve bunların ortalamasının alınmasıdır. Çünkü ortalama değer kıstaslarına göre, birden fazla tam olmayan ölçümün ortalaması gerçek değere daha yakındır. Genellikle beş resmi ölçüm yapıp, ortalaması alınmaktadır. Bir başka yaklaşım ise İdarece yapılan gözlemlere dayalı değerlerin dikkate alınmasıdır. Bunun için son beş gözlem değeri dikkate alınmaktadır. Bu yaklaşımın sorunu çözmesi güç gözükmemektedir. Su Hukukuna ilişkin sınır değerlerin esnek belirlenmesi ve bu konuda belirli sınırlar içerisinde İdareye takdir yetkisi verilmesi daha uygun bir yaklaşım olacaktır¹¹⁵.

Avrupa Topluluğu Şehir Atık Sularının Arıtımı Talimatının¹¹⁶ (91/271/AET) amacı, besin kirliliğinin ve böylece besinlerin neden olduğu kirliliğin ana kaynaklarından biri olan şehir atık sularından gelen özellikle nitratlar ve fosfatlar gibi besinlerle yüzey sularının kirlenmesini azaltmaktır. Ayrıca, içme suyu amaçlı çekilen sudaki nitrat konsantrasyonlarının azaltılması da hedeflenmektedir. Talimatta, şehir atık suları ve belirli sanayi sektörlerinden gelen atık suların toplanması, artımı ve deşarjı hususunda kurallar konulmuştur. Ayrıca atık su toplama sistemleri ve arıtım tesisleri hazırlığı ile tesislerde istenilen arıtım seviyesini belirlemek için bir zaman tablosu tespit edilmektedir. Zaman tablosu ve kurallar, belirtilen unsurların bir araya gelmesine, büyüklüğüne ve izleme aracılığıyla tespit edilmesi gereken alıcı suların hassasiyetine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Talimat, çevresel kalite amaçları yaklaşımı ile emisyon sınır değerleri yaklaşımının bir arada kullanılmasına iyi bir örnektir. Sınırlı mali kaynaklar en etkin bir biçimde kullanılırken, Talimat yüksek düzeyde bir çevre koruması da sağlamaktadır. Talimatla; Komisyonun, İzleme ve Çerçeve Talimatı programının kuralları ile uyumluluğu sağlamak için değişiklikler teklif edebileceği benimsenmiştir.

¹¹⁵ Sancaktar, s.291.

¹¹⁶ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler Komisyonu-Çalışmalarla İlişkin Rapor”, s.46.

Nitrat Talimatının (91/676/AET) amacı ise, tarımsal kaynaklardan gelen nitrat kirliliği ile ilgilenerek Şehir Atık Sularının Arıtımı Talimatını tamamlamaktır¹¹⁷. Talimat, üye ülkeler hakkında yüzey sularına ve yer altı sularına tarımdan kaynaklanan nitrat seviyesindeki kaybı azaltmak amacıyla uygun tarımsal uygulama prensiplerini oluşturmayı ve teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Talimat izleme kurallarını fosfat ve nitrat kirliliğine karşı hassas olarak tanımlanan alanlarda, organik gübrenin kullanma sınırları ile birlikte tarımsal faaliyetlere yasal olarak uygulanabilir olan sınırlamaları içeren çalışma programları öngörmektedir. Şehir Atık Sularının Arıtımı Talimatı gibi, bu Talimat da uygulama aşamasındadır. Ancak, üye ülkelerin genel olarak yükümlülüklerini zamanında yerine getirmedikleri de dikkate değer bir husustur. Yine Şehir Atık Sularının Arıtımı Talimatı gibi, Nitrat Talimatı da gerekli olan yerlerde daha katı önlemleri zorunlu kılan su yönetimi konusunda iki yaklaşımı bir araya getirmektedir. Komisyon İzleme ve Çerçeve Talimatı programının kuralları ile uyumluluğu sağlamak için değişiklikler teklif etme yetki ve görevi bu talimatta da söz konusudur.

Atık suların tasfiyesinin içeriği, yararlanmanın türüne göre belirlenmelidir. Tasfiyede yardımcı maddeler ve zararlı etkileri olmayan ek maddelerden yararlanılması mümkündür. İşletmeler için atık suların belirli teknik usullere dayalı işleme tâbi tutulması ve belirli maddelerin ayrıştırılması söz konusudur.

Atık suların tasfiyesi üzerinde durulması gereken diğer bir husus da üretimin değişmesidir. Genellikle üretimin değişmesi ile atığın türü ve miktarı da değişebilir. Böyle bir durumda bildirim yükümlülüğü çerçevesinde durum idareye bildirilmelidir.

Atık maddenin yeniden değerlendirilebilmesi, yok edilmesi veya zararlı maddelerden arındırılması için arıtma tesisi kurulmasına izin verilmesi gereklidir. Ayrıca atıkların nasıl ayrıştırma işlemlerine tâbi tutulmak suretiyle yararlanmaya elverişli hale getirilebileceği konusundaki araçların seçimi kural olarak işletmeye bırakılmalıdır. Ancak İdare, aynı yararlanma sonucuna ulaşmayı sağlayan birden fazla alternatif çözümü işletmeciye sunabilir.

¹¹⁷ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler Komisyonu-Çalışmalara İlişkin Rapor”, s.47.

Kanalizasyonlara atık sular yönlendirilmeden önce tespit edilen belirli sınır değerleri içerisinde olması ve yan etkilerinin gözlemlenmesi gerekir. Kanalizasyon sistemi, ayırık sistemde evsel ve/veya endüstriyel atık suları ayrı, yağmur sularını aynı; bileşik sistemde ise bütün atık suları birlikte toplamaya, uzaklaştırmaya ve arıtma tesislerine iletmeye yarayan birbirleriyle bağlantılı boru ya da kanallardan oluşan sisteme denir¹¹⁸. Kanalizasyon sistemlerine atık su boşaltımı için uygulanacak temel ilkeler şunlardır;

- Kanalizasyon sistemi bulunan yerlerde her türlü atık suların kanalizasyon şebekesine bağlanması ilke olarak hak ve mecburiyettir.

- Kanalizasyon sistemleri tahrip edilemez ve kullanım amaçları değiştirilemez.

- Atık su oluşumuna sebep olan gerçek ve tüzel kişiler, kanalizasyon sisteminden, arıtma ve/veya bertaraf amacıyla kurulmuş arıtma ve deşarj tesislerinden yararlanmalarının doğuracağı bütün harcamaları karşılamakla yükümlüdürler.

Toplama kanalizasyonlarından gelen atık sular genellikle izin çerçevesinde diğer sulara yönlendirilir. Ancak bunun için atık suda belirli zararlı maddelerin olmadığı veya bunların kanalizasyonlara yönlendirilmeden önce işletme içerisinde belirli muamelelere tutulduktan sonra yönlendirildiği işletmeci tarafından garanti edilmelidir.

Kanalizasyon şebekesinde bulunan cadde ve sokaklardaki her taşınmazın kanalizasyona bağlanması zorunludur¹¹⁹. Bu bağlantılar, bedeli taşınmazın sahibinden

¹¹⁸ Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği, m.2. Bkz. **Resmî Gazete**, 25687, 31.12.2004.

¹¹⁹ Kanalizasyon hizmetlerine yönelik ilke ve hedefler konusunda Kalkınma Planlarındaki başlıca yaklaşımlar şöyledir:

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989); kanalizasyon sektörüne ilişkin iki temel yaklaşım belirlenmiştir. Bunlardan ilki, kanalizasyon yatırımlarında içme suyu kaynakları kirlenen, turistik önemi olan ve halk sağlığının kritik olduğu bölgelere öncelik verilmesi, ikincisi ise atık su arıtma tesisleri için ülke şartlarına uyan, işletimi kolay, ham madde ve insan gücü girdileri işletmeci kuruluşça sağlanabilen teknolojilerin seçilmesidir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994); bütün yerleşim yerlerinin kanalizasyon yatırım projelerinin plan döneminde hazırlanması, atık su yatırımlarında şebeke, arıtma tesisi ve deniz deşarjlarının birlikte projelendirileceği, su kaynaklarının korunması ve bu konuda denetleme yapılması üzerinde durulmuştur.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000); kanalizasyon ve arıtma tesislerinin yapımında uyum sağlanması ve yerleşim koşullarına uygun teknoloji kullanılmasına özen gösterilmesi, tesislerin yapı-şirket-devret modeli ile yapılmasının özendirilmesi, İller Bankası'na yapılacak atık su arıtma tesislerinin projelendirilmesinde havza başlıklı yaklaşıma ağırlık verilmesi, tarifelerin işletme bakım ve onarım maliyetlerini karşılayacak ve yeni yatırımlar için kaynak yaratacak şekilde modern işletmecilik esaslarına göre tespiti ile nüfusu 100 binden fazla belediyelerde su ve kanalizasyon idarelerinin kurulması ön-görülmektedir.

alınmak suretiyle İSKİ tarafından yapılır veya projesine uygun olarak yaptırılır (İSKİ K. md.17).

İSKİ; fabrika, hastane ve diğer özellik gösteren su tüketim yerlerinden gelen kullanılmış suların kanalizasyon şebekesine verilmeden önce gerekiyorsa özel olarak tasfiyesini isteme yetkisine sahiptir. Bu kurum ve kuruluşlar İSKİ'ce tespit edilecek süre içinde özel tasfiyeyi yapmadıkları takdirde, diğer kanunlardaki yaptırımlar saklı kalmak kaydıyla İSKİ gerekli tesisi ve işleri yapar, giderlerini %50 fazlasıyla ilgililerden tahsil eder (İSKİ K. md.19). Burada geçen "%50 fazlasıyla" hükmünün Anayasa ile korunan mülkiyet hakkına aykırı olduğu yönünde eleştiriler mevcuttur. Örneğin, Anayasa Mahkemesi hamur kaidesi olarak bilinen imar uygulamasında alınan %25'e kadar bedelsiz alımı mülkiyet hakkına aykırı bulup iptal etmiş¹²⁰, ancak daha sonra aynı konuda düzenleme getiren %35'lik oranı mülkiyet hakkına aykırı bulmamıştır¹²¹. 3194 sayılı İmar Kanunu'nda 2005'de yapılan değişiklikle bu oran %40'a çıkarılmıştır.¹²²

Danıştayın konu ile ilgili kararlarına değinmekte yarar vardır:

Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanunun 1 inci maddesinde, DSİ Genel Müdürlüğü'nün Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı mülhak (katma) bütçeli tüzel kişiliğe sahip bir idare olduğundan, anılan kuruma ait hizmet binası atık su ile ilgili çevre temizlik vergisinden muaftır. Ancak lojman binası, hizmet binası ve müştemilatı kapsamında olmadığı için söz konusu muafiyetten yararlanamaz. Hizmet ve

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise (2001-2005), yer altı ve yüzey su kaynaklarının kirlenmeden önce korunmasının sağlanması ve atık suların arıtdıktan sonra tarım ve sanayide kullanılması özendirilecek, kuruluşlar arası etkin koordinasyon sağlanacak, alt yapı tesislerinde yerleşim koşullarına uygun teknoloji araştırılacak, malzeme ve ekipman ihtiyacı iç piyasadan karşılanacak, taşkınların önlenmesinde öncelikle derelerin ıslah edileceği ve dere yataklarında yapılaşmaya izin verilmeyeceği, hizmetler için uygulanan tarifelendirmenin modern işletmecilik esaslarına göre belirleneceği, yeni yatırımlar için Yap-İşlet-Devret modellerinin hayata geçirilmesinin teşvik edileceği, su ve kanalizasyon işletmelerinin özelleştirilmelerinin teşvik edileceği ve belediyelerin denetleme mekanizması haline getirilmesinin sağlanacağı, atık su deşarj değerlerinin Avrupa Birliği değerlerine göre yeniden belirleneceği, İller Bankasının yeniden yapılandırılacağı ve nüfusu 100 binden büyük yerleşim yerlerinde su ve kanalizasyon idarelerinin kurulmasının sağlanacağı hüküm altına alınmıştır (s. 174-175). Burada kanımızca dikkati çeken bir çelişki, bir taraftan su ve kanalizasyon işletmelerinin özelleştirilmesi teşvik edilirken diğer taraftan da nüfusu 100 binden fazla yerleşim yerlerinde su ve kanalizasyon idarelerinin kurulmasının sağlanmasından söz edilmesidir.

¹²⁰ Anayasa Mahkemesi Kararı, T.22.11.1963, E.1963/65, K.1963/2778. Karar için bkz. **Resmi Gazete**, 11606, 11.01.1964.

¹²¹ Anayasa Mahkemesi Kararı, T.21.06.1990, E.1990/7, K.1990/11, **Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi**, S.26, Ankara, 1992, s.223 vd.

¹²² İmar Kanunu (3194 Sayılı Kanun), **Resmi Gazete**, 18749, 09.05.1985.

lojman binalarının aynı sınırlar içerisinde bulunması, aynı hizmetten yararlanıp, aynı İdareye ait olması da bu sonucu değiştirmez¹²³.

5216 Sayılı yeni Büyükşehir Belediyesi Kanunu md.23/son da, büyükşehir belediyeleri ve bağlı kuruluşları ile ilçe ve ilk kademe belediyelerinin su ve atık su bedellerini zamanında yatırmadıkları takdirde ilgili belediye veya bağlı kuruluşun talebi üzerine söz konusu tutarın, İller Bankası tarafından yükümlü belediyenin genel bütçe vergi gelirleri payından kesilerek, alacaklı belediyenin hesabına aktarılacağı hüküm altına alınmıştır.

Yağmur suları için yapılmış kanalizasyona çevredeki konutlar ve işyerlerinin atık sularını aktarmasının idarece (belediye) yasaklanmasına dair idari kararın, beldenin plan ve programına uygun kanalizasyon sistemi yoksa hukuka aykırı olduğu yönünde yüce Danıştay'ın kararı bulunmakla¹²⁴ birlikte, bu karar kanımızca tartışmaya açıktır. Çünkü, yağmur sularının çevreye zarar vermeden yerleşim alanı dışına çıkarılması amacıyla ve bu ihtiyaç için oluşturulmuş taşkın su ve sel önleme amaçlı bir kanal, kasaba pis sularının taşınması amacıyla yapılan kanalizasyondan farklı bir işleve ve teknik özelliklere sahiptir. Dolayısıyla bunların yapılış amaçları ve standartları da farklıdır. Yağmur suyu kanalını kanalizasyon olarak nitelendirmek, tüm pis suların buraya bağlanmasını gerektiren bir zorunluluk da doğuracaktır.

Yüzeysel su kaynaklarının kirlenmeye karşı korunması da önemli bir husus olup; bu çerçevede mutlak, kısa, orta ve uzun mesafeli koruma alanları ile yerleşik alan ve asgari parsel alanları konusunda belirgin düzenlemeler getirilmeli ve sulardan yararlanmada koruma-kullanma dengesi mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Su kaynağı ve sulardan yararlanmanın dengeli olmasından, kaynağın aşırı kullanma veya diğer sebeplerle kapasitesinin azalması veya tamamen yok olmasının önlenmesi anlaşılır.

Her yerleşmeyi kapsayacak atık su toplama kanalları, arıtma tesisi ve arıtma sonrası atık suları havza dışına taşıyacak kanallar yapılmadan parsel bazında tedbir ve denetimlere güvenilmesi büyük riskler taşır. Uygulamada binlerce parselin atık sularını

¹²³ D.9.D.E.2000/1826, K.2001/1846, **Danıştay Kararlar Dergisi**, 2003/1, s.342.

¹²⁴ Danıştay 8.Dairesi, E. 1987/620, K. 1989/522, **Danıştay Dergisi**, S.76-77, 1990, s. 512 vd.

yönetmelik uyarınca havza dışına taşıyıp taşımadıklarının kontrol edilmesi çok güçtür. Dolayısıyla arıtma tesisleri yapılmalı ve yönetmelikte belirlenenin üzerinde yapılaşmaya asla izin verilmemelidir. Ayrıca varsa baraj göllerinin ek kirliliğe tahammül derecesi de dikkate alınmalıdır¹²⁵.

Sorumluluk bakımından zarar ile eylem arasındaki nedensellik araştırılmalıdır. İdarenin tıkalı ana kanalizasyon borusunu açma eylemi sırasında uygulanan tazyikli su nedeniyle ilgilinin evini pis su basması sonucu uğradığını öne sürdüğü olay bakımından Yönetmelikte, bina sahiplerince parsel çıkış bacasında atık suyun geri gelmesini önleyecek tedbirleri almak zorunda oldukları belirtilmiş olsa da, bina sahiplerince bu işlemin usule ve tekniğine uygun bir biçimde yapılması konusunda, İdarenin denetim, izin verme sorumluluğu ve uygulanan tazyikli suyun bu önlemler olsa bile zarara neden olup olmayacağını araştırılarak, zarar ile eylem arasındaki nedensellik bağlantısına göre hüküm tesis edilmelidir¹²⁶.

Atık suların sızdırılması, taşınması yağmur sularına karıştırılması eylemleri suyun özelliğinde zararlı etkilere neden olabilecekse ruhsat verilmeyebilir.

Yerel yönetimler, ana ve yan toplayıcı sistem, pompa ve arıtma tesisleri kurmadan doğal ve yapay suları alıkoyup, atık suları bunların içine verirse suyun işlevi ve niteliğini değiştirmiş olurlar. Yerüstü suyunun, kanalizasyonun bir parçası haline gelmesi ve aynı zamanda da akarsu işlevini sürdürmesi halinde çift işleve sahip olmasından söz edilir. Kanalizasyona dahil edilme kural olarak plan tespitini veya onayını gerektiren esaslı bir yararlanma değişikliğini gerektirir. Akarsuyun suyun çift işlevinin belirlenmesinde, ona atık su verilmesinin ölçüt olup olamayacağı, olacaksa hangi ölçüde olacağı belirlenmelidir.

Somut bir gözlemle çift işlevli akarsuya atık su bıraksa bile, daha önce elde edilmiş izin veya ruhsat nedeniyle kullanıcının kanalizasyona aniden dahil edilmesiyle sudan yararlanma ile ilgili kullanıcı konumunu yitirip yitirmeyeceği

¹²⁵ Danıştay 6.Dairesi, E. 1998/1346, K. 1999/470, Danıştay Dergisi., S. 101,2000, s. 424.

¹²⁶ Danıştay 8.Dairesi E.1996/2151, K. 1998/3975.

(http://www.ada-ras.com/yargikararlari/danistay_kararlari/26.htm).

sorunu ortaya çıkacaktır. Çift işlevli akarsuyun kanalizasyona dahil edilmesinden sonra her türlü atık su bırakma mali yükümlülük gerektiren resme tâbi kanalizasyondan yararlanma olarak kabul edilmelidir. Fakat daha önce verilen izin ve ruhsatlar yararlanma işlevinin değişmesiyle birlikte otomatik olarak yürürlükten kalkmaz. İzin veya ruhsat ile atık su bırakan kimse su kullanımı hukuku ile ilgili kullanıcı konumunu muhafaza eder. Su ve kanalizasyon yararlanıcılarının çelişen hukuki konumları söz konusu değildir. Atık sınır değerlerine göre normal atık sular, tehlikeli atık sular ayırımı yapılmalıdır. Ayrıca sular idaresinin çift işlevli bir akarsuyun kanalizasyona dahil edilmesinden sonra, yerel yönetimin kanalizasyon yetkisinin dışında özel kullanıcılara bu akarsuya atıklarını bırakma izni verip veremeyeceği sorunu ortaya çıkabilir. Akarsuyun çift işlevli olması sadece kanalizasyon kullanma rejimini ihtiva etmez. Su özelliğinin muhafaza edilmesi su kullanımı ile düzenlemeyi ve su idaresinin suların kullanması ile ilgili genel sorumluluğunu devam ettirir. Akarsu sadece atık su olarak işlevini değiştirirse sular idaresi bunu çift işlevli akarsuyu kullanma yetkisindeki sular olarak muhafaza eder. Buna yerel atık bırakma yetkisinin dışında yeni izinlerin verilmesi de dahildir. Çift işlevli ve yerel kanalizasyona dahil edilen akarsuya atık su verilmesi için izin öngörülmesinin ne ölçüde anlamlı olduğu araştırılmalıdır. Söz konusu izin bir kullanıcının atık suyunu bırakmasının tek işlevli akarsuya doğrudan vermesini mazur gösterirse dikkate alınır. Bununla çift işlevli akarsuyun atık su bırakanların bir kısmı tarafından ve özellikle akarsu henüz kirlilik sınırlarına ulaşmadan önce su olarak ve daha sonraki diğer kullanıcılar tarafından atık sulara ilişkin rejime göre kanalizasyon olarak kullanılabilmesine hukuki imkân tanımak gerekir.

Çift işlevli bir akarsuya atık su bırakılmasının kanalizasyon olarak kullanılmasının mazur görülüp görülemeyeceği sorusu cevaplandırılmalıdır. Su işlevinin değiştirilmesi plan tespiti veya onayı ile ve yerel idareye verilen izin ile mümkün olabilmelidir. Bu izin verilirken hem Kamusal Su Hukukunun ve hem de atık sulara ilişkin rejimin genel ilkelerine uygun hareket edilmelidir. Ancak sadece imar veya su planlaması tek başına atık su bırakılması ile de ilgilendirilmemelidir. Yerel yönetim, diğer kanalizasyonla teknik olarak birlik gerektiriyor ve su kullanımı dışında yerel ihtiyaç da varsa toplam talep çerçevesinde girişlere kanalizasyon kullanımı olarak izin verebilir ve bunun için harç koyabilir. Ayrıca

doğrudan izin verilen girişleri kanalizasyona dönüştürme hukuki imkânı yerel yönetime tanınmalıdır.

Diğer taraftan atık sulardaki zararlı maddelerin yok edilmesi veya atık sudan uzaklaştırılması ilgili kamu kurumlarının görevlerindendir. Atık sularla ilgili bağlantı kanallarından yararlanma belirli durumlarda sınırlandırılmıştır. Örneğin atık sulara yanar madde niteliğindeki benzin gibi maddeler atılamaz. 33 dereceden sıcak sular atık sulara bırakılamaz. Zehirli atıklar atık sulara bırakılmaz. Toprağa ve bitkilere zarar verir nitelik taşıyan maddelerin atık sulara bırakılması mümkün değildir.¹²⁷ Bırakıldığı tespit edildiğinde İdare durumu hemen duyurmalı ve gerekli tedbiri almalıdır.

¹²⁷ Bkz. Çevre Kanunu (2872 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 18132, 11.08.1983.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SU YÖNETİMİNİN İDARİ YAPISI

I. MERKEZİ YAPI

Türkiye'nin yıllık kullanılabilir yeraltı ve yerüstü su potansiyeli toplamı 107 km³ tür. Tüketilebilecek yıllık yerüstü su miktarı 95 km³, yıllık çekilebilir yeraltı suyu miktarı 12,3 km³ düzeyindedir. Yerüstü sularının yıllık tüketimi 29,5 km³ olarak hesaplanırken, yeraltı sularının yıllık tüketimi 6,0 km³ olarak hesaplanmıştır. Türkiye, kullanılabilir yerüstü sularının %30'unu kullanırken, yeraltı sularının yarısını kullanmaktadır¹²⁸. Bu su varlığı ve yönetimi, tümüyle kamu mülkiyetinde bulunmaktadır.

Yeraltı sularının yönetimi özel bir Kanun ile düzenlenmiş¹²⁹, yetki Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün (DSİ) tekeline verilmiştir. Gerçek ve tüzel kişilerin yeraltı suyunu çeşitli kullanım amaçları için kuyu açarak kullanmaları dâhil olmak üzere, yeraltı suyunun işletilmesine ilişkin tüm yetkiler bu kuruluşa aittir.

Buna karşın, içme ve kullanma, tarımsal sulama, sanayi, ulaşım, enerji üretimi ve su ürünleri yetiştiriciliği için çok amaçlı kullanılmakta olan yerüstü suları için özel bir Kanun çıkarılmamış ve bu suların yönetiminde yetkiler farklı kuruluşlara dağıtılmıştır. Su kaynaklarının yönetim ve denetlenmesinde çeşitli kurumlar görevli olduğundan, Ülkemizde çevre yönetimi içinde en karmaşık olanının su kaynaklarının yönetimi olduğunu söyleyebiliriz¹³⁰.

Su kaynakları yönetiminin kurumsal yapısını oluşturan başlıca kurum ve kuruluşları; Devlet Plânlama Teşkilatı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Enerji ve

¹²⁸ www.dsi.gov.tr (15.8.2006)

¹²⁹ Yeraltı Suları Hakkında Kanun (167 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 10688, 23.12.1960.

¹³⁰ Cevat Geray, "Çevre Yönetimi ve Tüzeti", Ders Notları, Mersin, 1998, s.15

Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, Orman Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, GAP İdaresi, Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) olarak sayabiliriz¹³¹.

Bu merkezi kurum ve kuruluşlar yanı sıra mahalli nitelikteki örgütlenmeler olarak, İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Köy İdarelerinin de bulundukları yerdeki sularla ilgili yetki ve görevleri mevcuttur. Özellikle büyükşehirlerde, büyükşehir belediyelerine bağlı olmakla birlikte ayrı tüzel kişiliğe sahip kamu kurumları da görev ve yetkilerinin belirlendiği kanunlara istinaden sularla ilgili kamu hizmetlerini yerine getirmektedirler.

Yine konu ile ilgili olarak, sulama birlikleri, üniversiteler ve enstitülere bağlı fakülte ve yüksek okullar ile su ürünleri araştırma enstitüleri ve sivil toplum örgütleri de bulunmaktadır.

1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu ve buna bağlı olarak çıkarılan tüzük hükümlerine göre, su ürünleri yetiştirilen suların korunması ve bu sulara yapılacak deşarjın denetimi yetkisini Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü kullanmaktadır¹³².

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, içme suyu sektörünün makro düzeyde yatırım kararlarına etki eden, denetim mekanizmasını yönlendiren ve koordine eden bir kuruluştur. DPT 1960 yılında 91 Sayılı Kanunla kurulduktan sonra 1961 Anayasasına göre anayasal bir kuruluş olmuştur. DPT tarafından hazırlanan Ülkemiz kalkınma planlarında, çalışmanın ilgili yerlerinde belirttiğimiz üzere su ve su kaynaklarının yönetimi de yer almaktadır.

1991 yılında kurulmuş olan Çevre Bakanlığı; su kaynaklarının yukarı havzası ve dağlık bölgesinin korunması ve orman içi su kaynaklarının değerlendirilerek korunması, su kaynaklarını kirlenmelere karşı korumaya yönelik düzenlemeler yapmak ve bu konudaki denetimi sağlamak gibi görevleri yerine getirmektedir. 383 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre Bakanlığına bağlı olarak kurulan Özel Çevre

¹³¹ Ayrıca; Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM), köy suları ile ilgili yetki ve görevlere sahip iken bu kurum kaldırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun(5286 Sayılı Kanun), **Resmi Gazete**, 25710, 28 Ocak 2005.

¹³² Ayrıntılı bilgi için bkz: Su Ürünleri Kanunu(1380 Sayılı Kanun), **Resmi Gazete**, 13799, 4 Nisan 1971; Su Ürünleri Tüzüğü, T.C.Tüzükleri, C.4, s.71.

Koruma Kurumu Başkanlığı, özel çevre koruma bölgesi olarak ilan edilen yerlerde doğanın ve çevresel değerlerin korunması amacıyla bu bölgelerdeki yönetimden sorumludur.

Sağlık Bakanlığına bağlı Çevre Sağlığı Koruma Müdürlüğü, su kalitesinin kontrolü, fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik analizler yapma, klor ölçümleri, ruhsat ve kabul işlerini yapmaktadır.

Elektrik İşleri Etüt İdaresi, su kaynaklarından elektrik enerjisi üretmeye elverişli olanların tespiti ile bunlar üzerinde hidrolojik-jeoteknik araştırma görevini üstlenmiştir.

1985 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü(KHGM) ise, kalkınma plan ve programları doğrultusunda, köyler ve bağlı yerleşim birimlerinde toprak ve su kaynaklarının kullanımı, korunması, geliştirilmesi ile ilgili yetki ve görevlere sahip iken, 28.01.2005 tarihli, 5286 Sayılı kanunla kaldırılarak görevleri ilgili diğer kurumlara devredilmiştir.

1945 yılında 4759 Sayılı Kanunla kurulan İller Bankası, yıllık yatırım programları çerçevesinde belediyelerden aldığı yetkiye dayanarak belediyelerin kanalizasyon ve atıksu arıtma tesisi yatırımlarını gerçekleştirmekte ve tamamlanan tesisleri işletilmek üzere belediyelere devretmektedir. Geçmişte ülkemizde kanalizasyon yatırımları yalnızca İller Bankası tarafından gerçekleştirilmekte iken, günümüzde başta büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idareleri ve GAP İdaresi olmak üzere, çeşitli kuruluşlar da sektörde yatırım yapmaktadırlar. İller Bankası'nın sektöre finansman sağlama bakımından etkinliği de azalmış, bu konuda Hazine Müsteşarlığı'nın ilgi alanı haline gelmiş bulunmaktadır. İller Bankası'nın özellikle büyükşehir belediyelerinin yetkili olduğu alanlarda hemen hemen hiçbir etkinliği kalmamıştır. Bu belediyeler altyapı sorunlarını dış kaynaklı kredi ile ve yatırım sürecini doğrudan kendileri yöneterek çözmektedirler.

Ülkemizde yeraltı ve yerüstü tüm ulusal suların yönetiminde en temel yetkilere sahip kuruluş, 1953 tarihli 6200 Sayılı Kanunla¹³³ kurulan ve DSİ dir.

DSİ, Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına bağlı olmakla birlikte ayrı bir Kamu tüzel kişiliğine sahiptir. Merkez teşkilatı, bölge müdürlüğü ve işletmelerden meydana gelmektedir. DSİ Genel Müdürlüğü ülke genelindeki 26 su havzasında su kaynaklarını, ihtiyaçların önem ve önceliklerine göre içme, kullanma, sulama ve endüstri suyu temini ile enerji üretimi ve diğer amaçlara tahsis etme doğrultusunda birçok planlama ve uygulama yapmıştır. DSİ büyük nitelikte su olarak kabul edilen baraj inşası ve sulama tesislerini yapmakla görevlidir.

DSİ çalışmalarını havza bazında yürütmekte ve buna uygun örgütlenmiş bulunan DSİ'nin, yeraltı sularının yönetimi hakkındaki görevleri haricinde, 6200 Sayılı Kanunun 2. maddesiyle verilmiş başlıca görevleri şunlardır:

- Taşkın sular ve sellere karşı koruyucu tesisler yapmak,
- Sulama tesisleri kurmak, sulama sahalarında mevcut parsellerin tamamını veya aksamını gösterir harita ve planlar yapmak, gerektiğinde kadastrosunu yaptırmak, bataklıkları kurutmak,
- Şehir ve kasabaların içme suyu ve kanalizasyon projelerini incelemek, onaylamak ve denetlemek,
- Köy içme suları için teknik organizasyon ve denetimi sağlamak ve bu iş için bayındırlık müdürlükleri emrinde yeterli eleman bulundurmak,
- Akarsularda ıslahat yapmak,
- İçme suyu ve sulama tesislerinin, çalıştırma, bakım, onarım dâhil işletilmelerini sağlamak,

¹³³ Bkz. Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun (6200 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 8592, 25.12.1953.

- Görevleriyle ilgili konularda araştırmalar yapmak, toprağın cinsi, yetiştirilecek ürün çeşitlerini, verimlilik derecelerini tespit etmek, amenajman planlarını hazırlamak,
- Görevleriyle ilgili konularda etüt ve projeler yapmak.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, ülkemizdeki bütün su kaynaklarının planlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesinden sorumlu, Merkezi Yönetim Bütçesine dahil yatırımcı bir kuruluştur. Faaliyetlerin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağılı olarak sürdürmektedir.

DSİ, 6200 Sayılı Kanun'la 18 Aralık 1953 tarihinde kurulmuş ve 1954 yılında teşkilatlanmıştır. Bir kamu kuruluşu olarak kendine verilen; taşkın koruma, sulu ziraati yaygınlaştırma, hidroelektrik enerji üretme ve büyük şehirlere içme suyu temin gayelerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi bakımından, söz konusu dört maksadın ortak noktası olan baraj çalışmaları konusunda öncelikli faaliyetlerin sürdürmektedir. Bu sebeple DSİ Genel Müdürlüğü ülkemizde barajlar yapılan bir kuruluş olarak bilinir. Aynı zamanda ülkemizdeki su kaynaklarının çeşitli kullanım maksatlarına tahsisinde otorite kuruluştur.

DSİ Genel Müdürlüğü faaliyetlerini; 6200, 167 ve 1053 sayılı Kanunlara göre yürütür. Bu kanunlar aşağıda düzenlenmiştir.

28.02.1954 tarih ve 6200 Sayılı Teşkilat ve Vazifeler Hakkındaki Kanun ile;

- Baraj yapımı,
- Taşkın koruma,
- Sulama,
- Bataklık alanların ıslahı,
- Hidroelektrik enerji üretimi,

- Akarsularda ıslahat yapmak ve icap edenleri seyrüsefere elverişli hale getirmek,

- Bu işlerle ilgili her türlü etüt, proje ve inşaatları yapmak veya yaptırmak,

- Bu tesislerin işletme, bakım ve onarımlarını sağlamak,

16.12.1960 tarih ve 167 Sayılı Yer altı Suları Hakkında Kanun ile;

- Yer altı suyu etüt ve araştırmaları için kuyu açmak veya açtırmak,

- Yer altı suyu tahsisi yapmak,

- Yer altı sularının korunması ve tescili,

- Arama, kullanma ve ıslah-tadil belgesi vermek,

03.07.1968 tarih ve 1053 Sayılı Ankara, İstanbul ve Nüfusu 100 000'den Büyükşehirlere İçme Suyu Temini Hakkında Kanun ile;

- Baraj ve isale hattı,

- Su tasifiye tesisi inşaatları,

- Su depoları yapmak görevleri DSİ'ye verilmiştir.

DSİ Genel Müdürlüğü; üç kademeli bir teşkilat yapısına sahiptir. Üst yönetim birimi Ankara'daki Genel Müdürlük makamıdır. Bu makamda Genel Müdür ve 4 Genel Müdür Yardımcısı bulunmaktadır. Büro Müdürü, Genel Müdür'ün sekretarya hizmetlerini yürütmektedir. Teftiş Kurulu kurum içi her türlü soruşturma denetleme ve incelemeyi yaparak neticelendirmekte, Hukuk Müşavirliği ise kurumla ilgili her türlü hukuku mütalaada bulunmakta ve mevzuatı takip etmektedir.

Teşkilatın ikinci basamağında ise 13 adet Daire Başkanlığı bulunmaktadır. Bu yönetim kademesinde; Dış İlişkiler Müşavirliği, Umumi Münasebetler Müşavirliği ve Savunma Uzmanlığı gibi bazı diğer yardımcı birimler de yer almaktadır.

Kuruluş kanunu olan 6200 Sayılı Kanun¹³⁴ gereğince sahip olduğu bu görevlerin yanı sıra; Köy İçme Suları Kanunu, Sular Hakkında Kanun gibi çeşitli kanun ve yönetmeliklerle DSİ'ye birçok görevler verilmiştir. Yeraltı Suları Kanunu'na göre yeraltı sularının işletmesi, korunması ve bütünüyle yönetimi DSİ'ye aittir. Yerüstü sularında ise, bu konuda birçok kurum ve kuruluş bulunmakla birlikte, ulusal çapta en etkin yetki ve göreve sahip olan kuruluştur.

II. YEREL YAPI

Su ve kanalizasyon hizmetlerinin yerine getirilmesinde görevli ve yetkili yerel nitelikteki kurum ve kuruluşlar olarak; köyler, il özel idareleri, birlikler, belediyeler ile su ve kanalizasyon idarelerini sayabiliriz.

A. Köyler

Köye kapalı yoldan içecek su getirmek, çeşme yapmak, köyün içtiği su kapalı geliyorsa yolunda delik deşik bırakmamak, mezarlıktan, çöplükten geçiyorsa yolunu değiştirmek; köyün her evinde üstü kapalı ve kuyulu veya lağımlı bir hela yapmak ve köyün münasip bir yerine herkes için bir hela yapmak; evlerde dökülecek pis suların, kuyu, çeşme, pınar sularına karışmayarak ayrıca akıp gitmesi için üstü kapalı akıntı yapmak; 442 Sayılı Köy Kanununda köylerin mecburi işleri arasında sayılmaktadır. Bunlara ek olarak aynı Kanunun 14.maddesinde köye ortak sulama suyu getirmek köylünün isteğe bağlı görevi olarak öngörülmüştür.

Köylüye ve köy tüzel kişiliğine kanun ile verilen bu görevler, Köy İçme Suları Kanunu gereğince DSİ' nin de görev alanında yer almaktadır. Köylerle ilgili bu görevler aynı zamanda daha önce KHGM' nin de görev alanında iken daha önce açıklandığı üzere bu kurum kaldırılarak görevleri; belediyeler, il özel idareleri ve bazı durumlarda da Bayındırlık Bakanlığına devredilmiştir.

KHGM kaldırılmadan evvel uygulamada da köy yönetimlerinin içme ve kullanma suyu ihtiyaçları ile köy kanalizasyon tesislerinin inşaatı, bakım ve onarım ve

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun (6200 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 8592, 25 Aralık 1953.

işletme hizmetlerini yerine getirme görevi de çoğunlukla bu kurum tarafından yerine getirilmekteydi. Yeni durumda bu görevler belediyeler ve il özel idarelerine devredilmiş ise de, görev ayrımı ve dağıtımı net olarak belirlenmiş değildir.

DSİ, yapımı tamamlanan tesisleri köy tüzel kişiliğine devretmektedir. Eğer birden fazla köy veya köyle birlikte belediye söz konusu ise devir, bunların kuracakları birliklere yapılmaktadır. Tesislerin bakım ve işletmesi köy ihtiyar heyeti ya da birliğe aittir. Bu, yerinde bir uygulama gibi görünmektedir. Her köye yapılan tesislerin işletilmesi de DSİ' ye bırakılacak olursa, Ülke genelinde çok hacimli görevleri bulunan bu kurumun verimli çalışması mümkün olmayacaktır. Diğer yandan köy yönetimi veya birlikler kendilerine bırakılan tesisleri daha çok sahipleneceklerdir. Bu nedenle, bu uygulamanın daha düzenli ve sorunsuz olarak uygulanabilmesi için gerekli hukuki düzenlemelerin yapılması yerinde olacaktır.

Birçok köyde, köye sağlanan içme ve kullanma sularına ücretlendirme yapılmamaktadır. Bu, ilk bakışta köyde yaşayanlar lehine görünüyorsa da aslında köylü geneli için sıkıntılı durumların doğmasına sebebiyet vermektedir. Özellikle yaz aylarında su; kendisine su deposu yaptıranların deposuna gitmekte olduğundan diğer evlere ulaşamamaktadır. Böylece de bir kısım insanlar suyu bedava ve bol bol hatta bahçesini sulamakta kullanırken, diğer köy halkı ise zaruri ihtiyaçları için bile su bulmakta zorlanmaktadır. Bu durum, köylüler arasında anlaşmazlıklara ve bunun sonucunda da husumete yol açmaktadır¹³⁵.

Köylere sağlanan içme ve sulama sularının maliyetinin yararlananlara yansıtılması; sorumsuz ve nemelazımcı kullanıma son verecek ve tesislerin ömrü daha uzun süreli olacak ve böylece de suyun daha ekonomik kullanımı sağlanmış olacaktır. Ancak fiyatlandırma yapılırken, köylünün durumu da dikkate alınmak suretiyle, köylüye maddi olarak pek fazla külfeti olmayacak bir yol izlenmesi isabetli olacaktır.

¹³⁵ Ağustos ayında ziyaret ettiğim Ordu İlinin bir Köyünde sular akmadığından bazı evlerde su sıkıntısı hat safhadaydı. Yılın onbir ayında yağış almakta olan bir köyde bunun sebebini sorduğumda; "bazı evlerin kendilerine depo yaptıkları ve yağmur yağmayan ayda azalan suyun da bu depolara akması sebebiyle diğer evlere ulaşmadığı" cevabını aldım. Köyde su ücretsiz olduğundan, suyu bulanın hesapsızca kullanması nedeniyle birçok eve su ulaşmıyordu (30.08.2006).

B. Mahalli İdare Birlikleri

Su hizmetlerinin yerine getirilmesinde kullanılan mahalli nitelikteki örgütlenme modellerinden birisi de birliklerdir.

1982 Anayasasına göre yerel yönetimler kendi aralarında, Bakanlar Kurulu'nun izni ile birlikler kurabilirler. Birlik kurma konusu yasa ile düzenlenecektir¹³⁶. Anayasa'nın 1982 yılında öngörmesine rağmen 2005 yılına kadar bu konu özel bir yasa ile düzenlenmemiştir. Ancak yasası çıkmamasına rağmen, mahalli idare birlikleri ile bunların alt kolu niteliğindeki sulama birlikleri ve üretici birlikleri, çeşitli kanunlarda yer alan düzenlemelere istinaden kurulmuş ve faaliyetlerine devam etmişlerdir¹³⁷.

Nihayet 2005 yılında mahalli idare birliklerinin kuruluş, görev ve yetkilerini düzenleyen 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle, mahalli idare birlikleri yasal düzenlemelerine kavuşmuşlardır¹³⁸. Kanun, Geçici 1.maddesi ile, tüzüklerini bu Kanuna uyarlamaları suretiyle, evvel kurulmuş olan mahalli idare birliklerinin de devamına imkan tanımıştır.

Mahalli idare birlikleri, çeşitli belediye hizmetleri konusunda kurulabilmekte olup, su hizmetleri için kurulan birliklere genellikle sulama birlikleri denmektedir. Bu

¹³⁶ 1982 Anayasasının 127. maddesinin son fıkrası şu şekildedir: "Mahalli idarelerin, belirli bir kamu hizmetinin görülmesi amacıyla kendi aralarında Bakanlar Kurulu'nun izniyle birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezi idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir."

¹³⁷ (a) 831 Sayılı Sular Hakkında Kanun'un Ek 4. maddesine göre "ortaklama idare olunacak suları, alakalı olan şehir ve kasabalarla köyler, Belediye Kanunu hükümlerine göre kuracakları birlik marifetiyle idare edebilirler."(RG., T. 10.05.1926, Sayı 368.)

(b) 7478 Sayılı Köy İçmesuları Hakkında Kanun'a göre , DSİ tarafından yapılıp bitirilen köy içmesuyu tesisi birden fazla köy ya da köyle birlikte belediye/lere ait ise, tesis bu yerel yönetim birimlerinin kuracakları birliğe teslim edilir, işletmeyi bu birlik yürütür.(RG.,T. 16.05.1960, Sayı 7478.)

(c) Eski 1580 Sayılı Belediye Kanunu'nun 133 maddesine göre "... belde ve köyler, il özel idareleri, kendilerine kanunla verilen mecburi ve ihtiyari vazifelerin bir veya birkaçını müşterek tesisatla yürütmek ve idare etmek için birlik tesis edebilirler." Bu yasa yetkiyi saptamanın yanısıra birliklerin nasıl oluşacakları ve çalışacaklarını belirleyen tek yasa durumunda idi. Yeni 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nda birliklere ilişkin hüküm olarak iki bent bulunmaktadır: 18.maddenin o) bendinde, "diğer mahalli idarelerle birlik kurulmasına, kurulmuş birliklere katılmaya veya ayrılmaya karar vermek" belediye meclislerinin görevleri arasında sayılmış; 60.maddesinin f) bendinde, "belediyenin katıldığı birliklerle ilgili payı ve üyelik aidatı" belediye giderleri arasında sayılmıştır. (RG., T. 13.07.2005, Sayı 25874)

¹³⁸ Bkz. Mahalli İdare Birlikleri Kanunu (5355 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 25842, 11 Haziran 2005.

birliklerin en son örneği olarak 31.07.2006 tarihli Bakanlar Kurulu izniyle kurulan 10 adet mahalli idare birliğini verebiliriz. Söz konusu izin verilmesine ilişkin kararda kurulmasına izin verilen 10 adet mahalli idare birliğinin 3 tanesi çevre hizmetleriyle ilgili iken, 6 tanesi su hizmetleriyle ilgilidir¹³⁹.

5355 Sayılı Kanunda¹⁴⁰ yer alan düzenlemelere göre:

Bakanlar Kurulu izni ile,

Birlik kuracak yerel yönetimler hep birlikte hazırlayıp kabul ettikleri Birlik Tüzüğü'nü, valinin veya birden fazla ile ait işler için kurulacaksa İçişleri Bakanlığı'nın onayına sunulur ve bu onay ile tüzük kesinleşir. Birlik kurulduktan sonra başka birimlerin katılması, birlik meclisinin uygun bulması ve valinin onayı ile olanaklıdır. Birlik tüzüğünde birliğin unvanı, idare merkezi, yetki alanı, sürekli ya da geçici olup olmadığı, birliğe dahil olan yerel yönetimlerin adları, birlik üyesi idarelerin hakları, görevleri ve yetkilerinden hangilerinin birliğe devredildiği, her bir yerel birimin birlik meclisine göndereceği üye sayısı, yerel yönetimlerin birlik harcamalarına ne şekilde ve oranlarda katılacakları, birliğin gelirleri, yerel birliklerin birlik tesislerinden ne şekilde yararlanacakları, birlik meclisinin yılda kaç kez toplanacağı ve diğer kuruluş ve faaliyet koşullarının ayrıntılı olarak belirlenmesi gerekmektedir.

Bu şekilde kurulan birlikler, tüzel kişiliği olan kamu kuruluşlarıdır. Görevlerini yerine getirdikleri yerel yönetim birimlerinin hak ve yetkilerine sahiptirler. Bu hak ve yetkilerin kullanılmasında yerel yönetimler arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar İl İdare Kurulu'nca ve eğer birden fazla il söz konusu ise tarafından incelenip giderilmektedir. Birlik örgütlenmesi belediye örgütlenmesinin, çalışma tarzı yine belediyelerin çalışma tarzlarının benzeridir. "Birlik Meclisi" üyeleri, her yerel yönetim biriminin kendi meclisince, birlik tüzüğünde belirlenmiş sayıda seçilerek görevlendirilmekte; Meclis kendi içinden "birlik encümen"i ve "birlik başkanı"nı seçmektedir.

¹³⁹ 2006/10829 Sayılı, 31.07.2006 Tarihli Bakanlar Kurulu izniyle kurulan mahalli idare birliklerinden su hizmetleriyle ilgili olanları şunlardır: a) Hazra-Silvan-Bismil İçme Suyu Birliği (Diyarbakır-Bismil). b) Tortum Havzası Belediyeler Birliği (Erzurum). c) Akbaşlar Köyü Sulama Birliği (Balıkesir-Dursunbey) d) Tunca Barajı Sulama Birliği (Edirne) e) Kayacı-Evdilek Sulama Birliği (Mersin-Erdemli) f) Ulusal Sulama Birliği (Muş-Bulanık) (Resmi Gazete, 26261, 16.08.2006.)

¹⁴⁰ Bkz. Mahalli İdare Birlikleri Kanunu (5355 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 25842, 11 Haziran 2005.

C. Belediyeler

Belediyelere, başta 5393 sayılı Belediye Kanunu olmak üzere, çeşitli yasal düzenlemelerle, içindeki halk için içme ve kullanma suyu temini ile kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesi görevi verilmiştir.

5393 Sayılı Kanun'un; 14. maddesinin a) bendinde, belediyelerin mahallin su ve kanalizasyon hizmetlerini yapacağı veya yaptıracığı, 15. maddesinin e) bendinde, "içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettmek" belediyenin yetki ve imtiyazları arasında sayılmıştır. Belediyeler aynı Kanun'un 15. maddesinin 2. fıkrasına göre bu hizmetleri; Danıştayın görüşü ve İçişleri Bakanlığının kararıyla süresi kırkdokuz yılı geçmemek üzere imtiyaz yoluyla devredebileceklerdir.

1926 yılında yürürlüğe giren 831 Sayılı Sular Hakkında Kanun'a göre, belediye tüzel kişiliği bulunan yerlerde kamunun gereksinimini karşılamaya yönelik suların sağlanması ve yönetimi belediyelerin görevidir. Suların tesis, idame ve isale masrafları belediyeler tarafından karşılanır. Belde halkının kullanımına özgülü suların kaynakları belediye sınırı dışında bulunsan bile, suyollarının ve kaynakların bakımı ve onarımı, temizlenmesi, suyun sağlık şartlarına uygun bir halde bulundurulması belediyelere aittir. Ortaklaşa idare edilecek sular ise ilgili şehir ve kasabalarla köylerin Belediye Kanunu'na göre kuracakları sulama birlikleri eliyle yönetilebilecektir.

Bu konuda belediyelere görev veren kanunlardan biri olan 1930 tarihli, 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda da belediyelere su hizmetleriyle ilgili çeşitli görev ve yetkiler verilmiştir¹⁴¹. Kanun'un 20. maddesinde belediyelerin içilecek ve kullanılacak suları belde halkına sağlamakla görevli oldukları; 236. maddesinde bu suların ıslahından sorumlu oldukları; 337. maddesinde belediyelerin su kaynaklarının çevresinde bir koruma alanı kurmakla yükümlü oldukları hükme bağlanmıştır.

¹⁴¹ Umumi Hıfzısıhha Kanunu (1593 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 1489, 06.05.1930.

1593 Sayılı Kanun'la belediyelere verilen görevler bununla da sınırlı kalmamıştır. Kanun'un 239. maddesine göre belediyeler, kamusal kullanıma ait su kuyularının sağlığa elverişli tutulmalarını izlemek zorunda oldukları gibi özel kullanımdaki kuyular için de bu görevi belediyelere vermiştir. Bu maddeye göre belediyeler bu su kuyularını sağlıklı hale getirecek veya getirecektir. Yine Kanun'un 42.maddesi, görev alanları içerisinde bulunan fabrikaların sularını arıtmadan akarsulara vermelerini engellemek görevini de belediyelere vermiştir.

Belediyelere su konusunda görev veren kanunlardan birisi de 486 Sayılı Umuru Belediye Mütcellik Ahkâmı Cezaiye Hakkında Kanun dur. Bu Kanun'a göre de belediyelerin suyuolları, kanalizasyonlar ve özel kuyular ile kirli sular hakkında denetim ve cezalandırma yetki ve görevleri mevcuttur.¹⁴²

Belediyelere bu görev ve yetkiler verilmiş ancak bunun karşılığında gerekli yatırımların finansmanını sağlayacak yeterlilikte kaynak sağlanamamıştır. Bunun sonucu olarak ta genellikle belediyeler özellikle kanalizasyon görevlerinde olması gereken yatırımları yapamamışlar ancak günü kurtarma telaşı içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle de birçok yerde çevre sorunlarının oluşmasına, akarsu, göl ve denizlerin kirlenmesine neden olmuşlardır.

Belediye içmesuyu ve kanalizasyon hizmeti, 1980'li yıllara kadar odağında İller Bankası'nın bulunduğı bir yatırım ve finansman modeli eliyle gerçekleştirilmiştir. 1980'li yıllardan bu yana İller Bankası odaklı model değışmeye başlamış; sektör doğrudan belediyelere bırakılarak finansmanda dış kredi kullanımı genişletilmiştir. İller Bankası modeli, belediyeler adına yatırımların yapılması ve tesisin işletilmek üzere belediyeye devredilmesi biçiminde işlemiştir. Ancak belediyelere iyi bir işletme ve sistemin değışen şartlara göre geliştirilmesini sağlayacak teknik personel ve araç-gereç de sağlanamamıştır¹⁴³.

Su ve kanalizasyon hizmetlerinin yönetimi, küçük belediyelerde aşırı noktalara varmak üzere, genel olarak tüm belediyelerde çok yönlü sorunlar sergilemektedir. İçme

¹⁴² Bkz. Umuru Belediye Mütcellik Ahkâmı Cezaiye Hakkında Kanun (486 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 70, 17.05.1340.

¹⁴³ http://www.yerelnet.org.tr/yerel_hizmetler/kentselsuatiksu.php (20.08.2006)

suyu ve kanalizasyon tesisleri yapımı, tüm mühendislik disiplinlerinin ekip olarak çalışması sonucu gerçekleştirilen yatırımlardır. Bu anlamda bir örgütlenmenin gerçekleştirilmesi, yatırımlarla ilgili ihtiyaç belirleme, ihtiyacı karşılama yöntemini tespit etme, etüt-proje yapma, ihale hazırlıklarını yürütme, ihale yapma, yatırımı izleme, denetleme; mevcut durum göz önüne alındığında küçük ölçekli belediyeler düzeyinde mümkün görünmemektedir.

III. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİNDE SU YÖNETİMİ VE İSKİ ÖRNEĞİ

A. Genel Olarak

Belediye örgütlenmesinde metropolitan alanlar için farklı bir model arayışları sonucunda, 1984 yılında “büyükşehir belediyesi modeli” ortaya çıkmıştır. Bu modelin kuruluş kanunu niteliğinde olan ve büyükşehirlerin görev ve yetkilerine düzenleyen 1984 tarihli 3030 Sayılı “Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun” 2004 yılında yerini 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’na bırakmıştır¹⁴⁴.

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun “Büyükşehir Belediyesinin Görev Yetki ve Sorumlulukları” başlığını taşıyan 7. maddesinin, (i) bendinde su havzalarının korunmasını sağlamak, (r) bendinde su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bu hizmetleri yürütmek için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek; derelerin ıslahını yapmak; kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak görevleri büyükşehir belediyelerine verilmiştir.

Büyükşehirlerde, 3030 Sayılı Kanun zamanında olduğu gibi, 5216 Sayılı Kanun sistematığında de, Kanun’un belediyelere verdiği su ve kanalizasyon hizmetleriyle ilgili görevler; belediyeden ayrı bir tüzel kişilik olarak kurulmuş olan su ve kanalizasyon idareleri vasıtasıyla yerine getirilmektedir.

Büyükşehir modeli, genel örgütlenmenin yanı sıra su ve kanalizasyon hizmetlerinin örgütlenmesini de farklılaştırmış; bu statüyü alan hemen her belediyede

¹⁴⁴ Büyükşehir Belediyesi Kanunu (5216 Sayılı Kanun), *Resmi Gazete*, 24431, 23.07.2004.

bir “su ve kanalizasyon idaresi genel müdürlüğü” kurulmaya başlanmıştır. Bu idarelerin ilk örneği olan ve 1981 yılında ilk kurulduğunda özerk bir kuruluş olan İSKİ, 1984’de ortaya çıkan “büyükşehir belediyesi modeli” kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı bir kuruluş haline gelmiştir¹⁴⁵.

2560 Sayılı Kanunda 1984 yılında yapılan bir değişiklik ile, tüm büyükşehir belediyelerinde İSKİ benzeri bir idarenin kurulması karara bağlanmıştır. İstanbul dışındaki diğer 16 büyükşehir belediyesindeki kuruluşlar, bu hüküm dayanak alınarak Bakanlar Kurulu kararları ile doğmuştur. Bunların tümü büyükşehir belediyelerine bağlı, müstakil bütçeli, kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlardır.

Büyükşehirlerde su ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten kuruluşlar; müstakil bütçeli ve hukuken ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olmakla birlikte, büyükşehir belediyelerine bağlı bir hizmet kuruluşu konumundadırlar. Genel Müdür’ün İçişleri Bakanı tarafından atanması dışında merkezi yönetimle doğrudan bir bağlantıları yoktur. Başka bir deyişle, merkezin hiyerarşik yapısı içinde yer almamaktadır.

B. İSTANBUL SU VE KANALİZASYON İDARESİ (İSKİ)

1. Tarihsel Gelişimi

Büyük kentlerde su ve kanalizasyon hizmetlerinin örgütlenmesinin gelişimi, diğer belediyelerden farklı özellikler sergilemiştir.

Osmanlı Devletinde kentsel hizmetler kısmen devlet örgütü kısmen de vakıflar yoluyla görülmüştür. Su hizmetleri büyük oranda padişahın ve zengin kişilerin halkın yararına vakfettikleri vakıflar eliyle karşılanmıştır. Çeşitli bayındırlık hizmetlerinin yapılması karşılığı o yer halkının vergiden muaf tutulması da başka bir yöntem olarak kullanılmıştır.

¹⁴⁵ 1984 yılında İstanbul Belediyesi Büyükşehir olduktan sonra, 3009 Sayılı Kanunla, İSKİ’nin kuruluş kanunu olan 2560 Sayılı Kanun’un 1. maddesinde yapılan değişiklikle, İSKİ, ayrı tüzel kişiliğini muhafaza etmekle birlikte, İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı genel müdürlük haline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İstanbul Su Ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun (2560 Sayılı Kanun), *Resmi Gazete*, 17523, 23.11.1981.

Osmanlı Devletinde su yollarının tamiri ve suyun şehre ulaştırılmasından sorumlu kişi “suyolcu” idi. Suyolculuk genellikle babadan oğula geçen bir meslek durumundaydı. 1854 tarihinde İstanbul Şehremaneti kurulduktan sonra su yolları şehremanetinin memuru konumuna girdiler.

Daha sonra, 1867 yılında düzenlenen “Vilayette Devairi Belediye Meclislerinin Vezaifi Umumiyesi Hakkında Talimatname” ile belediye meclislerine su yolları ve kanalizasyon yapma görevi verilmiştir. Bunu izleyen 1877 tarihli “Vilayet-i Belediye Kanunu” ile belediyelere tüzel kişilik tanınmış ve su işleri belediyelerin sorumluluğuna verilmiştir. Ancak buna rağmen İstanbul’daki uygulamada, Hamidiye suyu belediyece idare edilirken, Kırkçeşme ve Halkalı suları vakıflarca yönetilmeye devam etmiştir.

Osmanlı Devletinde, yerel yönetim ve belediye sistemini düzenlemeyi amaçlayan yasama girişimlerinin yaşandığı dönemde imtiyazlar yoluyla ülkeye büyük miktarlarda yabancı sermaye girişi yaşanmış ve bu kapsamda yabancı sermaye, belediye hizmetleri alanında önemli miktarda imtiyazlar almıştır. Söz konusu imtiyazlardan birisi de, 1874 yılında Terkos Şirketi’ne su hizmetleri için verilen imtiyazdır. İmtiyazının bir Fransız şirketinde olduğu, bir diğer adı da “Derseadet Anonim Su Şirketi” olan “Terkos Şirketi”; verilen bu imtiyaz sonrasında İstanbul’da memba, dere ve yeraltı sularını toplayıp isale edilmesi ve Terkos Gölünden alınacak suyun artılarak şehre verilmesi işlerini yapmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra 1888 yılında Anadolu yakasının su ihtiyacını karşılamak için “Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi” kurulmuştur.

Bu imtiyazlara Cumhuriyet döneminde satın alma yoluyla son verilmiş olup bu bağlamda İstanbul su imtiyazları; 1933 yılında “İstanbul Türk Su A.Ş. İmtiyazıyla Tesisatının Satın Alınmasına Dair Kanun” ile; 1938 yılında 3359 sayılı “Üsküdar ve Kadıköy Türk Anonim Su Şirketi İmtiyazı ile Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun” ile; Fransızlardan tesisleriyle birlikte satın alınarak hak ve görevleri, 27.05.1933 tarih ve 2226 sayılı Kanunla teşekkül etmiş bulunan “İstanbul Sular İdaresi”ne devredilmiştir.

Son olarak da İstanbul Sular İdaresi, 1981 yılında “İstanbul Su Ve Kanalizasyon İşleri Genel Müdürlüğü” ne devredilmiş ve İstanbul’daki tüm su ve kanalizasyon işleriyle bu kurum görevlendirilmiştir.

2. Kuruluşu ve Görevleri

İSKİ Genel Müdürlüğü, 2560 Sayılı “İstanbul Su Ve Kanalizasyon İdaresi Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun” ile İstanbul’da su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek üzere, İstanbul Valiliğine bağlı olmakla birlikte ayrı bir tüzel kişiliği haiz olarak 1981 yılında kurulmuştur¹⁴⁶. Önce İstanbul Valiliği denetiminde kurulan İSKİ, 1984 yılında İstanbul Belediyesi büyükşehir olduktan sonra, 2560 Sayılı Kanun’un 1. maddesinde 23.05.1984 tarihli ve 3009 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikle İSKİ, ayrı tüzel kişiliğini muhafaza etmekle birlikte, İstanbul Büyükşehir Belediyesine bağlı bir Genel Müdürlük haline gelmiştir.

2560 Sayılı Kanun’un 4. maddesi gereğince İSKİ’nin karar organının Büyükşehir Belediye Meclisinin olması, 7.maddesi gereğince İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı’nın Yönetim Kurulunun başkanı olması ve Yönetim Kurulunun üç üyesinin atanmasını İçişleri Bakanının onayına sunması, yine Genel Müdürün İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanının teklifi üzerine İçişleri Bakanı tarafından atanması, Genel Müdür yardımcılarının İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanını onayı ile atanması; denetçilerin Genel Kurul sıfatıyla Belediye Meclisince seçilmesi; İSKİ’nin özerkliğini kaldırarak ve İstanbul B.Şehir Belediyesine bağlı olması sonucunu doğuran düzenlemelerdir.

İSKİ Genel Müdürlüğü’nün hizmetleri, Büyükşehir Belediyesi’nin görev alanıyla sınırlıdır. 5216 Sayılı Kanundan önce Büyükşehir Belediyesinin görev alanı İstanbul İl sınırını kapsamadığından, şehrin yararlandığı su kaynaklarının bir kısmı İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin sınırları dışında bulunmakta idi. Bu mahsurun giderilmesi amacıyla İSKİ’nin görev alanı Bakanlar Kurulu Kararıyla, Gebze ve Darıca

¹⁴⁶ Bkz. İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (2560 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 17523, 23.11.1981.

İlçelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Böylece Büyükşehir Belediyesinden evvel İSKİ Genel Müdürlüğünün görev alanı İl geneline yayılmıştır.

2560 Sayılı Kanun ile, İstanbul'daki su yönetimi tekel olarak İSKİ' de toplanmıştır ve bu kapsamda:

- 27.05.1933 tarih ve 2226 Sayılı Kanun ve değişiklikleri ile teşekkül etmiş bulunan "İstanbul Sular İdaresi"ne ait tüm taşınır ve taşınmaz mallar, tesisler, para ve para hükmündeki kıymet ve alacaklar, bütün hak ve menfaatler, her türlü taahhüt ve borçlar;
- 11.04.1938 tarih ve 3359 Sayılı "Üsküdar ve Kadıköy Türk Anonim Su Şirketi İmtiyazı ile Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun"la "İstanbul Sular İdaresi"ne verilmiş hak, yetki ve yükümlülükler,
- İstanbul Belediyesine bağlı Mecralar Müdürlüğüne ait kanalizasyon tesisleri ile ilgili tüm taşınır ve taşınmaz mal varlıkları, araç ve gereçler ile belediyenin diğer müdürlüklerinde olup da kanalizasyon hizmetlerinde kullanılan taşınır ve taşınmaz mallar, araç ve gereçler;
- 3 Temmuz 1968 tarih ve 1053 Sayılı "Ankara, İstanbul Ve Nüfusu Yüz Binden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma Ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun" uyarınca İstanbul şehrine ve İstanbul Belediyesine sağlanan imkânlar, haklar, borçlar ve mükellefiyetler; İSKİ' ye devredilmiştir.

İSKİ' nin görevleri genel olarak 2560 Sayılı Kanunun 2 nci maddesinde sayılmıştır. Buna göre İSKİ' nin görevleri şunlardır:

- İçme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçlarının her türlü yer altı ve yerüstü kaynaklarından sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için; kaynaklardan abonelere ulaşıncaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek,

- Kullanılmış sular ile yağış sularının toplanması, yerleşim yerlerinden uzaklaştırılması ve zararsız bir biçimde boşaltma yerine ulaştırılması' veya bu sulardan yeniden yararlanılması için abonelerden başlanarak bu suların toplanacakları veya bırakılacakları noktaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak; gerektiğinde bu projelere göre tesisleri kurmak ya da kurdurmak; kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek,
- Bölge içindeki su kaynaklarının, deniz, göl, akarsu kıyılarının ve yer altı sularının kullanılmış sularla ve endüstri artıkları ile kirletilmesini, bu kaynaklarda suların kaybına veya azalmasına yol açacak tesis kurulmasını ve bu tür faaliyetlerde bulunulmasını önlemek, bu konuda her türlü teknik, idari ve hukuki tedbiri almak,
- Su ve kanalizasyon hizmetleri konusunda hizmet alanı içindeki belediyelere verilen görevleri yürütmek ve bu konulardaki yetkileri kullanmak,
- Her türlü taşınır ve taşınmaz malı satın almak, kiralamak, ekonomik değeri kalmamış araç ve gereçleri satmak. İSKİ'nin hizmetleriyle ilgili tesisleri doğrudan doğruya yahut diğer kamu veya özel kuruluşlarla ortak olarak kurmak ve işletmek, bu maksatla kurulmuş veya kurulmakta olan tesislere iştirak etmek,
- Kuruluş amacına dönük çalışmaların gerekli kılması halinde her türlü taşınmaz malı kamulaştırmak veya üzerinde kullanma hakları tesis etmek.

Görüldüğü gibi, İstanbul Belediyesine bağlı olarak kurulan İSKİ İstanbul'un su ve kanalizasyon yönetimi konusunda önemli yetki ve görevlerle donatılmıştır.

3. Organları

2560 Sayılı Kanunda İSKİ'nin organları; "genel kurul, yönetim kurulu, denetçiler ve genel müdürlük" olarak belirlenmiştir.

a. Genel Kurul

2560 Sayılı Kanunun 4. maddesi gereğince İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi, İSKİ Genel Kurulu olarak görevli ve yetkilidir

2560 Sayılı Kanunun 6.maddesine göre; beş yıllık ve yıllık yatırım programlarını inceleyerek karara bağlamak, bütçeyi inceleyerek karara bağlamak, personel kadrolarının ihdas, değiştirilme ve kaldırılmasına karar vermek, yılda iki maaşı geçmemek üzere verilecek ikramiyelerin miktar ve zamanını belirlemek, yönetim kurulunun, bir önceki yıl çalışmalarına ilişkin faaliyet raporunu, bilançosunu ve denetçiler raporunu inceleyip karara bağlamak, su satışı ve kullanılmış suların boşaltılmasına ilişkin tarifeleri inceleyerek karara bağlamak, iki asıl ve iki yedek denetçiyi seçmek, 10 yıldan fazla süreli veya belli bir miktarın üzerindeki bedelli kiralama, kiraya verme veya intifa sözleşmeleri için yönetim kuruluna izin vermek, belli bir miktarın üzerindeki davaların sulhen ortadan kaldırılmasını kararlaştırmak, yurtiçi ve yurtdışı borçlanmalar hakkında yönetim kuruluna yetki vermek, yönetim kurulunca ön incelemeleri yapılan yönetmelikleri inceleyip karara bağlamak, Genel Kurul'un görev ve yetkisindedir.

b. Yönetim Kurulu

2560 Sayılı Kanun'un 323.5.1984 Tarihli ve 3009 Sayılı Kanunla değişik 7.maddesi gereğince, İSKİ Yönetim Kurulu bir başkanla beş üyeden oluşmaktadır. İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanı Yönetim Kurulunun başkanıdır. Belediye Başkanının bulunmaması halinde, Yönetim Kuruluna Genel Müdür başkanlık eder. Genel Müdür ile genel müdür yardımcılarında hizmette en eski olanı, hizmette eşitlik halinde yaşlı bulunanı Yönetim Kurulunun tabii üyesidirler. Yönetim Kurulunun diğer üç üyesi İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanının teklifi ve İçişleri Bakanının onayı ile atanır.

Yönetim Kuruluna atanan üyelerin hizmet süresi 3 yıldır. Süresi dolanlar yeniden atanabilirler. Bir üyeliğin herhangi bir sebeple boşalması halinde, yerine atananlar daha önceki üyenin süresini tamamlarlar. Yönetim Kuruluna atanacak olanların İSKİ'nin konusuna giren teknik işlerde, yöneticilikte veya işletmecilikte

uzmanlaşmış bulunmaları ve uzmanlıklarına uygun yüksek öğrenim görmüş olmaları gerekir. Üyeler, Devlet memurlarına ilişkin mevzuatta yer alan istisnalar dışında, özel ya da kamu sektöründe başka bir görev alamazlar.

Yönetim Kurulu, olağan olarak her hafta belirli günlerde toplanır. Toplanma salt çoğunluğun sağlanması ile olur. Kararlar oyçokluğu ile alınır. Çekimser oy kullanılamaz. Oylar eşit olursa başkanın bulunduğu tarafın oyu üstün sayılır. Kararlar gerekçeli olur. Kararda karşı oy kullananlar gerekçelerini belirtirler. Yönetim Kurulu, Genel Kurulca kararlaştırılan yatırımları kısıtlayıcı kararlar alamaz.

İSKİ'nin yürütme organı niteliğinde bulunan Yönetim Kurulunun; kuruluş amacına uygun olarak İSKİ' nin çalışmasına ilişkin esasları tespit etmek ve bunların Genel Müdürlükçe uygulanmasını izlemek, Genel Müdürlükçe hazırlanacak yönetmelik, bütçe, bilanço ve kadro taslakları ile personele verilecek ikramiye miktar ve zamanlarına ilişkin önerilerin ön incelemelerini yaparak Genel Kurula sunmak, yıl içinde bütçenin madde ve fasılları arasında aktarma yapmak, beş yıllık ve yıllık yatırım plan ve programlarını inceleyip Genel Kurula sunmak, her bütçe yılında Genel Müdürlükçe yapılabilecek alım, satım ihale ve kira bedellerinin üst sınırını belirleyerek Genel Müdüre yetki vermek, Genel Müdürlükçe önerilecek kamulaştırma işlerini karara bağlamak, Genel Kurulca verilecek yetki çerçevesinde yurtiçi ve yurtdışı borçlanmaları karara bağlamak, hizmetin gerektirdiği düzenlemeler hakkında Genel Müdürlükçe yapılacak önerileri inceleyip karara bağlamak, 10 yıldan az süreli veya belli bir miktarın altındaki kiralama, kiraya verme veya intifa sözleşmeleri için Genel Müdüre izin vermek, Genel Kurulun kararını gerektirmeyin belli bir miktarın altındaki davaların sulhen ortadan kaldırılmasını kararlaştırmak, Genel Müdürlükçe hazırlanan su satışı ve kullanılmış suların boşaltılmasına ilişkin tarifeleri tespit ederek Genel Kurulun onayına sunmak, hizmetlerin ekonomik verimlilik ilkelerine göre yürütülmesi için gerekli önlemleri saptamak, yetkisi içinde olanları almak, yetkisi dışında olanları ilgili kurum ve mercilere iletmek, Genel Müdürün önerisi üzerine Teftiş ve Kontrol Kurulu Başkanı, 1 inci Hukuk Müşaviri, daire başkanları, uzman tabip, daire başkan yardımcıları, müdürler, teknik elemanlar, avukatlar ve müfettişlerin atama, nakil, terfi ve işten çıkarılmaları hakkında karar vermek ve sözleşmeli personelin işe alınmalarını

onaylamak, gerektiğinde Genel kurulun olağanüstü toplantıya çağırılması konusunda İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanına öneride bulunmak gibi önemli görev ve yetkileri bulunmaktadır¹⁴⁷.

c. Denetçiler

İSKİ'nin işlemleri, hizmet süreleri içinde sürekli olarak çalışacak olan iki denetçi tarafından denetlenir. Denetçi seçilebilmek için mühendislik, hukuk, ekonomi ve işletme konularından en az birinde yüksek öğrenim görmüş ve uzmanlaşmış bulunmak ve aynı konuda en az 10 yıl görev yapmış olmak gerekir. Denetçiler iki asil ve iki yedek olmak üzere, Genel Kurul tarafından seçilir. Denetçilerin hizmet süreleri iki yıl olup, hizmet süreleri sonunda yeniden seçilmeleri mümkündür. Denetçiler İSKİ'nin çalışmalarına ilişkin olarak tespit ettikleri eksiklikler, aksaklıklar ve yasa dışı işlemler hakkındaki raporlarını Genel Kurula verirler. Raporun bir örneği de bilgi için İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanına sunulur. Ayrıca Genel Kurulun Mayıs ayı toplantısında Yönetim Kurulunun bir yıllık faaliyeti hakkında rapor verirler. Denetçilerin ücretleri, Devlet memurlarına verilen birinci derecenin son kademesi aylık tutarını aşmamak üzere Genel Kurulca kararlaştırılır.

d. Genel Müdürlük

İSKİ Genel Müdürü İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanının teklifi üzerine İçişleri Bakanı tarafından atanır. Genel Müdürlük hizmetlerinin yürütülmesinde Genel Müdüre yardımcılık etmek ve sayıları 4'ü geçmemek üzere genel müdür yardımcısı bulunur. Genel Müdür yardımcıları, Genel Müdürün teklifi üzerine İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanını onayı ile atanırlar. Genel müdür yardımcılarının hizmet alanı ile ilgili konularda yükseköğrenim görmüş en az 10 yıl uzmanlık dallarında görev yapmış olmaları gerekir.

¹⁴⁷ 2560 Sayılı Kanun'un 7. maddesinde, "Genel Müdürlükçe önerilecek satma, satın alma ve ihale işlemlerini karara bağlamak" görevi Yönetim Kuruluna verilmişse de; İSKİ ihale işlemlerinde 2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu'na tabi değilken, 22.01.2002 tarihli ve 24648 sayılı RG.de yayımlanarak yürürlüğe giren 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu gereğince bu Kanun kapsamına alınmış olduğundan, ihale işlemlerini yapmak görevi, 4734 Sayılı kanuna göre oluşturulan ihale komisyonları tarafından yerine getirilmektedir. Kamu İhale Kanununa tabi olunmadan evvelki dönemde ihale işlemleri, İSKİ'nin kendi hazırladığı yönetmeliğe göre yürütülmekte idi.

İSKİ Genel Müdürünün görevleri 2560 Sayılı Kanunun 11. maddesinde belirlenmiştir. Buna göre; idare ve yargı organlarında üçüncü kişilere karşı İSKİ'yi temsil etmek, yönetmelikleri, yıllık bütçeyi, beş yıllık plan ve yıllık yatırım programlarını, bilanço ve personel kadro taslaklarını hazırlayıp yönetim kuruluna sunmak, bütçe, iş ve yatırım programları uyarınca harcama yapmak, yönetmeliğe uygun olarak su satışına ve kullanılmış suların uzaklaştırılması giderlerine ilişkin tarifeyi hazırlayıp yönetim kuruluna sunmak, Genel Kurul ve Yönetim Kurulu kararlarını uygulamak, Yönetim Kurulunca atananlar dışında kalan memurları atamak ve işçi alınmasına karar vermek, karara bağlanmasını gerekli gördüğü konu ve önerileri Yönetim kuruluna veya Genel Kurula sunmak, Genel Müdürün görevleri arasındadır.

4. Teşkilat Yapısı

Genel Müdürlük, hizmetin gerektirdiği sayıda daire başkanlığı, müdürlük ve bunlara bağlı alt kademe birimlerinden teşekkül eder ve İSKİ' nin ihtisas isteyen kadroları, o ihtisasla ilgili meslek erbabından oluşturulur.

Daire başkanları Teftiş ve Kontrol Kurulu Başkanı ve 1 inci Hukuk Müşaviri Genel Müdürün teklifi, yönetim kurulunun kararı ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanının onayı ile, müdürler, teknik elemanlar, avukatlar, müfettişler, daire başkan yardımcıları ve doktorlar Genel Müdürün teklifi üzerine Yönetim Kurulu kararı ile, İSKİ' nin diğer personeli Genel Müdür tarafından atanır.

Genel Müdürün birinci derecedeki tezkiye amiri İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı, ikinci derecede İçişleri Bakanıdır. Genel müdür yardımcıları, Teftiş ve Kontrol Kurulu Başkanı, daire başkanları ve 1 inci Hukuk Müşavirinin 1 inci derece tezkiye amiri Genel Müdür, 2 nci derece tezkiye amiri Belediye Başkanıdır.

İSKİ' nin bu günkü teşkilat yapısıyla; 19 adet daire başkanlığı ve bunlara bağlı yaklaşık 96 müdürlük ile hizmet vermektedir. Yine bunların yanı sıra, 19 değişik ilçede şube müdürlükleri mevcuttur¹⁴⁸.

¹⁴⁸ <http://www.iski.gov.tr/dosya/yonetimsemasi.pdf> (07.07.2006)

2560 Sayılı Kanun'a, 23.5.1984 Tarihli, 3009 Sayılı Kanunla, eklenen, ek 3. maddeye göre; İSKİ Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu üyeleri hakkında görevlerinden doğan ve görevlerini yaparken işledikleri suçlardan dolayı soruşturma ve kovuşturma, Devlet memurlarının tabi oldukları Kanun hükümlerine göre yapılır.

5. Mali Yapısı

İSKİ tam manasıyla mali özerkliğe sahip değildir. Genel Kurulun Büyükşehir Belediye Meclisi olması nedeniyle İSKİ'nin bütçesi ve mali yapısı Belediye'nin etkisi altındadır. Bütçesi, Genel Kurul sıfatıyla Belediye Meclisince onaylanmaktadır. Buna karşılık gelirlerin Kanunla belirlenmiş olması, İSKİ'nin mali güvencesini sağlamaktadır.

2560 Sayılı Kanun'un 13. maddesine göre İSKİ'nin gelirleri şunlardır:

- Su satışı ve kullanılmış suların uzaklaştırılmasına karşılık, tarifesine göre abonelerden alınacak ücretler,
- Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca, su ve kanalizasyon tesislerinden yararlananlardan ilgili belediye adına alınacak katılma payları,
- Hizmet alanındaki belediyelerin, İller Bankasınca 2380 Sayılı "Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun"¹⁴⁹ gereğince nüfus esasına göre dağıtılan paylardan bu bankaca tutularak İSKİ'ye gönderilecek % 10 pay,
- Büyük ve temel yatırım programları karşılığında Devletçe yapılacak yardımlar,
- İSKİ'ye devredilecek tesis ve işletmelerden sağlanan gelirler,
- Şahıs, kurum ve kuruluşlar için yapılan özel hizmetlerden alınacak ücretlerle ortaklıklardan ve üretilen malların satışlarından elde edilecek gelirler.

¹⁴⁹ Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun (2380 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 17242, 02.02.1981.

Gelirler içerisinde, tarifeye göre alınan su ücretleri, İSKİ' nin en büyük gelir kaynağı olarak görünmektedir¹⁵⁰. Bu husus, Büyükşehirlerdeki su fiyatlandırma politikasının “kullanıcı öder” anlayışına dayalı olduğunu göstermektedir.

İSKİ su tarifelerini doğrudan belirleme yetkisine sahip değildir. Tarifeler hazırlanıp Belediye Meclisinin onayına sunulmakta ve Meclisin kararıyla yürürlüğe girebilmektedir.

İSKİ yurt içi kuruluşlardan, İller Bankasından, Maliye Bakanlığının izniyle yurt dışı kuruluşlardan kredi ve borç alabilir. İller Bankasından alacağı kredilerde İller Bankası Kanunu'nun birinci maddesinde yazılı idare ve kurumlara verilen krediler hakkındaki hükümlere tabidir. İSKİ' nin bütçesi, yıllık olarak ve takvim yılı esasına göre hazırlanır. Yıllık bütçeler, Kamu İktisadi Teşebbüslerinde uygulanan bütçe formülüne göre düzenlenir. İSKİ' nin görevleri için kullandığı taşınmaz malları, tesisleri, işlemleri ve faaliyetleri her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır. Yabancı ülkelerden getirilecek veya bağış yoluyla sağlanacak araç ve gereçler için Büyükşehir Belediyesine kanunlarla tanınan muafiyetler İSKİ için de geçerlidir.

6. İSKİ' Yapısının Daha Evvelki “İstanbul Sular İdaresi” Yapısından Farkı

İSKİ'den evvelki su ve kanalizasyon hizmetleriyle görevli kuruluş olan “İstanbul Sular İdaresi” (İSU) belediyeye bağlı bir müdürlük durumundadır. Genel kurulu yoktur; bu işler belediye meclisince yerine getirilmektedir. İdare encümeni daha çok yönetim kurulu yetkilerine sahiptir. İSKİ'de ise yapılanma Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Genel Müdürlük organlarıyla Anonim Şirket yapılanmasına benzemektedir.

İSU yapısında mali özerklik yoktur. Bu idareler, mali yönden, kamu tüzel kişiliğinin sağladığı özerklikten yararlanamazlar. Tarifelerini kendi başlarına belirleyemedikleri gibi yatırımlarına da kendi başlarına karar verme yetkisine sahip değildir. İSKİ'de ise hem tarifelere hem yatırımlara karar verme yetkisi Genel Kurul'a verilmiştir. İSKİ, mali açıdan daha özerk bir yapılanma getirmiştir; İSKİ, belediyeden

¹⁵⁰ <http://www.iski.gov.tr/index.php?susatarifeleri> (07.07.2006)

bütünüyle ayrı ve müstakil bir bütçeye sahiptir. Gelirlerin belediye bütçesine aktarılması söz konusu olmadığı gibi, yatırım kararları da İSKİ organları tarafından alınmaktadır. Öte yandan İSU yapısında bu kuruluşların borçlanma yetkileri belediye meclisi kanalından geçerek mümkün kılınmıştır. İSKİ’de ise idare, yerli ve yabancı mali kurumlara doğrudan borçlanma yetkisine sahip kılınmıştır.

İSKİ yapısında tarife belirleme yetkisi vesayetten arındırılmış ve ticarileştirilmiştir. İSU’da tarifeler mülki idare amirinin onayına tabi iken, İSKİ’de bu vesayet yetkisi yoktur. Bu açıdan yerel yönetim özerkliğinin alanı genişletilmiştir. İSU yapısında tarife belirleme yetkisi, hiçbir sınırlama getirilmeksizin belediye meclisinin takdirine bırakılmıştır. İSKİ’de ise, tarifelerde en azından maliyetin karşılanması ve kâr alınması zorunlu hale getirilmiştir. Tarife belirlenirken kâr payının %10’dan aşağı olamayacağı öngörülmüştür. Bu açıdan İSU yapısı, kamu hizmetlerinin büyük oranda vergi gelirleriyle yerine getirilmesi anlayışının modeli iken, İSKİ “kullanan öder” ilkesine dayalı ticarileştirme anlayışının modeli olmuştur.

İSU yapısında hizmetler doğrudan doğruya idare tarafından yerine getirilir; bu kuruluşlar hizmetleri kendi araç gereçleri ve personeli eliyle yürütmüştür. İSKİ’de ise, görevler sayılırken her zaman, “yapmak veya yaptırmak” sözcükleri kullanılmıştır. Bu durum İSKİ’nin görev alanına giren işleri bizzat yapmak zorunda olmadığını, değişik yöntemlerle özel girişime yaptırabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İSKİ yapısının, hizmetlerin özelleştirilmesini kolaylaştıran bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN SINIR AŞAN SULARININ YÖNETİMİ VE TABİ OLDUĞU HUKUKİ REJİM

I. TÜRKİYE’NİN SINIR AŞAN SULARININ HUKUKİ DURUMU

A. Dünyada ve Türkiye’de Sınır Aşan Sular

Petrol kaynakları ile ilgili olarak yaşanan gerilimler, güç mücadeleleri ve çatışmalar artık alışılmış bir durum olarak algılanmasına rağmen, su kaynaklarının da ileride benzer güç gösterilerine sahne olacağı konunun uzmanları tarafından yıllardır söylenegelen ve insanlığın bu araştırmaları kurgusal olarak nitelendirdiği acı bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Dünyanın bazı bölgelerindeki su kaynaklarına ilişkin somut veriler bu sıkıntılı durumu apaçık olarak gözler önüne sermektedir.

Dünya yüzeyinin %70’i suyla kaplı olduğu halde, bunun yalnızca %2,5’i tatlı su olup tatlı su kaynaklarının da %70’i kutuplarda donmuş durumda ve kalan tatlı su kaynaklarının büyük bölümü de ya toprakta nem ya da yerin ulaşılması olanaksız derinliklerdeki yer altı su kaynaklarında bulunmaktadır. Dünyanın toplam su kaynaklarının %1’inden az bir bölümü insan kullanımına elverişlidir.¹⁵¹

Tatlı su kaynakları hakkında diğer bir üzücü gerçek ise, bu kaynakların dünyanın değişik bölgeleri arasında oldukça dengesiz dağılmış durumda olmasıdır. Dünyanın toplam kara kütesinin toplam %40’ını oluşturan kurak ve yarı kurak bölgeler toplam su kaynaklarının ancak %2’sinden yararlanabiliyor.

Bir ülkenin su zengini olup olmadığının tespitinde kişi başına düşen yıllık su miktarı esas alınıyor. “Su zengini ülkeler”de kişi başına düşen yıllık su miktarı 8-10.000 metreküp, “su azlığı çeken ülkeler”de kişi başına düşen yıllık su miktarı 1.000-2.000 metreküp iken, “su fakiri ülkeler” de bu miktar 1.000 metrekübün altına düşebiliyor.

¹⁵¹ Ayrıntılı istatistiki bilgiler için bkz.Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “2006 Yılı Faaliyet Raporu”.

Önümüzdeki yirmi yıl içerisinde su sorununun önemli boyutlara ulaşacağı ve tüm dünyada 180 milyar dolarlık altyapı yatırımının yapılmaması halinde, yeterli ve sağlıklı su hizmeti alamayan insan sayısının 3.3 milyar kişiye ulaşacağı tahmin ediliyor. Su sorunu yaşayacak olan ülkelerin başında Afrika, Ortadoğu, Hindistan, Çin'in bir kısmı, İngiltere, Polonya ve Peru'nun geleceği tahmin ediliyor.

Dünya nüfusunun %40'ı, birden çok ülkenin sınırlarını kaplayan 263 su havzasını paylaşmak durumundadır. Dünyada sınır aşan ve/veya sınır oluşturan akarsu havzalarının sayısının 200'ün üzerinde olduğu ve toplam 145 ülkenin sınır aşan su havzalarına sınırı bulunduğu ifade edilmektedir.

Son 38 yılda %95 kurumuş olan Çad Gölü'ne, Orta ve Batı Afrika'da 20 milyon insan su için bağımlı durumdadır. Dünya'nın dördüncü iç gölü olan Orta Asya'daki Aral Denizi yarı yarıya küçülmüş, su seviyesi ise 16 metre azalmıştır. Çin'in üçte ikisi su kıtlığı çekmektedir. İran'daki kırsal kesimde yaşayan nüfusun %60'ının, su kıtlığı nedeniyle şehirlere göç etmek zorunda kalacağına ilişkin gözlemler yapılmaktadır. Ortadoğu'da su sorunu insan yaşamını tehdit eder boyuta gelebilecek niteliktedir. Bölgedeki Dicle(50 milyar m³/yıl), Fırat(35 milyar m³/yıl), Nil(84 milyar m³/yıl), Ürdün(1,5 milyar m³/yıl), ırmaklarının üçü bölge dışından kaynaklanmakta ve bunlar da Ürdün ırmağının taşıdığı suyun neredeyse 115 katı su taşımaktadır.

Bölge içi tek ırmak olan ve Araplarla İsrail'i birbirine düşüren Ürdün Irmağı, gereksinimleri karşılayacak potansiyele sahip değildir. Bu nehir, Ürdün ve İsrail sınırını oluşturarak Ölü Deniz'e dökülür.

Dünyadaki pek çok akarsu, bir ülkede doğduktan sonra başka bir ülkeye veya ülkelere geçmekte ve 'uluslararası su' niteliğini taşımakta, bazıları da yer yer iki ülke arasındaki sınır boyunca da devam ederek, 'sınır oluşturan su' işlevini görmektedir. Yeryüzünde bulunan çok uluslu akarsu havzaları önemli yer tutmakta ve bu sulardan yararlanma, komşu ülkeler arasında ciddi sorunlara yol açabilmektedir.

Dünya akarsularının, gerek ülkelere göre çok değişken dağılımı, gerekse elverişli iklim ve toprak koşullarına sahip yörelerdeki çok fazla olan sulama suyu

ihtiyaçları dikkate alındığında, dünyanın özellikle belli bölgelerinde suyun, günümüzde en stratejik maddelerinden biri haline geldiği görülmektedir.

Günümüzde, Dünya ülkeleri arasında, akarsu yönünden çok yüksek potansiyele sahip devletler bulunduğu gibi, daha bugünden ihtiyacının çok fazla altına düşmüş pek çok devlet bulunmaktadır.

Kişi başına su potansiyeli dünya ortalamasının yarısının altında kalan Ülkemizin, bazı komşu ülkelere kıyasla su varlığı büyük görünse de, bu potansiyelin ülke içindeki alansal ve zamansal dağılımındaki büyük dengesizlikler, su kaynaklarımızın geliştirilmesinde belirli güçlükler ve sınırlamalar da getirmekte; bu potansiyelin ancak üçte ikisi kadarı ekonomik olarak değerlendirilebilmektedir¹⁵².

Akarsuyun bir bölümünün kentsel veya sınai ihtiyaçların karşılanması, özellikle de sulama amacıyla suların önünün çevrilmesi, aşağı kıyıdaş kesimler açısından suyun niceliğinde önemli eksilmelere yol açtığından, kıyıdaş ülkeler arasındaki sorunlar önemli boyutlara ulaşmış bulunmaktadır¹⁵³.

Yukarıda özetle saymaya çalıştığımız yetersizliklere ek olarak; suyun bir işbirliği konusu yapılarak sorunların hafifletilmesi mümkünken, bazı ülkelere suyun siyasi bir araç olarak kullanılması dünyadaki su sorunlarının daha da ağırlaşmasına yol açmaktadır. Hem su kaynaklarının yetersizliği hem de suyun çatışma unsuru olması gerçekleri karşısında, ilgili hukuk prensiplerinin uygulanması, sorunun hafifletilmesinde en önemli unsurlardan biri olacaktır.

B. Uluslararası Sular İle İlgili Kavramlar

Akarsular üzerinde uluslararası terminolojinin son derece karışık ve karmaşık olduğu, uluslararası hukukta akarsuların paylaşımı konusunda kesin bir kuralın bulunmadığı görülmektedir. Bu konu üzerinde en çok tartışılan husus; akarsuyun hangi kavram çerçevesinde değerlendirilmesi gerekeceği meselesidir.

¹⁵² ÖZİŞ, Ünal, Sınıraşan Sular ve Türkiye, Manisa Celal Bayar Üniv.Yüksek Öğrenim Vakfı Yayınları No:1, "Sınır aşan Sularımız", 1997, s. 70

¹⁵³ Bilgi için bkz.(http://www.disisleri.gov.tr/mfa_tr/PrinterFriendly/PrinterFriendlyIMG.aspx)

Doğduğu ulusal sınır içinde denize dökülen akarsular milli nehir olarak tanımlanmakta olup, bu nehirler bulundukları ülkenin hukukuna tabi olduklarından bunların kullanımında uluslar arası hukuk bakımından bir sorun yoktur. Eğer bir nehir doğduğu ülkenin sınırları dışına çıkıyorsa o zaman ülkelerin konumu, politik ve askeri gücü, suya olan talebin esnekliği ve suyun kullanım imkânları gibi etkenlerle değişik tanımlamalara konu olabilmektedir. Hakların tanınması bakımından bir akarsuyu “uluslararası” veya “sınır aşan” olarak tanımlamanın pratik önemi çok fazladır. “Uluslararası” nitelendirmesi genellikle paylaşılabilirliği çağrıştırmaktadır. “Sınır aşan” nitelendirmesinde ise, suyun çıktığı ülke ile aktığı ülke arasında eşit egemenlik söz konusu değildir. Bir akarsuyun uluslar arası su olarak nitelendirilebilmesi için her şeyden önce, suyun drenaj alanındaki ülkelerin hepsinin taraf olduğu bir anlaşmanın varlığını gerektirir¹⁵⁴.

Bir tanıma göre uluslararası sular, akarsuyun coğrafi bakımından yakaları iki ya da daha fazla ülkenin egemenliği altındaki birbirini kesen veya ayıran sulardır¹⁵⁵. Uluslararası suların sınır teşkil etmesi yönünden yapılan diğer bir tanıma göre; “uluslararası sular, ülkeleri ayıran ayırım çizgisi ya akarsuyun tam ortasından ya da akarsuyun ulaşma imkân verdiği ulaşım yapılabilen bölümünün ortasından geçen ve ülkelerin aralarında yaptıkları anlaşmalarla sınırlarını belirledikleri sulardır”¹⁵⁶.

Suların çıktığı kaynak ve havzalar yönünden bakıldığında uluslararası alanda “uluslararası akarsu havzası” deyiimiyle karşılaşmaktayız. Uluslararası akarsu havzası tanımını ilk defa ortaya koyan, Uluslararası Hukuk Derneği olmuştur.

Uluslararası Hukuk Derneğine göre uluslararası akarsu havzası; “iki veya daha çok devletin ülkeleri dâhilinde kalan ve içindeki yüzeyde gerek doğal, gerekse suni bütün akarsuların, belli bir alanın sularını akıtarak bir denize mahreci bulunmayan kapalı ülke içi kısımlara açılan ortak mahreçlerde son bulduğu bölgedir”¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Hüseyin Pazarcı, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, Ankara, TESAV Yayınları, 1994, s. 248.

¹⁵⁵ Cem Sar, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Yararlanma Hakkı**, AÜSBFY, No:33, Ankara: Sevinç Matbaası, 1970, s.57.

¹⁵⁶ Orhan Tiryaki, **Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu’da Su Sorunu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1994, s.5.

¹⁵⁷ Sar, s.73

Bu tanımların dışında sınır aşan sularla ilgili olarak; ‘uluslararası suyolları’, ‘uluslararası göller’ ve ‘uluslararası kanallar’ terimlerden söz edilmektedir.

Bir devletin ülkesinden doğduktan sonra o ülkenin topraklarından geçerek iki ya da daha çok devlet arasında sınır oluşturan akarsular, uluslararası su yolu olarak kabul edilir. Bu su yolunun ulaşımına uygun olması da uluslararası ulaşım açısından uluslararası su yolu sayılmasında bir ölçüt olarak değerlendirilebilir. Birden çok devletin paylaştığı göllere, uluslararası göl, bir su yolu olarak kullanılmak üzere açılan kanallara ise, uluslararası kanallar adı verilmektedir¹⁵⁸.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu 43. sayılı bildirgesinde uluslararası sularla ilgili olarak su yolu ve su yolu devleti terimlerini tanımlamıştır. Buna göre su yolu; fiziksel bağlantıları gereği tek bir bütün oluşturan ve ortak bir noktadaki yüzey veya yeraltı suları sistemidir. Su yolu devleti ise, kendi sınırları içinde uluslararası bir su yolunun bir kısmı yer alan bir devlet anlamına gelir¹⁵⁹.

Sınır aşan sularla ilgili tanımlamalarda genellikle coğrafi özelliklerin ön planda değerlendirildiği görülmektedir. Bu değerlendirmelere göre tam bir açıklık kazanamayan sınır aşan akarsu tanımlamasına yeni bir yaklaşım olarak yapılan tanımlamaya göre de sınır aşan akarsular ; “Bir ülkenin topraklarından doğan iki veya daha çok ülkenin topraklarını kat ederek bir denize veya göle dökülen akarsuların kollarını da kapsayan sulardır”¹⁶⁰.

C. Uluslararası Su Hukuku Açısından Çokuluslu Su Havzaları

19. yüzyılın sonlarına kadar önemli faydalanma şekillerini teşkil eden ulaşım, balıkçılık ve küçük çapta sulama gibi, etkileri milli sınır alanlarının içinde kalan uluslararası sulardan yararlanmada, kıyıdaş devletler arasında önemli çıkar çatışmaları

¹⁵⁸ Tiryaki, a.g.e., s.1-2.

¹⁵⁹ Geniş bilgi için bkz. “Uluslararası Su Yollarının Denizcilik Dışı Kullanım Yasası”, *Ayna Dergisi*, Sayı:1, İstanbul: Kerem Baskı, 1993, s.43.

¹⁶⁰ Cemal Zehir, *Türkiye Ve Ortadoğu Su Meseleleri*, Sayı:150, İstanbul: Marifet Yayınları,, 1998, s.41.

meydana getirmediginden uluslararası hukuk tarafından çözülmesi gereken bir sorun niteliğinde görülmemiştir¹⁶¹.

Sınır aşan suların kullanımında 20. yüzyılın başlarından itibaren akarsuların sularını depolama ve yatağını değiştirme imkanları ve bunun karşılığında da, endüstri ve tarım alanlarında su ihtiyacı artmıştır. İhtiyacın artması nedeniyle akarsular üzerinde aynı ulusal sınırların dışına taşan, endüstriyel ve tarımsal amaçla hidroelektrik santralleri yapılmıştır.

Bunun yanında sulama projeleri gibi faaliyetlerle, faydalanma amaçlarının artması ve yaygınlaşması sonucunda, uluslar arası hukuki bir sorun olarak, sınıraşan suların kullanımıyla ilgili problemlerle karşı karşıya kalınmıştır¹⁶².

II. SU HUKUKU AÇISINDAN YAKLAŞIMLAR

Uluslararası hukuk açısından sınıraşan akarsularla ilgili çözülmesi gereken iki önemli mesele bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, devletleri ayıran akarsularda egemenlik alanlarının tespit edilmesi, ikincisi ise, iki yada daha fazla devletin topraklarından geçen, sınıraşan akarsular üzerinde yapılan endüstriyel veya tarımsal amaçlı kullanım faaliyetlerinin düzenlenmesi ile ilgilidir¹⁶³.

Sorunların çözülmesinde, antlaşmalar, teamüller, genel hukuk ilkeleri ve hukuk otoritelerinin görüşleri gibi unsurlar etkili olmakla birlikte, bu konuda uluslararası ortamda bütün devletleri bağlayıcı hukuki esaslar uzun süre oluşturulamamıştır.

Sınıraşan akarsulardan faydalanma hakkının kapsamı ile ilgili meselelerin çözülmesi hususunda kesin kurallar bulunmamakla birlikte literatürde bazı görüşler tartışılmaktadır. Uluslararası hukuk açısından gündeme gelen görüşler şu şekildedir :

¹⁶¹ Tiryaki, s.16.

¹⁶² Sar, s. 211-217.

¹⁶³ Tiryaki, s. 16.

A. Mutlak Ülke Egemenliği Görüşü

Mutlak Ülke Egemenliği görüşü 1895 yılında ABD ile Meksika arasında ortaya çıkan Rio Grande anlaşmazlığında ABD Baş savcısı Judson Harmon tarafından ortaya atılmış olduğundan bu görüşe Harmon Doktrini de denmektedir. ABD tarafından zaman zaman bu görüş uluslar arası alanlarda anlaşmazlıkları olan taraflara önerilerek gündeme getirilmiştir. Böylece yaygın bir görüş olarak benimsetilmiştir. Bu görüşe göre, sınıraşan akarsuya sahip ülkeler, sınıraşan suların kendi ülkeleri içerisinde kalan bölümünde endüstriyel ve tarımsal amaçlı faaliyetlerinde her türlü serbestliğe sahiptirler ve mutlak egemen olarak hareket edebilirler¹⁶⁴. ABD hükümeti bu görüşü daha sonra kendi milli çıkarlarına aykırı durumlar ortaya çıkardığı için genel olarak desteklememiştir. Buna rağmen Uluslar arası alanlarda Harmon Doktrini birçok yazar tarafından desteklenmiştir¹⁶⁵.

B. Doğal Birlik Görüşü

Doğal durumun bütünlüğü görüşü olarak da adlandırılan bu görüş ile ilgili sınıraşan sularda endüstriyel ve tarımsal amaçlı olarak faydalanma konusunda görüşler belirtilmiştir. Bu konuda görüş belirten hukukçuların önde gelenleri İsviçreli Max Huber ile İngiliz hukukçusu Oppenheim'dir. Oppenheim görüşünü şöyle açıklamıştır;

Ülke egemenliği sınırsız hareket özgürlüğü sağlamaz. Ülke egemenliğine rağmen devlet kendi ülkesindeki doğal şartları komşu devletin doğal şartlarının aleyhine değiştirmeye veya kendi ülkesinden komşu ülkeye akmakta olan nehrin akımını durdurmaya ya da saptırmaya yetkili değildir. Milli olmayan nehirler, sınıraşan sular ve sınır teşkil eden nehirler, kıyıdaş devletlerden herhangi birinin keyfi denetimi altında değildir. Çünkü sınıraşan sularla ilgili uluslar arası hukuk kuralına göre, hiçbir devlet kendi ülkesindeki doğal şartları diğer devletin aleyhine değiştiremez. Bu yüzden, devletin yalnız kendi ülkesinden komşu devlete akan bir nehrin sularını, durduramaz ve saptıramaz. Fakat aynı zamanda, nehir sularını komşu devlete zarar verecek şekilde artıramaz. Bununla birlikte aşağı kıyıdaş devletin nehrin akımından kendi kesiminde

¹⁶⁴ Tiryaki, s.23-24-25.

¹⁶⁵ Zehir, s.45.

faaydalanmasını önleyecek şekilde yukarı kıyıdaş devlet tarafından kullanması da yasaklanmıştır¹⁶⁶.

Doğal durumun bütünlüğü görüşü, sınıraşan suların doğal durumunda değışiklik yapma hakkını kaldırmıştır. Bu da aşağı kıyıdaş devletlerin lehine bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bu görüş mutlak ülke egemenliği görüşünün tersine bir durum ortaya koymaktadır.

C. Adil Kullanım Görüşü

Sınıraşan suların adil kullanımı görüşünü uluslararası hukuka kazandıran Amerikalı bilim adamı C. Eagleton olmuştur. Sınıraşan suların adil kullanımı görüşünü ABD’li hukukçu Lipper, sınıraşan suların adil kullanımını; kıyıdaş devletler arasında, her birinin farklı ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını uyarmaktadır. Bu sebeple, her ülkeye azami fayda ve her ülkeye asgari zarar verecek şekilde bölüştürölmesi, şeklinde belirtmiştir¹⁶⁷. Bu görüş, adil kullanım bakımından azami fayda yönünden bakıldığında uygun görölmemekte ise de, bu görüşün asgari zarar bölümü incelendiğinde, aşağı kıyıdaş devletin lehine durumlar içerdii dikkat çekmektedir¹⁶⁸.

Kısaca, “akarsu üzerinde her ülkenin kendi sınırları içerisinde akan miktarı kullanım hakkı vardır, ancak bu kullanım kabul edilebilir ve aşağı çıkır ülkesine zarar vermeyecek şekilde olmalıdır..”, şeklinde beliren bu görüş, uluslar arası çevrelerde en çok kabul gören görüştür. Ve uluslar arası hukuk komisyonu tarafından da tanınmaktadır. Görüşün benimsediğı “kabul edilebilir kullanım” ve “zarar vermeden kullanım” ilkeleri üzerinde tam bir görüş birliğı mevcut değildir. Bu görüş suyun ilgili ülkeler arasında eşit paylaşımını gerektirmemektedir. Burada en önemli hususlardan birisi, bir akarsu havzasında iddia edilecek hakkın ilgili akarsuya o ülke topraklarından katılan sularla doğru orantılı olarak dikkate alınması gereğidir. Yine buna ek olarak, suların değerdendirilmesi konusunda alınan tedbirler ve kullanılan teknikler de bu konuda dikkate alınmalıdır. Örneğın sınıraşan sularımızdan Fırat ve Dicle üzerine Suriye ile Irak’ ın yaptığı sulama tesislerinde kullanılan düşük teknoloji ve toprak ark sisteminin neden

¹⁶⁶ Sar, s.217.

¹⁶⁷ Tiryaki, s.32- 35.

¹⁶⁸ Sar, s.300.

olduğu büyük su kaybı, adı geçen ülkelerin daha fazla su talep etmelerini değil, gelişmiş sulama teknikleri kullanmalarını gerektirmektedir. Su kaybını önleyici tedbirleri almayan bu ülkelerin aşırı su talepleri bu nedenle haklı görünmemektedir.

D. Ön Kullanım Üstünlüğü Görüşü

Bu görüş uluslar arası hukuka Amerikalı Matter tarafından uygulanmıştır. Matter'e göre bir ülke kendi toprakları üzerinde sınıraşan suları, diğer kıyıdaş devletlerden daha önce kullanmaya başlamışsa, bu ülkenin suyu kullanımı devam ettiği sürece ilgili sular üzerinde kazanılmış ön kullanım üstünlüğü hakkı vardır¹⁶⁹. Bu görüş genellikle sınıraşan nehirlerde yukarı kıyıdaş devletin lehinedir. Çünkü sınıraşan nehirler, kaynağından uzaklaştıkça büyürler ve böylelikle belli bir mesafeden sonra çoğalan akarsu potansiyeli endüstriyel ve tarımsal amaçlı kullanılma imkanı sağlarlar. Bundan dolayı aşağı kıyıdaş devletler topraklarında çok uzun mesafe kat etmeyen akarsulardan daha az yararlanmaktadır.

Belirtilen hukuki görüşlerden her ülke kendi menfaatine daha uygun olan hangisi ise onu seçmekte ve uluslar arası anlaşmazlıklarda dile getirerek kazançlı çıkmaya çalışmaktadır.

Uzun yıllar iki zıt görüş, “mutlak egemenlik ve alansal bütünlük” görüşleri çatışmıştır ve uzlaştırıcı öneri olarak, Uluslararası Hukuk Derneği'nin (ILA) 1966 Helsinki kurallarıyla “hakça ve makul kullanım” ve “başkalarına önemli zarar vermeme” esasları tavsiye edilmiştir. Ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (UN-ILC) 1970'lerde başlattığı ve yıllar süren çalışmalar sonucunda, bu ilkelere dayanan bir taslak hazırlanabilmiştir¹⁷⁰.

Bu arada, 1992'de Rio de Janeiro'da toplanan UNCED-Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansının 'Gündem 21' deklarasyonu ile uluslararası önemi vurgulanan “sürdürülebilir kalkınma” esasının yaygınlaşması, 1996'da Marsilya'da kuruluşu açıklanan “World Water Council - Dünya Su Konseyi”, aynı yıl Stockholm Su

¹⁶⁹ Sar, s.272-274.

¹⁷⁰ Ortadoğu'da Su Sorunu, Dışişleri Bakanlığı-Bölgesel ve Sınıraşan Sular Dairesi, Ankara:Dışişleri Bakanlığı, 1996. s.99

Sempozyumu'nda kurulan "Global Water Partnership - Küresel Su Ortaklığı" gibi kuruluşların da etkisiyle, sınır-aşan veya sınır-oluşturan suları, kıyıdaş ülkelerin de ötesinde, uluslararası tartışma konusu yapma eğilimi belirginleşmiştir.

Sonuçta, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonuna bağlı alt komisyonun olgunlaştırdığı, "başkasına önemli zarar vermeden, hakça ve makul yararlanma" esasına dayanan bir karar, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 1997'de genel kurulda oylanarak kabul edilmiştir¹⁷¹.

Özellikle teknik çevrelerce önemli bir yaklaşım olarak görülmekte olan, devletler arasındaki sınırları gözetmeden "havza bütününde en iyi yararlanma" görüşü ise bu durumda arka planda kalmıştır.

Söz konusu karar tasarısının Birleşmiş Milletlerdeki oylamasında Türkiye, Çin ve Burundi ile birlikte red, birçok ülke çekimser oy kullanmış, birçok ülke oy kullanmamış, bazı maddeler de üye devletlerin ancak üçte bir kadarının olumlu oyuyla kabul edilmiştir.

Bu tür kararların bağlayıcılığı tartışılrsa ve red oyu kullanmış olsa da, Türkiye'nin sınır aşan akarsu havzalarındaki su ve toprak kaynaklarını geliştirme ve yönetme çalışmalarında etkisi olacaktır. Birleşmiş Milletlerin bu kararının, kıyıdaş ülkeler yanın sıra, kıyıdaş olmayan ülkelerin de işe karışmalarına, Ülkemiz için çeşitli kısıtlamalara yol açabilecek bir baskı unsuru olarak kullanılabileceği göz önüne alınmalıdır.

- Birleşmiş Milletler'in Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlar Kanunu Hakkındaki Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler'in 21 Mayıs 1997'de kabul ettiği, "Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımları Kanunu Hakkındaki Sözleşmesi" başlığını taşıyan kararı, sınır aşan veya sınır oluşturan suların yer aldığı havzaları "uluslararası suyolları" olarak tanımlamakta, kıyıdaş ülkelerin ötesinde, bu tür ülkelerle

¹⁷¹ Ünal Öziş ve Diğerleri, "Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hidropolitik Yönleri", İzmir Su Kongresi, Mühendislik ve Diğer Meslek Odaları İzmir Şubeleri, 1999, ss. 443-462.

ekonomik anlaşmaları olan ülkelere de görüşmelere katılma kapısını aralamakta, bu suların “hakça” ve “makul” biçimde kullanılması ve “önemli zarara sebebiyet verilmemesi” esasını benimsemektedir¹⁷².

Bu bağlamda, hakça ve makul kullanım için yapılacak tahsislerin belirlenmesinde dikkate alınacak kriterler; coğrafi, hidrografik, hidrolojik, iklimsel, ekolojik ve diğer doğal etkenler, kıyıdaş ülkelerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları, kıyıdaş ülkelerin her birinde bu akarsuya bağımlı nüfus, bir ülkedeki kullanımların diğer ülkelere etkileri, suyun mevcut ve tasarlanmış kullanımları, su kaynağının korunması geliştirilmesi ve kullanımının ekonomisi ile bu doğrultuda yapılacak masraflar, mevcut veya tasarlanmış belli bir kullanım için aynı değerdeki seçeneklerin varlığı, olarak belirtilmiş ve belli süre önceden haber verme ve izin alma gibi kısıtlayıcı bazı hükümler getirmiştir.

- Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun Sınır aşan Akarsuların ve Uluslararası Göllerin Korunması Ve Kullanımı Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler’in Avrupa Ekonomik Komisyonu (UN/ECE), su niteliğini ön planda ele alan ve özellikle bu alanda 2000’li belli yıllarda sağlanması gereken koşulları hedefleyen, Avrupa ülkelerinin büyük bölümü ile Avrupa Birliği tarafından da kabul edilmiş olan anlaşmalar gerçekleştirmiştir¹⁷³.

Bu bağlamda, 1992’de Helsinki’de imzalanan ve 1997’de yürürlüğe giren, “Sınır-aşan akarsuların ve uluslararası göllerin korunması ve kullanımı sözleşmesi” anlaşma temelini oluşturmaktadır. 1999’da buna ek olarak Londra’da “Su ve sağlık protokolü” imzalanmıştır. 1991’de Espoo’da imzalanmış olan “Sınır aşan çerçevede çevresel etki değerlendirmesi sözleşmesi” de 1997’de yürürlüğe girmiştir.

¹⁷² U.N. (1997): *Convention On The Law Of The Non-Navigational Uses Of International Watercourses*, New-York, United Nations, s. 25. (Ayrıntılı bilgi için bkz. www.un.org)

¹⁷³ U.N./E.C.E. (1997): “*Meeting of the parties to the Convention on the protection and use of transboundary watercourses and international lakes*”, Genève, United Nations, Economic Commission for Europe, Report of the First Meeting ECE/MP.WAT/2.

Bu sözleşmeler doğrultusunda, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu, özellikle su niteliği konusunda yoğunlaşan, bir dizi tavsiye ve yol gösterici talimat da hazırlamıştır.

Bunların arasında, 1993'te "Su kaynakları yönetiminde ekosistem yaklaşımı hakkında talimat", 1993'te "Su kalitesi kriterleri ve hedefleri hakkında Avrupa Ekonomik Komisyonu hükümetlerine tavsiyeler", 1994'te "Tehlikeli maddelerle su kirlenmesinin önlenmesi hakkında Avrupa Ekonomik Komisyonu hükümetlerine tavsiyeler", 1995'te "Tarımda gübre ve ilaçlarla suyun kirlenmesinin önlenmesi hakkında Avrupa Ekonomik Komisyonu hükümetlerine talimat", 1996'da "Sınır-aşan sulara noktasal kaynaklardan atıksu boşalımının izne bağlanması hakkında talimat", 1996'da "Kimyasal depolama tesislerinden ve katı atık alanlarından yeraltı suyunun kirlenmesinin önlenmesi, kontrolü ve azaltılması için belli önlemler alınması hakkında Avrupa Ekonomik Komisyonu hükümetlerine tavsiyeler", 1996'da "Sınır-aşan akarsularda su kalitesinin izlenmesi ve değerlendirilmesi hakkında talimat", 2000'de "Sınır-aşan akarsuların izlenmesi ve değerlendirilmesi hakkında talimat", 2000'de "Sınır-aşan yeraltı sularının izlenmesi ve değerlendirilmesi hakkında talimat", 2000'de "Sürdürülebilir taşkın önleme hakkında talimat" yer almaktadır.

Avrupa Birliğine üye olma yolunda, Türkiye'nin de bu esaslara göre yasal önlemler alması ve erişilmesi istenen koşulların sağlanmasını hedefleyen uygulamaları gündemi olarak bu konudaki müktesebata uyum sağlaması gerekmektedir.

III. TÜRKİYE'NİN SINIRAŞAN SULARININ, ULUSLARARASI ANLAŞMALARLA TARAF OLDUĞU HUKUKİ DURUMLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

A. Genel Olarak

Türkiye gerek kendi topraklarının dışından doğarak ülkesine akan, gerekse kendi topraklarından doğarak başka ülkelerin topraklarından geçerek denize dökülen sınıraşan akarsularla ilgili olarak şimdiye kadar ilgili komşu ülkelerle bir takım anlaşmalar imzalamış ve hukuki taahhüt altına girmiştir. Bu akarsularla ilgili temel sorun, ulaşımdan çok suların paylaşımına yöneliktir. Türkiye bu akarsulardan dışarıdan doğup kendi

topraklarına giren Meriç ve Asi Nehirleri için kaynağın aktığı ülke olması bakımından aşağı kıyıdaş ve Çoruh, Aras, Dicle ve Fırat Nehirleri için kaynağın kendi topraklarından doğduğundan dolayı yukarı kıyıdaş devlet durumundadır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3281 Sayılı Kararlarının 3. maddesinde belirtilen ilkeye göre; birden fazla ülke üzerinde akan akarsulardan yararlanmada, ilgili ülkenin faydalanmasını kısıtlayan veya düzenleyen hükümler uluslar arası taammül hukukunda mevcut olmadığından, bu hükümler ancak ilgili devletler arasında yapılacak anlaşmalarda yer alabilecektir. Dolayısıyla, kaynağı Türkiye'de olan akarsulardan yararlanma konusunda komşu ülkelerin hak iddia etmesi, ancak Türkiye ile yapacakları anlaşmalar çerçevesinde mümkündür.

Gerek bulundukları bölgede taşıdıkları önem, gerekse gösterdikleri çeşitlilik açısından, Türkiye'nin sınıraşan suları üzerine; kamu kuruluşları, bilim ve siyaset adamları tarafından, başka ülkelerdeki durumlarla da kıyaslamalar dahil, daha kapsamlı inceleme ve araştırmalar yapılması gerekmekte olmakla birlikte, bu çalışmada sadece bu sularla ilgili Ülkemizin taraf olduğu veya tarafta olmasa uymak zorunda kaldığı hukuki durumlar kısaca ele alınıp incelenecektir.

B. Meriç Nehri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler

Meriç nehri ile ilgili olarak Türkiye ile Yunanistan arasında 20 Haziran 1935'te Ankara'da "Meriç Nehri'nin Her İki Kıyısında Yapılacak Hidrolik Tesisatın Tanzimine Müteallik İtilaf" adlı bir antlaşma imzalanmıştır¹⁷⁴. Bu anlaşmanın 1. maddesine göre, her iki ülkede suların kendi topraklarında kalan kısmını istediği gibi kullanacaktır. Yine Meriç Nehri'nin sularından faydalanma konusunda Yunanistan'la 19 Ocak 1963 tarihinde "Türk-Yunan Trakya Hududunun Mühim Kısmını Tayin Eden Meriç Nehri Mecrasının Islahı Dolayısıyla Hudut Tahsisine İlişkin Protokol" imzalanmıştır¹⁷⁵.

Bu iki anlaşma ile; sulama, balıkçılık, su taşkınlarından koruma ile sulardan yararlanma konusunda, taraflar birbirlerine zarar vermemek ve nehir yatağının korunması için bilgi alış verişinde bulunmalarının şartlarını düzenlemişlerdir. Ayrıca iki ülke

¹⁷⁴ Resmi Gazete, 25 Mayıs 1935.

¹⁷⁵ Resmi Gazete, 9 Ocak 1967.

arasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkların Karma Teknik Komisyon'larla çözümleneceği hükme bağlanmıştır.

Meriç Nehri ve kolları ile ilgili Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasında yapılan birçok anlaşma vardır. Bu anlaşmaların en önemlisi 23 Ekim 1968 tarihinde İstanbul'da imzalanan ve 25 Eylül 1970 tarihinde yürürlüğe giren, "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında İki Memleket Topraklarında Akan Nehirlerin Sularından Faydalanmada İşbirliği Konusunda Anlaşma" adlı protokoldür¹⁷⁶.

Bu anlaşma ile nehir sularından yararlanmada balıkçılık, enerji üretimi, su taşkınlarından korunmak hususunda yapılacak her türlü faaliyeti ülkeler birbirlerine haber vermek suretiyle diğer ülkenin çıkarına önemli zarar vermeden sürdürmesi hükme bağlanmıştır. Herhangi bir ihtilaf olması durumunda da Türk-Bulgar Karma Komisyonu meseleyi çözümleyeceklerdir.

C. Aras ve Çoruh Nehri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler

Türkiye ile, Gürcistan, Ermenistan ve Özerk Nahçıvan Cumhuriyeti arasında büyük bölümü sınır oluşturan akarsular Aras ve Çoruh Nehirleridir. Bunlara ayrıca Kura, Posof ve Arpaçay Nehirlerini de ilave edebiliriz. Bu nehirlerle ilgili, 8 Ocak 1927 tarihinde Kars ilinde "Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist Şura Cumhuriyeti İttihadi Hudutlarını Teşkil Eyleyen Nehir, Çay ve Dere Sularında İstifadeye Dair Mukavelename ile Serderabat Barajı'nın İnşasına Dair Müzeyyel Protokol" imzalanmıştır. Kars Anlaşması olarak da bilinen ve sınıraşan nehirlerle ilgili önemli bir aşama olan bu Protokol, 8 Ocak 1927 tarihinde imzalanmış, 3 Ağustos 1927 tarihli R.G' de yayınlanmış, 26 Haziran 1928 tarihinde de yürürlüğe girmiştir¹⁷⁷.

Sulardan endüstriyel ve tarımsal yararlanmayı düzenlemekle birlikte sınır teşkil eden akarsulardan yararlanmada eşitlik ilkesi kabul edilmiştir. Nehir yatağının değiştirilmemesi, ülkelerin faydalanması için yapılacak tesisler ile birbirlerine önemli zarar vermemesi hükme bağlanmıştır. Ülkeler arasında sınıraşan su konusunda ortaya

¹⁷⁶ Bkz. Resmi Gazete, 27 Haziran 1970.

¹⁷⁷ Bkz. Resmi Gazete, 3 Ağustos 1927.

çıkacak ihtilafların çözümü için eşit sayıda temsilciden oluşan Karma Komisyon meseleyi çözmek için yetkili kılınmıştır.

Sınır oluşturan kesimde, Türkiye ile S.S.C.B. arasında Arpaçay'ın sularının kıyıdaş iki ülke arasında eşit kullanımını öngören 1927 tarihli anlaşmanın doğrultusunda, Iğdır Ovasını sulayan Serdarabat bağlaması için suları düzenleyecek Arpaçay barajı 1970'li yılların sonlarında inşa edilmiştir. Aras Havzası, su kaynaklarının ötesinde, Gürcistan, Ermenistan, Nahçıvan, İran ve özellikle Azerbaycan ile siyasal ve ekonomik ilişkiler açısından büyük önem taşımaktadır.

D. Asi Nehri ile İlgili Hukuki Düzenlemeler

Lübnan'dan doğup, Suriye topraklarından geçerek Türkiye'den Hatay ilimizden Akdeniz'e dökülen Asi Nehri üzerinde Türkiye ile Suriye arasında akarsu rejimiyle ilgili kapsamlı bir anlaşma yoktur.

Asi Nehri hakkında Suriye ve Türkiye arasında yapılan hukuki protokol 19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya'da imzalanan Hatay-Suriye Tahdidi Hududu Son Protokolü'dür. Bu protokolle tarafların Asi Nehrinden, eşitlik ilkesine göre faydalanması hükme bağlanmıştır. Fakat, Suriye tek taraflı olarak bu protokole uymamaktadır¹⁷⁸.

Suriye'nin, Asi üzerindeki Ghab sulama projesi ile kurak aylarda Türkiye'ye hemen hemen hiç su bırakmadığı; Afrin kolu üzerinde de benzer projeler geliştirmekte olduğu, bununla da kalmayıp, Hatay ilini haritalarında kendi toprağı gibi göstermekte olduğu, Asi'yi de kendi akarsuyu gibi kabul ettiği ve sularının kullanımını görüşmeye yanaşmadığı, kamuoyunca malum olan hususlardır. Suriye'nin uzlaşmaz tutumu nedeniyle Asi Havzasının hukuki durumu kesinliğe kavuşturulamamaktadır.

Su potansiyeli açısından Fırat'tan çok küçük olmakla birlikte, Türkiye'nin aşağı-kıyıdaş konumunda olduğu Asi Havzasının durumu ilkeler açısından özel önem taşımakta ve Suriye ile su görüşmelerinde tartışılacak birçok yönü bulunmaktadır. Kaldı ki Türkiye Asi

¹⁷⁸ Tiryaki, s.50-51.

havzasında 165.000 hektar arazinin sulanmasını öngörmektedir ve bunun tamamının Türkiye’den kaynaklanan sularla sulanması mümkün görülmemektedir¹⁷⁹.

E. Dicle ve Fırat Nehri İle İlgili Hukuki Düzenlemeler

Türkiye’nin su kaynaklarını geliştirmesinde, gerek ulusal, gerek uluslararası ortamda, teknik, ekonomik, sosyal, hukuksal ve politik açılardan en ilgi çekici örnek Fırat-Dicle havzasıdır¹⁸⁰.

Komşu ülkelerde, Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde su kullanımında; yıllara ve mevsimlere göre önemli değişim gösteren Fırat-Dicle sularından yararlanabilmek ve taşkın zararlarından korunabilmek için düzenleme amacıyla yapılan baraj haznelerinden buharlaşmalar, bölgedeki büyük kentlere içme ve kullanma suyu sağlanması, özellikle bölgedeki büyük sulama sistemlerinin beslenmesi gibi hususlar nedeniyle, bu ülkelere akacak olan ortalama su miktarındaki azalışlar ile sulamadan dönecek suların niteliği endişe yaratır görülmekte ve uluslararası bazı çevrelerde de tartışılmaya devam edilmektedir.

Kıyıdaş ülkelerin ilgilerinin ötesinde Ortadoğu’da gerçekten önemli su sıkıntısı sorunlarıyla karşılaşılın Şeria Havzası’nın etkisiyle, genellikle Fırat, Dicle, Nil Havzalarını da kapsayan, su savaşlarına yol açabilecek kriz senaryoları ile barış için alınacak önlemler konusunda çalışmalar ve yayınlar 80 ve 90’lı yıllarda yaygınlaşmağa başlamış, GAP projeleri bu yönden de uluslararası alanda önem kazanmıştır¹⁸¹.

Dicle ve Fırat Nehirleriyle ilgili Türkiye’nin yükümlülük altına girdiği ilk antlaşma Lozan Barış Anlaşması’dır. Bu anlaşmanın 109. maddesi ile, “Birinci Dünya Savaşı öncesi ilgili devletlerin topraklarında bulunan sularda kazanılmış hakları korumak için de ilgili devletler birbirinin menfaatlerini gözeteceklerdir” hükmü kabul edilmiştir¹⁸².

¹⁷⁹ Haritalı İstatistik Bülteni, No:991, Ankara: D.S.İ Genel Müdürlüğü, 1995, s.513.

¹⁸⁰ Fırat ve Dicle Nehirlerinin Ülkemiz ve Bölge için önemiyle ilgili geniş bilgi için bkz.: T.C. Dışişleri Bakanlığı, 1996. s.99 vd. ; TESAV(Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı), **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Ankara:TESAV Yayınları, 2000, s.322 vd.

¹⁸¹ “Water Conflict in the Middle East”, **Aydınlar Ocağı Paneli**, Panel Seri No:17, Ankara, 1996, s.72.

¹⁸² İsmail Sosyal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt:1, Ankara: TTK Yayınları, 1983, s.129.

Ayrıca, bu nehirlerle ilgili 29 Mart 1946 tarihinde “Türkiye ile Irak arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması” ve 1947 yılında “Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü”¹⁸³ ile 7 Şubat 1976 tarihinde “Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması”¹⁸⁴ karşılıklı olarak imzalanmıştır.

Bu anlaşmalarda Türkiye’nin Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularından endüstriyel ve tarımsal amaçlı yararlanmasını engelleyecek bağlayıcı bir hüküm yoktur. Bu anlaşmalar, sadece sel sularından korunmak amacıyla karşılıklı bilgi alışverişi yapılacağı yönündedir. Anlaşma, herhangi bir ihtilafta, tarafların eşit oranlarda temsil edilmesini hükme bağlamıştır.

Türkiye ile Irak arasında 29.3.1946’da imzalanan anlaşmanın 6. maddesinde belirtilen 1 numaralı ek protokol uyarınca, düzgün su alınması ve taşkınların önlenmesi amacıyla, Türkiye’de Dicle ve Fırat üstünde akış gözlem istasyonları kurulması ve işletilmesi masraflarına Irak’ın yarı yarıya katılması, gözlem sonuçlarının Irak’a bildirilmesi, Türkiye’de yapılacak tesisler konusunda Irak’a haber verilmesi gibi hususlar kararlaştırılmıştır. Ancak, süresiz nitelikteki ve her beş yılda bir gözden geçirilmesi öngörülmüş olan bu anlaşmanın söz konusu hükümleri uygulanamamıştır.

Fırat ve Dicle Nehirleriyle ilgili olarak Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde yapılan Atatürk Barajının rezervuarının doldurulmasına başlanmadan önce “Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü” adlı bir protokol 17. Temmuz 1987 tarihinde imzalanmıştır¹⁸⁵. Bu protokolle Fırat ve Dicle Nehirlerinin sınıraşan sularıyla ilgili olarak Türkiye yükümlülük altına girmiştir. Bu protokolün 6. maddesinde; Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m³/sn’den fazla su bırakmayı taahhüt ederek, aylık akışın 500 m³/sn altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul etmiştir.

Türkiye’nin Fırat-Dicle sularının tahsisi konusunda 1980’li yıllardan beri Suriye ve Irak ile yapılan görüşmelerde sunduğu, yekdiğerine açık ortak çalışmalarla,

¹⁸³ Bkz. Resmi Gazete, 12.09.1947.

¹⁸⁴ Bkz. Resmi Gazete, 14.05.1976.

¹⁸⁵ Bkz. Resmi Gazete, 19660, 10.12.1987.

ilk aşamada üç ülkede belli kesimlerdeki su kaynaklarının nicelik ve niteliğinin belirlenmesi, ikinci aşamada sulama ve drenaj açısından toprak kaynaklarının nicelik ve niteliğinin belirlenmesi, üçüncü aşamada elverişli bulunan toprakların eldeki su ile sulanabilmesini sağlayacak tesislerin projelendirilmesi esasına dayanan, 'üç aşamalı planlama', hakça ve makul kullanımın temel felsefesine uygun olduğu gibi, havza bütününde en iyi yararlanma görüşünün de en iyi örneklerinden biri niteliğindedir¹⁸⁶. Ancak Türkiye, Suriye ve Irak arasında yıllardır süregelen ikili ve üçlü görüşmeler, Türkiye'nin bütün iyi niyetli yaklaşımlarına rağmen sonuca ulaşamamıştır.

Suriye ulusal elektrik enerjisinin yaklaşık % 45' ini Fırat suları üzerine kurduğu Dakka HES' den sağlamaktadır. Suriye tarımsal sulamasının da büyük ölçüde Fırat'a bağlı olması ve şimdilik iç su kaynaklarına yönelme arzusunda olmaması bu ülkeyle Türkiye arasındaki anlaşmazlıkların süreceğini göstermektedir.

Atatürk barajında su tutulmağa başlandığında, teknik nedenlerden ötürü dip savağın bir ay kadar kapalı kalması gerektiği hususu, komşu ülkelere önceden bildirilmiş, eksikliği peşinen telafi amacıyla 23 Kasım 1989'dan sonra 830 m3/s mertebesinde su bırakılmağa başlanmış; 13 Ocak 1990'da dip savak kapatılıp, su tutulmağa başlanmıştır. 14 Ocak 1990 ve sonraki günlerde Arap dünyasının ve diğer ülkelerin pek çok yayın organında, Türklerin Fırat'ın suyunu kestiği tarzında, hasmane yaklaşım ve yorumlar yer almıştır. Teknik sakınca kalmayıp, 12 Şubat 1990'da Türkiye yeniden 500 m3/s bırakmağa devam ettikten sonra da, 'su savaşları' senaryolarını öne çıkaran yayınların arkası tam olarak kesilmemiştir¹⁸⁷.

Ayrıca, su kaynakları ve drenaj olanakları kısıtlı bölgelerde, su tasarrufu sağlayacak yöntemler uygulanmasının, geniş ölçüde tarımsal sulama yapma çabaları yerine, bu ürünlerin ithal edilmesinin daha akılcı ve ekonomik olacağı hususu da giderek ön plana çıkmaktadır. Irak'ta sulama alanlarının aşırı genişletilmesi yerine, petrol karşılığında GAP' daki tarımsal üretim artışı sonucu Türkiye'den ithal edilmesinin daha uygun olacağı buna bir örnek olarak düşünülebilir. Bütün bu çerçevede, Türkiye'de Fırat-Dicle su kaynaklarının geliştirilmesi hususu, esasında

¹⁸⁶ Dışişleri Bakanlığı, s.103

¹⁸⁷ <http://www.suvakfi.org.tr/sudosyalar/uluslararası/suhukuku.htm> (15.8.2006)

yararlı işbirliği yönleri bunalım yaratabilecek endişelerden çok daha ağır basan özelliklere sahip bulunmakta; “su savaşları” senaryolarına yol açacağı öne sürülen “Ortadoğu su bunalımı”nın Mezopotamya ile ilgili kısmının, bölgedeki diğer anlaşmazlıklara kıyasla talihsiz biçimde abartılmış bir sorun niteliğine sokulduğu gözlenmektedir¹⁸⁸.

¹⁸⁸ Ferhan Türkman ve Diğerleri, “Yapı Dünyası”, N0.50, Mayıs 2000, s.37-47.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI POLİTİKALAR VE KURULUŞLAR, AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATI VE TÜRKİYE'DEKİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

I. SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI POLİTİKALAR

A. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Birleşmiş Milletler Yaklaşımı

Su kaynaklarının yönetimi konusu, 1970'lerden bu yana uluslararası gündemde önemli bir yer işgal etmektedir. OECD ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, 1990'lara kadar, kaynakların desantralize birimlerce, kapsamlı planlama ve fiyatlandırma ilkesi ile etkin yönetilebileceğini savunmuşlar; bu ilk dönemde piyasa mekanizmalarından da söz edilmekle birlikte asıl vurgu kamu kuruluşlarına yapılmış, kamu kuruluşlarının suyu ekonomik bir mal gibi yönetmelerini sağlayacak önlemler üzerinde durulmuştur. Son yıllarda ise kamu kurumlarının ve kapsamlı planlama yaklaşımının olumsuzlukları ön plana çıkarılmakta, su kaynakları yönetiminde fiyatlandırma ve özelleştirme gibi politikaların uygulanması olmazsa olmaz koşul olarak ileri sürülmektedir¹⁸⁹.

Önceleri, suyu teknik olarak kaynaktan kullanıcıya ulaştırma işleri ile sınırlı bir tanımı olan "su yönetimi" terimi, son dönemlerde teknik boyuta ek olarak örgütlenme ve mali yapının yönetimini içerecek biçimde genişletilmiştir. Dünya genelinde su yönetimi, teknik - mali - yönetsel işler bütünü olarak Birleşmiş Milletler, OECD ve Dünya Bankası tarafından geliştirilen politikalar doğrultusunda yönlendirilmektedir. Bu kuruluşlar tarafından geliştirilen politikalar, ülkelerin su sektörünü doğrudan etkileme gücüne sahip olmaları nedeniyle özel önem taşımaktadırlar.

Dünyadaki Tatlı Su Kaynaklarının Kapsamlı Değerlendirilmesi başlıklı Birleşmiş Milletler raporunda¹⁹⁰, insanlığın ve ekosistemin ihtiyacını karşılayacak kadar mevcut olan tatlı su kaynaklarının kirlilik ve aşırı kullanma nedeniyle tükenmekte

¹⁸⁹ <http://www.worldbank.org/html/fpd/wstoolkits> (6.6.2006)

¹⁹⁰ <http://www.un.org/esa/sustdev/freshwat.htm> (6.6.2006)

olduğu tezi vurgulanmaktadır. Kentsel alanlarda ve sanayi bölgelerinde fazla miktarda su tüketimi tatlı su kaynakları üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Değerlendirmeye göre, sanayileşmiş ülkelerde kişi başına günlük su tüketimi 150–200 litredir. Ayrıca kişi başına günde 150-200 litre su da çeşitli belediye hizmetleri için kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise kişi başı günlük tüketim 50 litre olarak tahmin edilmektedir.

Su ile ilgili sorunlar en fazla düşük gelirli ülkeleri etkilemektedir. Gelişen ülkelerin toplam nüfusunun %34'ü, orta ya da şiddetli su gerilimi altındadır. BM değerlendirmesine göre *orta* gerilim, ulaşılabilen yenilenebilir tatlı su kaynaklarının %20'sinden fazlasının insanlar tarafından tüketilmesi olarak tanımlanmıştır. Şiddetli gerilim ise %40'tan fazlasının tüketilmiş olmasıdır. Değerlendirme 2025 yılında düşük gelirli ülkelerin 2/3'ünün orta ya da şiddetli su gerilimi ile karşılaşacaklarını, tüketim açısından gerilim altında olmayan diğer düşük gelirli ülkelerin ise kirlilik ve su kaynaklarının kullanımında kurumsal ve teknolojik kapasitenin yokluğu yüzünden krizle karşılaşacaklarını saptamaktadır. Orta ya da şiddetli gerilimle karşı karşıya olan sanayileşmiş ülkelerdeki nüfusun oranı da yoksul ülkelerdeki kadar yüksektir. Birçok gelişmiş bölgelerde su problemleri nedeniyle ekonomik ve sosyal gelişme kısıtlanmaktadır. BM tahminine göre gelişmiş ülkelerde orta ya da şiddetli su gerilimi altında yaşayacak nüfus 2025 yılında %50'yi geçecektir¹⁹¹.

Dünyanın ihtiyacı olan besinin üretimi için tarım sektöründe ileri sulama tekniklerinin kullanılmasının gerekliliği üzerinde durulan Değerlendirmede varılan sonuçlar şunlardır:

Bugünkü su kullanımı ve yönetimi politikalarının devamı halinde, 2025 yılında dünya nüfusunun 2/3'ünü (yaklaşık 5.5 milyar) oluşturacak olan ekonomik gelişme ve toplumsal ilerleme hedefindeki ülkelerde yaşayacak nüfus su konusunda önemli problemler yaşayacaktır.

Yirminci yüzyıl boyunca su tüketimi nüfus artış oranının iki katından fazla olmuştur.

¹⁹¹ <http://www.un.org/Depts/unsd/social/watsan.htm> (6.6.2006)

1995'te dünya nüfusunun %20'sine içmesuyu ulaştırılmamış, %50'sinin ise suyu sağlık önlemlerinden yoksundur.

BM, kullanılan su hacminin, var olan teknoloji sayesinde, yaşam standartları ya da ekonomik gelişme hedefinden ödün verilmeden düşürülebileceği görüşündedir. Ancak bu saptama, ekonomik gelişme ile su kaynakları ilişkisinin farklı bir biçimde yeniden kurgulanmasına da engel olmamıştır. BM Değerlendirmesi'ne göre, insan faaliyetlerinin sunulan su miktarına uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, kurak bölgelerde yoğun sulama yapılması yerine, örneğin, gerekli ürün dünya piyasalarından temin edilebilir. Gelişmiş ülkelerdeki konut ve sanayide kullanılan su miktarı azaltılabilir. Bir başka önlem de kurak ya da yarı-kurak bölgelerde düşük değerli su-yoğun ekonomik faaliyetler yerine daha az su kullanan yüksek değerli işletmelere yer verilmesi olabilir. Gerekli iyileştirmelerin yapılması, sübvansiyonların aşamalı olarak kaldırılması ve su dağıtma ve yeniden kullanımı için temizleme maliyetlerini de içeren fiyatlandırma politikalarına geçilmesi ile kolaylaştırılabilir.

Bu değerlendirmeye göre BM, gelişme ve kalkınma hedeflerinin ve bu hedefler doğrultusunda yapılacak tercihlerin su kaynaklarının durumuna bağımlı olarak belirlenmesini önermekte; böylece II. Dünya Savaşı sonrasında uygulanan ve su ve diğer doğal kaynakları bu politikaların bağımlı değişkeni olarak kurgulayan "kalkınma iktisadı" dönemini kapatmış bulunmaktadır. Öte yandan suyu toplumsal değil, ekonomik mal olarak tanımlamaktadır. Kamu desteklemelerinden arındırılmasını önerdiği suda, fiyatlandırmayı temel ilke olarak benimsemektedir¹⁹².

B. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili OECD Yaklaşımı

OECD, su kaynakları yönetimini, her tür kullanma suyu ve su kaynaklarının nitelik ve niceliksel yönetimini kapsayan etkinlik olarak tanımlamakta ve su kaynakları yönetiminde, üç temel başarısızlık saptamakta ve bunların düzeltilmesi gerektiğini vurgulanmaktadır. Vurgulanan hususlar kısaca şunlardır¹⁹³:

¹⁹² "Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı", TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, TODAİE Yayın No: 298, Editör: Birgül AYMAN, Ankara, 1999, s.5; http://www.yerelnet.org.tr/yerel_hizmetler/uluslararasıpolitikalar.php (8.8.2006)

¹⁹³ Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.7.

Parçalı, çelişkili ve eşgüdümsüz uygulamalar olarak beliren kurumsal başarısızlıkların düzeltilmesi, verimsiz talep yönetimi şeklinde beliren pazar başarısızlıklarının düzeltilmesi, yeraltı sularının kullanımı ve korunmasındaki yönetim başarısızlıklarının düzeltilmesi gerekmektedir. Su kaynakları yönetimi, hem ekonomik hem de çevresel bir sorun olduğu için, ekonomi ve çevre gerekliliklerini beraber karşılamalı ve suyun yeterli kalitede, en düşük maliyette sunumunu sağlamalıdır.

Su konusunda evsel, sınai, tarımsal su sunumu; kirlilik kontrolü ve suyun işlenmesi, standart, teşvik ve düzenlemelerin oluşturulması, izlenmesi ve yaptırıncılığının sağlanması, sel kontrolü, ticari ve rekreasyon amaçlı rehberlik, hidro-güç üretimi, hem birbirleri ile hem diğer temel politikalar ile etkileşim halinde olan etkinlikler olarak görülmektedir. Bunlar tarım, sanayi, ormancılık, enerji, ulaşım, kentsel ve bölgesel gelişme ve çevre koruma gibi pek çok alanda oluşturulan politikalarla da yakından ilgilidir.

Su kaynakları yönetimindeki bu çetrefil yapı, su ile ilgili sorunların ne kadar fazla sayıda kullanıcıyı etkileyebileceğini göstermektedir. Buna karşın hükümetler, su kaynakları sorunlarını yeterli donanımına sahip olmayan örgütlere devrederek çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. Sorunlar ne kadar çok yönlü ve birbirine bağımlıysa, bunlarla uğraşan örgütler de o kadar bağımsız ve parçalı, kapalı bir karar süreci ile görece olarak dar alanlarda çalışmaktadırlar. Bu nedenle, var olan yönetsel ve yasal düzenlemeler, su yönetimi ile diğer hükümet politikaları arasında gerekli uyumu sağlayacak kadar gelişmemiştir.

1980'lerin ikinci yarısından itibaren, OECD politikalarında vurgu değişikliği olduğu gözlenmektedir. Önceleri kıt kaynakların dağıtımında daha fazla verimlilik sağlamada iktisadi yaklaşımların payı ve çevre sorunlarının çözümünde gerekli düzenlemeler üzerinde durulurken, daha sonraları vurgu, iktisadi ve çevresel boyutların önemi yadsınmamakla birlikte, bunların yönetsel ve yasal sorunlarla birlikte ele alınması konusuna kaymıştır.

OECD'ye göre hükümetlerin ve çeşitli kurum veya kişilerin entegre bir yaklaşıma kavuşturulmaları ve gerekli değişikliklerin başlatılması için, genellikle,

statükoyu dağıtan bir katalizöre ihtiyaç vardır. Bu bazen yerel, bölgesel ya da ulusal bir su kaynağı sorunu, finansal bir kriz, hükümet değişikliği ya da su politikasının daha deniş ekonomik yeniden yapılanma ile ilişkilendirilmediğı durumlarda bir sorunun uzun süre çözümsüz kalması olabilir.

OECD, yeterli kalite ve miktarda suyun bugün ve gelecekte sunumunun sürdürülebilmesi için, üçüncü yaklaşımın benimsenmesi gerektiğı görüşündedir. Böylece, OECD de, Birleşmiş Milletler konferanslarında ortaya çıkan politikaların yanında yer almakta; su yönetiminde kamu mekanizmalarından piyasa mekanizmasına geçilmesini, suyun "talep odaklı" yönetimini, fiyatlandırılması gereken bir ekonomik mal olarak görülmesini istemektedir¹⁹⁴.

C. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Dünya Bankası Yaklaşımı

Dünya Bankası'na göre kurumsal zayıflıklar, pazar başarısızlıkları, tahrif edilmiş politikalar ve yanlış yönlendirilmiş yatırımlar sonunda, dünya genelinde hükümetler su kaynaklarının yanlış dağıtılmasına, ziyan edilmesine ve çevreye zarar verilmesine neden olmuşlardır. Dünya Bankası, sorunların kaynağında kamu örgütlenmesini görmektedir. Banka'ya göre başlıca sorunlar şunlardır¹⁹⁵:

Kurumlar, bölgeler ve sektörler arası karşılıklı bağımlılıkları göz ardı eden, parçalanmış kamu yatırımları programlaması ve sektör yönetimi, politikaların, iktisadi fiyatlandırma, finansal sorumluluk ve kullanıcı katılımını dikkate almayan ve yoksullara etkili hizmet sunamayan aşırı yaygın devlet kurumlarına dayalı olması, su kalitesi, sağlık ve çevresel faktörleri ihmal eden kamu yatırımları ve düzenlemeleri.

Banka'ya göre sorunların çözümü ve su kaynaklarının daha etkili yönetimi için, pazar güçlerinin verimliliğini artıracak ve hükümetlerin vazgeçilmez rollerini yerine getirme kapasitelerini güçlendirecek dengeli bir politikalar bütünü ve kurumsal reformlar geliştirilmesi gerekmektedir.

Su kaynakları yönetimi için önerdiği yaklaşımın odak noktasında; desantralize işletme ve dağıtım yapıları, fiyatlandırmaya daha fazla dayanmak, çıkar gruplarının su

¹⁹⁴ Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.8

¹⁹⁵ <http://www.worldbank.org/html/fpd/wstoolkits> (15.7.2006)

yönetimine doğrudan katılımı, suyun ekonomik bir meta olarak ele alınması ve kapsamlı bir politika çerçevesinin benimsenmesi tercihleri yer almaktadır.

Bu öneriler, Dublin Beyanı, Rio yaklaşımı Gündem 21 ve OECD yaklaşımı ile uyumlu önerilerdir.

Dünya Bankası, su dağıtımı veya çevre tahribatı gibi konularda sorunlar yaşanan azgelişmiş ülkelerde, politika analizi için kapsamlı bir çerçevenin benimsenmesini gerekli görmektedir. Nehir havzalarındaki eko-sistem ile sosyo-ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkiler, ancak kapsamlı bir çerçeve ile ortaya koyulabilir. Analiz sosyal, çevresel ve ekonomik hedefleri göz önünde bulundurmalı; su kaynaklarının durumunu bulunduğu havza içinde değerlendirmeli ve tahmin edilen talebin kompozisyonunu ve düzeyini değerlendirmelidir. Bu yapılırken tüm çıkar gruplarının görüşleri de dikkate alınmalıdır¹⁹⁶.

Dünya Bankası'nın temel hedefi; ülkelerin eşitlikçi, verimli ve sürdürülebilir kalkınma konusundaki çabalarına destek vererek yoksulluğun azaltılması olarak ilan edilmektedir. Bu hedefin, içme suyu ve üretken faaliyetler için su temini, sel kontrolü, vb. konularda ekonomik olarak uygulanabilir, çevresel olarak sürdürülebilir ve sosyal olarak da eşitlikçi politikaların desteklenmesini de içerdiği savunulmaktadır.

Dünya Bankası, dünya genelinde su sorunlarını çözmek için genellikle merkezi planlama, kamu kuruluşları yönetimi, sunumun artırılması, sübvansiyon, su dağıtımı ve kirliliğin kontrolünde yönetsel ve hukuki araçların kullanılması gibi geleneksel yöntemler kullanıldığını saptamış bulunmaktadır. Banka'ya göre suda kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliği üzerine inşa edilmiş olan bu "geleneksel sistem", sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Banka tarafından önerilen yönetim modeli aşağıda sunulmaktadır¹⁹⁷.

- Talep Yönetimi: Talep yönetimi, suyun kamu hizmeti değil bir mal olarak ele alınması demektir. Talep yönetimi, suyun değerinin sunum maliyeti ile birlikte düşünülmesi ve tüketicilerin kullanımlarını daha çok maliyetlerle ilişkilendirmelerini

¹⁹⁶ Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.9

¹⁹⁷ Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.10

gerektiren ölçütlerin getirilmesini içermektedir. Amacı, sunulan belli miktarda suyun uygun değer kullanımına en yakın şekilde dağıtımının sağlanmasıdır.

- Kurumsal ve yasal reformlar: Evrensel bir kurumsal yapı önerilemez. Çünkü farklı ülke koşullarında başarılı olabilecek farklı tür kurumlardan söz edilebilir. Sektör içinde çok sayıda, parçalı ve çakışan kurumların bulunması suyun rasyonel kullanımını engelleyen bir faktördür. En azından aralarında bir eşgüdümüne ihtiyaç vardır. Ayrıca hükümet ile hizmet sunan şirketler arasında yakın ilişki kurulması önemlidir. Su pazarlarının gelişebilmesi için hâlihazır kullanıcıların su mülkiyeti hakları, satış hakkını da içerecek şekilde açık bir şekilde tanımlanmalıdır.

- Reform ve Özelleştirmeler: Özelleştirmenin sağlayacağı bazı yararlar mülkiyet değiştirilmeden de gerçekleştirilebilir. Özelleştirmenin de, belli hizmetler için sözleşmeden tam imtiyaza kadar farklı derecelerden söz edilebilir. Örnek gösterilen farklı ülkelerdeki özelleştirme girişimlerinde görülmüştür ki, özelleştirme sayesinde tarifeler yükseltilmiş ve özellikle de sanayideki aşırı tüketim bir ölçüde frenlenmiştir. Fakat kırsal alanlarda özel şirketlerin umduklarını bulamadıkları gözlenmiştir. Bundan çıkarılan sonuç ise, kentsel ve kırsal içme suyu sunumunun farklı finansal ve kurumsal yaklaşımlar gerektirdiğidir. Tek bir işletmecinin ikisini birden üstlenmesi sorun yaratmaktadır¹⁹⁸.

- Piyasa Teşvikleri: Suyun ekonomik olarak rasyonel kullanımı için piyasa iki şekilde kullanılabilir. Korumayı ve yüksek değerli kullanımı teşvik eden en doğrudan araç, su fiyatının yükseltilmesi ve en yüksek teklif verene ihale edilmesidir. Su kullanımının maliyetini artırıcı dolaylı bir yol ise, atık su miktarına göre kirletme ücreti alınmasıdır. İkinci yaklaşım ise su pazarları geliştirmek suretiyle su kullanımının fırsat maliyetini yükseltmektir. Bu, suyun gerçek değerini yükselterek, tüketicilerin su kullanımlarını suyun sıra dışı değeriyle daha fazla ilişkilendirmelerini ve geri kalanını satmalarını teşvik edecektir.

- Su tarifeleri: Su, sunumun marjinal maliyetinden ücretlendirildiğinde en son birim suyun tüketiminden elde edilen fayda, onun temininin maliyetine eşittir. Bu

¹⁹⁸ Dünya Bankası su özelleştirmeleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. <http://www.worldbank.org/html/fpd/wstoolkits> (15.07.2006)

ilkenin uygulanması, su tüketiminin ölçülmesi ve ücretin tüketim miktarı arttıkça artırılması demektir. Ancak eşitlikçilik ve kamu sağlığının korunması amacıyla minimum miktar suyun düşük birim fiyatla sunulması yaygın bir durumdur. Artan tarifelerin kullanılmasıyla, tüketicilerin daha pahalı suya daha az kullanarak cevap verecekleri varsayılmaktadır. Fiyat artırımıyla tüketimin kısıtlanması, su kullanımını sosyal anlamda istenen düzeyin altına indirmeyecektir. Çünkü evlerde içme suyu ve kişisel temizlik için kullanılan su miktarı oldukça düşüktür. Tüketimi artıran; bahçe sulama, tuvalet sifonları, vs. dir. Bu türden bir uygulamaya en çarpıcı tepki verecek olanlar sanayi kullanıcılarıdır. Tarımda ise fiyatlar genellikle çok düşük olduğundan fiyat elastikiyeti seyrek görülen bir durumdur¹⁹⁹.

- Kirlilik ücretleri: Atıkların boşaltımı, “kirleten öder” ilkesi gereği, çevreye verdikleri zarar ya da koruma ve iyileştirmenin maliyetiyle orantılı olarak ücretlendirilir. Uygulamada kirletme ücretleri bunun aşağısında, yalnızca izleme ve idari maliyetleri karşılayacak düzeydedir. Su kirliliğinin ücretlendirilmesi talep üzerindeki etkisi bağlamında önemlidir. Ayrıca suların daha az kirlenmesi daha çok kaynağın kullanıma sunulmasını sağlar.

- Su piyasaları: Kullanıcıların su sunumu haklarının olduğu durumlarda, yeniden-dağıtım ancak bu kullanıcıların suyu yüksek fiyatla satmalarının teşvik edilmesiyle mümkün olur. Böyle alternatif satış yerlerinin olması, örneğin bir çiftçi için, suyun sürekli kullanımı bakımından bir fırsat maliyeti yaratmaktadır. Yalnızca çiftçinin kullanımı dışında artan su değil, sahip olduğu tüm su pazarlanabilir olmaktadır. Bu durum da çiftçi düşük getirisi olan üretim için su harcamak yerine suyu satmayı tercih edecektir. Böylece ek olarak, yeni kaynakların geliştirilmesinden doğacak ekonomik ve çevresel maliyetler de önlenmiş olacaktır.

- Piyasa dışı teşvikler: Suyun yeniden-dağıtım ve korunması konusunda, kullanıcılar üzerinde zorlama ya da iknaya dayalı yöntemler de kullanılmaktadır. Bunlar, sınırlamalar ve tüketimin azaltılması için suyun kıt olduğu zamanlarda kullanımın yasaklanması gibi hukuksal yaptırımlar, kısıtlı sunumun eşit dağıtılmasını

¹⁹⁹ AB su fiyatlandırma ilkeleri hakkında geniş bilgi için bkz.
<http://www.europa.eu.int/comm/environment/wconf/background.htm> (15.07.2006)

sağlayacak kota ve standartlar koyularak bunlara uyulup uyulmadığının izlenmesi ve aşıldığında para cezaları uygulanması, eğitim ve ikna yöntemleridir.

- Kamu Projeleri ve Programlar: Yukarıda belirtilen politikalar belli bazı kamu proje ve programlarının uygulanması ile güçlendirilebilir. Talep yönetimi, su dağıtım şebekesinin verimliliğinin artırılmasını ya da kullanıcıların verimliliğinin yeniden-kullanım gibi yöntemlerle teşvik edilmesini içermektedir. Bu noktada talep yönetimi ile arz yönetimi arasındaki sınır esnekleşmektedir. Çünkü bu yöntemler aynı zamanda sunumun iyileştirilmesini de gerektirmektedir. Örneğin kanalların astarlanması, sızıntı veya yasa dışı kullanımlardan oluşan kaçakların önlenmesi, kamunun eğitilmesi türünden teşvikler sunumun iyileştirilmesine hizmet etmektedir.

Ancak, Dünya Bankası'nın yukarıda belirtilen bu yaklaşımları, hemen kabul edilebilir ve uygulanabilir nitelikten uzak görünmektedir. Şöyle ki;

Özel su piyasası, ulusal suların uluslararası piyasa dinamiklerine bağlanmasını ve su kaynakları üzerinde ulusal denetimin zayıflamasını sağlayacak bir mekanizmadır. Tüm diğer ülkeler gibi, ülkemizin de kendi topraklarına bağlı su kaynakları üzerinde yönetim ve sahiplik hakkından vazgeçmesi düşünülemez. Modelin, en uç sonuçlarını görmek ve ilk adımlar ile erken sonuçları bunlara göre değerlendirmek zorunludur. Dünya Bankası tarafından da saptandığı üzere, Dünya genelinde özel su piyasası, suyun kamu mülkiyeti ve kamu işletmeciliği ile bağlanmış yapısı nedeniyle sınırlı bir varlığa sahiptir. Buna karşın, Dünya genelinde iş gören uluslar arası su şirketlerinin aralarında yaşanan birleşmeler nedeniyle boyutları, sektördeki ağırlıkları ve politikaları belirleme güçleri giderek daha hızlı artmaktadır. Ulusal ve yerel su işletmeciliği, pek çok ülkede ve Türkiye'de öncelikle bu şirketler tarafından üstlenilmektedir. Ülkemizde verilebilecek toplam dört örneğin sonuçları bunu ortaya koymuştur. Türkiye'de gerçekleştirilen Antalya su işletmeciliği ile İzmit baraj işletmeciliği özelleştirmesini iki yabancı şirket almış, gerçekleştirilmeye çalışılan Bursa su işletmeciliği ile Çeşme-Alaçatı belediyeleri su işletmeciliğine yine yabancı şirketler talip olmuştur. Dünya genelinde iş yapan su şirketleri rekabetçi bir sistemin gelişmesi yerine, doğal tekeller alanlarından biri olan su sektöründe dünya genelinde tekelleri bir sistem yaratılmasına neden olmaktadır. Bu özellikler, konunun tüm ülkeler tarafından ulusal çıkarlar ile

ilişkilendirilerek değerlendirilmesini zorunlu kılarken, özel su piyasasının rekabet ile sağlayacağı üstünlükleri olduğu savının da tartışmaya açık olduğunu göstermektedir²⁰⁰.

Suyun bir piyasa malı olarak fiyatlandırılması ilkesi ise, çok yönlü sorunlar içermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde toplumsal eşitsizlik ve dengesiz yüksek ihtiyaç düzeyi nedeniyle uygulanabilmesi için gerekli zemine sahip değildir. Dünya Bankası incelemesinde de üzerinde durulduğu gibi, suya en az ulaşmış olan ve ihtiyaç düzeyi en yüksek toplumsal kesimleri oluşturan yoksulların, fiyatlandırma ilkesi ile birlikte bedeli yükselecek olan suya erişme şansları daha da düşecektir. Fiyatlandırma, "tarife sistemi"nin toplumsal dengesizlikleri giderici uygulamaları ile çelişkiler gösterir. Tarifelendirme sisteminin çok su tüketenden daha yüksek ücret alma uygulaması, piyasa sistemi için tüketimi sınırlandırma ve satışları düşürme anlamına gelir. Piyasa sisteminin rasyoneli ise bunun tam tersine tüketimin, dolayısıyla satışların artırılmasıdır²⁰¹.

Kamu mekanizması, su hizmetinden elde edilen gelirlerin bu sektörün yatırımlarına özgülenmemesi nedeniyle eleştirilmekte; su hizmetinden elde edilen gelirlerin yine aynı sektörde kullanılması amacıyla, su işlerinin belediye ana bünyelerinden uzaklaştırılması ve özerk işletmeler oluşturulması önerilmektedir. Ancak, su gelirlerinin su yatırımlarına özgülenmeme durumu, piyasa mekanizmaları için daha fazla geçerlidir. Şirketlerin su sunumundan elde ettikleri kazançların aynı sektörde yatırıma dönüşeceğinin herhangi bir garantisi yoktur. İşletmeci şirketlerin daha kârlı yatırım alanları bulmaları durumunda, su sektörüne yatırım yapmaya zorlanması, piyasa kurallarınca reddedilecek önlemlerdendir²⁰².

Suda borsa sistemi, su kaynağının mülkiyetine sahip kişi ve şirketlerin, elindeki malı kıtlık olduğu dönemler için saklamasını ve bu dönemlerde yükselecek fiyat düzeylerinden satışa sunmasını öngörür. Su gibi temel bir yaşamsal maddenin

²⁰⁰ Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.13.

²⁰¹ Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.14.

²⁰² Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı, TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.14.

kıtlık dönemlerinin kazanç aracı olarak sınıflandırılması, en azından insani değerler açısından kabul edilebilir değildir²⁰³.

Uluslararası politikalara sorgulayıcı şekilde bakarak bunların doğruları ile yanlışlarının, ulusal ve toplumsal gerçekler ışığında değerlendirmeye alınması ve su mülkiyeti ile yönetiminin bunlara göre kurulması daha yerinde olacaktır.

D. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Avrupa Birliği Yaklaşımı

1988 yılında Frankfurt'taki Topluluk Su Politikası Bakanlar Semineri'nin sonuç kararlarında ekolojik kaliteyi kapsayan bir Topluluk mevzuatına duyulan gereksinimin altı çizilmiştir. Konsey, 28 Haziran 1999 tarihli kararında Komisyon'dan Topluluk yerüstü sularında ekolojik kalitenin iyileştirilmesi için teklifler sunmasını istemiştir.

1991 yılında The Hague'de yapılan Yeraltı Suyu Bakanlar Semineri Deklarasyonu'nda tatlı su kalitesinin ve miktarının uzun dönemde bozulmasından kaçınmak için eylem gereksinimi tanınmış ve 2000 yılına kadar uygulanması gereken, tatlı su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi ve korunmasını amaçlayan bir eylem programı için çağrı yapmıştır. Konsey 25 Şubat 1992 ve 20 Şubat 1995 tarihli kararlarında, tatlı suların korunması hakkındaki genel politikanın bir parçası olarak, yeraltı suyu için bir eylem programı ve belli tehlikeli maddelerin neden olduğu kirlenmeye karşı yer altı suyunun korunması hakkındaki 17 Aralık 1979 tarih ve 80/68/EEC sayılı Konsey Yönergesi'nin revizyonunu önermiştir.

18 Aralık 1995 tarihinde Konsey, diğer hususların yanı sıra, Avrupa Birliği içinde sürdürülebilir su politikasının temel prensiplerini oluşturan yeni bir çerçeve çizilmesini gerektiren kararlar almıştır.

Konsey 25 Haziran 1996 tarihinde, Bölgeler Komitesi 19 Eylül 1996 tarihinde, Ekonomik ve Sosyal Komite 26 Eylül 1996 tarihinde ve Avrupa Parlamentosu 23 Ekim 1996 tarihinde hepsi Komisyona Avrupa su politikası için bir çerçeve oluşturan bir Konsey Yönergesi için teklif hazırlamasını talep etmişlerdir.

²⁰³ "Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı", TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, s.14

Topluluk Anlaşması'nın 174.maddesine göre Topluluk çevre politikası; çevrenin kalitesinin korunması, muhafazası ve iyileştirilmesi amaçlarının takibine yönelik olacak, doğal kaynakların tedbirli ve rasyonel kullanımına ve önlem alma prensibine ve çevresel zararı bir öncelik olarak kaynağında giderme ve kirletenin bedelini ödemesine yönelik önleyici eylem prensiplerine dayalı olacaktır.

Topluluk ve Üye Devletler; 9 Nisan 1992 tarihinde Helsinki'de imzalanan ve 94/157/EEC sayılı Konsey kararıyla onaylanan Baltık Denizi Çevresinin Korunması hakkında Sözleşme; 22 Eylül 1992 tarihinde Paris'te imzalanan ve 98/249/EEC sayılı Konsey Kararıyla onaylanan Kuzeydoğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunması Hakkında Sözleşmesi; 16 Şubat 1976 tarihinde Barselona'da imzalanan ve 77/585/EEC sayılı Konsey Kararı ile onaylanan Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi ve bu Sözleşmenin 17 Mayıs 1980 tarihinde Atina'da imzalanan ve 83/101/EEC sayılı Konsey Kararı ile onaylanan Akdeniz'in Karasal Tabanlı Kaynaklardan Gelen Kirlenmeye Karşı Korunması hakkındaki Protokolü'ne deniz sularının kirlenmeden korunmasında önemli yükümlülükler içeren çeşitli uluslar arası sözleşmelere taraftırlar.

Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi, entegre bir topluluk su politikası geliştirilmesinin gerekli olduğu görüşündedir. Ve bu amaçla Topluluğun su politikalarının çerçevesinin belirlendiği "Su Politikası Alanında Topluluk Faaliyeti için bir Çalışma Çerçevesi Oluşturan 23.10. 2000 tarihli Avrupa Parlamentosu Ve Konseyinin 2000/60/EC Sayılı Yönergesi" kabul edilmiştir.

Bu Yönerge ile Avrupa Birliğinin su politikasının genel çerçevesi oluşturulmuştur.

Yönergenin giriş bölümünde suyun bir ticari ürün olmayıp, tarihsel miras olarak korunması, savunulması ve ele alınması gereken bir miras olduğu vurgulanmıştır. Bu ilke, Avrupa Birliğinin su konusundaki temel düşüncesini açıklaması bakımından önemli görünmektedir.

II. SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİNE YÖN VEREN ULUSLARARASI KURULUŞLAR

Petrol 20. yüzyıl boyunca dünya için ne anlama gelmişse, suyun 21. yüzyılda o anlamı devralacağına tahmin edilmesi nedeniyle, temel insan ihtiyacı olan su, küresel stratejilere konu olmuş ve bu tahmin, su konusunda yüzyıllık stratejileri geliştirecek küresel yapılar doğmasına yol açmıştır.

Küresel politikalar belirleyen bu uluslararası kuruluşların yanı sıra bu konuda faaliyet gösteren başkaca oluşumlar da mevcut olmakla beraber, burada bunların başlıcalarına değinmekle yetineceğiz.

A. Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA “İnternational Water Resources Association”)

Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA), tüm dünyadaki su yönetimini iyileştirmeye çalışan ve su kaynaklarının küresel ölçekte sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlayan insan, bilgi ve organizasyonlara ilişkin bir kuruluştur.²⁰⁴ Tüm dünyadaki su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı için ortaklıkların ve mekanizmaların oluşturulması ve güçlendirilmesi amacıyla resmi olarak 1972 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan bu yana, su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi için aktif çalışmalar yürütmekle birlikte konu, disiplinler arası girişim ve uluslararası işbirliğini gerektirmektedir. IWRA, su kaynaklarının yönetimiyle ilgili iyileştirmeleri, suyun fiziksel, biyolojik, kimyasal, kurumsal ve sosyo-ekonomik yönlerine ilişkin ortak anlayışı geliştirerek sağlamaya çalışmaktadır. Su kaynaklarının ve ilgili çevresel araştırmaların geliştirilmesi, su kaynaklarına ilişkin eğitimin yaygınlaştırılması, enformasyon ve uzmanlık deneyiminin karşılıklı değişimi, ortak ilgi ve amaçlara sahip diğer kuruluşlarla iletişim ağının geliştirilmesi, su kaynaklarıyla ilgili konularda bir uluslararası forum oluşturulması IWRA’nın amaçları ve suyun sağlıklı yönetimini sağlamak üzere başvurduğu yollar arasında yer almaktadır. IWRA’nın organları olarak, Genel Sekreter, Yönetim Kurulu ve Guvernörler Heyeti bulunmaktadır. IWRA, Dünya Su Konseyi’nin dokuz kurucu üyesinden biridir ve küresel su politikalarıyla ilgili bir kuruluş olarak WWC’nin yaratılmasında belirleyici rol

²⁰⁴ <http://www.iwra.siu.edu/about/index.html> (4.7.2006)

oynamıştır²⁰⁵. IWRA'nın Adaylık Komitesi, GAP İdaresi Başkanını 2001-2003 dönemi için Genel Sekreterliğe önermiş ve IWRA'nın 2000 yılı Mart ayında Melbourne'da yapılan Guvernörler Heyeti Toplantısında GAP İdaresi Başkanı, Genel Sekreterlik ve Yönetmelikler ve Tüzük Komitesi başkanlığı görevlerine getirilmiştir. 266 üyeli Konseyde en fazla üyeye sahip ülkelerden birisi olan Türkiye'nin Konseyde üç guvernör dahil olmak üzere 44 üyesi bulunmaktadır²⁰⁶.

Uluslararası Su Kaynakları Birliği her üç yılda bir; mühendisleri, planlamacıları, yöneticileri, bilim adamlarını, eğitimcileri ve su kaynaklarının yönetimi alanında görev yapan diğer kuruluşları bir araya getiren ve değişik disiplinleri kapsayan bir forum niteliğinde olan Dünya Su Kongreleri düzenlemektedir²⁰⁷.

B. Dünya Su Konseyi (WWC "World Water Council")

Dünya Su Konseyi (WWC), kâr amacı gütmeyen, uzun dönemli küresel su politikalarıyla ilgili kritik konularla su kaynaklarının yönetimine ilişkin sorunlara çözüm getirilmesi amaçlı hükümet dışı bir şemsiye kuruluştur²⁰⁸.

1992 yılında, BM sponsorluğunda gerçekleştirilen Uluslararası Su ve Çevre Konferansı Dublin Bildirgesi'nde, aynı yıl Rio'da yapılan UNCED konferansında, bir dünya su forumunun ya da konseyinin oluşturulması fikri doğmuştur. Daha sonra, 1994 yılında Hollanda'da yapılan bir toplantıda WWC'nin kurulması yeniden gündeme getirilmiştir. Bu arada küresel su konularıyla ilgilenen bilimsel, mesleki ve hükümet dışı kuruluşların toplantılarında suyla ilgili gereksinimlere nasıl yanıt verilebileceği yoğun ve ciddi tartışmalara vesile oluyordu. 1994 yılında Kahire'de yapılan 8. Dünya Su Kongresi'nde, su ile ilgili konularda bilimsel araştırmalar yapan uluslararası birçok

²⁰⁵ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp4.html> (4.7.2006)

²⁰⁶ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp3.html#iwra> (4.7.2006)

²⁰⁷ Her üç yılda bir toplanan Dünya Su Kongreleri toplantı yer ve tarihleri şöyledir: 1. Dünya Su Kongresi Chicago, ABD, 1973; 2. Dünya Su Kongresi - Yeni Delhi, Hindistan, 1979; 4. Dünya Su Kongresi - Buenos Aires, Arjantin, 1982; 5. Dünya Su Kongresi Brüksel, Belçika, 1986; 6. Dünya Su Kongresi - Ottawa, Kanada, 1988; 7. Dünya Su Kongresi - Rabat, Fas, 1991; 8. Dünya Su Kongresi - Kahire, Mısır, 1994; 9. Dünya Su Kongresi - Montreal, Kanada, 1997; 10. Dünya Su Kongresi - Melbourne, Avustralya, 2000; 11. Dünya Su Kongresi - Madrid, İspanya, 2003.

²⁰⁸ <http://www.worldwatercouncil.org/press.html> (4.7.2006)

kuruluşun katıldığı, su kaynaklarında uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve kurumsal olarak düzenlenmesi için özel bir oturum yapılmıştır²⁰⁹.

Oturumda alınan kararlara, çeşitli BM kuruluşları dahil olmak üzere bir çok uluslararası kuruluşun temsilcileri de katılmışlardır. Bu oturumda, dünyadaki su kaynaklarının etkin biçimde korunup geliştirilmesi yoluyla canlıların güncel ve gelecekteki su gereksinimlerini güvence altına almayı amaçlayan hükümetler dışı uluslararası bir kuruluş olarak faaliyet gösterecek bir “Dünya Su Konseyi” kurulmasının gerekliliği üzerinde anlaşmaya varılmış, Konseyin Kurucular Kurulu oluşturulmuş ve bu Kurul’a Dünya Su Konseyi’nin faaliyete geçirilmesi için gerekli ön hazırlıkları yapma görevi verilmiştir²¹⁰.

Söz konusu Kurul ön hazırlık çalışmalarını yürüterek Konsey’in alt yapısını oluşturmuşlar ve bu çalışmaların sonunda 1996 yılında Dünya devletlerinin hükümetleri, sektördeki çokuluslu şirketler ve Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler bir araya gelerek Dünya Su Konseyi’ni kurmuşlardır. Bu arada IWRA da, uluslararası planda çeşitli su kuruluşlarının temsil edilebileceği, küresel su konularının belirlenip eleştirel bir gözle değerlendirilebileceği ve sonuçların karar vericilere sunulabileceği tarafsız ve bağımsız bir forum olarak çalışabilmesi için Konsey’e resmi destek vermiştir.

Konseyin kuruluş amacı Dünya su politikası için bir beyin takımı oluşturmak, esas gündemi ise, Gündem 21’in 18. bölümü kapsamında sektör için rotası belirlenen politikaların uygulanmasını güvence altına almaktır²¹¹.

²⁰⁹ Oturuma katılan kuruluşların başlıcaları: Uluslar arası Sulama ve Drenaj Komisyonu(ICID), Uluslar arası Su Temin Derneği (IWSA),Uluslararası Su Kalitesi Derneği(IAWO), Uluslar arası Hidrolik Araştırmalar Derneği (IAHR), Uluslar arası Hidroloji Bilim Derneği (IAHS), Uluslar arası Büyük Barajlar Komisyonu(ICOLD), Su Temini ve Sanitasyon İşbirliği Konseyi(WSSCC), Dünya Enerji Konseyi(WEC), Kurak Alanlarda Uluslar arası Tarımsal Araştırma Merkezi (ICARDA).

²¹⁰ Bilgi için bkz. <http://www.worldwatercouncil.org> ; <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp5..html>

²¹¹ Gündem 21’in 18. bölümü, tatlı su kaynaklarının temini ve kalitesinin korunması, su kaynaklarının geliştirilmesi yönetimi ve kullanımında bütünlük yaklaşımının uygulanması başlığı altında, toprağa dayalı ekosistemler için yaşamsal bir önem taşıyan tatlı su kaynakları ele alınmıştır. Bu bölümde, tüm canlıların gereksinim duyduğu tatlı suyun yeterli miktarda ve kalitede sağlanması ve insan faaliyetlerinin, doğanın taşıma kapasitesi ile uyumlu olması hedeflenmektedir.

Bilgi için bkz. <http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=5>

Konsey uzun dönemli ve iddialı iki proje üzerinde çalışmaktadır. Bunlardan birincisi, “su, yaşam ve çevre” için uzun dönemli bir vizyon oluşturulmasıdır. Bu proje, bir sonraki yüzyılda insanlığın karşılaşacağı suyla ilgili sorunların sistematik biçimde belirlenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesiyle sonuçlanacak bir çalışma olarak görülmektedir. Diğer proje olan “küresel su değerlendirmesi” ise dünyadaki tatlı su kaynaklarıyla ilgili doyurucu bir envanter çıkarılmasını hedefleyen ilk çaba olarak dikkat çekmektedir²¹².

Merkezi Marsilya’da olan Konsey, çalışmalarını kendi içinde oluşturduğu yedi komite aracılığıyla yürütmektedir²¹³.

Konsey, yaklaşık 120 ülkeden 15 ila 20 bin kişinin katılımı ile gerçekleşen ve üç yılda bir Mart aylarında yapılan ve “Su Olimpiyatı” olarak da kabul edilen toplantılar olan “Dünya Su Forumları”nın düzenleyicisidir²¹⁴.

Su sektöründeki en önemli organizasyon olma özelliğini taşıyan Dünya Su Forumu, su ile alakalı bütün kişi ve kuruluşları bir araya getirerek ‘su’ ile ilgili problemlerin çözümü için ortak bir eylem platformu oluşturmaya çalışmaktadır.

Meksika’nın başkenti Mexico City’de gerçekleştirilen 4. Dünya Su Forumu’nun sonunda 5. Dünya Su Forumu’nun Türkiye’de yapılmasına karar verilmiş olup, 5. Dünya Su Forumu 2009 yılında İstanbul’da yapılacaktır²¹⁵. Türkiye, söz konusu Forumla alakalı çalışmalarına devam etmekte olup bu kapsamda; yapılacak Forumun ana temaları, programı ve çalışma takvimi gibi konuların ele alındığı WWC Yönetim Kurulu Toplantısında, çerçeve anlaşması metnine son şekli verilerek imzalanmıştır²¹⁶.

²¹² <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Utiliski/dkp5..html> (4.7.2006)

²¹³ GAP İdaresi Başkanı Haziran 1998’de Kuruluşun “Finansal Komite Başkanlığı”na getirilmiştir. Ardından, 2000 yılında Marsilya’da yapılan ikinci Genel Kurul Toplantısında GAP İdaresi Başkanı, Konsey’ e Sayman’ lığına getirilmiştir. (<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Utiliski/dkp5.html>)

²¹⁴ 1.Dünya Su Forumu 1997 yılında Marakeş’de, 2.Dünya Su Forumu 2000 yılında Hollanda’nın Lahey kentinde, 3.Dünya Su Forumu 2003 yılında Japonya’ nın Kyoto kentinde, 4.Dünya Su Forumu 2006 yılı mart ayında Meksika’nın başkenti Mexico City’de gerçekleştirilmiştir. 5.Dünya Su Forumu ise 2009 yılında İstanbul’da yapılacaktır.

²¹⁵ <http://www.worldwatercouncil.org> (7.7.2006)

²¹⁶ Su Dünyası, Devlet Su İşleri Vakfı Yayını, Sayı:36, 2006, s. 26.

Ülkemiz ve İstanbul için önemli olan bu fırsatın Ülkemizce çok iyi değerlendirilerek Ülkemizin olumlu tanıtımı ve su ile ilgili sorunlarımızın çözümü açısından maksimum faydanın elde edilmesi için gayret gösterilmesi gerekmektedir.

C. Küresel Su Ortaklığı (GWP; “Global Water Partnership”)

Su kaynaklarının yönetimine ilişkin temel ilkeler konusunda uluslararası bir mutabakat oluşmuş ve bu ilkeler, 1992 yılında Dublin ve Rio de Janeiro’da yapılan su ve çevreyle ilgili konferanslarda onay bulmuştur. Dublin Bildirgesinde; tatlı suyun; yaşam, kalkınma ve çevre açısından büyük önem taşıyan, sınırlı ve tehdit altında olan bir kaynak olduğu, suya dayalı kalkınma ve yönetim çalışmalarının, kullanıcıların, planlamacıların ve politikacıların yer aldığı katılımcı bir yaklaşıma dayandırılması gerektiği, kadınların, suyun temininde, yönetiminde ve korunmasında odak rol oynamakta oldukları, suyun kullanımının bir ekonomik değerinin olduğu ve suyun ekonomik bir mal olarak kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ve bu ilkelerin pratiğe aktarılması amacıyla, 1996 yılı Ağustos ayında Stockholm’de yapılan bir toplantıyla “Küresel Su Ortaklığı” resmen kurulmuştur²¹⁷.

Birleşmiş Milletlerin, hükümetlerin, çok ortaklı bankaların, meslek kuruluşlarının, sektördeki özel şirketlerin üyesi bulunduğu GWP’nin başlıca amaçları; talepleri üzerine hükümetlerle ve mevcut ağlarla işbirliğine giderek entegre su kaynakları yönetim programlarını desteklemek ve yeni işbirliği düzenlemeleri yapmak, hükümetleri, yardım kuruluşlarını ve diğer paydaşları tutarlı ve birbirini tamamlayıcı nitelikte politika ve programlar oluşturmaya teşvik etmek, enformasyon ve deneyimin paylaşılmasını sağlayacak mekanizmaları oluşturmak, entegre su kaynakları yönetiminin ortak sorunlarına yenilikçi ve etkili çözümler ve bu çözümlere dayalı pratik politikalar ve örnek uygulamalar önermek, ihtiyaçlar ve mevcut kaynaklar arasında denge sağlanmasına katkıda bulunmak şeklinde belirlenmektedir²¹⁸.

²¹⁷ <http://www.gwp.sida.se> (7.7.2006)

²¹⁸ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp5.html> (7.7.2006)

Ortaklığın örgütsel yapısı; Danışmanlar Kurulu, Teknik Danışma Komitesi ve Stockholm'deki Sekreterlikten oluşmaktadır²¹⁹.

Küresel Su Ortaklığının görev alanı Dünya Su Konseyinin görevlerini tamamlayıcı niteliktedir. Dünya Su Konseyi, politika, strateji ve çözüm üretirken, Küresel Su Ortaklığı uygulamaya yoğunlaşmaktadır.

D. Uluslararası Hidrolik Enerji Derneği (IHA, “International Hydropower Association”)

1995 yılında, “Gelecek Yüzyılda Hidrolik Enerji” başlığı altında toplanan uluslararası bir konferansta, özel olarak uluslararası hidrolik enerji konularıyla ilgilenecek tek bir kuruluş olarak Uluslararası Hidrolik Enerji Derneği'ni oluşturmak için 40 ülkeden delegeler görevlendirilmiştir. Görev verilen delegelerin çalışmaları neticesinde, 1995 yılında, hidrolik enerjinin çeşitli yönleriyle ilgili bilgi ve görüş alışverişi sağlamak üzere, hükümet dışı, kâr amacı gütmeyen, farklı disiplinleri barındıran bir kuruluş olarak, IHA faaliyetine başlamıştır²²⁰.

Enerji sorunları, büyük barajlar, hidrolik araştırmalar, sulama, drenaj vb. ile ilgili uluslararası kuruluşların yanında özel olarak hidrolik enerji üzerinde odaklaşan bir uluslararası kuruluşun bulunması düşüncesi, bu Derneğin doğmasına yol açmıştır²²¹.

Merkezi İngiltere'nin Londra kentinde bulunan Derneğin toplam 214 üyesi vardır²²². Derneğin örgütsel yapısı; Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Konsey²²³, Ulusal ve Daimi Komiteler, Çalışma Grupları, Sekreterlik ve Saymanlıktan oluşmaktadır.

Dernek, dünyada hidrolik enerji kaynaklarının geliştirilmesini engelleyen teknik, idari, sosyal, çevresel ve mali sorunlar üzerinde durmaktadır. IHA, hidrolik enerjinin sürdürülebilir kalkınmada oynayabileceği rol konusundaki bilinç ve duyarlılığı

²¹⁹ GAP İdaresi Başkanı GWP' nin Danışmanlar Grubunda yer almaktadır.
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp5.html> (7.7.2006)

²²⁰ <http://www.hydropower.org/iha> (7.7.2006)

²²¹ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp4.html> (8.7.2006)

²²² <http://www.hydropower.org/iha> (8.7.2006)

²²³ Konsey; Avusturya, Brezilya, Çin, Finlandiya, Fransa, Almanya, Hindistan, Japonya, Yeni Zelanda, Norveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Venezuela'dan uzmanları bünyesinde toplamaktadır.
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp4.html> (7.7.2006)

geliştirmek, hidrolik enerji üretiminin çevresel ve sosyal açılardan makul biçimde planlanıp, uygulanmasını sağlamak amacındadır. Dernek, konuyu üst düzey uluslararası enerji konferanslarının gündemine sokarak hidrolik enerjinin profilini yükseltme; politika üreticileri siyasetçiler, hidrolik enerji sanayi ve genel kamuoyu için bilgi geliştirip yaymaya çalışmaktadır. Dernek, konusuyla ilgili araştırmalar yaparak, üyeleri için raporlar hazırlamakta ve bu arada sanayi kesimi ile işbirliğine giderek örnek mühendislik uygulamaları ile ilgili standartlar geliştirmektedir. UNESCO' nun desteğine sahip olan dernek, ulusal ve uluslararası diğer meslek kuruluşlarıyla yakın işbirliği içindedir. Bu çerçevede, Uluslararası Hidrolik Araştırmalar Derneği, Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu ve Ulusal Hidrolik Enerji Derneği (ABD), IHA'nın gözlemci statüsündeki üyeleridir. Dernek, aynı zamanda Suyla İlgili Uluslararası Dernekler İrtibat Komitesinin de üyesidir²²⁴.

E. Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu (ICOLD, "International Commision On Large Dams")

Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu (ICOLD), büyük barajlarla ilgili yerel ve uluslar arası tartışmaların yoğunlaşması üzerine Mayıs 1998'de kurulmuştur. ICOLD özellikle dünya kayıtlarına göre 15 metreden yüksek 36000 adetten fazlası işletmede olan barajlarla ilgilenmektedir. ICOLD üyeleri, ulusal komitelerce temsil edilen ülkelerdir. Bireyler üye olamaz, her biri ulusal komiteleri kanalıyla katılabilirler. ICOLD'a 80 ülke üye olup bunlar 5000 kişi ile temsil edilmektedir. Son elli yılda akarsuların kontrol ve yönetimiyle ilgili olarak sadece 1950 yılından beri 35.000 civarında büyük baraj inşa edilmiştir. Bu durum alt havzalara olumsuz etkiler yapabilmekte, özellikle su taşkınlarına bağlı olarak tarımın durmasına, balık kümelenmesinin tükenmesine, su kalitesinin bozulmasına neden olmaktadır²²⁵.

F. Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü (IWMI, "International Water Management Institute")

Uluslararası Tarımsal Araştırmalar Danışma Grubu (CGIAR) tarafından desteklenen IWMI, 1984 yılında Sri Lanka'da kurulmuştur. IWMI' nin temel misyonu,

²²⁴ <http://www.hydropower.org/iha; http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp4.html> (9.7.2006)

²²⁵ Sancaktar, s.115.

daha iyi sulama yönetimi ve nehir havzalarındaki diğer su kullanım biçimleriyle suyun verimliliğini artırmak, böylece gıda güvenliğine ve yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmak, olarak belirlenmiştir²²⁶.

Enstitü, daha iyi teknolojiler, politikalar, kurumlar ve yönetim yoluyla su kaynaklarını ve sulama yönetimini iyileştirmek üzere Dünya ölçeğinde araştırma ve kapasite geliştirme programı uygulamaktadır. Enstitü'nün, Sri Lanka, Pakistan, Türkiye ve Meksika'da temsilcilikleri vardır²²⁷.

Enstitü, Ülkemizde Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile bir çalışma yürütmüştür. Bir ayağı da İzmir-Menemen'deki Agro-Hidroloji Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin oluşturduğu bu çalışmanın ana konusu, toprak ve su araştırma sistemlerinin geliştirilmesidir. Bu çerçevede, ekonomik ve sosyal analiz kapasitesinin artırılarak Türkiye'deki toprak ve su araştırma sisteminin güçlendirilmesi, sulama sistemlerinde su kullanımında etkinliği artırmak üzere teknoloji ve yönetim stratejilerinin geliştirilmesi ve sınanması, uydular aracılığıyla uzaktan elde edilenler dahil çeşitli verilerden hareketle nehir havzaları için hidrolojik modeller geliştirilmesi çalışmaları yapılmaktadır. Enstitü'nün Ülkemiz ile bir bağı da GAP vasıtasıyla sağlanmış, bu kapsamda 1999 yılında GAP İdaresi ile Enstitü arasında bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır²²⁸.

G. Akdeniz Su Enstitüsü (İME)

Akdeniz Su Enstitüsü (İME), çeşitli Akdeniz ülkelerini, bölgesel ve uluslararası kuruluşları temsil eden 300'ü aşkın üyeyi bünyesinde barındıran uluslararası hükümet dışı bir kuruluştur. 1982 yılında Rabat'ta kurulan İME, o tarihten bu yana Akdeniz su dünyasında önemli bir rol oynamıştır. Amacı, bir ilişki ağı oluşturmak, öncelikli hedefleri belirleyip, detaylandırmak ve çeşitli sponsorların, siyasal yapıların ve eğitim kuruluşların katılımıyla etkinlikler düzenlemektir²²⁹.

²²⁶ Bilgi için bkz. (<http://www.cgiarorg/iimi>; <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp5.html>)

²²⁷ www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp5.html (8.7.2006)

²²⁸ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp5.html> (8.7.2006)

²²⁹ Bilgi için bkz. info@ime.eau.org; <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp6.htm>

H. Tokyo Kulübü

Tokyo Kulübü, dünyada su ve kalkınma alanlarında en nüfuzlu kişileri bir araya getiren enformel bir ağ biçiminde oluşturulmuştur. Su ve kalkınma alanlarında önde gelen 14 uluslararası uzmanla birlikte politikaların belirlenmesinde üst düzeyde rol oynayan kişiler bu kulübe davet edilmiştir. Kulüp üyeleri, herhangi özel bir gündem olmaksızın düzenli olarak yılda bir kez toplanmaktadır. Tartışmalar, üyelerin gelecek on yılda suyla ilgili hangi konuların öne çıkabileceğine ilişkin görüşleri üzerinde yoğunlaşmakta, bu konuların etkin bir biçimde ve zamanında nasıl çözüme bağlanabileceği konularında yoğunlaşmaktadır. Kulüp tümüyle bağımsız olup, herhangi bir kurumla ilişkisi yoktur. Finansman olarak Japon Vakfı Küresel Ortaklık Merkezi tarafından sağlanan bağışla desteklenmekte, sponsorluk ise Üçüncü Dünya Su Yönetim Merkezi, Meksika Kulübü ve Tokyo'daki Uluslararası Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü (IDRI) tarafından ortaklaşa üstlenilmektedir. Oluşumun Tokyo Kulübü olarak adlandırılmasının nedeni, üyelerin ilk kez Tokyo'da bir araya gelmiş olmalarıdır.

Bu oluşum toplantılarında, suyun fiyatlandırılması, su yönetimindeki aktörlerin rolü, talep yönetimi, katılım, maliyet karşılama, teknoloji ve ademi merkezileşme gibi güncel sorunlar ve uygulama üzerinde durulmaktadır. Ele alınan küresel paradigmlar arasında sürdürülebilir kalkınma ve entegre su kaynakları yönetimi de yer almıştır. Kulüp üyeleri, önemli tartışmaların ardından; uygulama çerçeveleri geliştirilmesi amacıyla mevcut paradigmların, analizi ve yeniden gözden geçirilmesi ve suyun fiyatlandırılması ve geri dönüşüm meselelerini bir sonraki on yıl için iki önemli öncelik konuları olarak belirlemiştir.

Tokyo Kulübünün ilk toplantısı, bir sonraki on yılın öncelikli su konularında derin bir diyalog yaratması açısından önemli bir forum olanağı sağlamıştır. Böylece Kulüp, su konularından etkilenen kişiler ve bu konudaki fikir adamlarının oluşturduğu mükemmel ancak gayri resmi bir ağ yaratarak su alanında önemli bir gelişme olmuştur. Sonuçta insanlar suyla ilgili görüş ve düşüncelerini bu platformda serbestçe, özgürce ve özel olarak dile getirebilmektedirler. Kulüp bu açıdan gayri resmi olarak faaliyet göstermeyi planlamakla birlikte, herhangi bir sekreterlik ya da bürokrasi yoluna gitmemeye kararlıdır.

Kulüp üyelerinin öncelikli su konularıyla ilgili olarak hazırladıkları çalışmaların raporları Oxford University Press tarafından kitap olarak yayınlanacaktır. Böylece Kulübün ilk toplantısının gündemi ve tartışmaları geniş bir çevrede yaygınlaştırılmış olacaktır.

Tokyo Kulübünün 5-6 Kasım 2001 tarihlerinde Mısır'ın Aswan kentinde yapılan ikinci toplantısında, birinci toplantıda belirlenen konular daha ayrıntılı biçimde tartışılmıştır. Kulüp üyeleri daha sonra suyun fiyatlandırılması ve su kuruluşları arasındaki işbirliğinin bundan öte nasıl geliştirilebileceği konularını ele almışlardır²³⁰.

İ. Doğu ve Orta Avrupa Ülkelerinde Balıkçılığın Geliştirilmesi Uluslararası Örgütü (EUROFISH)

Bu Anlaşma 5 Mart 2002 tarihinde Roma'da imzalanmış ve ülkemiz tarafından 2004 yılında onaylanmıştır.²³¹ Merkezi Danimarka'nın Kopenhag şehri olan EUROFISH' in hedefleri şunlardır; balık pazarlama konusunda bilgi sağlama, ticaretin desteklenmesine katkıda bulunmak, bölgenin balıkçılık gelişimini, şimdiki ve gelecekteki pazar istekleri çerçevesinde desteklemek, balıkçılık kaynaklarınca sunulan potansiyelden tümüyle yararlanmak, balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinde özel sektör yatırımları ve ortaklık düzenlemelerini geliştirmek, altyapı ve insan kapasitesi geliştirilmesine ilişkin projelere teknik yardım sağlamak, projelerin, fizibilite çalışmalarının ve iş planlarının hazırlanmasında yardım ve rehberlik sağlamak, bölgedeki bağış girişimlerinin eşgüdümünde rol oynamak, bölgede balıkçılığın güncelleştirilmesi ve modernleştirilmesinde katkıda bulunmak, bölgede daha dengeli balıkçılık ürünlerinin sağlanmasında katkıda bulunmak, bölge içinde ve dışında ihracat fırsatlarını en iyi şekilde kullanmak, balıkçılık sektöründe, üyeleri arasında teknik ve ekonomik işbirliğini geliştirmektir.

Örgüt Üyeleri; Anlaşmayı Bakan düzeyinde imzalayan, bunu onaylanan veya katılan Avrupa'daki Devletlerin yanı sıra, Yönetim Kurulu tarafından anlaşmaya katılmaya yetkili kılınan Avrupa dışındaki Devletlerdir. Örgüt Yönetim Kurulu, tüm üyelerinin üçte iki

²³⁰ Bilgi için bkz. <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiiliski/dkp5.html>

²³¹ Doğu ve Orta Avrupa'da Balıkçılığın Geliştirilmesi Uluslar arası Örgütünün Kurulması Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair 5196 Sayılı Kanun (RG., T., 30.06.2004,S.25508).

çoğunluğuyla, Anlaşmanın 14. maddesinin 5. fıkrası gereğince, üyelik başvurusunda bulunan Avrupa dışındaki herhangi bir devleti, katılma zamanında yürürlükte olan Anlaşmaya katılmak konusunda yetkili kılabilir. Bu anlaşmanın yetki alanına giren konularda yetkisini devreden Avrupa Devletlerince oluşturulan bölgesel ekonomik bütünleşme örgütlerinden birisi, Anlaşmaya katılarak EUROFISH üyesi olabilir. EUROFISH bütün üyelerden oluşan bir yönetim kuruluna sahip olacak ve her üye teknik uzmanların ve danışmanların yardım edebileceği bir delege tarafından temsil edilecektir.²³²

J. Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO)

Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) tarafından Su Kaynakları ve Hidroloji Programı ve Dünya Bankası (WB)'n desteği ile 1993 yılında "Dünya Hidrolojik Çevrim Gözlem Sistemi (WHYCOS)" projeleri geliştirilmiştir. Örgütün "Data Collecting Platform (DCP)" adı verilen baz istasyonlardan oluşan küresel bir gözlem ağı bulunmaktadır. DCP'lerde gözlenen hidrometrik, çevresel ve bazı iklimsel parametreler, uydu ve internet teknolojisi ile anlık veri olarak iletilmekte, böylece yüksek standartlarda gözlenen ve sürekli olarak yenilenen ulusal, bölgesel ve uluslararası ölçekte değişimi yapılan ve kısmen şeffaflaştırılmış bir veri tabanının oluşturulması hedeflenmektedir. 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında hidrolojik çevrim elemanlarının nitelik ve nicelik olarak iyi bilinmesinin su kaynaklarının etkili ve sürdürülebilir yönetilmesi için gerekli olduğu gerçeği vurgulanmıştır.

Hidrolojik bilgi sistemleri, arazide verilerin toplanması ve bu verilerin veritabanı sistemlerine iletilmesi, ham verilerin işlenerek yeni bilgiler üretilmesi ve bu bilgilerin kullanıcılara yayılması gibi konulan kapsamaktadır. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'nu tarafından tatlı su kaynaklarının değerlendirilmesi konusunda 1977 yılında hazırlanmış olduğu raporda, şu anki koşullarda güvenilir verilere ulaşma düzeyinin yetersiz olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, karar verme mekanizmalarına ve planlamacılara veri sağlamak amacıyla ulusal ve uluslararası ölçekte uyumlu hale

²³² Bilgi için bkz. http://www.idealhukuk.com.tr/kanun_detay.asp?id=1332&h=d

getirilmiş hidro-meteorolojik bilgi sistemlerine gereksinimin olduğu kabul edilmiştir. Bu gerekçelerle, WMO tarafından, Dünya Bankası'nın desteğinde 1993 yılında başlatılan WHYCOS'un belli başlı öncelikli hedefleri; hidrolojik çevrimle ilgili parametrelerin birbirleriyle uyumlu olacak şekilde ve yüksek kalite standartlarında gözlenebilmesi amacıyla küresel bazda bir gözlem ağına kurularak, elde edilen verilerin 'real-time' olarak Internet üzerinden veya WMO'nun Küresel Telekomünikasyon Sistemi (GTS) ile ulusal ve bölgesel veri bankalarına iletilmesi, ulusal hidrolojik kurumların, faaliyet alanlarında daha verimli ve etkin olabilmeleri; su kaynaklarıyla ilgili trend ve risk değerlendirmeleri konusunda çalışan uygulamacılara destek olunması; hidrolojik bilgilerin belirli bir standart düzeyinde üretilmesi ve kurumların kurumsal kapasiteleri ve teknik donanımları açısından güçlendirilmesi şeklinde sayılabilir. WHYCOS, ortak standartlara sahip, ancak bölgesel öncelikleri karşılamak amacıyla ayrı ayrı geliştirilen ve "Hydrological Cycle Observation System (HYCOS)" adı verilen bölgesel elemanlardan oluşmaktadır. Bu alt elemanlardan ilk ikisi, Akdeniz için geliştirilen MED-HYCOS ve Orta Afrika'yı kapsayan SADC-HYCOS'dur.

Ülkemizde Enerji Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı ve ilgili devlet bakanlıkları su kaynaklarının değerlendirilmesi ve yönetimi ile ilgili olarak kendi programlarını geliştirmeye çalışmışlardır. Bu nedenle ülkemizde değişik gözlem ağları ve değişik hidro-meteorolojik arşivler bulunmaktadır. Ulusal hidrometeorolojik hizmetler Devlet Su İşleri (DSİ), Elektrik İşleri Etüd İdaresi (EİE), Devlet Meteoroloji İşleri (DMI) ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) gibi kurumlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu kurumlar, benzer özellikte veri üretirken, farklı özelliklerde veri bankalarına sahiptirler. Bu durum, hidro-meteorolojik hizmetler açısından, koordinasyonun veya işbirliği ortamının kurulmasını zorlaştırmaktadır. Hidro-meteorolojik hizmetlerin bu şekilde dağınık olarak yürütülmesi sonucunda kaynak israfı, gözlemlerde standart uyumsuzluğu, gözlenen verilerin işlenmesi ve derlenmesinde uyumsuzluk ve verilerin tam kapasite ile kullanılmaması gibi sorunlar söz konusu olmaktadır²³³.

²³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.dsi.gov.tr

Türkiye, sınır aşan sulardan Meriç ve Asi de mansap ülkesi, Çoruh da ise memba ülkesi konumundadır. Özellikle uluslararası suların kullanımı ve kirliliğinin sıkça gündeme geldiği günümüzde projede aktif rol almakta fayda görülmektedir. Çoruh Nehri Havzasında sadece enerji amaçlı projeler planlandığından aşın su tüketimi ve kirlenme beklenmemekle birlikte projenin ileri aşamalarında mansaba yapacağı çevresel etkiler gündeme gelebilecektir. Projeye katılan ülkeler, kendi belirleyecekleri akım gözlem istasyonlarının inşaaı, bakımı ve işletilmesinden sorumludur. İstasyonların elektronik aletlerle donanımı, bilgi iletişimini yapacak ekipman ve konu ile ilgili teknik personelin eğitimi Dünya Bankası ve projeyi destekleyen ülkelerce temin edilecek ve üye ülkelere hibe olarak verilecektir²³⁴.

K. Fransa Su Akademisi

1993 yılında Fransa Çevre Bakanlığı ile Fransız Su Kuruluşları tarafından kurulmuştur. Akademi, su yönetimi açısından yararlı olabilecek, geleceğe dönük, gelişen ve birçok disiplinin yer aldığı forumlar düzenlemektedir.

Suyu bir miras olarak görerek, bilgi (teknik, yargısal, bilimsel, kültürel, vb.) alış veriş ve tematik araştırmalar yoluyla suyun değerinin artırılması, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak için sempozyumlar düzenleyerek, araştırmalar başlatarak ve tavsiyelerde bulunarak su alanında karar mekanizmalarına yardımcı olmak, suyla ilgilenen bütün taraflar arasındaki ulusal ve uluslararası ilişkileri geliştirmek, su alanında kamuoyunda bilinç ve duyarlılık geliştirici çalışmalar yapmak, Akademinin amaçları arasındadır²³⁵.

Su Akademisi, WWC üyesidir ve GAP İdaresi ile ilişkileri WWC sayesinde gelişmiştir²³⁶.

L. Uluslararası Sulama Ve Drenaj Komisyonu (ICID)

Komisyon, tüm dünyada sürdürülebilir tarımın gerektirdiği tekniklerin benimsenmesi için daha kapsamlı araştırmalar ve sulama, drenaj, taşkın kontrolü ve nehirlerdeki su ve toprak kaynakları için mühendislik, tarım, ekonomi, ekoloji ve sosyal

²³⁴ Sancaktar, s.117.

²³⁵ http://www.oieau.fr/academie/fpresentation_a.htm (8.7.2006)

²³⁶ <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp5.html> (8.7.2006)

bilim uygulamalarını ve gelişimini teşvik etmektir. Komisyon 1954 yılından bu yana BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) içinde danışman statüsünde yer almaktadır. Konsey, bu sayede Komisyondan kendi ilgi alanlarındaki konularda uzmanlık bilgileri ve tavsiyeler alabilmekte, bunun karşılığında Komisyon da Konseyin açık toplantılarında ya da bağlı organlarında temsilci olarak yer alıp yazılı açıklamalar yapabilmekte, özel araştırmalar yapıp raporlar yayınlatabilmekte ve ilgili konularda Konseye bilgi sunabilmektedir.

Ayrıca “Su Kaynakları Yönetimi Politikaları” konusunda; entegrasyon, talep yönetimi ve yer altı sularının korunması ile ilgili olarak OECD tarafından hazırlanmış tavsiye niteliğinde bir rehber bulunmaktadır. Buna göre ana su yönetimi alanları; su temini, kirlenme kontrolü ve su tasfiyesi, bu bağlamda standartların tesisi ve güçlendirilmesi, yönetmelik ve teşviklerin ele alınması, taşkın kontrolü, ticari ve rekreasyon amaçlı su yolu ulaşımı, hidroelektrik enerji üretimi ve çevre güzelleştirme şeklinde belirlenmiştir.

IV. SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ MEVZUAT KONUSUNDA AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATI VE ÜLKEMİZDEKİ DURUM

A. Avrupa Birliği Müktesebatında Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Düzenlemeler

Avrupa Birliği, 2010 yılına kadar tüm yerüstü ve kıyı sularının organik kirlilikten arındırılmasını hedeflemektedir. Bu amaca yönelik olarak hazırlanan Kentsel Su Arıtma Direktifi çerçevesinde yerel yönetimler ve sanayiler tarafından atık su arıtma alanında önemli yatırımlar yapılması gerekmektedir. Bu alandaki Birlik politikaları önceleri içme, balık ve yüzme gibi kullanımlar için gerekli olan su kalitesinin korunması ve bazı temel kirleticilerin kontrolünü hedeflemekteydi. Günümüzde ise su kalitesinin korunmasının, temiz su kaynaklarının ve arzının yönetimi ile bütünleştirilmesi amaçlanmakta, su kalitesi standartları ve deşarj limitlerinin ise ancak doğal nehir havzaları üzerine kurulu ve iyi oluşturulmuş bir su yönetim sistemi çerçevesinde uygulanabileceğine vurgu yapılmaktadır. Tarım alanlarından gelen nitrat, suların kirlenmesinde önemli bir etkidir. 1991 Nitrat Direktifi ile, tarımdan yerüstü ve yer altı

sularına nitrat sızıntısı düzeyini düşürmek amacıyla iyi tarım uygulamaları yasaları hazırlanmış, nitrat kirliliğinden etkilenen sular belirlenmiş ve tarım uygulamaları üzerinde hukuksal yaptırımları olan sınırlamalar ile organik gübre kullanımında limitler içeren eylem programları geliştirilmiştir.

Ülkemiz mevzuatının Avrupa Birliği Müktesebatına uyumlulaştırılması amacıyla Uyum Müktesebatı'nın sular ve atık sularla ilgili kısmı belirlenmiş durumdadır²³⁷.

Ayrıca, hazırlanan mevzuat taslaklarının Başbakanlığa sunulmadan önce Avrupa Birliği normlarına uygun hale getirilmesi için incelenmek üzere Avrupa Birliği Genel Sekreterliğine gönderilmesi ve buradan uygun görüş alınması hususu, 2004/20 Sayılı Başbakanlık Genelgesi ile mecbur tutulmuştur²³⁸.

Sular ve atık sularla ilgili Ülkemizin bu konudaki mevzuatını uyumlulaştırmak durumunda olduğu Avrupa Birliği normlarının başlıcaları şunlardır:

1. Şehir Atık Sularının Yönetimi Hakkında Avrupa Topluluğu Konsey Yönergesi (91/271/EEC)

Avrupa Konseyi, her üye ülkede kentsel atık suların yeterince işleme tabi tutulmamasından kaynaklanan kirliliğin bir diğerinin de sularını etkilediğinden Topluluk düzeyinde eylem gerekmekte olduğunu vurgulayarak 21.05.1991 tarihinde bu yönergeyi kabul etmiştir.

Yönerge kentsel atık suyun toplanması, işlenmesi ve boşaltımı ve belli endüstriyel sektörlerden gelen atık suyun işlenmesi ve boşaltımı işlemlerini içermektedir.

Bu Yönergenin amacı, besin kirliliğinin ve böylece besinlerin neden olduğu kirliliğin ana kaynaklarından biri olan şehir atık sularından gelen özellikle nitratlar ve fosfatlar gibi besinlerle yüzey sularının kirlenmesini azaltmaktır. Ayrıca, içme suyu amaçlı çekilen sudaki nitrat yoğunlaşmalarının azaltılması da hedeflenmektedir. Yönergede, şehir

²³⁷ Bkz. Resmi Gazete, T. 24.07.2003, Sayı 25178 (Mükerrer).

²³⁸ Bkz. Resmi Gazete, T. 12.08.2004, Sayı 25551.

atık suları ve belirli sanayi sektörlerinden gelen atık suların toplanması, artımı ve deşarjı hususunda kurallar konulmuştur. Ayrıca atık su toplama sistemleri ve arıtım tesisleri hazırlığı ile tesislerde istenilen arıtım seviyesini belirlemek için bir zaman tablosu tespit edilmektedir. Zaman tablosu ve kurallar, belirtilen unsurların bir araya gelmesine, büyüklüğüne ve izleme aracılığıyla tespit edilmesi gereken alıcı suların hassasiyetine bağlı olarak değişiklik göstermektedir.

Yönergenin 2 nci maddesinde atık sular, kentsel, evsel ve endüstriyel olarak ayrıma tutulmuş ve tanımlanmıştır²³⁹.

Yönergede; hassas bölgelerde daha sıkı muamele gerektiği, daha az hassas yerlerde ise daha gevşek muamelenin yeterli olacağı, toplama sistemlerine giren endüstriyel su atıkların, atık su boşaltımı ve kentsel atık çamuru gibi genel kuralların, yönetmelikler ve düzenlemelere veya özel izinlere tabi olacağı, su işlenmesinden elde edilen çamurun geri dönüşümünün teşvik edilmesi, çamur atığının yüzey sularına boşaltımının ve atık işleme tesislerinin, su toplama ve çamur boşaltımlarının denetlenerek su boşaltımından çevrenin zarar görmesinin engellenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Yönergenin 9.maddesine göre, bir üye ülkenin sınırları içindeki sular bir başka üye ülkeden boşaltılan kentsel atık sudan olumsuz etkileniyorsa, suları zarar gören ülke diğer ülkeyi ve Komisyona durumu iletir. İlgili Üye Ülkeler söz konusu boşaltımların

²³⁹ Yönergenin 2. maddesinde getirilen tanımlamalar şu şekildedir:

‘Kentsel Atık Su’: Evsel atık su veya evsel ve endüstriyel atıkla ve/ya yağmursuyu atığıyla karışımı.

‘Evsel Atık Su’: Yerleşim birimlerinden ve hizmetlerden açığa çıkan, genelde insan metabolizmasından ve ev işlerinden ortaya çıkan atık sular.

‘Endüstriyel Atık Su’: Ticaret veya endüstri kuruluşlarını taşıyan bina ve müstemilatından boşaltılan evsel atık ve yağmursuyu hariç atık su.

‘Yığın’: Nüfus ve/ya ekonomik etkinliklerin kentsel atık suların derlenip bir kentsel atık su işleme tesisine veya bir son boşaltım alanına yönlendirilmesine yeterli alan.

‘Toplama Sistemi’: Kentsel atık suyun toplanıp yönlendirildiği kanalizasyon sistemi.

‘Uygun Muamele/İşlem’: Kentsel atık suyun herhangi bir muamele/işlem veya boşaltım sistemiyle boşaltımdan sonra toplanan suların uygun kalite hedeflerini ve bu Yönergedeki veya Topluluk yönetmeliklerinde belirtilen ilişkin hükümleri sağlaması

Ötrofikasyon: Suyun besleyicilerle, özellikle azot ve/ya fosfor bileşikleriyle alg ve daha yüksek bitki formlarının hızla çoğalmasına yol açarak suda bulunan organizma dengelerinin istenmeyen yönde bozulmasına ve su kalitesini olumsuz etkileyecek şekilde suyun zenginleşmesi.

‘Haliç’: Bir nehrin ağzındaki tatlı suyla tuzlu suyun birleştiği alan.

‘Kıyı suları’: Sığ su çizgisinin dışındaki veya halicin dış sınırındaki sular.

belirlenmesi ve bu Direktifteki hükümlere uyulmasını garantiye alınması için etkilenen suların korunmasına yönelik boşaltım kaynağında gereken önlemleri alır.

Yönergenin üç eki olup Ek-1 de; kentsel atık sular için zorunluluklar; toplama sistemlerinin ve kentsel atık su işleme tesislerinden karşılama sularına boşaltımın nasıl olması gerektiği, toplama sistemlerine ve kentsel atık su arıtma tesislerine giren endüstriyel atık suların, ön işlemeye tabi tutularak sağlanacak hususların neler olduğu belirtilerek, sonuçların denetimi ve değerlendirilmesi için referans yöntemleri açıklanmıştır.

Ek-2 de, hassas ve daha az duyarlı bölge tanımlarının ölçütü verilmiştir²⁴⁰.

Ek-3 de; endüstriyel sektörler belirtilmiştir²⁴¹.

²⁴⁰ Ek-2 ye göre hassas ve daha az duyarlı bölge tanımlarının ölçütleri şu şekildedir:

A. Hassas bölgeler

Bir su aşağıdaki gruplardan birine dahilse hassas bölge kabul edilir:

(a) Ötrofik olduğu belirlenen veya korunmazsa yakında ötrofik hale geleceği belirlenen doğal tatlı su gölleri, diğer tatlı sular, haliçler ve kıyı suları.

İleri arıtmayla hangi besinin azaltılacağına karar vermede aşağıdaki elementler dikkate alınır

Su değişimi az olup birikimin olabileceği göl, rezervuar ve kapalı koylara dökülen göl ve dereler. Bu alanlarda ötrifikasyon üzerinde hiçbir etkisi olmadığı kanıtlanmadığı takdirde fosfor çıkarımı da yapılacaktır. Büyük yığınlardan boşaltım olduğu takdirde azot çıkarımı da düşünülecektir.

Su değişimin düşük olduğu veya fazla besin aldığı görülen haliçler, körfezler ve kıyı suları: Bu alanlara küçük yığınlardan boşaltım çok önemli değildir ancak büyük yığınlardan boşaltım söz konusu olduğunda fosfor ve/ya azot çıkarımı ötrifikasyon düzeyinde hiçbir etki yaratmadığı kanıtlanmadıkça yapılacaktır.

(b) Önlem alınmadığı takdirde Üye Ülkeler kapsamında 16 Haziran 1975 tarihli 75/440/EEC Konsey Yönergesi'ndeki bulunan ilişkin hükümlerin elverdiğinden daha fazla yoğunlukta azot taşıma ihtimali bulunan içme suyu olarak kullanılan yüzey tatlı suları

(c) Bu Direktif Madde 4 uyarınca ileri düzeyde arıtma gerektiren bölgeler.

B. Daha az hassas bölgeler

Deniz suyu ya da alanı alanda bulunan morfoloji, hidroloji veya özel hidrolik koşulların sonucu olarak atık su boşaltımının çevreyi olumsuz etkilemediği bölgeler daha az hassas bölgeler olarak tanımlanır.

Böylesi alanları tanımlarken üye ülkeler boşaltılan atıkların komşu alanlarda yıkıcı çevre etkileri gösterebilme riskini alırlar. Üye ülkeler ulusal sınırlarının dışındaki duyarlı alanların varlığını dikkate alacaklardır.

Daha az hassas bölge tanımı yaparken aşağıdaki elementler dikkate alınacaktır:

Su değişimi fazla olup kentsel atık su boşaltımından ötürü ötrifikasyon veya oksijen tükenimine maruz kalmayacak görünen açık körfezler, haliçler ve kıyı suları.

²⁴¹ Ek-3' e göre endüstriyel sektörler şunlardır:

Süt üretimi, meyve ve sebze ürünlerinin işlenmesi, içecek şişelenmesi, patates işlenmesi, et endüstrisi, biracılık, alkol ve alkollü içecekler üretimi, bitki ürünlerinden hayvan yemi üretimi, post, deri ve kemiklerden jelatin üretimi, malt-evleri, balık işleme endüstrisi.

Yönerge, çevresel kalite amaçları yaklaşımı ile emisyon sınır değerleri yaklaşımının bir arada kullanılmasına iyi bir örnektir. Sınırlı mali kaynaklar en etkin bir biçimde kullanılırken, Direktif yüksek düzeyde bir çevre koruması da sağlamaktadır²⁴².

Yönergenin; 17. maddesine göre, Üye Ülkelerin 31 Aralık 1993'e kadar bu Yönergenin uygulamaya konmasını sağlayacak bir program hazırlayacaklar ve 19.maddesine göre de 30 Haziran 1993'e kadar bu Yönergedeki hükümleri hayata geçirmeyi sağlayacak ulusal yasa ve yönetmelik ile idari hükümleri yürürlüğe koyacaklardır.

Ülkemizde, bu direktife tam uyumun sağlanması amacıyla Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlık çalışmaları tamamlanarak direktife tam uyumlu olacak şekilde "Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği Taslağı" hazırlanmıştır.²⁴³

2. Tarımsal Kaynaklardan İleri Gelen Nitratın Sebep Olduğu Kirliliğe Karşı Avrupa Topluluğu Konsey Direktifi (91/676/EEC)

1991 tarihli bu talimatın amacı ise, tarımsal kaynaklardan gelen nitrat kirliliği ile ilgilenerek Şehir Atık Sularının Arıtımı Talimatını tamamlamaktır²⁴⁴. Talimat, üye ülkeler hakkında yüzey sularına ve yer altı sularına tarımdan kaynaklanan nitrat seviyesindeki kaybı azaltmak amacıyla uygun tarımsal uygulama prensiplerini oluşturmayı ve teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Talimat izleme kurallarını fosfat ve nitrat kirliliğine karşı hassas olarak tanımlanan alanlarda, organik gübrenin kullanma sınırları ile birlikte tarımsal faaliyetlere yasal olarak uygulanabilir olan sınırlamaları içeren çalışma programları öngörmektedir. Şehir Atık Sularının Arıtımı Talimatı gibi, bu Talimat da uygulama aşamasındadır. Ancak, üye ülkelerin genel olarak yükümlülüklerini zamanında yerine getirmediikleri de dikkate değer bir husustur. Yine Şehir Atık Sularının Arıtımı Talimatı gibi, Nitrat Talimatı da gerekli olan yerlerde daha katı önlemleri zorunlu kılan su yönetimi konusunda iki yaklaşımı bir araya getirmektedir. Komisyon İzleme ve Çerçeve Talimatı

²⁴² DSİ Genel Müd., Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler Komisyonu-Çalışmalara İlişkin Rapor, s. 46.

²⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.cevreorman.gov.tr.

²⁴⁴ DSİ Genel Müd., Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler Komisyonu-Çalışmalara İlişkin Rapor, s. 47.

programının kuralları ile uyumluluğu sağlamak için değişiklikler teklif etme yetki ve görevi bu talimatta da söz konusudur.

Ülkemizde, bu Direktife tam uyumun sağlanması amacıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlık çalışmaları tamamlanarak direktife tam uyumlu olacak şekilde “Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği” hazırlanarak yürürlüğe sokulmuştur²⁴⁵.

3. İçme Suyu Elde Edilmesi Amaçlanan Yerüstü Sularında Aranılan Kalite Hakkında 16.06.1975 Tarihli Yönerge (75/440/EEC)²⁴⁶

Avrupa Konseyi, insani kullanım amaçlı su temini için su kaynaklarının artan oranda kullanımının suyun kirlenmesinin azaltılmasını ve suyun daha fazla bozulmalara karşı korunmasını gerekli kılmakta olduğunu, kamu sağlığını korumak gerektiğini ve bu hedefe ulaşmak için içme suyu temini amaçlı yerüstü suyunun ve bu gibi suların arıtılmasının izlenmesinin gerektiğini; çeşitli Üye Devletlerdeki içme suyu temini amaçlı yerüstü suyu kalitesi hakkında halen uygulamada bulunan ya da hazırlanmakta olan hükümler arasında uyumsuzluğun eşit olmayan rekabet şartları yaratabileceğini ve böylece ortak pazarın işleyişini doğrudan etkileyebileceğini; bu nedenlerle de bu alandaki mevzuatın uyumlulaştırılmasının gerekli olduğunu vurgulayarak 16.06.1975 tarihinde bu Yönergeyi kabul etmiştir.

Yönerge, içme suyu temini amaçlı olarak kullanılan ya da kullanılması amaçlanan taze yerüstü suyunun, uygulama ya da uygun arıtma sonrasında uyması gereken kalite şartlarına ilişkin olup, yeraltı suyu, acı su ve doldurma suyu su yatakları bu Yönergeye tabi değildir. Yönergenin uygulanması amaçları bakımından insani kullanım amaçlı ve kamusal kullanım için su şebekeleriyle dağıtımı sağlanan bütün yerüstü suları içme suyu olarak değerlendirilmiştir.

Yönergede, yerüstü suyu sınır değerlerine göre, üç kategoriye ayrılmıştır. Ve bu gruplar üç farklı kalitede yer üstü suyuna karşı gelmektedirler. Bunların göreceli fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özellikleri EK II’ de tablo şeklinde belirtilmiştir.

²⁴⁵Bkz. Resmi Gazete, 25377, 18.02.2004.

²⁴⁶ Yönergenin tam metni için bkz. <http://rod.eionet.eu.int/show.jsv?id=202&mode=S>

Yönergenin 4. maddesine göre; Üye Devletler yerüstü suyunun belirlenen değerlere uymasını sağlamak için bütün gerekli önlemleri alacaklardır. Her bir Üye Devlet bu Yönergesi ulusal suları ile kendi sınırlarını aşan sular arasında herhangi bir fark gözetmeksizin uygulayacaktır. Bu Yönergenin amaçlarına uygun olarak, Üye Devletler çevrenin sürekli iyileştirilmesini sağlamak için gerekli önlemleri alacaklardır. Bu amaçla, yerüstü suyunun iyileştirilmesi için bir zaman çizelgesi dahil bir sistematik plan hazırlayacaklardır. Bu bağlamda, gelecek 10 yıl içinde ulusal programlar çerçevesinde önemli iyileştirmelerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Yönergenin 10. maddesine göre ise; Üye Devletler bu Yönergeye uymak için gerekli yasaları, tüzükleri ve idari düzenlemeleri bu Yönergenin tebliğinden itibaren iki yıl içinde yürürlüğe koyacaklardır.

Bu yönerge aşağıda açıklayacağımız 09.10.1979 tarihli, (79/869/EEC) Sayılı Direktif ile değişikliğe uğramıştır.

Bu yönerge ve bu yönergede değişiklik yapan 1979 tarihli Direktifteki düzenlemelere uyum sağlamak üzere, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından “İçme Suyu Elde Edilen ve/veya Elde edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine İlişkin Yönetmelik Taslağı” hazırlanarak ilgili kurum ve kuruluşların görüşlerine sunulmuştur. Bu Kurum ve kuruluşlardan gelen görüşler doğrultusunda taslağa son hali verilecektir.²⁴⁷

4. Üye Devletlerde İçme Suyu Elde Edilmesi Amaçlanan Yerüstü Sularının Ölçüm Metotları Ve Örneklem Ve Analiz Frekansları Hakkında 09.10.1979 Tarihli, 79/869/EEC Sayılı Avrupa Birliği Konsey Direktifi

75/440/EEC sayılı Direktifin EK II’ sinde belirlenen parametreler için referans ölçüm metodları ve örnek alma ve analiz frekanslarını ele alan bu Direktif ile, İçme Suyu Elde Edilmesi Amaçlanan Yerüstü Sularında Aranılan Kalite Hakkındaki 16 Haziran 1975 Tarih Ve 75/440/EEC Sayılı Direktif’te bazı değişiklikler yapılmıştır.

²⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.ibb.gov.tr; www.disisleri.gov.tr.

Direktif ile Üye Devletlerde yapılan analizler için, içme suyu temini amaçlı yer üstü suyunun fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özelliklerini belirleyen parametrelerin değerlerini belirlemek için ortak referans metotları oluşturulmuştur.

Direktifin 13. maddesi gereğince Üye Devletler bu Direktifin hükümlerine uymak için gerekli yasaları, tüzükleri ve idari düzenlemeleri, bu Direktifin tebliğinden itibaren iki yıl içinde yürürlüğe koyacaklardır.

75/440/EEC sayılı Direktif için de belirtildiği üzere; Ülkemizde, bu Direktife tam uyumun sağlanması amacıyla taslak mevzuatın hazırlık çalışmaları Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından tamamlanmış olup, direktife tam uyumlu olacak şekilde “İçme Suyu Elde Edilen ve/veya Elde edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine İlişkin Yönetmelik Taslağı” ilgili kurum ve kuruluşların görüşlerine sunulmuştur. Bu Kurum ve kuruluşlardan gelen görüşler doğrultusunda taslağa son hali verilecektir.

5. Yüzme Suyu Kalitesine İlişkin 08.12.1975 Tarih Ve 76/160/EEC Sayılı Avrupa Birliği Konsey Direktifi

Avrupa Topluluğu Konseyi'nin 1975 yılında kabul ettiği bu Direktif, terapi maksatlı sular ve yüzme havuzlarındaki sular hariç, yüzme suyunun kalitesini ele almaktadır. Direktife konu yüzme suları; tamamen akan ya da hala taze olan sular yada bunların kısımları ile deniz suyu anlamındadır ve Her bir Üye Devletin yetkili makamı tarafından yüzmeye açıkça izin verilen sular, yada yüzenin yasaklanmadığı ve geleneksel olarak geniş sayıda yüzücü tarafından yüzülen sulardır.

Yüzme suyuna uygulanacak fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik parametreler ile Üye Devletler, yüzme alanları ya da her bir bireysel yüzme alanı için, yüzme suyuna uygulanacak parametre sınır değerleri bu Direktifin mütemmim cüzü olan EK'inde belirtilmiştir.

Direktifin 4. maddesine göre; Üye Devletler, yüzme suyu kalitesinin belirlenen sınır değerlere uyması için gerekli bütün önlemleri, bu Direktifin tebliğinden itibaren 10 yıl içinde alacaklardır.

Direktifin 12. maddesi gereğince, Üye Devletler bu Direktife uymaları için gerekli yasaları, tüzükleri ve idari düzenlemeleri bu Direktifin yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıl içinde yürürlüğe koyacaklardır. Bunlara ilişkin olarak Komisyonu bilgilendireceklerdir ve bu Direktif kapsamındaki alanda kabul ettikleri ulusal yasa hükümlerinin metinlerini Komisyona göndereceklerdir.

Ülkemizde, bu Direktife tam uyumun sağlanması için, Sağlık Bakanlığı tarafından direktife tam uyumlu olacak şekilde “Yüzme Suyu Kalitesi Hakkında Tebliğ Taslağı” hazırlanmış ve ilgili kurum ve kuruluşların görüşlerine sunulmuştur.

6. Topluluk Su Çevresine Boşaltılan Bazı Tehlikeli Maddelerin Neden Olduğu Kirlenme Hakkında 04.05.1976 Tarihli ve 76/464/EEC Sayılı Konsey Direktifi²⁴⁸

Avrupa Topluluğu Konseyi; Üye Devletlerin, Topluluk su çevresini kirlenmeden, özellikle belli kalıcı, toksik ve biyolojik olarak birikebilir maddelerin neden olduğu kirlenmelerden korumak için genel ve birlikte acil eylem gerçekleştirmelerine gereksinim bulunduğu ve çeşitli Üye Devletlerde belli tehlikeli maddelerin su çevresine boşaltımına ilişkin olarak halen uygulanmakta yada hazırlanmakta olan mevzuat arasındaki farklılıklar bulunduğunu, bunun rekabet şartlarını ve bunun sonucu olarak ortak pazarın işleyişini doğrudan etkileyebileceği nedenleriyle, bu alandaki mevzuatın Topluluk Anlaşma'sının 100. maddesinde öngörüldüğü şekilde uyumlulaştırılması için 1976 yılında bu Direktifi kabul etmiştir.

Direktif, uluslar arası su yollarının ve deniz çevresinin kirlenmeden korunması için düzenlenmiş olan; Karasal Tabanlı Kaynaklardan Gelen Deniz Kirlenmesinin Önlenmesi Sözleşmesi ve Uluslar arası Su Yollarının Kirlenmeye Karşı Korunması Avrupa Sözleşmesi taslağı dâhil bu konudaki diğer sözleşmelerin koordineli bir şekilde uygulanmasını sağlamak üzere ve Avrupa Topluluğu çevre eylem programında tatlı su ve deniz suyunun belli kirleticilerden korunması için öngörülmekte olan önlemlerin hayata geçirilmesine katkı yapacağı düşüncesiyle hazırlanmıştır.

²⁴⁸ Direktifin tam metni için bkz.

http://europa.eu.int/comm/environment/water/water-dangersub/76_464.htm

Direktif ile; Topluluk su çevresinin etkili biçimde korunmasını sağlamak için, zehirlilikleri, kalıcılıkları ve biyolojik birikme özelliklerine dayalı olarak, biyolojik olarak zararsız olan yada hızla biyolojik olarak zararsız olan maddelere dönüşen maddeler hariç, su çevresi üzerinde zararlı bir etki yaracak tehlikeli maddelerin boşaltımı yoluyla kirlenmenin ortadan kaldırılması öngörülerek, bunun sağlanması için yapılması gerekli işlemler açıklanmıştır. Bu kapsamda Direktifin ekinde, suya etki edecek familyalar, kirliliğe etki derecelerine göre listelere ayrılmıştır²⁴⁹.

Topluluk su çevresine boşaltılan özellikle tehlikeli bazı maddelerin boşaltımlarının bir envanterinin yapılması gerektiği, Direktif'in ilgi çekici bir hükmü olarak görülmektedir.

Direktif'in 1. maddesinde; Bu Direktif'in, iç yer üstü suyu, bölgesel sular, iç kıyı suları ve kaynak sularına uygulanacağı belirtilerek bu kavramlar tanımlanmıştır²⁵⁰.

Direktifin 3.maddesine göre; Liste I'de yer alan maddelerden birini içermekte olan herhangi bir boşaltımın, sulara bütün boşaltımları, ilgili Üye Devletin yetkili

²⁴⁹ Direktif ekinde yer alan familyalar şu şekildedir:

Familyalar madde grupları Liste I

Liste I; esas olarak toksiklikleri, kalıcılıkları ve biyolojik birikme özelliklerine dayalı olarak seçilen, biyolojik olarak zararsız yada hızla biyolojik olarak zararsız maddelere dönüşen maddeler hariç, aşağıdaki familyalar ve madde gruplarına ait belli bireysel maddeleri içermektedir:

1.Su çevresinde bu gibi bileşikler oluşturabilecek organopalojen bileşikler ve maddeler, 2.Organik fosforlu bileşikler, 3. Organotin bileşikler, 4. Su çevresinde yada su çevresi yoluyla kanserojen özellikler kazandığı kanıtlanmış maddeler, 5. Cıva ve bileşikler, 6. Kadmiyum ve bileşikler, 7. Kalıcı mineral yağlar ve petrol kökenli hidrokarbonlar ve bu Direktifin 2, 8,9 ve 14. maddelerinin uygulanması amaçları bakımından: Yüzebilin, askıda kalabilen yad bataabilen ve suyun herhangi bir kullanımına müdahale edebilecek kalıcı sentetik maddeler.

Familyalar madde grupları Liste II şunları içermektedir:

- Liste I'de yer alan familyalar ve madde gruplarına ait olup, Direktifin 6. maddesinde atıfta bulunulan sınır değerleri belirlenmemiş olan maddeler,

- Aşağıda listelenen familyalar ve madde gruplarına ait belli bireysel maddeler ve madde kategorileri Ve su çevresinde zararlı etkiye sahip olabilecek, ancak belli bir bölgeyle sınırlı tutulabilecek ve içine boşaltıldıkları suyun özellikleri ve yerine bağlı olan maddeler.

²⁵⁰ Direktifin 1. Maddesinde yapılan tanımlamaların bir kısmı şöyledir:

"iç yer üstü suyu" bir yada daha fazla Üye Devletin topraklarında yer alan bütün statik yada akan tatlı yerüstü suları anlamındadır;

"İç kıyı suları" su yollarının sözkonusu olması halinde tatlı su sınırına kadar uzanan, bölgesel suların genişliğinin ölçülmesinde yararlanılan sınır noktasının kara tarafında kalan sular anlamındadır;

"Tatlı su sınırı" su yatağının, gelgit halinde ve düşüt tatlı su akışı döneminde deniz suyunun varlığına bağlı olarak tuzlulukta bariz bir artış görülen yeri anlamındadır;

"kirlenme" insanlar tarafından, doğrudan yada dolaylı olarak, maddeler yada enerjinin, sonuçları insan sağlığı açısından tehlikelere neden olacak, yaşayan canlılara ve su eko sistemlerine zarar verecek, temel gereksinimlere zarar verecek yada diğer yasal su kullanımlarına müdahale teşkil edecek şekilde, su çevresine boşaltımı anlamındadır.

makamının ön iznini gerektirecektir. İzinde bu gibi maddelerin sulara boşaltımına ve bu Direktifin uygulanması için gerekli olması halinde bu gibi maddelerin kanalizasyon sistemine boşaltımına, ilişkin emisyon standartları getirilecektir ve izinler ancak sınırlı bir süre için verilebilecektir. 4.maddesine göre ise, Üye Devletler Liste 1'deki maddelerin kaynak suyuna boşaltımında sıfır-emisyon sistemi uygulayacaklardır²⁵¹.

Üye Devletlerin bu Direktife uygun olarak, suların kirlenmesini önlemek üzere gerekli bütün önlemleri alacakları ve bu Direktifin hükümlerini engelleyecek bütün faaliyetleri men edecekleri, Direktifin 8. maddesinde, karara bağlanmıştır.

Direktif'in 6. maddesinde, Konsey'in, Komisyondan gelecek teklife göre hareket ederek Liste 1'de yer alan familyalara ait çeşitli tehlikeli maddeler yada madde gruplarının emisyon standartlarının aşmaması gereken sınır değerleri belirleyeceği belirtildikten sonra söz konusu sınır değerlerin ne şekilde belirleneceği açıklanmıştır²⁵².

Ülkemizde Direktifteki düzenlemelere uyum sağlamak üzere, Çevre ve Orman Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından çalışmalar yapılmakta olup bu kapsamda; halen yürürlükte olan "Su Kirliliği Kontrolü ve Su Ürünleri Yönetmelikleri ile Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğine bağlı olarak, Suda Tehlikeli Ve Zararlı Maddeler Tebliği ve Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Teknik Usuller Tebliği gözden geçirilmiş ve düşünülen değişiklikler ilgili kurum ve kuruluşların görüşlerine sunulmuştur. Bu kurum ve kuruluşlardan gelen görüşler doğrultusunda değişiklikler yeniden düzenlenmektedir.

²⁵¹ Direktifin 4.maddesindeki, "bu Direktifin kaynak suyuna ilişkin hükümleri kaynak suyu hakkında ayrı bir Direktifin uygulanmaya başlaması halinde artık uygulanmayacaktır" hükmü gereğince, *Kaynak Suyunun Belli Tehlikeli Maddelerin Neden Olduğu Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkında 80/68/EEC sayılı Konsey Direktifi* kabul edilmiş olduğundan 1980 yılından sonra Direktif kaynak sularına uygulanmamaktadır.

²⁵² Emisyon standartları: klor-alkali elektroliz endüstrisi tarafından yapılan cıva boşaltımları için sınır değerler ve kalite objektifleri hakkındaki 22 Mart 1982 tarih ve 82/176/EEC sayılı Konsey Direktifi (OJ L 81, 27.3.1982, s. 29), bakınız sayfa 210; kadmiyum boşaltımları için sınır değerler ve kalite objektifleri hakkında 26 Eylül 1983 tarih ve 83/513/EEC sayılı Konsey Direktifi (OJ L 291, 24.10.1983, s.1), bakınız s.253; Klor-alkali elektroliz endüstrisi dışında kalan sektörler tarafından yapılan cıva boşaltımları için sınır değerler ve kalite objektifleri hakkında 8 Mart 1984 tarih ve 84/156/EEC sayılı Konsey Direktifi (OJ L 74, 17.3.1984,s.49); hksaklorasikloheksan boşaltımları için sınır değerler ve kalite objektifleri hakkında 9 Ekim 1984 tarih ve 84/491/EEC sayılı Konsey Direktifi (OJ L 274, 17.10.1984, s.11) bakınız s.302; 76/464/EEC sayılı Direktifin Ekindeki Liste I'e dahil edilen bazı tehlikeli maddelerin boşaltımları için sınır değerler ve kalite objektifleri hakkındaki, 16 Haziran 1988 tarih ve 88/347/EEC sayılı Konsey Direktifi (OJ L 158, 25.6.1988, s.35) ve 27 Temmuz 1990 tarih ve 90/415/EEC sayılı Konsey Direktifi (OJ L 219, ...) ile değiştirilen, 12 Haziran 1986 tarih ve 86/280/EEC sayılı Konsey Direktifi ile belirlenmiştir.

7. İnsani Tüketim Amaçlı Suyun Kalitesi Hakkında 03.11.1998 Tarihli ve 98/83/EC Sayılı Konsey Direktifi²⁵³

İnsani tüketim amaçlı suyun kalitesini bilimsel ve teknolojik gelişmeyle ilişkilendiren 15 Temmuz 1980 tarih ve 80/778/EEC sayılı Konsey Direktifin uygulanmasından elde edilen deneyimler Üye Devletler için standartlara uymada başarısızlık hallerini ele almada gerektiği ölçüde esnek ve şeffaf bir yasal çerçeve oluşturmanın gerekli olduğunu göstermiş, bu Direktifin Avrupa Birliği Anlaşması ışığında ve özellikle yardımcılık prensibine uygun olarak yeniden ele alınması gereği doğmuştur. Ve, 1998 tarihli bu Direktif, 1980 tarihli 80/778/EEC sayılı Direktifi, zaruri kalite ve sağlık parametrelerine odaklanarak, Üye Devletlere gerekli görmeleri halinde parametre ilave etme imkanı verecek şekilde yeniden gözden geçirilmesi suretiyle hazırlanmıştır²⁵⁴.

98/83/EC Sayılı bu Direktifte; insani kullanım amaçlı suyun koruyucu sağlıklı bağlantılı kalite parametreleri için Topluluk standartları oluşturulması ve eğer Topluluk önlemleriyle bağlantılı olarak asgari çevre kalitesinin, insani kullanım amaçlı suyun sürdürülebilir kullanımının sağlanması için korunması ve teşvikinin gerekli olduğu, insani kullanım amaçlı suyun kalitesinin insan sağlığı için önemini dikkate alarak insani kullanım amaçlı suyun zorunlu kalite standartlarının topluluk düzeninde belirlenmesi gerektiği, bu tür bir suyun kullanımının tamamlanmış ürünün sağlığa yararlılığını etkilemediğinin ispat edilebilmesi hali hariç gıda endüstrisinde kullanılan suyun da dahil edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Direktif'e göre, suyun içme suyu kalite standartlarına uymasını sağlamak için yüzey ve yeraltı suyunun temiz tutulmasını sağlayacak uygun su koruma önlemleri uygulanmalıdır.

İnsani tüketimde kullanılan suyun kalitesini arttırmaya yönelik bu Direktifin amacının gerçekleştirilmesini sağlayacak ölçüde sert düzeyde ve bireysel parametrik değerler oluşturulmuştur. Bu değerler insani kullanım amaçlı suyun yaşam boyu güvenle tüketilebilmesini sağlayacak şekilde seçilmiştir.

²⁵³ Direktif'in tam metni için bkz.

http://www.italocorotondo.it/tequila/module4/legislation/drink_water_directive/98_83.htm

²⁵⁴ 98/83/EC Sayılı Konsey Direktif'in başlangıç kısmı,

(http://www.italocorotondo.it/tequila/module4/legislation/drink_water_directive/98_83.htm)

İnsani kullanım amaçlı suyun hazırlanması yada dağıtımı, belli materyaller yada maddelerin kullanımını gerektireceğinden, bu gibi madde ve materyallerin insan sağlığı üzerindeki muhtemel zararlı etkilerini önlemek amacıyla kullanımlarını yönetecek kurallar da Direktif te yer almıştır.

Direktifin amacı 1. maddede, “insani kullanım amaçlı suyun sağlığa yararlı ve temiz olmasını sağlayarak kirlenmesinin insan sağlığı üzerindeki etkilerini önlemek” olarak belirtilmiştir.

Direktifte, “insani kullanım amaçlı su” ve “eviçi dağıtım sistemi” kavramları tanımlanmış olup buna göre, insani kullanım amaçlı su;

(a) İçme, pişirme, gıda hazırlıkları yada diğer evsel amaçlarla kullanılması amaçlanan; orijinal halindeki yada arıtılmış, ister kaynağındaki isterse dağıtım ağı, bir tanker yada kaplarla tedarik edilmiş olsun bütün suları,

(b) Her tür gıda imalatında, işlenmesinde insani kullanım amaçlı ürünlerin yada maddelerin pazarlanmasında kullanılan bütün suları ifade etmektedir.

Ev içi dağıtım sistemi ise; normalde insani tüketim amaçlı olarak kullanılan musluklar arasında kurulmuş borular, bağlantılar ve aletler ve su tedarikçisinin ilgili ulusal yasa uyarınca bir su tedarikçisi olarak yetkisi ve sorumluluğunda olmayan dağıtım ağı anlamına gelmektedir.

Direktifin 3. maddesine göre; yetkili ulusal otoriteler tarafından, Üye Devletlerin doğal maden suyu kaynaklarının kullanılması ve pazarlanmasına ilişkin yasalarının uyumlulaştırılması hakkındaki 15 Temmuz 1980 tarih ve 80/777/EEC sayılı Konsey Direktifine uygun olarak kabul ettikleri doğal maden suları ile tıbbi ürünlere ilişkin olarak yasalar, tüzükler ya da idari eylemlerle belirlenen hükümlerin uyumlulaştırılması hakkında 26 Ocak 1965 tarih ve 65/65/EEC sayılı Konsey direktifi anlamında tıbbi ürün teşkil eden sular bu Direktif kapsamı dışındadır²⁵⁵.

²⁵⁵ Ayrıca Direktifin 3. maddesine göre, Üye Devletler;

(a) tamamen yetkili otoritelerin suyun kalitesinin, doğrudan yada dolaylı olarak, ilgili tüketicilerin sağlığını etkilemeyeceğinden tatmin oldukları amaçlarla kullanılması amaçlanan suyu;

Direktifin 4.maddesinde, Üye Devletler insani kullanım amaçlı suların sağlığa yararlı ve temiz olmasını sağlamak için gerekli önlemleri alacakları belirtildikten sonra, bu Direktifin asgari şartları bakımından insani kullanım amaçlı suyun, sağlığa yararlı ve temiz kabul edilmesi için taşınması gereken şartlar Direktifin EK'lerine atıflar yapılarak açıklanmış, 5.maddesinde kalite standartları, 6.maddesinde değerlerin uygulanacağı noktalar belirtilmiştir.

Direktifin 7.maddesi gereği, Üye Devletler insani kullanım amaçlı suyun kalitesinin bu Direktife, Direktifin yürürlüğe giriş tarihinden itibaren beş yıl içinde uyması için gerekli önlemleri alacaklardır.

Direktifin 16.maddesi hükmü gereğince, daha önce bu konuda kabul edilmiş olan 80/778/EEC sayılı Direktif bu Direktifin yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Bir Üye Devletin bu Direktife uymak için gerekli yasaları, tüzükleri ve idari düzenlemeleri yürürlüğe koyması ve öngörülen önlemleri alması halinde, o Üye Devlette insani kullanım amaçlı suyun kalitesine 80/778/EEC sayılı Direktif değil, bu Direktif uygulanacaktır.

Direktifin 17.maddesi ile, bu Direktife uymaları için gerekli yasaları, tüzükleri ve idari düzenlemeleri yürürlüğe koymaları için Üye Devletlere, Direktifin yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıl süre verilmiştir. Ve Üye Devletler bu Direktif kapsamındaki alanda kabul ettikleri ulusal yasa hükümlerinin metinlerini Komisyona göndereceklerdir.

Ülkemizde, bu Direktife tam uyumun sağlanması amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlık çalışmaları tamamlanarak direktife tam uyumlu olacak şekilde "İnsani Kullanım Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik" hazırlanarak 17.05.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir²⁵⁶.

(b) Ticari yada kamusal faaliyetin bir parçası olarak tedarik edilmesi hali hariç, günde 10 m³'ten az, ortalama 50 kişi yada daha az kişi tarafından kullanılabilecek su sağlayan bireysel tedarik kaynağından elde edilen suyu Direktifin dışında tutabileceklerdir.

²⁵⁶ Bkz. Resmi Gazete, 25370, 17.02.2005.

**8. Su Politikası Alanında Topluluk Faaliyeti için bir çalışma çerçevesi
oluşturan 23.10. 2000 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 2000/60/EC Sayılı
Yönergesi**

Avrupa Parlamentosu Ve Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Topluluğunun kuruluş Anlaşmasının 175.maddesini dikkate alarak 23.10.2000 tarihinde bu Yönergeyi kabul etmiştir. Bu Yönerge ile Avrupa Birliğinin su politikasının genel çerçevesi oluşturulmuştur.

Yönergenin giriş bölümünde suyun bir ticari ürün olmayıp, tarihsel miras olarak korunması, savunulması ve ele alınması gereken bir miras olduğunun belirtilmesiyle Avrupa Birliğinin su için temel düşüncesi açıklanmıştır. Suyun ticari bir meta olarak düşünülmemesi, insanlık için önemi hayati derecede olan suyun insani değerlerle değerlendirilmesi yolunda önemli bir gelişme olarak dikkat çekmektedir.

Yönergenin amacı 1.maddede açıklanmıştır. Buna göre bu Yönergenin amacı; iç yerüstü sularının, geçiş sularının, kıyı sularının ve yeraltı sularının korunması için;

(a) Su ekosistemlerinin ve su gereksinimlerine ilişkin olarak, karasal ekosistemlerinin ve su ekosistemlerine doğrudan bağımlı olan bataklık alanlarının statüsünün daha fazla bozulmasını önleyen ve koruyan ve genişleten;

(b) Mevcut su kaynaklarının uzun dönem korunmasına dayalı sürdürülebilir su kullanımını teşvik eden;

(c) Su çevresinin, diğer hususların yanı sıra, öncelikli maddelerin boşaltımları, emisyonları ve kayıplarının aşamalı olarak azaltılması ve öncelikli tehlikeli maddelerin boşaltımları, emisyonları ve kayıplarının durdurulması ya da aşamalı olarak ortadan kaldırılması için özellikli önlemler aracılığıyla, genişletilmiş korunma ve iyileştirilmesini amaçlayan;

(d) Yeraltı sularının kirlenmesinin zaman içinde azaltılmasını sağlayan ve daha fazla kirlenmesini önleyen,

(e) Sellerin ve kuraklıkların etkilerinin yumuşatılmasına ve böylece, sürdürülebilir, dengeli ve eşit su kullanımı için gerekli miktarda iyi kalite yerüstü ve yer altı suyu tedariki tevzii, yer altı suyunun kirlenmesinde önemli azalma, bölgesel ve deniz sularının korunması, ilgili uluslararası anlaşmaların amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunan bir çerçeve oluşturmaktır.

Yönergenin 2. maddesinde, yerüstü suyu, yeraltı suyu, iç su, nehir, geçiş suları, kıyı suları, yapay su kütlesi gibi metinde geçen birçok kavramın tanımı yapılmış, 3. maddesinde nehir havzası bölgesi dâhilinde idari düzenlemelerin koordinasyonunun ne şekilde olacağı açıklanmış, 4. maddesinde çevresel hedefler belirlenmiştir.

Yönergenin 5. maddesine göre, her bir Üye Devlet; her bir nehir havzası bölgesi için ya da bir uluslararası nehir havzası bölgesinin kendi topraklarında kalan kısmı için; insani faaliyetlerin yerüstü suları ve yeraltı sularının statüsü üzerindeki etkisinin gözden geçirilmesi, ve su kullanımının ekonomik analizinin Ekler II ve III' te belirlenen teknik şartlara göre gerçekleştirilmesini ve bunları en geç bu Yönergenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren dört yıl içinde tamamlanmasını sağlayacaklardır. Sözü edilen analizler ve gözden geçirmeler en geç bu Yönergenin yürürlüğe girmesinden itibaren 13 yıl sonra ve ondan sonra her altı yılda bir gözden geçirilecek ve gerek görülürse güncelleştirilecektir.

Yönergenin 6. maddesinde, Üye Devletlerin "Korunan Alanlar Kütüğü" oluşturmaları öngörülmüştür. Buna göre Üye Devletler, yerüstü ve yeraltı sularının ve doğrudan suya bağımlı doğal ortamların ve türlerin korunmasına ilişkin özel Topluluk mevzuatı altında özel koruma gerektiren olarak sınıflandırılan her bir nehir havzası bölgesinde yer alan bütün alanların bir kütüğü ya da kütüklerinin oluşturulmasını sağlayacaktır. Üye Devletler bu kütüğün, en geç bu Yönergenin yürürlüğe girmesinden itibaren dört yıl içinde tamamlanmasını sağlayacaklardır. Ayrıca 13. madde gereğince Üye Devletler tamamen kendi sınırları içinde yer alan her bir nehir havzası bölgesi için bir nehir havzası yönetim planı hazırlayacaklardır. Yönergenin 16. maddesinde su kirliliğine karşı stratejiler, 17. maddesinde ise yeraltı suyunun kirlenmesinin önlenmesi ve kontrolü stratejileri belirlenmiş, 20. maddesinde Yönergenin Teknik Uyarlamaları açıklanmıştır.

Yönergenin 22.maddesinde Yürürlükten Kaldırılan Mevzuat ve Geçiş Hükümleri belirtilmiştir²⁵⁷.

Yönergeye göre, yerüstü su kütleleri bakımından, bu Yönergeyle öngörülen ilk nehir havzası yönetim planı altında oluşturulan çevresel hedefler, asgari olarak, 76/464/EEC sayılı Yönergenin uygulanmasını öngördüğü çevresel hedefler kadar katı kalite standartları getirecektir.

Yönergenin 24.maddesi gereğince, Üye Devletler bu Yönergeye uymaları için gerekli yasaları, tüzükleri ve idari düzenlemeleri en geç 22 Aralık 2003 tarihine kadar yürürlüğe koyacaklardır. Ve Üye Devletler bu önlemleri uygulamaya koyarken, bu önlemlerin bu Direktife atıfta bulunmasını sağlayacaklar ya da bunların resmen yayınlanmasında bu referansların da birlikte yayınlanmasını sağlayacaklardır.

Bu yönergedeki önlemler programlarına Avrupa Birliği Komisyonunun aşağıdaki yönergelerde öngörülen önlemler listeleri de dâhil edilecektir:

Yüzme Suyu Yönergesi (76/160/EEC), Kuşlar Yönergesinde (79/409/EEC), İçmesuyu Yönergesinde (80/778/EEC) (98/83/EC sayılı Yönergesindeki değiştirilmiş şekliyle), Büyük Kazalar Yönergesi (96/82/EC), Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesi (97/11/EC), Kanalizasyon Atıkları Yönergesi (86/278/EEC), Kentsel Atıksu Arıtması Yönergesi (91/271/EEC), Bitki Koruma Ürünleri Yönergesi (91/414/EEC),

²⁵⁷ Yönergenin 22.maddesi gereğince;

- (a) Bu Yönergenin yürürlüğe girmesinden yedi yıl sonra yürürlükten kalkacak Topluluk mevzuatı:
 - Üye Devletlerde içme suyu temini amaçlı yerüstü suyunda gereken kaliteye ilişkin 16 Haziran 1975 tarih ve 75/440/EEC sayılı Yönerge,
 - Toplulukta yerüstü tatlı suyu kalitesi hakkında karşılıklı bilgi değişimi için ortak prosedür oluşturan 12 Aralık 1977 tarih ve 77/795/EEC sayılı Konsey Kararı,
- (b) Bu Yönergenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 13 yıl sonra yürürlükten kaldırılacak olanlar:
 - Üye Devletlerde içme suyu temini amaçlı yerüstü suyunun ölçüm metodları ve örnek alma ve analiz frekanslarına ilişkin 9 Ekim 1979 tarih ve 79/869/EEC sayılı Konsey Yönergesi,
 - Balık yaşamını desteklemek üzere koruma ve iyileştirme gerektiren tatlı suların kalitesi hakkında 18 Temmuz 1978 tarih ve 78/659/EEC sayılı Konsey Yönergesi,
 - Kabuklu deniz ürünleri sularında istenen kalite hakkında 30 Ekim 1979 tarih ve 79/923/EEC sayılı Konsey Yönergesi,
 - Belli tehlikeli maddelerin neden olduğu kirlenmeye karşı yeraltı suyunun korunması hakkında 17 Aralık 1979 tarih ve 80/68/EEC sayılı Konsey Yönergesi,
 - 76/464/EEC sayılı Yönerge (bu Yönergenin yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükten kaldırılacak olan 6. maddesi istisna olmak üzere).

Nitratlar Yönergesi (91/676/EEC), Habitatlar Yönergesi (92/43/EEC) ve Entegre Kirlenmenin Önlenmesini Kontrol Yönergesi (96/61/EC).

Ülkemizde bu Direktife tam uyumun sağlanabilmesi, kamu ve özel sektör için ağır yatırım ihtiyacı gerektiğinden, alt yapı yatırımlarına ve teknik kapasitenin güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Bu nedenle, direktife uyum sağlayacak mevzuatın hangi tarihte yürürlüğe konulabileceği henüz netleşmemiştir. Ancak, Başbakanlığın talimatıyla, Dışişleri Bakanlığının koordinasyonunda Çevre Ve Orman Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından ilgili mevzuatın hazırlığı için çalışmalar yapılmaktadır²⁵⁸.

Bu kapsamda en somut adım, 2872 Sayılı Çevre Kanununda değişiklik yapılması olmuştur. Çevre Kanunu'nun genelinde 5491 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikler kapsamında konumuzla yani sularla ilgili düzenlemelerde de Avrupa Birliği Müktesebatına uyum sağlayacak yönde değişiklikler yapılmıştır.

Bu değişikliklere yukarıda değinilmiş olduğundan burada sadece konumuzla ilgili getirilen yeni hükümlere değinilmekle yetinilecektir.

Çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkelerin belirlendiği 3. maddenin 1) bendinde; bölgesel ve küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar sonucu ortaya çıkan ulusal hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemelerin Çevre Ve Orman Bakanlığının koordinasyonunda yapılacağı belirtilerek, gerçek ve tüzel kişiler, bu düzenlemeler sonucu ortaya çıkabilecek maliyetleri karşılamakla yükümlü tutulmuşlardır.

Çevrenin Korunması başlıklı 9.maddenin c) bendinde, taraf olduğumuz uluslararası sözleşmeler ile koruma altına alınarak koruma statüsü kazandırılmış alanlar ve ekolojik değeri olan hassas alanların her tür ölçekteki plânlarda gösterilmesi zorunluluğu getirilmiş ve bu alanların plân kararı dışında kullanılamayacağı hüküm altına alınmıştır.

²⁵⁸ <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/AvrupaBirligi/YararliDokuman.htm> (05.08.2006)

Kanun'un daha önce yürürlükten kalkmış olan 18. maddesi yeniden düzenlenmiş ve uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerin karşılanması için yapılacak çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik çalışmalara kaynak ayrılması öngörülmüştür.

B. Su Kaynaklarının Yönetimiyle İlgili Diğer Avrupa Birliği Normları

Yukarıdakilerden başkaca, konumuzla ilgili normları ve bunlara Ülkemizin uyumu amacıyla yapılan düzenlemeleri şöylece belirleyebiliriz:

- Arıtma çamurunun tarımda kullanılması halinde çevrenin ve özellikle toprağın korunması hakkında 12.06.1986 Tarihli ve 86/278/EEC Sayılı Konsey Direktifi:

Bu Direktifin Ülkemiz mevzuatına uyumlaştırılması amacıyla Çevre Ve Orman Bakanlığınca “Arıtma Çamuru Direktifi ile Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliğinin Uyumlaştırılması” isimli proje geliştirilmiş ve bu proje Avrupa Birliği İdari İşbirliği Fonu’ndan destek almıştır. Ancak, finansmanını temin için “iş tanımı” hazırlanarak AB Komisyonu Temsilciliğine iletilmiş iken, zaman ve kapsamın daralması nedeni ile bu projeden beklenen faydanın sağlanamayacağı gerekçesi ile Bakanlıkça bu projeden vazgeçilmiş ve “Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği” Direktife uygun hale getirilerek 31.05.2005 tarihli, 25831 Sayılı RG. de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir²⁵⁹.

- Balıkların yaşamını korumaya yönelik tatlı su kalitesine dair 18.07.1978 tarihli, 78/659/EEC Sayılı Konsey Direktifi:

Ülkemizde 2005 yılı bitmeden mevcut Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ve Su Ürünleri Yönetmeliği ile Suda Tehlikeli ve Zararlı Maddeler Tebliğinin gözden geçirilerek bu Direktif ile uyumlu hale getirilmesi planlanmış olmasına rağmen halen

²⁵⁹ Direktifin tam metni için bkz.

<http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/AvrupaBirligi/YararliDokuman.htm> (05.08.2006).

gerçekleşmemiş ancak, taslaklar hazırlanarak ilgili kurum ve kuruluşların görüşleri alınmış ve gelen görüşler doğrultusunda son tazırlıklar devam etmektedir²⁶⁰.

- Bazı tehlikeli maddelerin yarattığı yeraltı suyu kirliliğinin önlenmesine dair 17.12.1979 tarih ve 80/68/EEC Sayılı Konsey Direktifi:

Ülkemizde Direktife tam uyumun sağlanması amacıyla, İçmesuyu Elde Edilen Ve Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine İlişkin Yönetmelik Taslağı hazırlanarak tamalma aşamasına gelinmiştir. Ayrıca bu Direktifle ilgili olarak Çevre Ve Orman Bakanlığınca bir proje teklifi hazırlanarak AB'ye sunulmuş ve teklif hakkında onay beklenmektedir²⁶¹.

IV. TÜRK HUKUKUNDA SU KAYNAKLARININ YÖNETİMİ İLE İLGİLİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

A. Genel Düzenlemeler

1924 Anayasası suların kullanılmasına ilişkin bir düzenleme yapmamıştır. 1961 Anayasası'nın 130 uncu maddesinde;

"Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve iyileştirilmesi hakkı devlete aittir. Arama ve işletmesi devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan özel teşebbüs eliyle yapılması kanunun açık iznine bağlıdır"

hükmü getirilmiştir. Bu düzenleme ile doğal bir kaynak olan su kamusal bir varlık olarak kabul edilmiştir.

1982 Anayasası'nın "Ekonomik Hükümler" başlıklı ikinci bölümünde yer alan 168. maddesinin düzenlenmesi de aynı doğrultudadır. Maddeye göre;

²⁶⁰ Direktifin tam metni için bkz.

<http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/AvrupaBirligi/YararliDokuman.htm> (05.08.2006).

²⁶¹ Direktifin tam metni için bkz.

<http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/AvrupaBirligi/YararliDokuman.htm> (05.08.2006).

“Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletilmesinin, devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılacağı kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunla düzenlenir.”

Yine 1982 Anayasası’nın “Sosyal Ekonomik Haklar Ve Ödevler” başlığı altında yer alan 43 üncü maddesinde;

“Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir”

hükmü, su kaynaklarından yararlanmadaki temel ilkeyi belirtmiştir.

Özel sular hakkında kişiler arasındaki hukuki kurallar, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nun²⁶² “Gayrimenkul Mülkiyeti” ve “Sınırlı Ayni Haklar” hükümleri başlıkları altında “Dördüncü Kitap” ında düzenlenmiştir. Medeni Kanun’un su haklarıyla ilgili getirdiği düzenlemeler ve getirdiği özel su, genel su ayırımı, daha evvel etraflıca incelendiğinden bu konuya burada girilmeyecektir.

Daha evvel açıklandığı üzere su haklarıyla ilgili genel düzenlemeler ve özel suların kullanımı ve mülkiyetiyle ilgili hükümler içeren Türk Medeni Kanunu haricinde, özellikle genel sulara ilişkin dağınık bir mevzuat mevcuttur. Bu mevzuatın bir kısmı sadece sular ile ilgili iken bir kısmı da başka hususlardaki düzenlemeler arasına serpiştirilmiş vaziyettedir. Bu ise karmaşık yapıyı daha da karmaşık hale getirmektedir.

4721 Sayılı Medeni Kanun’un 760 ıncı maddesi ile yapılan yeni düzenlemeye göre,

“Özel mülkiyete tabi arazide bulunan kaynak, kuyu veya derelerden komşuların ve diğer kişilerin su içme, su alma veya hayvan sulama ya da benzer

²⁶² Bkz. Resmi Gazete, 24607, 08.12.2001.

yollarla yararlanmaları özel kanun hükümlerine tabidir. Özel kanun hükmü yoksa yerel âdet uygulanır.”

Sular konusunda, 831 sayılı Yasa ve bu yasaya ek 2659 sayılı Yasa ve uygulama biçimini düzenleyen tüzük hükümleri ile 927 sayılı Yasa hükümlerinden söz edilebilir. Öte yandan 7478 sayılı Köy İçme Suları Yasası da yeni hükümler taşımaktadır. 167 Sayılı Yasa ile de yeraltı suları düzenlenmiştir. Bir yandan, Medeni Kanun’un dışında, bu yasalar ile kamu yararına olmak üzere sınırlamalar konulmuş ve öte yandan, suların kirletilmesini önlemek amacı ile ceza hükümlerine de yer verilmiştir.

Medeni Kanun haricindeki genel sulara ilişkin hukuk sistemimizdeki başlıca hukuki düzenlemeleri şöylece açıklayabiliriz.

1. 442 Sayılı Köy Kanunu

Sular konusunda Cumhuriyet dönemi ilk düzenlemelerinden birisi 1924 tarihli 442 Sayılı **Köy Kanunu**²⁶³.

Bu Kanun ile köy yönetimlerine köyün suyunu temin etme görevi verilmiş ancak bu yönetimlerin maddi imkânlarının yetersizliği nedeniyle uygulamaya geçilememiştir. Köy yönetimlerine suyla ilgili verilen görevler Kanun’un 13 üncü maddesinde ayrıntılı olarak sayılmıştır. Kanun’un 14 üncü maddesinde, köye ortak sulama suyu getirmek, köylünün isteğine bağlı bir görev olarak öngörülmüştür. Kanun’un 17 nci maddesinde ise, bu Kanun’un yürürlüğünden sonra işletilecek kaplıca ve maden sularının gelirleri köy yönetimlerine bırakılmıştır.

Köy Kanunu’nun bu hükümleri, mali yetersizlik nedeniyle uygulama imkânı bulamamış, uygulamada köy yönetimlerinin içme ve sulama suyu ihtiyaçları Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) tarafından yerine getirilmeye çalışılmıştır. KHGM kaldırıldıktan sonra bu görevlerin bir kısmı il özel idarelerine, bir kısmı Tarım Bakanlığı’na, bir kısmı da belediyelere devredilmiştir.

²⁶³ Bkz. Resmi Gazete, 68, 07.04.1340.

Köy Kanununda, köyün müşterek yararlanmalarına konu olan her türlü faaliyet ve hususlarda köy ihtiyar heyeti ile köy muhtarının görevli kılındıkları ve köyün hükmî şahsiyetini köy muhtarının temsil edeceği belirtilmiştir.

Köyün suyunun kesilmesine karşı, köy tüzel kişiliğini temsilen köy muhtarının müdahalenin önlenmesi davasını açmaya hakkı vardır. Bundan doğan zararların ödetilmesini isteme hakkı ise, zarara uğrayan gerçek kişilere verilmiştir. Bu durumda, köy muhtarı dava açamaz. Köyün genel ve ortak mallarından olan su kaynağı ile çevresindeki toprağı kiraya vermek ve işletmek gibi bu mallar üzerindeki yönetim tasarruflarında bulunmak hak ve yetkisi, köy ihtiyar kurallarına tanınmıştır²⁶⁴.

Köy yönetiminin tasarruflarının iptali ve bu tasarruflardan doğan zararlar için ilgilileri idari yargıya başvurabilirler²⁶⁵.

2. Sular Hakkında Kanun

1924 tarihli Köy Kanunu'ndan sonra başka bir düzenleme de 1926 tarihli, 831 Sayılı **Sular Hakkında Kanun** ile yapılmıştır²⁶⁶.

Türk Hukukunda sulara ilişkin düzenlemelerin bulunduğu 831 Sayılı "Sular Hakkında Kanun" mevcut olmakla birlikte, 1926 tarihli olan bu Kanun, gelişen ve değişen şartlardan doğan ihtiyaçları yeterince karşılayamamaktadır.

Bilindiği gibi Osmanlı döneminde kentsel hizmetler kısmen devlet örgütü kısmen de vakıflar eliyle görülmüştür. Önemli belediye hizmetleri zengin kişilerin halk yararına kurdukları vakıflar eliyle yürütülmüştür. Belediye teşkilatları kurulduktan sonra da vakıflar etkinliklerini sürdürmüş, şehir ve kasabalar ile köylere vakıflar aracılığıyla su sağlanmıştır. Sular Hakkında Kanun, bu konuda bir reform yaparak, şehir, kasaba ve köylerin kullanımına ait vakıf sularının yönetimini ilgili yerel

²⁶⁴ Bkz. Yargıtay 6. HD., T. 08.04.1954, K. 2132; Yargıtay 3. HD., T. 05.12.1988, E. 3835, K. 10288 (<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

²⁶⁵ Bkz. Yargıtay 3.HD., T. 16.09.1986, E. 3020, K. 7966; T. 03.11.1987, E. 1982, K. 7966 (<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

²⁶⁶ Bkz. Resmi Gazete, 368, 10.05.1926.

yönetimlere devretmiştir. Bu Kanun ile vakıfların bu alandaki etkinliklerine son verilmiş, su hizmetleri bütünüyle kamu hizmeti kapsamına alınmıştır.

831 Sayılı Kanun, şehir ve kasabalar ile köylerde kamu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik suların sağlanmasını ve yönetimini belediye teşkilatı olan yerlerde belediyelere, belediye olmayan yerlerde Köy Kanunu uyarınca ihtiyar heyetine vermiştir. Kanun'a göre suların tesis, izale ve korunması masrafları belediye ve köylerce temin edilip ödenecektir. Belediyeler, Kanunun yayımından itibaren 5 yıl içinde su gereksinmelerinin nasıl karşılanacağı konusunda bir proje hazırlayıp Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na sunmakla yükümlü tutulmuşlardır. Bu Kanunla bütün ülkede bir altyapı çalışması başlatılmak istenmiştir.

1934 yılında bu Kanuna 2659 Sayılı Kanun ile eklenen Ek-1 maddeye göre;

“Bir belde halkının ihtiyacına özgülü suların kaynakları belediye sınırı dışında bulunsa bile su yollarının ve kaynaklarının bakımı, onarılması, temizlenmesi ve suyun sağlık şartlarına uygun bir halde bulundurulması belediyelere aittir.”

Köy suları için de paralel bir düzenleme getirilmiştir. Yerleşmelerin ortaklaşa yararlanacakları sulara ilişkin olarak bir düzenleme yapan Kanun,

“Şehir ve kasabalarla köylerin ortak sulardaki intifa payları mevcut belgelere ve teamüllere göre tespit olunur. Paylardan başlı başına istifade edilebilirse hisseler ayrılır. Edilemezse tespit olunup katileşen teamüllerine göre ortaklama idare olunur”

düzenlemesini getirmiştir. Ortaklama idare olunacak suları ilgili şehir, kasaba ve köyler; kuracakları birlik eliyle idare edebilirler. Anlaşmazlık yüzünden birlik kurulmaması veya ortaklama idaresinin mümkün olmaması halinde ortak sular en büyük mülki idare amirinin kararı ve ekseriyetin reyi ile kurulacak bir birlik tarafından idare olunacaktır.

Kanunun Ek-5 inci maddesinde, ortak suların tespit ve ayırma işlerinin nasıl ve kimler tarafından yapılacağı belirlenmiş; içme suyu kaynaklarının korunması görevi belediye ve köylere yüklenmiş ve belediyeler ile köylere, su kaynaklarının korunması

için alacakları kararları belediye veya köy sınırları dışında da uygulama yetkisi verilmiştir.

Yargı içtihatlarına göre, 2659 sayılı kanunun 5 inci maddesi gereğince, belli edilen intifa payına razı olmayanlar, mahkemeye başvurabilirler²⁶⁷.

Bu Kanun'a istinaden, 1928 yılında 7044 Sayılı Kanunla "Sular Kanununun Uygulanmasını Gösteren Nizamname²⁶⁸" çıkarılmış olup Tüzük, hangi tür vakıf sularının belediye ve köy ihtiyar heyetlerine nasıl devredileceğini düzenlemiştir.

Nizamname'nin 2 inci maddesi gereğince:

"Doğrudan doğruya bağımsız olarak bir vakıf suretinde yapılmış olan ve kamunun ihtiyaçlarını sağlamaya ayrılmış olan, başka hayrat ile ilgili bulunan, başka hayratla ilgili olmakla beraber vâkfın evlât ve ensabına da yararlanmalar sağlayan, başka hayratı olmamakla beraber belirli miktarı veya fazlası mütevellî veya evlâda ait bulunan sular"

devredilecek sulardır. Nizamname'nin 6 ncı maddesinde ise, bu devrin dışında bırakılan sular ve kurumlar sayılmıştır. Nizamnamenin 1 inci maddesi gereğince, kamu ihtiyaçlarını sağlamaya ayrılan sulardan vakıf sular belediyelere ve belediye kuruluşu olmayan yerlerde ise ihtiyar meclislerine devredilmiştir. İstanbul'da vakıf suyollarının İstanbul Belediyesine devredilmesi de bu düzenleme gereğince gerçekleşmiştir.

Sular Hakkında Kanun ve Nizamnamesi hakkında Yargıtay Altıncı Hukuk Dairesi bir kararında şu yorumlarda bulunmuştur;

"Sular Kanununun 7. ve aynı kanunun 4. ve 2659 sayılı kanunun 1. maddelerine ve bu kanunun sureti tatbikini mübeyyin nizamnamenin meriyete vaazı hakkındaki 7044 sayılı kanunun 4 ve 8. maddesi hükümlerine göre vakıf suların ve bunlara mevkuf akar arazi ve sairenin imâr ve ihyası için sarf edilmiş paraların alınamayacağına, suların onarılması, temizlenmesi ve suyun sıhhat

²⁶⁷ Bkz. Yargıtay 6. HD., T. 21.04.1955, E. 2580, K. 2153 ; T. 21.10.1972, E. 4325, K. 3946 ; Yargıtay 3. HD., T. 17.06. 1991, E. 12380, K. 6934 (<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

²⁶⁸ Bkz. Resmi Gazete, 976, 29.08.1928.

şartlarına uygun bir halde bulundurulması belediyenin vazifesi cümlesinden bulunmasına binaen Sular İdaresinin davacılarından hiç bir şekilde su parası istememesi ve tahsil edilen paranın tümünün istirdadı gerektiği halde, mahkemece su bedelinden fazla istemin reddine dair verilen karar bozulmalıdır²⁶⁹”.

3. Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu²⁷⁰

13.06.2007 tarihli ve 5686 Sayılı olan bu Kanun, jeotermal ve doğal mineralli su kaynaklarının etkin bir şekilde aranması, araştırılması, geliştirilmesi, üretilmesi, korunması, bu kaynaklar üzerinde hak sahibi olunması ve hakların devredilmesi, çevre ile uyumlu olarak ekonomik şekilde değerlendirilmesi ve terk edilmesi ile ilgili usul ve esasları düzenlemek amacıyla hazırlanmıştır.

Kanun; belirlenmiş veya belirlenecek jeotermal ve doğal mineralli su kaynakları ile jeotermal kökenli gazların arama ve işletme dönemlerinde, kaynaklar üzerinde hak sahibi olunması, devredilmesi, terk edilmesi, kaynak kullanımının ihale edilmesi, sona erdirilmesi, denetlenmesi, kaynak ve kaptajın korunması ile ilgili usul ve esaslar ile yaptırımları kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.

4. Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı İle Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun

Sular Hakkında Kanun'dan hemen sonra, 927 Sayılı Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı İle Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun²⁷¹ yürürlüğe girmiştir.

Bu Kanun ile sıcak ve soğuk maden sularının imtiyaz yöntemiyle işletilmesi kurallara bağlanmıştır. Kanun, genel olarak maden sularının işletilmesini, keşfedilen madenlerin ihale usulüne bağlamıştır. Maden suları imtiyaz sözleşmeleri ile özel teşebbüse ihale edilmektedir. Bu kanunun uygulamasına ilişkin olarak Maden Suları Yönetmeliği düzenlenmiş, maden suyu işletme izninin nasıl verileceği yönetmelikte ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

²⁶⁹ Yargıtay 6. HD. , T. 12.5.1975, E. 2574, K. 3514

(<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

²⁷⁰ Bkz. Resmi Gazete, 26551, 13.06.2007.

²⁷¹ Bkz. Resmi Gazete, 408, 30.06.1926.

Yalova Kaplıcaları 1939 yılında özel bir yasaya konu olmuştur. 3653 sayılı bu Yasa, Yalova'da bulunan devlete ait sıcak ve soğuk su kaynaklarıyla kaplıcaların ve bunlara ait binaların işletilmesi amacıyla Yalova Kaplıcaları İşletme İdaresi adı altında tüzel kişiliği olan bir kuruluş oluşturmuş ve kaplıcalar ticari hükümlere göre işletilmek üzere bu idareye devredilmiştir. Böylece, ticari usullerle çalışacak bir çeşit kamu işletmesi kurulmuştur. İdarenin özel teşebbüsle ilişkileri de bu yasada düzenlenmiştir.

5. Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu

Sulara ilişkin bir başka düzenleme de 1943 tarihli, 4373 sayılı **Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Korunma Kanunu**²⁷². Bu Kanun, su baskınlarından korunulması hususunda yapılacak çalışmalarla, bu konudaki yetkili kuruluşları göstermiştir. Buna göre, yüksek seviye gösteren kapalı ve akarsuların taşmasıyla su altında kalan veya su altında kalma olasılığı taşıyan sahaların sınırları Bayındırlık Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından tespit ve ilan olunur. Bu bölgelerde bulunan bina, tesisler, ağaç, set, savak gibi suyun akışına engel olan şeyler kamulaştırma veya bedellerinin ödenmesi gibi yollarla kaldırılabilir. Ayrıca, ilan edilen bu bölgelerde her türlü bina ve tesis yapımı yasaktır. Kanun'da su taşkını konusunda alınacak önlemler, taşkın sırasında yapılacak işler ve görevler tanımlanarak açıklanmıştır.

6. Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun

Ülkemizde su alanındaki yasal düzenlemelerden bir diğeri de 1950 tarihli, 5516 Sayılı **Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun** dur²⁷³.

Belediye sınırları dışında olup devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan bataklık ve bataklık niteliğinde göl ve su birikintileri herhangi bir suretle kurutulması halinde bu kurutmadan elde edilen arazi bu Kanun hükümlerine tabidir. Kanun,

²⁷² Bkz. Resmi Gazete, 5310, 21.01.1943.

²⁷³ Bkz. Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun (5516 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 7413, 23.01.1950.

kurutmanın hangi şartlarda, kimler tarafından yapılacağı, kurutma izninin nasıl verileceği ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Bu Kanun'a göre, bataklıkların kurutulması özel kişilerce de yapılabilecektir. Kurutma işi, özel şahıslara ihale ile verilebilecektir. Özel şahısların kurutmaya istekli olması halinde Devlete en fazla araziye devretmeyi kabul edene ihalenin verilmesi esastır. Bu Kanun uyarınca özel kişilerce kurutulan arazilerde kurutma masrafları kurutana aittir ve kurutulan araziler kurutanlar adına bedelsiz olarak tapuya tescil edilir. Buna karşılık özel şahıs arazinin taahhüt ettiği kısmını Devlete devretmek zorundadır. Araziyi kurutanlar, toprağı tarıma elverişli halde tutmakla mükelleftirler.

7. Yeraltı Suları Hakkında Kanun

Bu alandaki kanunlardan birisi de, 1960 tarihli, 167 sayılı **Yeraltı Suları Hakkında Kanun** dur²⁷⁴.

Yeraltı suları, özel bir kanuna konu olmuş, yeraltı sularının mülkiyeti ve işletilmesi kurallara bağlanmıştır. Buna göre, yeraltı suları genel sulardan olup devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bu suların her türlü araştırılması, kullanılması, korunması, tescili bu kanun hükümlerine tabidir.

Yeraltı sularının her türlü işletilmesi Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün (DSİ) denetimine bırakılmış, yetkileri 7 nci maddede sayılmıştır. Yeraltı suyu işletme sahaları Bayındırlık Bakanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu' nca kabul ve ilan olunur. Yeraltı suyu için kazı yapılması ve kuyu açılması DSİ' nin iznini gerektirmektedir. Yeraltı suyunun aranması da izne bağlanmıştır. Yeraltı suyunun kullanılabilmesi için kullanma belgesi alınması gerekmektedir. İlan edilmiş yeraltı suyu işletme sahaları dışında her arazi sahibi yeraltı suyu aramak ve suyu bulduktan sonra bunun kendi faydalı ihtiyacına yetecek miktarını kullanma hakkına sahiptir. Kanunun 14 üncü maddesi, bu Kanun uyarınca verilen bütün belgelerin DSİ Genel Müdürlüğü tarafından bir sicile geçirileceğini hükme bağlamıştır.

²⁷⁴ Bkz. Resmi Gazete, 10688, 23.12.1960.

Yeraltı suyu ve faydalı ihtiyaç terimleri Kanun'un 2 nci maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre yeraltı suyu; yeraltındaki durgun ya da hareket halinde olan bütün sulardır. Faydalı ihtiyaç ise; kullanacak kimsenin faydalı kullanışları için ihtiyaç duyduğu su miktarıdır. Bu tanım, genel sulardan yararlanma ölçüsüne uygun düşmektedir.

Yeraltı suyu işletme sahaları içinde belge alınarak açılması gereken kuyuların adedi, yerleri, derinlikleri ve diğer özellikleri ile çekilecek su miktarı DSİ tarafından tayin ve tespit edilir. Kuyu açan kişi sadece kendi faydalı ihtiyacına yetecek miktarda su kullanma hakkına sahiptir. Suyun ticaretini yapamayacaktır. Faydalı ihtiyacın miktarı, tahsis edilecek amaca göre DSİ tarafından belirlenmektedir. DSİ, kendi açtığı işletme kuyularının kullanma hakkını gerçek veya tüzel kişilere devredebilir. Devredilen sadece işletme hakkı olup, mülkiyet hakkı devredilmemektedir.

Kanun'un uygulanmasını göstermek amacıyla Yeraltı Suları Tüzüğü yayınlanmıştır²⁷⁵. Tüzük yeraltı suyu işletme sahalarının tespiti, kuyuların açılması, belgelerin düzenlenmesi, çalışmaların denetimi, korunması gibi konuları ayrıntılı olarak düzenlemiştir.

Yeraltı Suları Hakkında Kanun'un uygulanmasına dair çıkan hukuki uyuşmazlıklarda Yargıtay ilgili dairelerinin verdiği kararlara göre:

DSİ tarafından verilen suyu arama belgesi, su tahsis kararı niteliğinde olmadığından, bu belgeye göre bulunan suya yapılan müdahalelerden doğan davalar, adlî yargının görevine girer²⁷⁶.

Yeraltı suları, genel olarak menfaati umuma ait sulardandır. Bir arza malik olmak, onu altındaki suya malik olmayı tazammun etmez. Yeraltı sularından arz maliklerinin istifade şekli ve bunun derecesi mahsus kanunlarında gösterilir. Bu konudaki mahsus kanun ise 167 Sayılı Kanun'dur²⁷⁷.

²⁷⁵ RG.,T.08.08.1961, Sayı 10875.

²⁷⁶ Yargıtay 3.HD., T. 27.12.1993, E.13934, K.23332
(<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

²⁷⁷ Yargıtay 3. HD., T. 16.2.1993, E. 1454, K. 1870

Yeraltı suları, 167 Sayılı Kanun hükümleri uyarınca genel sulardandır. Genel sulardan ise, anılan Kanun'un 4 üncü maddesinde ve bu konuda istikrarlı Yargıtay kararlarında vurgulandığı üzere herkes, kadim ve öncelik hakkı nazara alınarak, kendi faydalı ihtiyacı oranında yararlanabilir²⁷⁸.

8. Köy İçme Suları Hakkında Kanun

Sular hususundaki diğer bir düzenleme, 1960 tarihli, 7478 Sayılı **Köy İçme Suları Hakkında Kanun** dur²⁷⁹.

1926 tarihli Sular Hakkında Kanun köy suları konusunda köy yönetimini görevlendirmişken, 1960 yılında kabul edilen bu Kanun, köylerin içme ve kullanma suyu gereksiniminin DSİ tarafından karşılanacağını öngörmüştür.

Bu işler için valinin başkanlığında, bir daimi encümen üyesi ile DSİ Bölge Müdürü ve İl Bayındırlık Müdürü'nden oluşan bir heyet, üç yıllık çalışma programına uygun olarak yıllık icraat programları hazırlayacak ve DSİ Genel Müdürlüğü'ne gönderilecektir. Programlar DSİ Genel Müdürlüğü'nün teklifi ve Bayındırlık Bakanlığı'nın onayıyla yürürlüğe girecektir. Programların uygulanması DSİ tarafından gerçekleştirilecektir.

DSİ, köy içme suyu işleri için merkezde, bölgelerde ve şubelerde gerekli teşkilatı kurmak yetkisine sahip kılınmıştır. Köy içme suları tesisleri tamamlanınca uygulama projeleri ile birlikte bir tutanakla ihtiyar meclislerine; birkaç köy ya da köyle birlikte belediyelere ait sular söz konusu ise birliklere devir ve teslim edilir. Bu tesisler köylerin ve belediyelerin müşterek malı olur. Tesislerin bakım ve işletmesi köy ihtiyar heyetine ya da birliğe aittir. Birlik ana sözleşmesinde ne gibi konuların yer alacağını DSİ ve ilgili köy ya da belediye temsilcileri belirlerler. Kanun'un 11 inci maddesine göre, bu Kanunun uygulanmasını sağlamak açısından, kamuya ait sular ile köyün ve köylünün eskiden beri kullanımında olan suları köyün, köylerin veya meskûn

(<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

²⁷⁸ Yargıtay 3. HD., T. 19.6.1997, E. 5527, K. 6154

(<http://www.kazanci.com.tr/cgi-bin/highlight.cgi?file=ibb/files>)

²⁷⁹ Bkz. Resmi Gazete, 7478, 16.05.1960.

mahallerin içme suyu ihtiyacına tahsis etmeye, tahsis şeklini değiştirmeye DSİ yetkili kılınmıştır.

Köy suları ile ilgili çıkan hukuki uyuşmazlıklarda verilen yargı içtihatlarına göre, bu kanun hükümleri köyler arasındaki ihtilaflarda uygulanır, şahıslarla köy tüzel kişilikleri arasındaki ihtilaflarda uygulama alanı bulmaz²⁸⁰.

9. Askeri Garnizonların İçme ve Kullanma Sularının Temini Hakkında Kanun

1960 tarihli bir başka kanun da 78 Sayılı **Askeri Garnizonların İçme ve Kullanma Sularının Temini Hakkında Kanun** dur²⁸¹.

Bu Kanun'a göre, askeri garnizonların içme ve kullanma sularının sağlanması DSİ tarafından yerine getirilir. Belediye sınırları içerisindeki garnizonların suyunu belediye temin edemez ise, İller Bankası, DSİ, ilgili belediye ve Milli Savunma Bakanlığı ortak hareket ederek sorunu çözecektir.

10. Ankara İstanbul ve Nüfusu Yüz binden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun

Sularla ilgili bir diğer kanun, 1968 tarihli, 1653 Sayılı, **Ankara, İstanbul ve Nüfusu Yüz binden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun**²⁸² dur.

Bu Kanun, adı geçen illerin içme, kullanma ve endüstri suyunun DSİ ve belediyelerce sağlanmasını öngörmektedir. Buna göre DSİ, baraj izale hatları ve arıtma tesislerini, belediyeler ise depo ve dağıtım şebekelerini yapacaklardır.

²⁸⁰ Bkz. Yargıtay 6. HD., T. 10.03.1964, E. 7023, K.1155; T. 04.03.1967, E. 4710, K. 1064

²⁸¹ Bkz. Askeri Garnizonların İçme ve Kullanma Sularının Temini Hakkında Kanun (78 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 10694, 30.12.1960.

²⁸² Bkz. Ankara, İstanbul ve Nüfusu Yüz binden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun (1053 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 12951, 16.07.1968.

11. Su Ürünleri Kanunu

Sularla ilgili bir diğer düzenleme ise su ürünleri alanındadır. Bu düzenleme 1971 tarihli, 1380 Sayılı **Su Ürünleri Kanunu** ile getirilmiştir²⁸³.

Bu Kanuna göre, su ürünü üretebilecek su sahaları için olan iç sular, göller, baraj gölleri gibi yerlerdeki faaliyetler belli kurallara bağlanmıştır. Kanun'a göre, Devletin hüküm ve tasarrufundaki su ürünü üretim alanları, su ürünü üretimi yapılmak üzere, öncelikle birlik ve kooperatiflere 30 yıla kadar kiraya verilebilmektedir. Kanun ile, su ürünleri üretiminde müteşebbislerin teşvik edilmesi de amaçlanmaktadır. Kanunun geçici maddelerinde yer alan hükümlerle, zararlı atıksu üreten tesislere arıtma için gerekli tesisleri yapma zorunluluğu getirilmek suretiyle, su ürünleri üretilen sularda kirliliğin önlenmesi amaçlanmıştır.

12. Karasuları Kanunu

Kullanma suları ile ilgili olmamakla beraber genel sulardan olan denizlerimizi ilgilendiren bir kanun olarak 2674 Sayılı **Karasuları Kanunu**²⁸⁴ 20.05.1982 tarihinde kabul edilmiştir.

Bu kanuna göre; karasularının genişliği Bakanlar Kurulunca tespit edilecek esas hatlardan itibaren ölçülür. Türk karasuları Türkiye ülkesine dâhildir ve genişliği 6 deniz milidir. Bakanlar Kurulu bazı durumlarda altı deniz milinin üzerinde karasuları genişliği tespit etmeye yetkilidir. Esas hatların kara tarafında kalan sular ve körfez suları Türk iç sularıdır. Kanunda karasularının ne şekilde belirleneceği teknik olarak düzenlenmiştir²⁸⁵.

13. Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu

Bu alandaki diğer bir yasal düzenleme ise 1984 tarihli, 3083 Sayılı **Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu**dur.

Bu Kanun'un amacı; devletçe sulama yapılacak alanlarda verimin artırılması için arazi toplulaştırması yapmak, topraksız çiftçileri toprak sahibi yapmaktır. Bu

²⁸³ Bkz. **Resmi Gazete**, 13799, 04.04.1971.

²⁸⁴ Bkz. **Resmi Gazete**, 17708, 29.05.1982. RG. T. 29.05.1982, Sayı 17708.

²⁸⁵ Geniş bilgi için bkz. Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, İzmir, 2000, s. 278 vd.

amaçla kamulaştırma yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiştir. Yasada belirtilen amaçları gerçekleştirmek üzere, uygulama alanlarında ilgili kuruluşça, isteğe bağlı veya maliklerin onayı aranmaksızın arazi toplulaştırması yapılabilir. Yine, uygulama alanlarında arazi dağıtımını gerçekleştirmek amacıyla özel kişilere ait tarım arazilerinin kamulaştırılması mümkündür. Bu yasanın uygulanmasını göstermek amacıyla bir de yönetmelik düzenlenmiştir.

Tarım alanlarında en uygun büyüklüğün sağlanması ve tarım arazilerinin adil dağılımı açısından bu son derece önemli bir kanundur. Arazi toplulaştırması yapma yetkisi kuruluş kanunuyla DSİ' ye de verilmiştir. Türkiye'de tarım arazilerinin aşırı küçülmesi önemli bir sorun olduğu gibi, bazı yerlerde arazinin belirli ellerde toplanmış olması da önemli bir sorundur. Bu Kanun ile bu sorunlara bir çözüm getirilmek istenmiştir.

14. Kıyı Kanunu

Bu konuda çıkartılmış bulunan kanunlar kapsamında tüm kıyı çevresini ilgilendiren 3621 Sayılı **Kıyı Kanununu** da sayabiliriz²⁸⁶.

Kıyılarla ilgili düzenleme yapan ilk kanun 1984 tarihinde kabul edilen 3086 Sayılı Kıyı Kanunu dur. Ancak bu kanun, kıyıların kullanılmasında kamu yararı gözetilmesi gerektiğini hükme bağlayan 1982 Anayasası'nın 43 üncü maddesine aykırı görülerek, 1986 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından tümüyle iptal edilmiştir²⁸⁷.

İptal edilen 3086 Sayılı Kıyı Kanunu'nun yerine, 1990 yılında 3621 Sayılı Kıyı Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiştir²⁸⁸.

3621 Sayılı Kıyı Kanunu, deniz, doğal ve yapay göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin devamı niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerini koruma ve toplum yararlanmasına açık kamu yararına kullanma esaslarını düzenlemek amacıyla yayınlanmıştır. Kıyı Kanunu, deniz, göl ve akarsu kıyılarını ve bu kıyıların etkisinde olan sahil şeritlerini, yine bu yerlere bağlı doğal zenginlikleri korumak için bir

²⁸⁶ Bkz. Resmi Gazete, 18592, 01.12.1984

²⁸⁷ Bkz. Resmi Gazete, 19160, 10.07.1986.

²⁸⁸ Bkz. Resmi Gazete, 20495, 17.04.1990.

takım esaslar getirmiştir. Kanun'a göre, kıyılar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Kıyı ve sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kanunla, kıyıların her türlü kirliliğe karşı korunması yanında yapılanma yasağı da getirilmiştir²⁸⁹.

Kıyılar hakkında Kıyı Kanunu'ndan başka, bu kanunun uygulanmasını göstermek üzere **“Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik”** de yayımlanmıştır.

Bazı kanunlar; kamu kurumlarının kuruluş kanunu olup, hem kamu kurumunun teşkilat, görev ve yetkilerini belirlemekte hem de kamu kurumuna su ile alakalı görev ve yetkiler vermektedir. Ülkemizdeki su yönetimiyle ilgili düzenlemeler içeren ve bir kısmına çalışmanın akışı içerisinde ilgili yerlerinde geniş olarak değinileceğinden burada sadece belirtmekle yetineceğimiz kanunları şöylece zikredebiliriz:

B. Su Kaynaklarının Yönetimi İle İlgili Diğer Yasal Düzenlemeler²⁹⁰

- 6200 Sayılı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun.

- 2560 Sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.

- 441 Sayılı Tarım ve Köy işleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname

- 2690 Sayılı Atom Enerjisi Kurumu Kanunu.

- 3154 Sayılı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Teşkilat ve görevleri Hakkında Kanun.

- 2819 Sayılı Elektrik İşleri Etüt İdaresi Teşkiline Dair Kanun.

- 4759 Sayılı İller Bankası Kanunu.

²⁸⁹ Kıyılarla ilgili hukuki ihtilaflar ve Kıyı Kanunu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sancaktar, ss. 215-240; Ümit Akın, **İdare Hukuku Açısından Kıyıların Tabii Olduğu Hukuki Rejim**, Ankara, 1998, s. 29 vd.; Lale Sirmen, “Kıyı Değişiklikleri-1”, **Yargıtay Dergisi**, C.5, S.4, s.813.

²⁹⁰ Düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. “Ek” bölümü.

- 3800 Sayılı Orman Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.
- 3025 Sayılı Van Gölü İşletmesi Kanunu.
- 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu.
- 486 Sayılı Umuru Belediye Müteallik Ahkâmı Cezaiye Hakkında Kanun
- Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu

C. Suların Kirliliğe Karşı Korunmasıyla İlgili Hukuki Düzenlemeler

Su varlığının korunması, genelde ilgili mevzuata ikincil düzey konu olarak yerleştirilmiştir. Özel olarak bu amaçla yapılmış birçok tüzük ve yönetmelikte oldukça geniş boyutlu düzenlemeler mevcuttur. 1980'li yılların öncesinde koruma amaçlı hükümler çeşitli yasa ve yönetmeliklere serpiştirilmiş iken, 1980'li yıllarda kendi başına bu amacı güden bir dizi sistematik düzenleme yapıldığı görülmektedir.

Çevre Kanunu ve onun uygulanmasına ilişkin yönetmelikler doğal çevrenin en önemli parçası olan su varlığının kirlenme ve bilinçsiz kullanıma karşı korunmasını birincil sorun olarak düzenlemiştir. Önce gelişmiş sanayi toplumlarında gelişen doğal çevrenin korunması gerektiği bilinci ülkemizde de etkisini göstermiş, plansız kentleşme ve sanayileşmenin yarattığı aşırı çevre kirliliği olgusu bu bilincin artmasına neden olmuştur. Önce Çevre Kanunu çıkarılmış, ardından çeşitli aşamalardan sonra Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Her türlü sanayi tesisi ve altyapı tesisleri inşasında bu kuruluşların çevreyi kirletmeyecek nitelikte olması ön şart haline gelmiş; bunu en üst düzeyde denetleyecek mekanizmalar oluşturulmuştur.

Anayasa'nın 43, 44, 56, 63, 168. maddeleri çevrenin ve su kaynaklarının korunmasıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir. 18.03.1340 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu 'nın 6, 8, 13, 14, 36, 68. maddeleri; Türk Medeni Kanunu 'nın birçok maddesi; 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu 'nın birçok maddesi; 1520 sayılı İskan Kanunu;

6968 sayılı Zırai Mücadele ve Zırai Karantina Kanunu; Ankara, İstanbul ve Nüfusu Yüzbinden Yukarı Olan Şehirlere İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun; 2.9.1964 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Zırai Karantina Tüzüğü, su kaynaklarının korunması konusunda doğrudan ya da dolaylı hükümler içermektedir. Su, toprak ve yiyecek maddelerinin pis sularla kirlenmesini önleyerek aile ve toplum sağlığını korumak amacını taşıyan Lağım Mecrası İnşası Mümkün Olmayan Yerlerde Yapılacak Çukurlara Ait Yönetmelik, köy sağlık memurlarını köy sularının temizliğini ve sağlığını korumak ile görevlendiren Köy Sağlık Memurları Yönetmeliği konuyla ilgili diğer düzenlemeler olarak belirtilebilir.

Yeraltı Suları Tüzüğü ’nün 14 üncü maddesi yeraltı su kaynaklarının kirlenmesini önlemek amacıyla düzenleme yapmıştır. Yine, gerek Yeraltı Suları Kanunu, gerekse Tüzük yeraltı su rezervinin korunması ve varlığını sürdürmesi amacıyla birçok önlem öngörmüştür. Yeraltı sularının korunması konusunda DSİ yetkili ve görevli kılınmıştır. Sular Hakkında Kanunun Ek 7 nci maddesinde;

“İçmesuyu kaynaklarında zarar verecek ve sağlık şartlarını bozacak şekilde tarla açmak ve hayvan bırakmak, sulama yapmak belediye veya ihtiyar meclislerince yasak edilebilir”

hükmünü koyarak idareyi kaynakların temiz tutulması konusunda görevlendirmiştir. Su Ürünleri Kanunu ve bu kanun uyarınca yayımlanan Su Ürünleri Yönetmeliği bu konuda kurallar içermektedir. Kanunun 20 nci maddesine göre, su ürünlerine veya bunları tüketenlerin sağlığına veya üretim araçlarına zarar veren maddelerin iç sulara ve denizdeki üretim sahalarına veya civarına dökülmesi yasaktır. 11 inci maddeye göre, su ürünlerine ya da bunları tüketenlerin sağlığına ya da üretim araçlarına zarar veren maddelerin iç sulara ve denizdeki üretim sahalarına dökülmesi yasaktır. Dökülmesi yasal olan zararlı maddeler ve alıcı ortama ait kabul edilebilir değerler bu Yönetmeliğin 5 sayılı ekinde gösterilmiştir. Atıkların zararlı etkisini tespit etmek için atık suyun alıcı suya karışma noktasından önce deşarjdan su numunesi alınır. Sulara boşaltılacak atıklar için atık değerleri bu Yönetmeliğin 6 sayılı ekinde verilmiştir. 12 nci maddeye göre; “Sulara Boşaltılacak Zararlı Atıklar Yönetmeliği”nin 6 sayılı

ekinde gösterilen kabul edilebilir değerlere indirildikleri takdirde iç sulara ve denizlerdeki su ürünleri üretim yerlerine dökülebilir. Burada arıtma tesisi zorunluluğu getirilmiş olmaktadır. Yönetmeliğe ekli listede atıklarda aranacak fiziksel-kimyasal özellikler ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Radyoaktif maddeler hiçbir şekilde sulara bırakılmayacaktır.

İçme ve Kullanma Sularının Dezenfeksiyonuna Ait Yönetmelikte ise;

“Amme Tesisleri” vasıtasıyla temin, isale ve tevzi olunan içme ve kullanma sularının nasıl arındırılacağını düzenlemiştir. Belediye teşkilatı olan ve nüfusu 3000’in üzerinde olan bütün kasaba ve şehirlerde içme ve kullanma sularının dezenfeksiyonu, kaynak ve özelliklerine bakılmaksızın zorunlu yapılmıştır. Yönetmelik, suyun klorlanarak dezenfeksiyonunu ayrıntılı olarak düzenlemiştir. İçme Suyu Tesislerinde Su Getirme ve Dağıtım Hatları Sanat Yapılarının İşletmeye Açılmasından Evvel Dezenfeksiyonuna Ait Yönetmelik de 1967 yılında aynı tarihte Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur. Yönetmelikle tesislerin dezenfeksiyonu ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Kirliliğin engellenmesine yönelik olarak 2006 yılında Maliye Bakanlığı ve Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından müştereken yapılan ve Bakanlık bütçesinde öngörülen ödenekten çevre ile ilgili olarak yapılacak harcamalar ve karşılıksız yardımlar ile verilecek kredilerin; harcama usullerini, uygulanacak vade ve faiz oranlarını ve bütçeye kaydedilecek gelirlerin tahsilâtına yönelik esas ve usulleri kapsayan bir düzenleme de, “Çevre Kirliliğinin Önlenmesi Ve Temizlenmesine Yönelik Faaliyetler İçin Yapılacak Harcama ve Yardımlar ile Verilecek Kredilere İlişkin Yönetmelik” tir²⁹¹.

Yukarıda incelenen hukuki metinlerde su kaynaklarının korunması konusu ağırlıklı bir önem taşımamakta korumayla ilgili dolaylı düzenlemeler içermektedir.

²⁹¹ Bkz. Resmi Gazete, 26091, 25.02.2006.

1. Çevre Kanunu

Suların korunmasıyla ilgili temel kanun, özellikle su kaynaklarını çevrenin en temel öğelerinden biri olarak gören ve su kaynaklarının korunmasına ilişkin düzenlemeler içeren 09.08.1983 tarihli **2872 Sayılı Çevre Kanunudur**²⁹².

Çevre Kanunu, özellikle çevreyi kirletenlere karşı etkin olamadığı, çevrenin korunmasında etkisiz kaldığı yolundaki son yıllardaki yoğun eleştiriler neticesinde, **5491 Sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**²⁹³ ile kapsamlı bir değişikliğe uğramış, çevreye karşı işlenen suç ve kabahatlerin karşılığı cezalar arttırılmıştır.

Kanun ile her türlü atık ve artığın çevreye zarar verecek şekilde, ilgili yönetmeliklerde belirtilen standart ve yöntemlere aykırı olarak, doğrudan ve dolaylı biçimde alıcı ortama vermeyi, depolamayı, taşımayı, uzaklaştırmayı ve benzeri faaliyetlerde bulunmayı yasaklanmıştır.

Faaliyetleriyle çevreyi etkileyecek kişi, kurum ve kuruluşlara, bir “Çevresel Etki Değerlendirme Raporu” (ÇED) hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. Bu konuda ÇED Yönetmeliği düzenlenmiştir. Çevre değerlendirmesine tabi faaliyetler bu Yönetmelikte açıklanmıştır²⁹⁴.

Çevreyi olumsuz etkileyecek işletmelere, gerekli arıtma tesislerini yaptırmadıkları sürece işletme izni verilmeyecektir. Kuruluşlar, mevzuatta öngörülen arıtma tesis veya sistemlerini müstakil veya ortak olarak kurmakla yükümlüdürler. Arıtma tesisleri kurulup işletmeye hazır hale getirilmedikçe işletme ve kullanma izni verilemez. Atıkların alıcı ortama verilmesinde uygulanması gereken teknik usuller, alıcı ortamın özelliği ve ortamdan yararlanma olanakları göz önüne alınarak yönetmelikle belirlenir. Arıtma konusunda Su Ürünleri Yönetmeliği ve Kanundaki düzenlemelerin de dikkate alınması gerekir. Su ürünlerinin avlandığı alıcı ortamlara bırakılacak atıkların arıtma değerleri göz önünde bulundurulmalıdır.

²⁹² Bkz. Resmi Gazete, 18132, 11.08.1983.

²⁹³ Bkz. Resmi Gazete, 5491, 26.04.2006.

²⁹⁴ Bkz. Resmi Gazete, 25318, 16.12.2003.

Kanunun amacı, 1 inci maddede;

“...bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunarak... yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri... hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemektedir.”

şeklinde belirtilmiş iken 5491 Sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle amaç,

“Bu Kanunun amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır.”

şeklinde değiştirilmiştir.

Yine, Kanun’a göre çevre koruması;

“Ekolojik dengenin korunması, havada, suda, toprakta kirlilik ve bozulmaların önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan çalışmaların bütünüdür.”

şeklinde ifade edilmiş iken, 5491 Sayılı Kanunla, çevre koruması;

“Çevresel değerlerin ve ekolojik dengenin tahribini, bozulmasını ve yok olmasını önlemeye, mevcut bozulmaları gidermeye, çevreyi iyileştirmeye ve geliştirmeye, çevre kirliliğini önlemeye yönelik çalışmaların bütünü”

olarak ifade edilmiştir.

Çevrenin korunmasıyla ilgili temel ilkelerin sayıldığı 2872 Sayılı Çevre Kanunun 3 üncü maddesi 5491 Sayılı Kanunla yeniden düzenlenmiştir. Buna göre:

- Başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile görevli olduğu, çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğin giderilmesi alanlarındaki her

türlü faaliyette; Bakanlık ve yerel yönetimler ile gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği içinde olacakları,

- Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşların, karar alma süreçlerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesini gözetcekleri ve yapılacak ekonomik faaliyetlerin faydası ile doğal kaynaklar üzerindeki etkisi sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde uzun dönemli olarak değerlendirileceği,

- Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkının esas olduğu, Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlü oldukları,

- Her türlü faaliyet sırasında doğal kaynakların ve enerjinin verimli bir şekilde kullanılması amacıyla atık oluşumunu kaynağında azaltan ve atıkların geri kazanılmasını sağlayan çevre ile uyumlu teknolojilerin kullanılmasının esas olduğu,

- Kirlenme ve bozulmanın önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için yapılan harcamaların kirleten veya bozulmaya neden olan tarafından karşılanacağı, kirletenin kirlenmeyi veya bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak için gerekli önlemleri almaması veya bu önlemlerin yetkili makamlarca doğrudan alınması nedeniyle kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamaların 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun²⁹⁵ hükümlerine göre kirletenden tahsil edileceği,

- Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirletme bedeli alınması, karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşviklerin kullanılacağı,

²⁹⁵ Bkz. Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (6183 Sayılı Kanun), Resmi Gazete, 8469, 28.07.1953.

- Bölgesel ve küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar sonucu ortaya çıkan ulusal hak ve yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemelerin Bakanlığın koordinasyonunda yapılacağı, gerçek ve tüzel kişilerin, bu düzenlemeler sonucu ortaya çıkabilecek maliyetleri karşılamakla yükümlü oldukları,

- Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemelerin Bakanlığın koordinasyonunda yapılacağı,

hususları, çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler olarak belirlenmiştir.

Kanun denetim yetkisini Çevre Bakanlığı'na vermiştir. 5491 Sayılı Kanunun 9 uncu maddesiyle yapılan değişiklikle, gerektiğinde bu yetkinin, Bakanlıkça; il özel idarelerine, çevre denetim birimlerini kuran belediye başkanlıklarına, Denizcilik Müsteşarlığına, Sahil Güvenlik Komutanlığına, 13.10.1983 tarihli ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanununa göre belirlenen denetleme görevlilerine veya Bakanlıkça uygun görülen diğer kurum ve kuruluşlara devredileceği, denetimlerin, Bakanlığın belirlediği denetim usûl ve esasları çerçevesinde yapılacağı, askerî işyerleri, askerî bölgeler ve tatbikatların bu Kanun çerçevesindeki denetimi ve neticelerine ait işlemler; Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Bakanlık tarafından müştereken hazırlanacak yönetmeliğe göre yürütüleceği belirtilmiştir.

5491 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra Çevre Kanunu'nda suların korunmasına has diğer düzenlemeleri de belirtecek olursak:

Su kirliliğine yol açan gemiler için öngörülen cezai müeyyideler 2872 Sayılı Çevre Kanunun 22 inci maddesinde düzenlenmiştir. Maddede kirliliğe yol açan geminin büyüklüğü ve tonajı dikkate alınmak suretiyle verilecek cezalar kategorize edilmiş, öngörülen cezalar geminin meydana getirdiği kirlilik miktarına göre bir belirleme yapmamıştır. Yani bir gemi suda bir kirlilik meydana getirdiğinde bu gemiye verilecek ceza; oluşan kirliliğin miktarına bakılmaksızın, geminin gros tonuna göre

belirlenecektir. Bu husus, herkese işlediği suçla mütenasip bir ceza verilmesi prensibine ters görünmektedir.

Nitekim; Haydarpaşa Limanında demirli bir geminin yoğun foul oil kirliliği yapıldığının tespit edilmesi üzerine bu gemiye Çevre Kanunu uyarınca para cezası verilmiştir. İlgilisi, cezayı tanzim eden İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı aleyhine bu cezanın iptali talebiyle idare mahkemesine başvurmuş ve cezanın dayanağı olan Çevre Kanunu'nun 22 nci maddesinin Anayasaya aykırı olduğunu iddia etmiştir. İstanbul 5. İdare Mahkemesi de bu iddiayı ciddi bularak, 2004/2550 Esas No'lu, 01.07.2005 tarihli kararıyla; kirliliğe yol açan gemilere verilecek cezaları düzenleyen Çevre Kanunu'nun 22 nci maddesinin Anayasaya aykırılığı iddiası hakkında karar verilmesi için dosyanın Anayasa Mahkemesine gönderilmesine karar vermiştir²⁹⁶. Anayasa Mahkemesi zikredilen 22 nci maddenin Anayasaya aykırı olup olmadığı hakkında henüz bir karar vermiş değildir.

5491 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından çıkartılan "2872 Sayılı Çevre Kanunu Uyarınca Verilecek İdari Para Cezalarına İlişkin Genelge"²⁹⁷ ile, Çevre Kanununun 5491 Sayılı Kanunun 14 üncü maddesi ile değişik 20 nci maddesinde belirtilen idari cezaların uygulanması gerektiği vurgulanarak, 13/5/2006 tarihinden sonra işlendiği tespit edilen fiillere verilecek idari nitelikteki cezalar, ihlalin niteliğine göre gruplandırılmak suretiyle gösterilmiş ve Genelgenin 5 inci maddesinde su kirliliğine dair cezalar belirtilmiştir²⁹⁸.

²⁹⁶ Konuya ilişkin İstanbul 5. İdare Mahkemesi'nin 2004/2550 Sayılı, 01.07.2005 tarihli kararında (yayınlanmamıştır) şu gerekçelere yer verilmiştir:

"...2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 8.maddesinin 1.fıkrasında, her türlü atık ve artığın Kanunda tanımlandığı şekilde yaratacağı kirlilikten söz edilmiş, Kanunun 22. maddesinde de, deniz araçlarının farklı hacim ve büyüklüklerine bağlı olarak ifade edilen gros tonu esas alınarak deniz aracının yarattığı kirlilik miktarı gros tona bağlanmıştır.

Oysa balast tahliyesini sintine tahliyesi yapmak suretiyle yaratılan kirliliğin miktarının geminin büyüklüğünü ifade eden gros ton miktarına bağlı olmadığı açık olup, yaratılan kirliliğin denize yapacağı etki bakımından değerlendirilerek fiilin ağırlığına göre para cezası miktarı belirlenmesi gerekirken, kirliliğin geminin büyüklüğüne bağlanmasına yönelik ilgili madde, Anayasanın devletin sosyal bir hukuk devleti olması ilkesine ve 10. maddesi ile belirlenen eşitlik ilkesine aykırıdır..."

²⁹⁷ Bkz. Resmi Gazete, 26191, 07.06.2006.

²⁹⁸ Genelgeye göre su kirliliğine karşı öngörülen cezalar şu şekildedir:

a) Çevre Kanununda öngörülen yasaklara ve sınırlamalara aykırı olarak ülkenin egemenlik alanlarındaki denizlerde ve yargılama yetkisine tâbi olan deniz yetki alanlarında ve bunlarla bağlantılı sularda, tabii veya sunî göller ve baraj gölleri ile akarsularda;

Çevre Kanunu'nun genelinde 5491 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikler kapsamında konumuzla yani sularla ilgili düzenlemelerinin yer aldığı 3., 9.,11.ve 18. maddelerinde de değişiklikler yapılmıştır.

Çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkelerin belirlendiği 3 üncü maddenin (h) bendinde; Ülkenin deniz, yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının ve su ürünleri istihsal alanlarının korunarak kullanılmasının sağlanması ve kirlenmeye karşı korunmasının esas olduğu, atıksu yönetimi ile ilgili politikaların oluşturulması ve koordinasyonunun sağlanmasının Çevre ve Orman

1) Petrol ve petrol türevleri (ham petrol, akaryakıt, sintine, slaç, slop, rafine ürün, yağlı atık vb.) tahliyesi veya deşarjı yapan tankerlerden;
- bin (dahil) gros tona kadar olanlar için gros ton başına 40 Türk Lirası,
- bin ilâ beşbin (dahil) gros ton arasında olanlara, bu miktar ve ilave her gros ton başına 10 Türk Lirası,
- beşbin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 100 Kuruş,

2) Kirli balast tahliyesi yapan tankerlerden;
- bin (dahil) gros tona kadar olanlar için gros ton başına 30 Türk Lirası,
- bin ilâ beşbin (dahil) gros ton arasında olanlara bu miktar ve ilave her gros ton başına 6 Türk Lirası,
- beşbin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 100 Kuruş,

3) Petrol türevleri (sintine, slaç, slop, akaryakıt, yağlı atık vb.) veya kirli balast tahliyesi yapan gemi ve diğer deniz vasıtalarından;
- bin gros tona kadar olanlar için gros ton başına 20 Türk Lirası,
- bin ilâ beşbin (dahil) gros ton arasında olanlara bu miktar ve ilave her gros ton başına 4 Türk Lirası,
- beşbin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 100 Kuruş,

4) Katı atık bırakan veya evsel atıksu deşarjı yapan tanker, gemi ve diğer deniz araçlarından;
- bin (dahil) gros tona kadar olanlar için gros ton başına 10 Türk Lirası,
- bin ilâ beşbin (dahil) gros ton arasında olanlara bu miktar ve ilave her gros ton başına 2 Türk Lirası,
- beşbin gros tondan fazla olanlara ise, yukarıdaki miktarlar ve ilave her gros ton başına 40 Kuruş,

idarî para cezası verilir. (Madde 20/1/Birinci paragraf)

b) Tehlikeli madde ve atıkların deşarjı durumunda uygulanacak idarî para cezaları, yukarıdaki 1 nolu paragrafın (a) ve (c) bentlerinde yer alan petrol ve türevleri kategorisi esas alınarak on katı verilir.

c) Kirliliğin oluşmasını müteakip gemi veya deniz aracının kendi imkânları ile neden olduğu kirliliği giderdiğinin tespit edilmesi durumunda, idarî para cezası 1/3 oranında uygulanır.

ç) Cezanın derhal ve defaten ödenmemesi veya bu hususta yeterli teminat gösterilmemesi halinde, gemiler ve götürülebilen diğer deniz vasıtaları en yakın liman yetkilisine teslim edilerek seyrüseferden ve faaliyetten men edilir. Banka teminat mektubu veya geminin bağlı olduğu kulüp sigortacısı tarafından düzenlenecek teminat mektubu teminat olarak kabul edilir.

d) Yabancı devlet egemenliği altındaki sularda bu devletlerin mevzuatının Türk bayraklı gemiler tarafından ihlali durumunda, ilgili devletin ceza uygulamaması ve Türkiye'nin cezalandırmasını talep etmesi durumunda bu Kanun hükümleri uygulanır.

Bakanlığının sorumluluğunda bulunduğu, su ürünleri istihsal alanları ile ilgili alıcı ortam standartlarının Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca belirleneceği, denizlerde yapılacak balık çiftliklerinin, hassas alan niteliğindeki kapalı koy ve körfezler ile doğal ve arkeolojik sit alanlarında kurulamayacağı, alıcı su ortamlarına atıksu deşarjlarına ilişkin usûl ve esasların adı geçen Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirleneceği ilkelere yer verilmiş, Çevrenin Korunması başlıklı 9 uncu maddenin (h) bendinde de bu ilkelere benzer hatta tekrarı niteliğinde hükümler getirilmiştir.

İzin alma, arıtma ve bertaraf etme yükümlülüğü başlıklı 11 inci maddesinin 3 üncü fıkrasında; atıksuları toplayan kanalizasyon sistemi ile atıksuların arıtıldığı ve arıtılmış atıksuların bertarafının sağlandığı atıksu altyapı sistemlerinin kurulması, bakımı, onarımı, ıslahı ve işletilmesinden; büyükşehirlerde 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunla belirlenen kuruluşların, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyelerin, bunların dışında iskâna konu her türlü kullanım alanında valiliğin denetiminde bu alanları kullananların sorumlu olduğu belirtilmiştir. Aynı maddenin 20 nci fıkrasında; liman, tersane, gemi bakım-onarım, gemi söküm, marina gibi kıyı tesisleri; kendi tesislerinde ve gemi ve diğer deniz araçlarında oluşan petrollü, yağlı katı atıklar ve sintine, kirli balast, slaç, slop gibi sıvı atıklar ile evsel atıksu ve katı atıkların alınması, depolanması, taşınması ve bertarafı ile ilgili işlemleri ve tesisleri yapmak veya yaptırmakla yükümlü tutulmuşlardır.

Kanun'un daha önce yürürlükten kalkmış olan 18 inci maddesi yeniden düzenlenmiş ve çevre faaliyetleri için kaynak ayrılması öngörülmüştür. Buna göre; atıksu arıtımı, atık bertarafı ve katı atık geri kazanım tesislerinin gözetim, fizibilite, etüt, proje ve inşaat işlerinin kredi veya yardım suretiyle desteklenmesi ile çevre düzeni plânlarının yapımı, hava, su ve toprak kalitesinin ölçüm ve izleme ağının oluşturulması, gürültünün önlenmesi ile ilgili etüt ve projelerin desteklenmesi, acil müdahale plânlarının hazırlanması, Çevresel Etki Değerlendirmesi faaliyetleri, havza koruma plânı çalışmaları, biyolojik çeşitliliğin korunması, çölleşme ve iklim değişikliği ile mücadele çalışmaları, stratejik çevresel değerlendirme, nesli tehlikede olan bitki ve hayvan türleri ile yaşama ortamlarının korunması, uluslararası sözleşmelerden

kaynaklanan yükümlülüklerin karşılanması, çevre eğitimi ve yayını ile ilgili faaliyetler ve ihtisas komisyonları için yapılan harcamalar ile çevre kirliliğinin giderilmesi çalışmaları için Bakanlık bütçesine, yıllık bütçe gelirleri içerisinde tahmin edilen bu Kanun'da belirtilen gelirler karşılığı ödenek öngörülebileceği ve gelirlerin tahsili ve bütçede öngörülen ödeneklerin kullanımı ile ilgili usûl ve esasların, Maliye Bakanlığının uygun görüşü üzerine Çevre ve Orman Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirleneceği hüküm altına alınmıştır.

Suların kirliliğe karşı korunması ve sağlıklı bir şekilde insanların kullanımının sağlanması için yapılan hukuki düzenlemeler genellikle düzenleyici idari işlemler şeklinde gerçekleşmekte olduğu görünmektedir.

Suların korunması ve sağlıklı bir şekilde sulardan yararlanmayla ilgili başlıca genel düzenleyici idari işlemleri ise şöylece belirleyebiliriz:

2. Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği (ÇED)²⁹⁹

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği; gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek, kamu veya özel sektöre ait kuruluş ve işletmelerin yatırım kararlarının çevre üzerinde tüm etkilerinin belirlenerek değerlendirilmesi, tespit edilen olumsuz etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi ve alternatiflerin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilecek Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde uyulacak teknik ve idari esasların düzenlenmesi amacıyla Çevre Kanunu'nun 10 uncu maddesine istinaden Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanmıştır.

Yönetmeliğin 4 üncü maddesinde ÇED:

"Gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetlerin çevreye olabilecek olumlu ya da olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz etkilerin engellenmesi ya da zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ve teknoloji alternatiflerinin tespit edilerek değerlendirilmesinde ve faaliyetlerin uygulamada izlenmesi, denetlenmesinde sürdürülecek çalışmalardır."

²⁹⁹ Bkz. Resmi Gazete, 25318, 16.12.2003.

şeklinde tanımlanmıştır.

Yönetmelikte yapılan bu tanım, 2872 Sayılı Çevre Kanununun 2 nci maddesindeki tanımın aynen tekrarından ibarettir. 5491 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, ÇED tanımı büyük ölçüde aynı kalmış, sadece; tanımında geçen “..faaliyetlerin..” kelimesi yerine “..projelerin..” kelimesi, “..tespit edilerek..” kelimesi yerine “..belirlenerek..” kelimesi kullanılmıştır³⁰⁰.

ÇED için öğretide çeşitli tanımlamalar da yapılmaktadır. Örneğin ÇED için yapılan, *“birçok evreyi içeren değişik zaman dilimlerine yayılmış olan çevre etkilemeleri konusunda geleceğe yönelen risk olasılıkları önlemlerinin saptanmasında ve saptanan bulgulara göre çevre etkilemelerinin makul düzeylere indirgenmesini sağlayan veya amaçlayan, etkilenmelerin bazılarının benimsenebilecek bir çizgide giderilemeyeceğini gösteren, çevreye uygun düşmeyen yatırımların önlenmesini içeren bir süreci deyimleyen Çevre İdare Hukuku ‘iç tüzüğü’dür.”*³⁰¹ tanımlaması dikkat çekicidir.

ÇED raporu düzenlenmesinin zorunlu olduğu faaliyetler Yönetmelik Ek-1’de sayılmıştır. Ek 3’de sayılmış olan ÇED ön araştırması uygulanacak faaliyetlerde, mahalli çevre kurullarınca “Çevresel Etkileri Önemlidir” raporu verilmesi durumunda ÇED raporu düzenlenmesi zorunlu sayılmıştır. ÇED raporunda bulunması gerekli konular düzenlenmiş, yönetmelik ekinde formatı da verilmiştir.

Ön araştırmaya tabi faaliyetler hakkında faaliyet sahibi tarafından “ÇED ön araştırma kontrol listesi ve değerlendirme tablosu” hazırlanıp Bakanlık taşra teşkilatına sunar. Teşkilat bu raporu mahalli çevre kuruluna sunar. Kurul, çevresel etkiler için “önemlidir” ya da “önemsizdir” kararı verir. Bu karar aşamalardan sonra kesinleşirse, önemsizdir kararı verilen hallerde ÇED raporu düzenlenmesine gerek yoktur. Aksi takdirde, ÇED raporunun düzenlenmesi gerektiği faaliyet sahibine ve Çevre

³⁰⁰ 2872 Sayılı Çevre Kanununun 5491 Sayılı Çevre Kanununda Değişiklik yapılmasına Dair Kanunla değişik 2. maddesinde ÇED; “Gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmalar” olarak ifade edilmiştir.

³⁰¹ Memiş, s. 257.

Bakanlığı'na bildirilir. Faaliyet sahibi ÇED raporunu Bakanlığa sunduğu tarihten itibaren iki hafta içinde incelemesi yapılarak kararı verilir. Uygun bulma kararı üzerine rapor Bakanlık İnceleme-Değerlendirme Komisyonuna gönderilir. Komisyon, "ÇED olumlu belgesi" ya da "ÇED olumsuz belgesi" düzenler. ÇED olumlu belgesi üzerine faaliyet sahibi en geç iki yıl içinde çalışmalarına başlamalıdır. Bu aşamadan sonra da Bakanlığın sürekli gözetim ve denetim yetkisi vardır. ÇED raporu hazırlayacak kuruluşların Bakanlıktan yeterlilik belgesi alması gerekir³⁰².

5491 Sayılı Kanunla Çevre Kanununda kapsamlı değişiklikler yapılmış olup bu kapsamda ÇED' e ilişkin hükümlerde de çeşitli değişiklikler olmuştur³⁰³.

³⁰² ÇED hakkında geniş bilgi için bkz. Memiş, ss. 252-329.

³⁰³ 5491 Sayılı Kanun'un 7. maddesiyle, 2872 Sayılı Kanunun 10 uncu maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 10- Gerçekleştirmeyi plânladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu veya proje tanıtım dosyası hazırlamakla yükümlüdürler.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı veya Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez; proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.

Petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetleri, Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamı dışındadır.

Çevresel Etki Değerlendirmesine tâbi projeler ve Stratejik Çevresel Değerlendirmeye tâbi plân ve programlar ve konuya ilişkin usûl ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir."

5491 Sayılı Kanun'un 12. maddesiyle, 2872 sayılı Kanunun 15 inci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 15- Bu Kanun ve bu Kanun uyarınca yayımlanan yönetmeliklere aykırı davranışlara söz konusu aykırı faaliyeti düzeltmek üzere Bakanlıkça ya da 12 nci maddenin birinci fıkrası uyarınca denetim yetkisinin devredildiği kurum ve merciler tarafından bir defaya mahsus olmak üzere esasları yönetmelikle belirlenen ve bir yılı aşmamak üzere süre verilebilir.

Faaliyet; süre verilmemesi halinde derhal, süre verilmesi durumunda, bu süre sonunda aykırılık düzeltilmez ise Bakanlıkça ya da 12 nci maddenin birinci fıkrası uyarınca denetim yetkisinin devredildiği kurum ve merciler tarafından kısmen veya tamamen, süreli veya süresiz olarak durdurulur. Çevre ve insan sağlığı yönünden tehlike yaratan faaliyetler süre verilmeksizin durdurulur.

Çevresel Etki Değerlendirmesi incelemesi yapılmaksızın başlanan faaliyetler Bakanlıkça, proje tanıtım dosyası hazırlanmaksızın başlanan faaliyetler ise mahallin en büyük mülkî amiri tarafından süre verilmeksizin durdurulur.

Süre verilmesi ve faaliyetin durdurulması, bu Kanunda öngörülen cezaların uygulanmasına engel teşkil etmez."

5491 Sayılı Kanun'un 14. maddesiyle, 2872 Sayılı Kanunun 20 nci maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"MADDE 20- İdarî nitelikteki cezalar şunlardır:

e) Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecine başlamadan veya bu süreci tamamlamadan inşaata başlayan ya da faaliyete geçenlere yapılan proje bedelinin yüzde ikisi oranında idarî para cezası verilir. Cezaya konu olan durumlarda yatırımcı faaliyet alanını eski hale getirmekle yükümlüdür.

Çevresel Etki Değerlendirmesi sürecinde verdikleri taahhünameye aykırı davranışlara, her bir ihlal için 10.000 Türk Lirası idarî para cezası verilir.

Ayrıca, 5491 Sayılı Kanun'un Geçici 3. Maddesi ile;

Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği hükümlerine tâbi olduğu halde, yükümlülüklerini yerine getirmeyenlerden, halihazırda yer seçimi uygun olanların, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde, ilgili yönetmelikler çerçevesinde gerekli yükümlülüklerini yerine getirdiklerini gösterir çevresel durum değerlendirme raporunu hazırlayarak Bakanlığa sunacakları ve ilgili yönetmeliklerde belirlenen şartları sağlayanların başvuru tarihinden itibaren altı ay içinde karara bağlanacağı,

Çevresel durum değerlendirme raporunu altı ay içinde Bakanlığa sunmayan ya da raporun Bakanlığa sunulmasından itibaren altı ay içerisinde gerekli çevre koruma önlemlerini almayan faaliyetlerin Bakanlıkça süre verilmeksizin durdurulacağı,

Yürürlükteki mevzuat uyarınca yer seçimi uygun olmayan faaliyetler için ilgili mevzuat hükümlerinin uygulanmasının esas olduğu hükümleri getirilmiştir.

3. Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği³⁰⁴

Çevre Kanunu gereği hazırlanmış yönetmeliklerden bir diğeri olan bu metin, çevrenin bir unsuru olan su varlığının ne şekilde korunacağını düzenleyen temel yönetmeliktir. Koruma konusunda en önemli başvuru kurallarını içerir. Düzenlemenin amacı, ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin her türlü kullanım amacıyla korunmasını, en iyi bir biçimde kullanımının sağlanmasını ve su kirlenmesinin önlenmesini, ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine uygun bir şekilde

5491 Sayılı Kanun'un 18. maddesiyle, 2872 Sayılı Kanunun 26 ncı maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

"Adli nitelikteki cezalar

MADDE 26- Bu Kanunun 12 nci maddesinde öngörülen bildirim ve bilgi verme yükümlülüğüne aykırı olarak yanlış ve yanıltıcı bilgi verenler, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Bu Kanunun uygulanmasında yanlış ve yanıltıcı belge düzenleyenler ve kullananlar hakkında 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun belgede sahtecilik suçuna ilişkin hükümleri uygulanır.

Bu maddeye göre yargıya intikal eden çevresel etki değerlendirmesine ilişkin ihtilaflarda çevresel etki değerlendirmesi süreci yargılama sonuna kadar durur."

³⁰⁴ Bkz. Bataklıkların Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği, **Resmi Gazete**, 25687, 31.12.2004.

gerçekleştirmek üzere su kirliliğinin kontrolü esaslarının belirlenmesi için gerekli olan hukuki ve teknik esasları ortaya koymaktır.

Yönetmelikte atıksu altyapı tesisi, atıksu arıtımı, atıksu kaynakları tanımlanmış, atıksu üreten birimlerin arıtma tesisi yapmaları kurallara bağlanmıştır. Havza "bir akarsu, göl, baraj rezervuarı veya yeraltı suyu haznesi gibi su kaynağını besleyen, yeraltı veya yüzeysel suların toplandığı bölgenin tamamı olarak tanımlanmış ve havza su kaynaklarının korunmasında temel birim olarak esas alınmıştır. Yönetmelik, su kaynaklarının etkin bir şekilde korunabilmesi için "havza planı" yapılmasını öngörmekte, bu planın hazırlanmasını valilikler ile DSİ'ye görev olarak vermektedir. Yine 20 metreye göre düşük kaliteli suların iyileştirilmesi amacıyla "Havza Su Kalitesi Amenajman Planı" hazırlanması öngörülmüştür. Bu planlar DSİ tarafından yapılacaktır. Yönetmelikte ayrıca, atıksuların boşaltılması ve arıtılması ilkeleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

4. Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği³⁰⁵

Bu Yönetmeliğin amacı, her türlü katı ve atığın çevreye zarar vermeyecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesi, depolanması, taşınması, uzaklaştırılması ve benzeri faaliyetlerin yasaklanması, çevreyi olumsuz yönde etkileyebilecek olan tüketim maddelerinin idaresini belli bir disiplin altına alarak havada, suda ve toprakta kalıcı etki gösteren kirleticilerin hayvan ve bitki nesillerini, doğal zenginlikleri ve ekolojik dengeyi bozmasının önlenmesiyle buna yönelik prensip, politika ve programların belirlenmesi, uygulanması ve geliştirilmesidir. Atık su arıtma tesislerinin atık çamurlarının akıbeti de bu Yönetmelikle düzenlenmiştir.

Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'nin 18 inci maddesine göre kısa mesafeli koruma alanlarına çöp ve katı atık dökülemez. Uzun mesafeli koruma alanlarında, Çevre Bakanlığı'nın izniyle katı atık depolama ve imha alanları yapılabileceği öngörülmüştür. Bu oldukça tehlikelidir. Su havzasına yapılacak bu tür tesislerin su

³⁰⁵ Bkz. Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Resmi Gazete, 20814, 14.03.1991.

rezervuarına ulaşarak kirliliğe neden olacağı açıktır. Nitekim bu husus eleştirilere konu olmuştur³⁰⁶.

Katı atıkların denizlere, göllere vb. alıcı ortamlara dökülmesi; hafriyat toprağının deniz, göl ve akarsulara dökülmesi yasaktır. Bu tür atıklar sadece belediyece gösterilecek yerlere dökülebilir. Taşkın riskinin yüksek olduğu yerlerde, heyelan, çığ ve erezyon bölgelerinde, içme, kullanma ve sulama suyu temin edilen yeraltı suları koruma bölgelerine katı atık depo tesislerinin yapılmasına izin verilmez. Katı atık depo tesislerinden, depo tabanına sızan suların, yeraltı sularına karışmasının önlenmesi için alınacak tedbirler sayılmıştır. Buna göre, depo tabanı geçirimsiz hale getirilir. Oluşan su arıtılarak alıcı ortama bırakılır.

5. Kıyı Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik³⁰⁷

Bu Yönetmelik, Kıyı Kanunu'nun 16 ncı maddesine göre düzenlenmiştir. Yönetmeliğin amacı deniz, doğal-yapay göller ve akarsularda kıyı kenar çizgisinin tespiti, kıyıların kullanılması ve korunması ile kıyılarda doldurma ve kurutma yoluyla kazanılan alanlarda, deniz ve göllerin kıyıların devamı niteliğinde olan sahil şeritlerinde planlama ve uygulama esaslarını belirlemektir. Kıyı ve sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kıyı herkesin eşitlik ve serbestlikle yararlanmasına açık olup buralarda hiçbir yapı yapılamaz, duvar, çit, parmaklık vb. engeller yapılamaz, kıyıyı değiştirecek boyutta ve kıyının doğal yapısını bozacak nitelikte kazı yapılamaz. Kum, çakıl alınamaz veya çekilemez. Çöp dökülemez. Buralarda Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği hükümleri geçerlidir. Yönetmelikte kıyı, kıyı çizgisi, kıyı kenar çizgisi kavramları ayrıntılı olarak tanımlanmıştır.

6. İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatları Hakkında Yönetmelik³⁰⁸

24/4/1930 tarihli ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 4/7/1934 tarihli 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, 14/6/1989 tarihli ve 3572 sayılı İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek

³⁰⁶ Bkz. <http://www.yerelnetorg.tr/su/hizmetinyapisi.php>

³⁰⁷ Bkz. Kıyı Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, **Resmi Gazete**, 20594, 03.08.1990.

³⁰⁸ Bkz. İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik, **Resmi Gazete**, 25902, 10.08.2005.

Kabulüne Dair Kanun, 12/4/2000 tarihli ve 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu, 10/7/2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 22/2/2005 tarihli ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanununa dayanılarak hazırlanan bu Yönetmelik, sıhhi ve gayrisıhhi işyerleri ile umuma açık istirahat ve eğlence yerlerinin ruhsatlandırılması ve denetlenmesine dair iş ve işlemleri kapsar.

7. Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği³⁰⁹

Bu Yönetmelik Çevre Kanunu'nun 8, 11 ve 12. maddeleri ile "Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınması'nın ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi'nin 3 üncü maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Yönetmelik, her türlü atık ithalini yasaklamıştır. Çevrenin korunması temel ilke kabul edilmiş, kirletenlerin koşulsuz sorumluluğu getirilmiştir. Kirleten öder ilkesi kabul edilmiştir. Tehlikeli atıklar konusunda Çevre Bakanlığı, valilikler, mahalli çevre kurulları, belediyeler görevlendirilmiştir. 443 sayılı KHK'nin ilgili 30 uncu maddesine göre oluşturulan Mahalli Çevre Kurullarının çalışma usul ve esasları "Çevre Bakanlığı Mahalli Çevre Kurulları Çalışma Usul ve Esasları Yönetmeliği"nde düzenlenmiştir³¹⁰. Bu kurullar, atıkların bertarafında çevreye, yeraltı sularına zarar vermemesini sağlamak amacıyla hava, su ve toprağa karışarak kısa veya uzun dönemde ekolojik dengeyi bozan zararlı kimyasal maddelerin kontrol altına alınabilmesine yönelik idari, teknik ve hukuki ilke ve programları belirlemektedir. Çevre Kanunu'nun 13 üncü maddesi ve 443 sayılı KHK'nin 36 ıncı maddesine göre hazırlanmıştır. Anılan KHK'nin 44 üncü maddesine göre, Bakanlık bünyesinde kimyasal güvenlik komisyonu oluşturulmuş ve Çevre Bakanı başkanlığında toplanan bu komisyonun görevleri bu maddede sayılmıştır. Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nde de buna benzer bir düzenleme yapılmış, Tehlikeli Atık Yönetimi Komisyonu oluşturulmuştur.

³⁰⁹ Bkz. Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, **Resmi Gazete**, 22387, 27.08.1995.

³¹⁰ Bkz. Çevre Bakanlığı Mahalli Çevre Kurulları Çalışma Usul ve Esasları Yönetmeliği, **Resmi Gazete**, 21518, 08.03.1993.

7. Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği³¹¹

Tarımsal Kaynaklardan İleri Gelen Nitratin Sebep Olduğu Kirliliğe Karşı 02.12.1991 tarihli 91/676/EEC Sayılı Avrupa Birliği Konsey Direktifi normlarına uygunluğu sağlamak üzere Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.

8. Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği³¹²

Tehlikeli maddelerin su kaynakları ve çevresinde neden olduğu kirlilik üzerinde durulmakta ve bu tür durumların kontrol altına alınabilmesi için yapılması gerekli olan faaliyetler üzerinde durmakta ve konuya ilişkin ayrıntılı bilgiler vermeye çalışmaktadır.

9. İnsani Kullanım Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik³¹³

İnsani Tüketim Amaçlı Suyun Kalitesi Hakkında 03.11.1998 Tarihli ve 98/83/EC Sayılı Konsey Direktifi normlarına tam uyumun sağlanması amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlık çalışmaları tamamlanarak Direktife tam uyumlu olacak şekilde “İnsani Kullanım Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik” hazırlanarak 17.05.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Bu yönetmeliklere ek olarak sular konusunda İstanbul Su Ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğünce (İSKİ) hazırlanıp İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiş olan; “İçme ve Kullanma Suyu Temin Edilen ve Edilecek Olan Yüzeysel Su Kaynaklarının Kirlenmeye Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik”, “Atıksuların Kanalizasyon Şebekesine Deşarj Yönetmeliği”, “Yeraltı Suyunun Satışı Taşınması Tüketilmesi ve Denetlenmesi Esaslarını Belirleyen Yönetmelik”, İSKİ Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Yönetmeliği” ve “İçme Suyu Havzaları Yönetmeliği” mevcut olup bunlara ilgili bölümde inceleneceğinden burada sadece zikredilmekle yetinilecektir.

³¹¹ Bkz. Resmi Gazete, 25377, 18.02.2004

³¹² Bkz. Resmi Gazete, 26005, 26.03.2005.

³¹³ İnsani Kullanım Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, 25370, 17.02.2005.

SONUÇ

2000 yılında yapılan “Stocholm Su Sempozyumu” nda su sorunları ile ilgili önemli değerlendirmeler yapılmıştır. Sempozyumda yapılan değerlendirmelerde, halen 26 ülkede 350 milyon kişinin susuzluk çektiği; 1,2 milyar civarında insanın ise yeterli su kaynağına sahip olmadığı ve çoğunluğunu çocukların oluşturduğu 5 milyon kişinin su yetersizliğinden ve kirli sulardan hastalık kapıldığı ve bu nedenle öldüğü belirtilmiştir. Yapılan tahminlerde 2025 yılında dünya nüfusunun 8,5 milyara ulaşacağı, susuzluk sorunu yaşayacak ülke sayısının 52’ye, nüfusun ise 3 milyar kişiyi bulacağı ifade edilmiştir. Ayrıca su kaynaklarının azalması neticesinde gelecekteki savaşların temelini su kaynaklarının oluşturacağı belirtilmiştir.

Su, toprak ve hava başlıca yaşam kaynakları arasında yer almakla birlikte, yalnızca ülkemizde değil bütün dünyada sorumsuz ve bilinçsiz kullanılmaya ve yağmalanmaya maruz kalmaktadır. Esasen, çevre sorunları, geride bıraktığımız yüzyılın son 25 yılında dünyanın en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. Daha önceleri su, toprak ve hava kirlenmesi şeklinde değerlendirilen çevre sorunlarına bugün, çevrenin de kısıtlı ve tükenebilir olduğu, korunması ve geliştirilmesi gerektiği anlayışıyla yaklaşılmaktadır. Bunun nedeni, tüm dünya insanların ortak zenginliği olan çevresel değerlerin hızla tükenmekte olduğunun bu dönemde daha iyi anlaşılmasıdır.

Suyun, insan yaşamını doğrudan doğruya etkilemesi nedeniyle hukukun sularla ilgilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Hukuk, birçok ihtiyaçları karşılamak için insanlara sulardan yararlanma hakkını tanımıştır.

Modern Su Hukukunun amacı; su varlıkları kavramının tanımı ve türlerinin belirlenmesi, sular üzerindeki mülkiyet ve tasarruf yetkileri ile hâkimiyet ilişkileri, sulardan yararlanma biçiminin ortaya konması, su planlamasına ilişkin hükümler koyma, su birlikleriyle ilgili düzenlemeler yapma, su sicilinin tespiti, taşkın kontrolü, su yönetimi, suların bakımı ve korunmasıdır.

Ülkemizde yürürlükte olan Su Hukuku düalist nitelik taşımakta olup, bir yandan ağırlıklı olarak kamu hukuku, diğer yandan da özel hukuka ilişkin hükümler içermektedir³¹⁴.

Kamusal ve özel sular ayırımında, kamusal suların hukuki düzenini belirleyen başlıca konular; sularla ilgili idareler, suların yönetimi ve planlanması, sulardan yararlanma, şehir ve komünlerde su ihtiyacının karşılanması, atık sulara yön verme, suların biriktirilmesi ve yataklarının değiştirilmesi, suların işletilmesi ve suya dayalı ekonominin düzenlenmesi, su baskını ve kıyı korunması da dahil olmak üzere suların korunması, sorumluluk ve idari tedbirlerdir. Sulardan yararlanma, Su Hukuku ve suya dayalı ekonominin temel konularındandır. Suya dayalı ekonomi belirlenirken sadece ulusal değil, Avrupa Birliği alanı da dikkate alınmak suretiyle geleceğe dönük bir planlama yapılmalıdır³¹⁵. Sulardan çeşitli kamusal ya da özel amaçlarla yararlanılması, sulara yapılan olumsuz etkiler veya suların etkilenmesi sonucu ortaya çıkan zararlar için tartışmaların yapıldığı uyuşmazlıklar, hukukta günlük olaylar arasında yer almaktadır. Artan su ihtiyacı, suların giderek kirlenmesi, ekonomik ve teknik genişlemenin artan riskleri, uyuşmazlıkları büyütme ve derinleştirmektedir. Anlaşmazlıkların tarafları idari makamlar, özel veya tüzel kişilerdir. Sular hukukunun seyri bu şekilde devamlı, bazen de sert çizgiler gösterir. Fakat sular hukukuna başvurulmasında ve günlük uyuşmazlıkların çözümünde özel güçlüklerle de karşılaşmaktadır. Sular hukuku ile ilgili olaylar çoğu kez pek de açık olmayıp, ilgili hukuk normları ve emsal mahkeme kararları daha ziyade karışık bir tablo sunmaktadır.³¹⁶ Alman Hukukunda kamusal sulara ilişkin düzenlemeler suların yönetimi ve atık sularla ilgili temel kanunlara dayandırılmış ve detaylı hükümler getirilmiştir. Suların yönetimi ile ilgili kanuna bakıldığında madde itibarıyla uygulama alanını bütün suların oluşturduğu görülmektedir. Bu çerçevede yeraltı suları, yerüstü suları, kıyı suları kanun kapsamına girmekte olup, kapsamın detaylarının düzenleyici işlemlere bırakıldığı görülmektedir³¹⁷.

³¹⁴ Yazman, s. 16-21.

³¹⁵ Michael Reinhard, "Bewirtschaftungsplanung im Wasserrecht", ZfW Heft 4, 38/1999, s. 306 vd.

³¹⁶ Günther-Michael Knopp, *Wasserhaushaltgesetz, Abwasserabgabengesetz*, SIEDER Frank/ZEITLER Herbert/DAHME Heinz/KNOPP Günther-Michael/OÖSSL Thomas, Band 3, München 1999, s. 6.

³¹⁷ M. Jürgen Kohler, *Die Benutzung von Oewassem nach dem Wasserhaushaltgesetz*, (Diss.), Würzburg, 1970, s. 5-6; Florian Edinger, "Gewässerschutz ili Hessen: Zwei Schritte vor, einen

Suların hangi şartlarla, ne şekilde kullanılacağı öncelikli olarak kamu hukukunda düzenlenmiştir. Su ekonomisi bakımından değeri olmayan su çukurları, küçük göller, kaynaklar gibi daha önceden zikredilen farklı uygulamalar sayılmazsa su meseleleri kamu hukukuna ilişkindir.

Bütün dünya ülkelerinde su kaynaklarının kullanımında kabul edilen temel ilke, hayatın sürdürülebilmesi için gerekli olan temel gereksinimlerin karşılanmasıdır. Temel gereksinimler karşılandıktan sonra mevcut su kaynakları, diğer ihtiyaçlara göre en uygun şekilde paylaşılır. Ülkelerin çoğunun su yasalarında bulunan ve ülkemizde de Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2001 yılında Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında yer alan "Su Havzaları Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu" nda da belirtildiği şekilde mevcut su potansiyelinin paylaşılmasında kullanım önceliği şu şekilde sıralanmıştır:

1. İçme ve kullanma ihtiyacı
2. Hayvanlar ve doğal hayatın devamı için gerekli su ihtiyacı
3. Tarımsal sulama suyu ihtiyacı
4. Enerji ve sanayi suyu ihtiyacı
5. Ticaret, turizm, balıkçılık vb. su ihtiyacı

Su kaynaklarının yönetiminde başarıyı sağlayan unsurlardan biri, sosyal ve ekonomik anlamda en uygun şekilde dağıtımının sağlanmasıdır. Yukarıda açıklanan kullanım öncelikleri göz önünde bulundurularak yapılan dağıtımın, bölge için en uygun ve etkin olan bir dağıtım olması gerekir. Havza sınırları dahilinde tüm kaynakların en verimli şekilde kullanımını sağlayacak çok yönlü bir yönetim anlayışı benimsenmelidir. Her havza hidrolik, sosyal ve ekonomik yönden birbirinden çok önemli farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar göz önüne alındığında, su kaynaklarının tahsisi de bu koşullara uygun şekilde farklılıklar arzedecektir.

Su kaynaklarına ilişkin olan durumlar, su hakkını düzenleyen yasalarla düzenlenmiştir. Su yasalarında prensip itibariyle, suyun ticari bir ürün olmadığı, tarihsel bir miras olduğu düşüncesiyle kamu yararına kullanılması gerektiği kabul edilmektedir. Türkiye’de tüm su kaynakları, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Su kaynaklarının araştırılması, kullanılması, korunması ve tescili amaçlı birçok yasa, tüzük ve yönetmelik bulunmaktadır.

Uluslararası politikaların doğruları ile yanlışlarının, ulusal ve toplumsal gerçekler ışığında değerlendirmeye alınması ve su mülkiyeti ile yönetiminin bunlara göre kurulması gerekmektedir.

Ülke kaynaklarının optimal kullanımı için projelerin bütünleştirilmesine yönelik çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla yapılacak yasal düzenlemelerle, kurumların görev tanım ve sınırları bir kez daha gözden geçirilerek; yatırımcı, planlayıcı ve koordinasyon görevini yerine getirci kuruluşlar belirlenmeli, tüm kurumların finansman ve su temin kaynağı taleplerinin bütüncül yaklaşımla değerlendirilebileceği yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmalıdır.

Özel sularla ilgili Türk Medeni Kanununda özel sularla ilgili düzenlemelerin toplu halde bulunduğunu söylemek mümkün ise de, hukuk sistemimizde genel sularla ilgili mevzuatın oldukça dağınık olduğu görülmektedir. Türk Hukukunda sulara ilişkin, 1926 tarihli, 831 Sayılı ‘Sular Hakkında Kanun’³¹⁸, mevcut olmakla birlikte, bu Kanun, gelişen ve değişen şartlardan doğan ihtiyaçları yeterince karşılayamamaktadır. Türk Medeni Kanunu’nun 715. maddesinde, sahipsiz mallar ile genele ait mallar ve suların işletilmesi ve kullanılması hakkında özel hükümlerin konulacağı belirtilmiş ise de, henüz böyle bir kanun da yürürlüğe girmiş değildir.

Ülkemizdeki sulara ilişkin mevzuat oldukça dağınık ve günümüz ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olup, bu husus Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da vurgulanmıştır³¹⁹. Kalkınma Planının 131-134. maddelerinde bu konuda yapılan saptamalar şöyledir:

³¹⁸ Bkz. Resmi Gazete, 10.5.1926, s.368.

³¹⁹ Bkz. Resmi Gazete, 22354 (Mükerrer), 25.07.1995.

“Su kaynaklarının sınırlı oluşu ve bu kaynakların yer ve zaman olarak ülke düzeyinde eşit dağılmaması nedeniyle su kaynakları tahsis ve kullanıma yönelik bir mevzuatın olmayışı doğal ve ekonomik kaynakların israfına yol açmaktadır. Bu nedenle yer üstü sularının tahsisi, korunması, sektörel ve sektörler arası kullanımın planlanması gibi tüm hukuksal boşlukları doldurulacak ve 167 sayılı Yeraltı Suları Yasasını güncelleştirerek kapsayacak çerçeve nitelikte ve günümüzde stratejik öneme sahip yeraltı ve yer üstü su kaynaklarının farklı alanlarda rasyonel kullanımı amacıyla planlanması, yönetimi ve korunması için kurumsal reorganizasyonu da içerecek şekilde ve su konusundaki mevzuat dağınıklığını giderecek biçimde bir su kanunu hazırlanacaktır³²⁰”.

Ancak henüz böyle bir kanun yürürlüğe girmiş değildir.

Sularla ilgili hukuki ve idari düzenlemelere, 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da yer verilmiştir.

Planın “Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler” başlığı altında;

“- Su kaynaklarının geliştirilmesi, kullanılması ve korunması ile ilgili hukuki bir düzenleme yapılacaktır.

- Su ve atık su standartları AB standartlarına göre yeniden belirlenecektir.

- 167 sayılı Yeraltı Suları Yasası, yeraltı sularının korunması için kaçak kullanımlara karşı caydırıcı hükümler içerecek şekilde güncelleştirilecektir.

- İller Bankası Genel Müdürlüğü yeniden yapılandırılacaktır.

- Nüfusu 100 bini aşan belediyelerde su ve kanalizasyon idarelerinin kurulması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.

- Özelleştirme, Yap-işlet ve YİD modellerinin yerel yönetimlerde uygulanmasını yaygınlaştırmak amacıyla gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

³²⁰ Yedinci Kalkınma Planı, “E-Kentsel Alt Yapı” başlıklı bölümün “Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler” alt başlıklı kısmı, ss.129-131(Resmi Gazete, 22354(Mükerrer), 25.07.1995)

- Doğal afet riski taşıyan yerleşim yerlerine yapılacak altyapı yatırımlarının projelendirilmesinde ve inşasında deprem yönetmeliğine uyulması için gerekli mevzuat değişiklikleri yapılacaktır.”

şeklinde düzenlemelere yer verilmiş ise de, belirtilen hususların hayata geçirildiğini söylemek güçtür. Bu kapsamda yerel yönetimlerde, yap işlet ve yap işlet devret uygulamalarına 2004 yılında çıkarılan 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile 2005 yılında çıkarılan 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile hukuki imkan getirilmiş, su kaynaklarının korunması amacıyla AB normlarına uygun düzenlemeler yapılmış ancak bu düzenlemeler, bu konudaki mevcut sorunları halledecek evsafa ulaşmamış olduğu gibi getirilen hukuki düzenlemeler de yeterince tatbikata geçirilebilmiş değildir³²¹.

İçilebilir ve kullanılabilir su varlığının sınırlı oluşu ve gittikçe azalması, buna karşılık dünya nüfusunun ve su tüketiminin gittikçe artması, su kaynakları yönetimini en önemli sorunlardan biri haline getirmiştir. Bu sorunun en temel noktalarından biri, su kaynaklarının mülkiyeti ve su hakları sorunudur, çünkü tüm su yönetimi bu haklar üzerine kurulmaktadır.

Ülkemizde su kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir kullanımının sağlandığı söylenemez. Gerek yüzeysel, gerekse yeraltı su kaynaklarının çevresel pek çok etkiye maruz kalması, su ihtiyacı ve kullanımlarının da artan nüfusa paralel olarak artması, su kaynaklarının yönetimini içinden çıkılmaz hale getirdiği gibi, su kaynaklarının korunmasıyla ilgili olarak çok değişik ve farklı yasalarda düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen etkili sonuç alınamadığı da bir gerçektir.

Bu bakımdan, su kaynaklarının yönetiminde yalnızca merkezi yönetim değil, mahalli idareler de söz sahibi olmalıdır. Merkezi idare bu çerçevede politikalar geliştirip, standartlar belirlemeli, korunma ile ilgili görevler de su kaynağına en yakın mahalli idari birimine verilerek, bu idarelere kaynak aktarması da yapılmalıdır.

³²¹ Sekizinci Kalkınma Planı, Resmi Gazete, 24100Mükerrer, 05.07.2000.

Bunların yanı sıra, yerel halk su kaynaklarının korunmasında ve su kullanımında tasarrufa gidilmesinde bilinçlendirilmeli, karar alma süreçlerine halkın katılımı sağlanmalıdır.

İstanbul ve çevresindeki su kaynaklarının, deniz, göl, akarsu kıyıların ve yer altı sularının kullanılmış sularla ve endüstri atıkları ile kirletilmesini, bu kaynaklarda suların kaybına veya azalmasına yol açacak tesis kurulmasını ve bu tür faaliyetlerde bulunulmasını önleme, bu konuda her türlü teknik, idari ve hukuki tedbiri almak görev ve yetkilerinin İSKİ'ye verilerek, bu konudaki yetki ve görevlerin tek elde birleştirilmesi için gerekli yasal düzenlemeler bir an evvel gerçekleştirilmelidir.

Mevcut dağınık su yönetimi sadeleştirilerek çağdaş kurumsal bir yapıya kavuşturulmalı, katılımcı ve özerk çalışabilen Ulusal Su Kurulu biçiminde bir kuruluşun gerekliliği üzerinde düşünülmelidir. Böyle bir Kurul sularla ilgili çeşitli kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlayıp ilke kararları alması bakımından yararlı olabilecektir. Ancak sadece su havzaları bazındaki böyle bir oluşuma gidilirse, ülkemizde yabancıların mülk edinmesine olanak tanınması nedeniyle yabancıların su hizmetlerindeki özelleştirme uygulamalarına dayalı olarak veya sulu mülkiyet edinmek suretiyle su yönetimde söz sahibi olabileceğini öngören ve bunun sınırlarını belirleyen bir hukuki mekanizma getirilmelidir.

Ülkemizdeki su kaynakları yönetiminin mevcut kurumsal yapısının, daha önce belirlenen kalkınma hedefleri ile uyum içinde olmaya ve mevcut su taleplerini karşılamaya çalışan bir yapı olarak yavaş yavaş oluştuğu söylenebilir. Ülkemizde mevcut yapı içinde henüz yasal düzenlemelerle tanımlanmamış birçok husus, sistematik olmamakla birlikte DSİ (Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü) tarafından yerine getirilmektedir. Mevcut durum dolayısı ile DSİ'de ülke çapında önemli oranda birikim, deneyim ve donanım oluşmuştur. Hızlı nüfus artışı, sanayileşme süreci, çevre koşulları dikkate alınarak, su planlaması; yetki ve sorumluluk karmaşasına meydan vermeyecek şekilde düzenlenmelidir. Bu konuda DSİ'nin birikimlerinden yararlanılması önem taşımaktadır.

İstanbul haricindeki Belediye su - kanalizasyon yönetimleri, kadro unvanı ve örgütlenme yapısına ek olarak çalışma usulleri bakımından geliştirilmekle birlikte;

bunlar merkezi kurum olan DSI'nin doğrudan *yönlendirme ve denetimine* bağlanmalıdır. Bu özel hizmet alanı, uzmanlık birikimi olmayan İçişleri Bakanlığı'nın genel amaçlı vesayet denetimine bırakılmamalıdır.

Dünyada yeni su kaynakları yönetimi anlayışı, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon ve entegrasyonun tam olarak gerçekleştirildiği gelişmiş bir toplumsal yapı halinde “talep yönetimi” şeklinde geliştirilmiştir. Ülkemizde su kaynakları yönetimini düzenleyecek mekanizmaların oluşması ve daha verimli bir su yönetimi yapısının oluşturulmasına engel olan faktörlerin başında hiç kuşkusuz sosyo-politik faktörler gelmektedir. Ülkemizde verimli su kaynakları yönetimi için ülkemizin ihtiyaçlarına, kalkınmadaki öncelikli hedeflerine, mevcut koşullara ve eldeki imkanlara en uygun modelin oluşturulması acil bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Su kaynakları yönetimi yapısı, su kaynaklarının ülkemizin sosyal ve ekonomik kalkınma faaliyetlerinin bütünlüğünden sapmadan bütün kurum ve kuruluşlarla koordineli bir şekilde yönetilmesini sağlayacak bir yapı olmalıdır.

Su kaynaklarının yönetiminde Avrupa Birliği (AB) sürecinin etkisi göz ardı edilmemelidir. AB Su Çerçeve Direktifi'nde su kaynakları yönetimi, “bütüncül havza yönetimi” olarak tanımlanmakta ve bu anlayış ülkemizin su kaynakları yönetimi anlayışı ile tam olarak örtüşmemektedir. AB'nin önde gelen ülkeleri, su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin projelerinin büyük bir bölümünü tamamlamış bulunmaktadır. Bu ülkeler bundan sonraki aşama olan, “mevcut kaynakların daha etkin kullanılması:talep yönetimi” ve “çevresel etkilerin giderilmesi” aşamalarına geçmiş bulunmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak su kalitesine odaklanan bir Su Çerçeve Direktifi hazırlanması gereği duyulmuştur. Ülkemiz açısından bakılacak olursa; ülkemizin hala hızla artan içme suyu, enerji ve tarım suyu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik su kaynaklarını geliştirme faaliyetlerini tamamlayabildiği söylenemez.

AB Su Çerçeve Direktifi, uluslararası entegre havza yönetimini de özel bir önem vermektedir. Bu yaklaşım, özellikle sınır aşan ve sınır oluşturan sularımız açısından özel önem arz etmektedir. Tarama ve uyum sürecinde, su kaynaklarımızın geliştirilememesi sonucunu doğuracak herhangi bir taahhüt altına girilmemelidir. AB Su Çerçeve Direktifi'nin 12 nci maddesinde, üye ülkelerin birbiriyle entegre havza

yönetimi zaruri tutulmuş; üyelerin üye olmayan ülkelerle entegre havza yönetimi ise sadece teşvik edilmiştir. Direktifte bu şekilde yer almış olmasına rağmen, Türkiye ile ilgili ilerleme raporlarında, Fırat ve Dicle nehirlerinin İsrail ve komşuları ile ortak yönetimi istenmektedir.

AB yönergelerinin büyük bir bölümü, su kalitesi ve atıklar ile ilgili olmakla daha ziyade su kalitesinin korunması, kirliliğin azaltılması ve önlenmesine ilişkindir. Bu durum, yapılan mevzuat uyum çalışmalarında, özellikle bu boyutların öne çıkmasına sebebiyet vereceğinden, uyum çalışmalarında konuya sadece bu açılardan yaklaşılmamalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Akın Ümit, **İdare Hukuku Açısından Kıyıların Tabi Olduğu Hukuki Rejim**, 1.Baskı, Ankara:Yetkin Yayıncılık, 1998.
- Belgesay/Karahasan, **Türk Kanunu Medenisi Şerhi-Ayni Haklar**, 1947-1956.
- Berki Ali Himmet ve Sedat Çumralı, **Sular Hukuku**, 1959.
- Berki Ali Himmet, **Tasarruf Hukuku Bakımından Dalyan ve Voli**,1953.
- Döndüren Hamdi, **“Ticaret ve İktisat İlmihali”**, Birinci Baskı, İstanbul: Erkam Yayınları, Yayın No:1414, 1993.
- Düren Akın, **İdare Hukuku Dersleri**, Ankara, 1979.
- Edinger Florian, **“Gewasserschutz ilı Hessen: Zwei Schritte vor, einen Schritt zurück-Zulassung illegaler Bauten in und an Gewassem durch die Novelle zum Hessischen Wassergesetz”**, NVwZ, Heft 2, 1992.
- Elbir H.Kemal, **Türk Eşya Hukuku**, 1954.
- Esener Turan, **Türk Eşya Hukuku**, 1985.
- Geray Cevat, **Çevre Yönetimi ve Tüzesi**, Ders Notları, Mersin, 1998.
- Gözübüyük Şeref ve Turgut Tan, **İdare Hukuku**, Ankara:Turhan Kitabevi, 1998.
- Gülan Aydın, **Kamu Mallarından Yararlanma Usullerinin Tâbi Olduğu Hukukî Rejim**, İstanbul, 1999.
- İmre Zahit, **Kaynak-Yer altı Suları ve Hukukî Durumları**, 1951,
- Kaneti Selim, **Sınırlı Ayni Haklar**, 1983.
- Karahasan M.Reşit, **Yeni Türk Medeni Kanunu-Eşya Hukuku**, Cilt 1, İstanbul:Beta Yayınları, No:1237, 2002.
- Khalid Fazlun ve Joanne O'Brien , **“İslam and Ecology”**, Dünya Dinleri ve Ekoloji Dizisi, Yayın No:1, 1992; Editör: Fazlum M.Khalid, Çeviren: Murat Çiftkaya, 1997.
- Kılıç Halil, **Gayrimenkul Davaları-Teori- Açıklama**, Cilt 2, İkinci Baskı, Ankara, 2001.

- Knopp Günther-Michael, **Wasserhaushaltgesetz, Abwasserabgabengesetz**, SIEDER Frank/ZEITLER Herbert /DAHME Heinz/KNOPP Günther-Michael/OÖSSL Thomas, Band 3, München 1999.
- Kohler M. Jürgen, **Die Benutzung von Oewassem nach dem Wasserhaushaltgesetz**, (Diss.), Würzburg, 1970.
- Memiş Emin, **Çevre Ve Çevre İdare Hukuku (Teori Ve Pratik)**, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2006.
- Meydan Larousse, İstanbul, 1985, C.12.
- Oğuzman Kemal ve Özer Seliçi, **Eşya Hukuku**, 2.Baskı, İstanbul, 1997.
- Orta-Doğu'da Su Sorunu**, Dışişleri Bakanlığı-Bölgesel ve Sınırşan Sular Dairesi, Ankara:Dışişleri Bakanlığı, 1996.
- Özay İlhan, **Günüşiğinde Yönetim**, İstanbul:Filiz Kitabevi, 2002.
- Öziş Ünal, **Su Yapıları**, İzmir, 1983.
- Pazarcı Hüseyin, **Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Ankara, TESAV Yayınları, 1994.
- Reinhard Michael, **"Bewirtschaftungsplanung im Wasserrecht"**, ZfW Heft 4, 38/1999.
- Sancaktar Oğuz, **Kamusal Sulardan Yararlanma**, Ankara:Yetkin Yayınları, 2004.
- Sar Cem, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Yararlanma Hakkı**, AÜSBFY, No:33, Ankara: Sevinç Matbaası, 1970.
- Sosyal İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt:1, Ankara: TTK Yay. 1983.
- Sur Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları**, İzmir, 2000.
- TESAV Yayınları, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Ankara, 2000.
- Tiryaki Orhan, **Sınırşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul: Harp Akademileri B. Evi, 1994.
- TODAİE Yerel Yönetimler Araştırma ve Eğitim Merkezi, **Su Hizmetleri Yönetimi-Genel Yapı**, , TODAİE Yayın No: 298, Editör: Birgül AYMAN, Ankara, 1999, s.5;
http://www.yerelnet.org.tr/yerel_hizmetler/uluslararasıpolitikalar.php
(8.8.2006)
- Yazman İrfan, **Kaynakların Türk Medenî Hukukunda Tâbi Olduğu Rejim**, Ankara, 1970.

Zehir Cemal, **Türkiye Ve Ortadoğu Su Meseleleri**, Sayı:150, İstanbul: Marifet Yayınları, 1998.

Makaleler, Tebliğler ve Raporlar:

Aksoy Suat, “Su Hukukunun Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu”, **Su Kaynaklarının Kullanılması Hakkındaki Kanun Tasarısı İle İlgili Bilimsel Hafta**, AÜHFD, Yayın No: 304, Ankara, 1972, s.49.

Arık Kemal Fikret, “Yer altı Suları Hakkında Hukuki Gelişmeler”, AÜSBFD, C.XVI, No: 4, Ankara, s. 257.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, **Haritalı İstatistik Bülteni**, No:991, Ankara, 1995, s.513.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, “**Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler Komisyonu-Çalışmalara İlişkin Rapor**”, s. 6.

Gücün Cevat Abdurrahim, Deniz ve Göllerle Nehirlerde Tasarruf, **Medenî Kanunun 15. yıldönümü için**, 1944, s. 882-883.

Öziş Ünal ve Diğerleri, “Güneydoğu Anadolu Projesi ve Hidropolitik Yönleri”, **İzmir Su Kongresi**, İzmir: Mühendislik ve Diğer Meslek Odaları İzmir Şubeleri, 1999, s. 443-462.

Sirmen Lale, “**Kıyı Değişiklikleri-1**”, Yargıtay Dergisi, C.5, S.4, s.813.

Türkman Ferhan ve Diğerleri, “**Yapı Dünyası**”, N0.50, 2000, s.37-47.

“**Uluslararası Su Yollarının Denizcilik Dışı Kullanım Yasası**”, Ayna Dergisi, Sayı:1, İstanbul: Kerem Baskı, 1993, S.43.

“Water Conflict in the Middle East”, **Aydınlar Ocağı Paneli**, Panel Seri No:17, Ankara, 1996, s.72.

Yazman İrfan, “Kaynakların ve Yeraltı Sularının Tabi Olduğu Yeni Rejime Ait Bazı Sorunlar”, **Su Kaynaklarının Kullanılması Hakkındaki Kanun Tasarısı İle İlgili Bilimsel Hafta**, AÜHFD, Yayın No:304, Ankara,1972, s. 143.

İnternet Kaynakları:

http://www.ada-ras.com/yargikararlari/danistay_kararlari/26.htm
www.disisleri.gov.tr
www.dsi.gov.tr (15.8.2006)
<http://www.europa.eu.int/comm/environment/wconf/background.htm> (15.07.2006)
<http://www.un.org/esa/sustdev/freshwat.htm> (6.6.2006)
<http://www.un.org/Depts/unsd/social/watsan.htm> (6.6.2006)
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp3.html#iwra> (4.7.2006)
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp4.html> (4.7.2006)
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp4.html> (7.7.2006)
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp4.html> (8.7.2006)
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp4.html> (9.7.2006)
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp5.html> (7.7.2006)
<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Uiliski/dkp5.html> (8.7.2006)
<http://www.gwp.sida.se> (7.7.2006)
<http://www.hydropower.org/iha> (7.7.2006)
<http://www.hydropower.org/iha> (8.7.2006)
www.ibb.gov.tr
<http://www.iski.gov.tr> (10.08.2006)
<http://www.iwra.siu.edu/about/index.html> (4.7.2006)
http://www.idealhukuk.com.tr/kanun_detay.asp?id=1332&h=d
www.kazanci.com.tr
<http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=5>
http://www.oieau.fr/academie/fpresentation_a.htm (8.7.2006)
www.suvakfi.org.tr
<http://www.worldbank.org/html/fpd/wstoolkits> (15.07.2006)
<http://www.worldbank.org/html/fpd/wstoolkits> (6.6.2006)
<http://www.worldwatercouncil.org/press.html> (4.7.2006)
<http://www.worldwatercouncil.org> (7.7.2006)
<http://www.yerelnetorg.tr/su/hizmetinyapisi.php>

EK- YARARLANILAN MEVZUAT

A- KANUNLAR

- 1- **1580 Sayılı Belediye Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 1471,14.04.1930)
- 2- **927 Sayılı Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 408,30.06.1926)
- 3- **167 Sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 10688, 23.12.1960)
- 4- **743 Sayılı Türk Kanunu Medenisi.**
(Bkz. Resmi Gazete; 339, 04.04.1926)
- 5- **864 Sayılı Kanunu Medeninın Sureti Mer'iyet ve Şekli Tatbiki Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 402, 19.06.1926)
- 6- **4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 24607,08.12.2001)
- 7- **4722 Sayılı Türk Medeni Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 24607, 08.12.2001)
- 8- **3402 sayılı Kadastro Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 19512, 09.07.1987)
- 9- **3194 sayılı İmar Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 18749, 09.05.1985)
- 10- **2872 Sayılı Çevre Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 18132, 11.08.1983)
- 11- **4759 Sayılı İller Bankası Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 6039, 23.06.1945)
- 12- **486 Sayılı Umuru Belediyeye Müteallik Ahkâmı Cezaiye Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 70; 17.05.1340)
- 13- **5516 Sayılı Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 7413, 23.01.1950)
- 14- **1053 Sayılı Ankara, İstanbul ve Nüfusu Yüz binden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 12951, 16.07.1968)
- 15- **6200 Sayılı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 8592, 25.12.1953)
- 16- **2560 Sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 17523, 23.11.1981)
- 17- **2690 Sayılı Atom Enerjisi Kurumu Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 17753; 13.07.1982)
- 18- **3154 Sayılı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.**

- (Bkz. Resmi Gazete; 18681, 01.03.1985)
- 19- **2819 Sayılı Elektrik İşleri Etüt İdaresi Teşkiline Dair Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 3036, 24.06.1935)
- 20- **3800 Sayılı Orman Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 21248, 04.06.1992)
- 21- **1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 1489, 06.05.1930)
- 22- **5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 25531, 23.07.2004)
- 23- **5393 Sayılı Belediye Kanunu.**
(Bkz. Resmi Gazete; 25874, 13.07.2005)
- 24- **6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun.**
(Bkz. Resmi Gazete; 8469, 28.07.1953)

B- YÖNETMELİKLER

- 1- **Kaynak Suları Yönetmeliği.**
(Bkz. Resmi Gazete; 14918, 17.04.1974)
- 2- **Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği.**
(Bkz. Resmi Gazete; 25687, 31.12.2004)
- 3- **Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği.**
(Bkz. Resmi Gazete; 20814, 14.03.1991)
- 4- **Kıyı Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelik.**
(Bkz. Resmi Gazete; 20594, 03.08.1990)
- 5- **Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği.**
(Bkz. Resmi Gazete; 22387, 27.08.1995)
- 6- **İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik**
(Bkz. Resmi Gazete; 25902, 10.08.2005)
- 7- **Çevre Bakanlığı Mahalli Çevre Kurulları Çalışma Usul ve Esasları Yönetmeliği**
(Bkz. Resmi Gazete; 21518, 08.03.1993)

C- KANUN HÜKMÜNDE KARARNAMELER

- 1- **441 Sayılı Tarım ve Köy işleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.**
(Bkz. Resmi Gazete; 20955, 09.08.1991)
- 2- **Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.**
(Bkz. Resmi Gazete; 20967, 21.08.1991)